

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Смелянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри
обліку і аудиту Чорноморського державного університету
імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з на-
укової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ
«Інститут економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту
Чорноморського державного університету імені Петра Мо-
гили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Ака-
демії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії му-
ніципального управління
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Киї-
вського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, за-
відуючий кафедрою політичних систем Університету імені
Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан
факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступ-
ник декану факультету політичних наук та журналістики
Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри
Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри пар-
ламентаризму та політичного менеджменту Національної
академії державного управління при президентіві України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор ка-
федрі соціальної роботи, управління і педагогіки Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри дер-
жавної служби Чорноморського державного університету
імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Пол-
тавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри
Дніпропетровського державного аграрного університету
Сорока С.В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого са-
моврядування, регіонального розвитку та політичної аналі-
тики Чорноморського державного університету імені Пе-
тра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат
України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і
технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва Украї-
ни, к.т.н., доцент
Чорна Л. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів
оподаткування і підприємництва Вінницького інституту кон-
струювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 24 грудень 2016 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ЕКОНОМІКИ*

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13.07.2015)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський державний університет імені

Петра Могили,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Відділ інформації

Стаднік С. Б.

Відділ реклами

Чурсіна А. М.

Коректор

Строганова Г. М.

Комп'ютерна верстка

Полулященко А. В.

Технічне забезпечення

Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність
рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 22.12.16 р.

Підписано до друку 22.12.16 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 30,3.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2212/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Смелянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри
обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної робо-
ти, управління і педагогіки Чорноморського державного уні-
верситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з науко-
вої роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової робо-
ти Чорноморського державного університету імені Петра Мо-
гили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського державно-
го університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії
муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, заві-
дувач кафедри політичних систем Університету імені Ада-
ма Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан фа-
культету політичних наук та журналістики Університету імені
Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник
декана факультету політичних наук та журналістики Універ-
ситету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри
місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політич-
ної аналітики Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Ака-
демії митної служби України
Кальниць Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парла-
ментаризму та політичного менеджменту Національної ака-
демії державного управління при президентів України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафед-
ри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморсько-
го державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри дер-
жавної служби Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсь-
кого університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпро-
петровського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого само-
врядування, регіонального розвитку та політичної аналітики
Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 24 грудень 2016 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський державний університет імені

Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Відділ інформації

Стаднік С. Б.

Відділ реклами

Чурсіна А. М.

Коректор

Строганова Г. М.

Комп'ютерна верстка

Полулященко А. В.

Технічне забезпечення

Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність
рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 22.12.16 р.
Підписано до друку 22.12.16 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 30,3.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №2212/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2016

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 24 грудень 2016 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Зеліско І. М.

Управління фінансовим забезпеченням діяльності аграрних холдингів 7

Вініченко І. І., Городко М. В.

Логістичний підхід в управлінні сільськогосподарськими підприємствами 11

Мищенко І. А., Чорний Г. М., Фіщук Н. Ю.

Класифікація управлінських функцій 16

Касич А. О., Петрик О. А., Гриненко Ю. І.

Трансфертне ціноутворення на підприємстві: проблеми та можливості використання 19

Зборовська О. М., Дивінець О. А.

Розвиток підприємств міського електричного транспорту України: проблеми та перспективи 24

Паєнтко Т. В., Бандура І. В.

Недоліки методики судової економічної експертизи з питань нарахування і сплати податку на прибуток та напрями їх усунення 28

Черевко О. В., Радзіховська Ю. М.

Діагностика економічної безпеки ВНЗ у міжнародних рейтингах 32

Савіна Г. Г., Скібіна Т. І.

Практичні аспекти оцінювання ефективності управління підприємством комплексу комунальних послуг 37

Коротун В. І.

Контроль за трансфертним ціноутворенням в Україні: проблеми становлення та перспективи розвитку 42

Меленцова О. В.

Ризик-менеджмент у виборі вектору інституційних трансформацій зовнішньоекономічних відносин 47

Зубков Р. С.

Основні підходи до оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку регіону 53

Костюк Г. В., Ляковська О. А.

Інноваційно-інвестиційний розвиток підприємств фармацевтичної галузі 59

Єфремова Н. Ф., Чічкань О. І., Галаганов В. О.

Фінансова складова побудови економіки інноваційного типу 64

Скоцик В. Є.

Організаційно-економічні підходи до організації інформаційної складової ринку сільськогосподарської техніки 71

Сейсебаєва Н. Г., Вернидуб М. Ю.

Теоретичні аспекти фінансової санації підприємства як інструмента антикризового управління 75

Меренкова А. О.

Особливості управління фінансовими ресурсами підприємства на сучасному етапі розвитку економіки України 79

Ступень Н. М.

Інвестиційне забезпечення розвитку курортно-рекреаційних територій 84

Никитюк Ю. А.

Стан та напрями підвищення інвестиційної привабливості вітчизняного ринку лікарської рослинної сировини 88

Шестак М. А.

Інноваційно-інвестиційне забезпечення переробки деревних відходів на основі кластеризації лісгосподарської діяльності 92

Россинська А. В.

Сутність та характеристика логістичного підходу підприємств машинобудування 99

Нечепуренко Д. С.

Автоматизація процесів управління та розподілу ресурсів у машинобудівних виробництвах 104

Сидоров І. П.

Інвестиційна стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств 108

Циган Р. М., Воробйов І. С.

Особливості обліку та визнання виручки за контрактами з клієнтами згідно з міжнародними стандартами фінансової звітності 113

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 24 грудень 2016 р.

У НОМЕРІ:

Державне управління

Ботезат О. П.

Зарубіжний досвід землекористування як крок до реалізації земельної реформи в Україні 116

Карпенко С. В.

Соціальні ризики розвитку публічного управління в умовах глобалізації 120

Архипова Є. О.

Теоретична сутність та практика використання асиметричної відповіді в умовах гібридної агресії 125

Балуєва О. В., Кумачова А. С.

Особливості комплексної державної політики розвитку "зеленої" економіки в Україні в умовах системних змін 130

Юрченко В. І.

Концептуальні основи та інструментарій державного управління соціально-економічним розвитком регіонів 136

Чукот С. А., Полярна В. Л.

Кращі європейські практики впровадження електронного урядування: досвід Данії 140

Левцов С. В.

Взаємодія органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання та методи надання якісних рекреаційних послуг 146

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 24 / 2016

CONTENTS:

Economy

Zelisko I.

MANAGEMENT FINANCIAL SUPPORT OF AGRICULTURAL HOLDINGS 7

Vinichenko I., Horodko M.

LOGISTIC APPROACH TO MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 11

Mishchenko I., Chornij G., Fishchuk N.

CLASSIFICATION OF MANAGEMENT FUNCTIONS 16

Kasych A., Petryk O., Grinenko Y.

TRANSFER PRICING IN THE ENTERPRISE: PROBLEMS AND POSSIBILITIES OF USING 19

Zborovska O., Divinec O.

THE DEVELOPMENT OF URBAN ELECTRIC TRANSPORT IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS 24

Paentko T., Bandura I.

WEAKNESSES OF METHODOLOGIES OF FORENSIC ECONOMICAL ENQUIRIES REGARDING CORPORATE TAX

ACCOUNT AND POSSIBILITY OF ELIMINATION THIS WEAKNESSES 28

Cherevko O., Radzikhovska Y.

DIAGNOSIS OF ECONOMIC SECURITY OF UNIVERSITIES IN INTERNATIONAL RANKINGS 32

Savina G., Skibina T.

PRACTICAL ASPECTS OF EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF MANAGEMENT WHICH PROVIDES A

RANGE OF UTILITIES 37

Korotun V.

TRANSFER PRICING CONTROL IN UKRAINE: PROBLEMS OF FORMATION AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT 42

Melentsova O.

RISK MANAGEMENT IN SELECTING A VECTOR, THE INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF FOREIGN

ECONOMIC RELATIONS 47

Zubkov R.

THE MAIN APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF INVESTMENT AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE REGION 53

Kostiuk G., Lyaskovska O.

INNOVATIVE-INVESTMENT DEVELOPMENT ENTERPRISES PHARMACEUTICAL INDUSTRY 59

Efremova N., Chichkan' O., Galaganov V.

FINANCIAL COMPONENT OF INNOVATIVE ECONOMY'S CONSTRUCTION 64

Skotsyk V.

ORGANIZATIONAL-ECONOMIC APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF THE INFORMATIONAL

COMPONENT OF THE AGRICULTURAL MACHINERY MARKET 71

Sejsebaieva N., Vernydub M.

THEORETICAL ASPECTS OF THE FINANCIAL READJUSTMENT OF THE ENTERPRISE AS A TOOL OF CRISIS MANAGEMENT 75

Merenkova L.

FEATURES OF ENTERPRISE FINANCIAL RESOURCES MENEGEMENT AT THE PRESENT STAGE

OF UKRAINE ECONOMY DEVELOPMENT 79

Stupen N.

INVESTMENT PROVISION DEVELOPMENT OF RESORT AND RECREATIONAL AREAS 84

Nykytiuk Yu.

STATE AND TRENDS IN THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS INCREASE OF THE DOMESTIC

MARKET OF MEDICINAL PLANTS 88

Shestak M.

INNOVATIVE-INVESTMENT SUPPORT FOR WASTE WOOD PROCESSING BASED ON CLUSTERING OF FORESTRY ACTIVITY 92

Rossynska L.

ESSENCE AND CHARACTERISTIC OF LOGISTICS APPROACH OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES 99

Nechepurenko D.

AUTOMATION OF THE CONTROL PROCESSES AND DISTRIBUTION OF THE RESOURCES

AT MACHINE-BUILDING ENTERPRISES 104

Sydorov I.

THE INVESTMENT DEVELOPMENT STRATEGY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 108

Tsyhan R., Vorobiov I.

PECULIARITIES OF ACCOUNTING AND RECOGNITION OF RECEIPTS ON THE CONTRACTS WITH

CLIENTS ACCORDING TO THE INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARD 113

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 24 / 2016

CONTENTS:

Public administration

Botezat A.

FOREIGN EXPERIENCE OF LAND USE AS A STEP OF THE LAND REFORM
IN UKRAINE 116

Karpenko S.

SOCIAL RISKS OF PUBLIC ADMINISTRATION DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS
OF GLOBALIZATION 120

Arkhypova Ye.

THE THEORETICAL ESSENCE AND EXPERIENCE OF ASYMMETRIC RESPONSE IN TERMS
OF HYBRID AGGRESSION 125

Balueva O., Kumachyova A.

FEATURES OF A COMPREHENSIVE STATE POLICY OF "GREEN" ECONOMY DEVELOPMENT
IN UKRAINE IN TERMS OF SYSTEM CHANGES 130

Iurchenko V.

CONCEPTUAL BASES TOOLS AND PUBLIC ADMINISTRATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
OF THE REGION 136

Chukut S., Polyarna V.

THE BEST EUROPEAN PRACTICES OF IMPLEMENTATION OF E-GOVERNANCE: EXPERIENCE
OF DENMARK 140

Levtsov S.

IMPROVING THE INTERACTION LOCAL GOVERNMENT WITH BUSINESS ENTITIES AND METHODS
TO PROVIDE RECREATIONAL SERVICES IN CAPITAL'S REGION 146

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 631.16:658

І. М. Зеліско,
д. е. н., професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ХОЛДИНГІВ

I. Zelisko,
Doctor of Science (Economics), Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

MANAGEMENT FINANCIAL SUPPORT OF AGRICULTURAL HOLDINGS

Формування більшості аграрних холдингів пов'язане з намаганням суб'єктів господарювання пристосуватися до мінливого економічного середовища з метою забезпечення конкурентоспроможного та стійкого функціонування. Незважаючи на фінансовий потенціал аграрних холдингів, важливого значення набувають особливості фінансового забезпечення їх діяльності та подальші перспективи розвитку. Наявна необхідність комплексного підходу до розгляду питання фінансового забезпечення та розвитку аграрних холдингів у контексті розв'язання існуючих проблем та протиріч фінансування їх діяльності та формування стратегії управління фінансовим забезпеченням.

Для фінансових ресурсів як досить складної економічної категорії притаманною є зміна важливих своїх елементів відповідно до економічних трансформацій, що відбуваються в національній економіці. Фінансове забезпечення діяльності аграрних холдингів можна представити як фінансові відносини, які відображають провідні траєкторії формування, генерування, нагромадження, трансформації та використання фінансових ресурсів для досягнення економічної мети функціонування.

Управління фінансовими ресурсами аграрних холдингів націлене на ефективне використання фінансових ресурсів та фінансову забезпеченість їх діяльності. Для цього аграрним холдингам необхідно розробити фінансову стратегію діяльності, яка забезпечить фінансову стабільність та фінансову стійкість функціонування та уможливить отримання доходів від різних видів діяльності, позитивних фінансових результатів та приріст капіталу, підвищить конкурентоспроможність та ринкову вартість.

Виважена політика формування, накопичення, трансформації, розподілу і використання фінансових ресурсів аграрних холдингів є вирішальною в забезпеченні їх конкурентоспроможного, фінансово стійкого функціонування, зростання капіталізації та досягнення успіху на ринку.

Formation of most agricultural holdings linked to attempts undertakings to adapt to the changing economic environment in order to ensure competitive and sustainable operation. Despite the financial potential of agricultural holdings acquire important features to ensure their financial performance and future prospects. The current need for a comprehensive approach to the issue of financial security and the development of agricultural holdings in the context of solving existing problems and contradictions finance their activities and forming a strategy for the financial support.

For financial resources as a rather difficult economic categories characteristic is a change in its essential elements in accordance with the economic transformations taking place in the national economy. Financial support of agricultural holdings can be presented as financial relations which reflect the key trajectory formation, generation, accumulation, transformation and financial resources to achieve the goals of economic performance.

Financial management of agricultural holdings aimed at efficient use of financial resources and financial means of their activity. For this agricultural holdings need to develop a financial strategy,

which will ensure financial stability and financial stability of operation and enable revenue from various activities, positive financial results and capital gains, increase competitiveness and market value.

A sound policy formation, accumulation, transformation, distribution and use of financial resources of agricultural holdings is crucial in ensuring their competitive, financially sustainable operations, capitalization growth and success in the market.

Ключові слова: фінансове забезпечення, фінансові ресурси, управління фінансовими ресурсами, фінансова стратегія, аграрний холдинг, інтеграція, аграрно-промислове виробництво.

Key words: financial support, financial resources, financial management, financial strategy, the agricultural holding, financial, integration, agro-industrial production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трансформація економічного базису національної економіки, реформування аграрної сфери сприяли появі значної кількості підприємств різних організаційно-правових форм, господарська діяльність яких ґрунтується на приватній власності на землю та майно. Паралельно із цими процесами відбувалося переформатування державної економічної і фінансової політики, зміни пріоритетів та трендів подальшого розвитку у сфері фінансування, кредитування, страхування, державної підтримки та оподаткування аграрних компаній.

Динамічні трансформаційні процеси в аграрній економіці України супроводжуються змінами інституціональних засад розвитку господарських формувань. Виникли та функціонують нові організаційно-правові форми та види економічних суб'єктів, які мають значний потенціал та перспективи щодо його реалізації. В процесі реформування аграрної сфери в Україні відбулося поглиблення інтеграційних процесів та створення аграрних холдингів.

Незважаючи на фінансовий потенціал аграрних холдингів, важливого значення набувають особливості фінансового забезпечення їх діяльності та подальші перспективи розвитку. Наявна необхідність комплексного підходу до розгляду питання фінансового забезпечення та розвитку аграрних холдингів в контексті розв'язання існуючих проблем та протиріч фінансування їх діяльності та формування стратегії управління фінансовим забезпеченням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням діяльності аграрних холдингів та фінансовому забезпеченню аграрних формувань присвячені праці багатьох вітчизняних та іноземних вчених. Заслужують на особливу увагу наукові дослідження В. Андрійчука [1], які присвячені розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері та сучасним тенденціям діяльності агропромислових компаній. Значний науковий і практичний інтерес представляють наукові праці С. Дем'яненка [2], в яких приділено увагу процесам становлення та розвитку аграрних холдингів, організаційно-правовим формам реформованих сільськогосподарських підприємств в Україні. Наукові розробки Ю. Нестерчук [3], присвячені діяльності інтегрованих аграрно-промислових формувань та їх ролі в аграрно-промисловому виробництві.

Грунтовні наукові розробки з питань фінансової стратегії підприємств представлені в багатьох працях І. Бланка [4]. Теоретико-методологічним засадам фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання аграрної галузі присвячені наукові розвідки О. Гудзь [5] та П. Стецюк [6]. Сучасні аспекти фінансового забезпечення та фінансової стратегії аграрних формувань представлені в наукових дослідженнях Н. Танклевської [7]. Проте потребує подальшого дослідження та систематизації проблема управління фінансовим забезпеченням діяльності аграрних холдингів у сучасному динамічному фінансовому середовищі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є обґрунтування основних складових та пріоритетних напрямів формування стратегії управління фінансовим забезпеченням діяльності та розвитку аграрних холдингів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Реформування аграрної сфери України супроводжується трансформаційними перетвореннями її економічної основи, важливою складовою яких виступають інтеграційні процеси. Формування більшості аграрних холдингів пов'язане з намаганням суб'єктів господарювання пристосуватися до мінливого економічного середовища з метою забезпечення конкурентоспроможного та стійкого функціонування. Переформатування характеру відносин між учасниками інтеграції приводить до заміщення традиційних економічних механізмів новими, краще адаптованими до ринкових економічних реалій. Надзвичайно важливого значення в господарській діяльності аграрних холдингів набуває забезпеченість та позитивна результативність використання фінансових ресурсів. Багатогранність фінансових ресурсів та їх використання в процесі функціонування аграрних холдингів потребує нового надійного теоретичного та практичного фундаменту для розробки і здійснення практичних рішень щодо фінансового забезпечення їх діяльності й економічного розвитку.

Аграрний холдинг є специфічною формою володіння акціонерним капіталом, за якої материнська компанія, володіючи контрольним пакетом акцій інших підприємств, здійснює управління і контроль за їх діяльністю і завдяки цьому об'єднує їх в єдину організаційну структуру з відповідальними цілями і місією [2]. Виникнення та розвиток холдингових компаній презентують

як "активізацію інвестиційної та інноваційної діяльності, спрямованої на збереження прогресивних структурних зрушень, технічне оновлення виробництва, впровадження новітніх технологій і нової техніки, що є особливо актуальним завданням ефективних власників у постприватизаційний період та викликає зміну попиту на робочу силу в аспектах її структури і кваліфікаційного складу, що призводить, з одного боку, до зменшення потреби в робочій силі завдяки зростанню продуктивності праці, а з іншого — до збільшення зайнятості і потреби в працівниках внаслідок зростання обсягів виробництва" [4].

Функціонують чисті холдингові компанії, які виконують управлінські та контрольні функції та змішані — здійснюють промислову, фінансову, кредитну, торгівельну та інші види підприємництва. Компанії холдингового типу розповсюджені в економічно розвинутих країнах, тому що вони забезпечують централізоване управління бізнесом, що уможлиблює не тільки здійснення центральною компанією управління пакетом акцій, а також підпорядкування незалежних компаній [3].

Для фінансових ресурсів як досить складної економічної категорії притаманною є зміна важливих своїх елементів відповідно до економічних трансформацій, що відбуваються в національній економіці. У зв'язку з цим, у вчених щодо визначення поняття "фінансові ресурси" в різні часи наявні певні особливості в трактуваннях. Сучасні фінансові тенденції визначення фінансових ресурсів підприємств з точки зору ліквідності активів, яке запропоновано О. Гудзь: "... фінансові ресурси підприємства — це сукупність усіх високоліквідних наявних активів, які перебувають у розпорядженні підприємства й призначені для виконання фінансових зобов'язань і розширеного відтворення" [5, с. 30]. П. Стецюк презентує фінансові ресурси в контексті фінансового управління, головним завданням якого є забезпечення неперервності руху грошових потоків: "... фінансові ресурси підприємства (суб'єкта господарювання) — це його найбільш ліквідні активи, що забезпечують неперервність руху грошових потоків" [6, с. 46]. Виходячи із задоволення економічних інтересів власників, учасників чи інших зацікавлених осіб аграрних холдингів, фінансові ресурси розглядаються як грошові та інші ліквідні оборотні засоби, що нагромаджені й авансовані з власних, позикових та залучених джерел у господарську діяльність задля задоволення економічних потреб та інтересів власників, учасників чи інших зацікавлених осіб.

Грунтуючись на тому, що фінансові ресурси є основою фінансового забезпечення діяльності аграрних холдингів, а також враховуючи їх різноманітність прояву, фінансове забезпечення діяльності аграрних холдингів можна представити як фінансові відносини, які відображають провідні траєкторії формування, генерування, нагромадження, трансформації та використання фінансових ресурсів для досягнення економічної мети функціонування.

Таблиця 1. Найбільші аграрні холдинги України у 2014 р.

Компанії	Виручка, млрд грн.	Прибуток, млрд грн.	Активи, млрд грн.	Оціночна вартість, млрд грн.	Земельний банк, тис. га
Kernel	28,2	- 1,2	11	20	422
Ukrlandfarming	24,6	- 4,1	23,7	21,4	670
Нібулон	22,7	- 1,9	23	2,3	81
Миронівський хлібопродукт	21,8	- 6,5	35	3,0	360
Cargill Україна	10,8	1,6	4,7	5,2	70
Bunge Україна	7,0	0,7	4	6	75
Креатив Груп	6,9	- 4,4	8	1,9	35
ADM Україна	6,4	0,1	2,5	0,7	60
Louis Dreyfus Україна	5,1	0,9	0,9	2,5	50
Агротрейд	2,3	0,4	8	1,9	61

У 2015 р. 45 українських аграрних холдингів отримали виручку близько 11 млрд доларів США та контролювали 4,1 млн га сільськогосподарських земель (табл. 1). Активний розвиток аграрних холдингів, якій мав місце 10 років тому, супроводжувався зростанням їх земельних банків та концентрацією значних обсягів власних та арендованих земельних ресурсів, підготовкою до IPO або private placement [8].

Управління фінансовими ресурсами аграрних холдингів націлене на ефективне використання фінансових ресурсів та фінансову забезпеченість їх діяльності. Для цього аграрним холдингам необхідно розробити фінансову стратегію діяльності, яка забезпечить фінансову стабільність та фінансову стійкість функціонування та уможливить отримання доходів від різних видів діяльності, позитивних фінансових результатів та приріст капіталу, підвищить конкурентоспроможність та ринкову вартість.

І. Бланк зазначає про значення фінансової стратегії в якості виду функціональної стратегії підприємства, яка забезпечує основні напрями розвитку його фінансової діяльності та фінансових відносин шляхом формування довгострокових фінансових цілей, тобто вибору найефективніших шляхів їх досягнення, адекватного коригування джерел формування й напрямів використання фінансових ресурсів за умови змін у зовнішньому середовищі [4, с. 104].

Н. Танклевська презентує фінансову стратегію як довготривалий напрям фінансової політики, розрахований на перспективу, який передбачає вирішення масштабних завдань, визначених економічною та соціальною стратегіями [7, с. 27]. О. Гудзь зазначає важливу роль фінансової стратегії в ефективній дії механізму забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств, що сприятиме постійному й стабільному підвищенню їх ефективності та прибутковості [5, с. 326].

Н. Танклевська представляє формування фінансової стратегії підприємства наступним чином: визначення загального часу, за який формується фінансова стратегія; формування стратегічного завдання фінансової діяльності підприємства; розробка фінансової політики стосовно окремих аспектів фінансової діяльності; конкретизація показників фінансової стратегії за періодами її реалізації; оцінка розробленої фінансової стратегії [7, с. 285—286].

І. Бланк виділяє наступні етапи процесу формування фінансової стратегії підприємства: загальний період формування фінансової стратегії; формування стратегічних

цілей фінансової діяльності; розробка фінансова політики за аспектами фінансової діяльності; конкретизація показників фінансової стратегії за періодами її реалізації; оцінка розробленої фінансової стратегії [4, с. 349—352].

При розробці стратегії управління фінансовим забезпеченням аграрних холдингів необхідно враховувати негативні фінансово-економічні та суспільні тенденції: трансформаційна економічна розбалансованість; політична нестабільність; недосконалість бюджетної, податкової, цінової, кредитної політики; інфляція; постійні зміни нормативно-правової бази; значні коливання курсу національної валюти.

Формування стратегії управління фінансовим забезпеченням аграрних холдингів повинно включати функціональні блоки чинників макро- та мікроекономічного середовища. Найголовнішими з макроекономічних чинників є: загальний економічний і фінансовий стан держави; природні та кліматичні умови господарювання; модель фінансових відносин в суспільстві; організаційна та функціональна структура фінансової системи; економічні відносини аграрних формувань з організаціями виробничої інфраструктури (підприємствами транспорту й зв'язку); економічні відносини аграрних формувань з державою щодо сплати податків, зборів, платежів; курс національної валюти; економічні відносини з фінансовими інституціями; рівень конкуренції в галузі.

Чинники мікроекономічного середовища включають: економічні відносини між структурними підрозділами; фінансові очікування та економічна мета засновників, топ-менеджменту; організаційно-правова форма господарювання; сформована система організації, управління та контролю; наявність та використання ресурсного потенціалу; існуюча фінансова структура компанії; вибрана облікова політика та якість організації обліку.

ВИСНОВКИ

Виважена політика формування, накопичення, трансформації, розподілу і використання фінансових ресурсів аграрних холдингів є вирішальною в забезпеченні їх конкурентоспроможного, фінансово стійкого функціонування, зростання капіталізації та досягнення успіху на ринку. Система управління фінансовими ресурсами аграрних холдингів повинна спрямовуватися на забезпечення позитивної результативності використання фінансових ресурсів. Тому одним із найважливіших напрямів фінансової політики аграрних холдингів України є формування і реалізація стратегії управління фінансовим забезпеченням, яка повинна сприяти їх фінансовій стійкості, досягненню значних темпів зростання прибутку, мінімізації фінансових ризиків, забезпечення ліквідності.

До переваг фінансового забезпечення функціонування аграрних холдингів можна віднести: спільність фінансових та комерційних інтересів учасників, що підвищує дієвість функціонування об'єднання; акумуляція вільних фінансових ресурсів та використання їх в інвестиційних цілях; зменшення витрат виробництва продукції; підвищення конкурентоспроможності та фінансової стійкості. У сфері управління фінансовим забезпеченням діяльності аграрних холдингів важливим є можливість головної компанії перерозподіляти ресур-

си, міняти напрям фінансових потоків, здійснювати інвестиційні проекти переважно за рахунок власних джерел фінансування, а у разі їх нестачі, залучати зовнішні джерела фінансування.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. — № 2. — 2014. — С. 5—21.
2. Дем'яненко С.І. Агрохолдинги в Україні: процес становлення та розвитку / С.І. Дем'яненко // Економіка України. — 2009. — № 12. — С. 50—61.
3. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві: монографія / Ю.О. Нестерчук. — Умань: Видавець "Сочинський", 2009. — 372 с.
4. Бланк І. Фінансовий менеджмент: навч. посібник / І. Бланк. — К.: Ельга, 2008. — 724 с.
5. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія / О.Є. Гудзь. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 578 с.
6. Стецюк П.А. Теорія і практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: монографія / П.А. Стецюк. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 386 с.
7. Танклевська Н. Фінансова політика сталого розвитку аграрних підприємств України: теорія, методологія, практика: монографія / Н. Танклевська. — Херсон: Айлант, 2010. — 376 с.
8. Рейтинг репутації та фінансової надійності аграрних холдингів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://landlord.ua/reiting_reputacii-i-finansovoiy-nadezhnosti-agroholdingov/

References:

1. Andriychuk, V.G. (2014), "The problematic aspects of agricultural industrial companies functioning regulating", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 5—21.
2. Demianenko, S.I. (2009), "Agricultural holdings in Ukraine: the process of formation and development", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 12, pp. 50—61.
3. Nesterchuk, Y.O. (2009), *Integratsiini protsesy v agrarno-promyslovomu vyrobnytstvi* [Integration processes in the agro-industrial production], Sochyns'kyi, Uman, Ukraine.
4. Blank, I. (2008), *Finansovi menedzhment* [Financial management], Elga, Kyiv, Ukraine.
5. Gudzy, O.Ye. (2007), *Finansovi resursy sil's'ko-gospodars'kyh pidpryemstv* [Financial resources of agricultural enterprises], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.
6. Stetsiuk, P.A. (2008), *Teoriia i praktyka upravlinnia finansovymy resursamy* [Theory and practice of financial resources management], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.
7. Tanklevs'ka, N. (2010), *Finanova polityka stalogo rozvytku agrarnykh pidpryemstv Ukrainy: teoriya, metodologiya, praktyka* [The financial policy of sustainable development of agricultural enterprises in Ukraine: theory, methodology, practice], Ailant, Herson, Ukraine.
8. Landlord (2016), "Rating reputation and financial soundness of agricultural holdings", available at: http://landlord.ua/reiting_reputacii-i-finansovoiy-nadezhnosti-agroholdingov/ (Accessed 15 Nov 2016).

Стаття надійшла до редакції 13.12.2016 р.

УДК 334.711:65.012

І. І. Вініченко,
 д. е. н., професор, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
 М. В. Городко,
 здобувач, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ЛОГІСТИЧНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

I. Vinichenko,
 Doctor of Economics, Professor, Dnipropetrovsk State University of Agrarian and Economics
 M. Horodko,
 Candidate for a degree, Dnipropetrovsk State University of Agrarian and Economics

LOGISTIC APPROACH TO MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті визначено, що неефективність системи управління та відсутність чіткої стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств потребують інтеграції різних сфер його управлінської діяльності з використанням логістичних підходів. Застосування логістичного підходу в управлінні підприємствами забезпечує єдність та узгодженість дій всіх функціональних підрозділів та потребує адаптації до особливостей сільського господарства.

Логістичний підхід до управління діяльністю сільськогосподарських підприємств дозволяє розглядати як основу їх функціонування рух матеріальних та супутніх потоків, а його впровадження повинно мати комплексний характер стосовно регулювання поточкових процесів у сфері виробництва та обігу.

З'ясовано, що головним підґрунтям застосування комплексного логістичного підходу є ефективне функціонування логістичних систем як сукупності пов'язаних між собою учасників економічних потоків для досягнення єдиної цілі управління. В залежності від організації процесів на підприємстві, впровадження логістичного підходу може бути частковим або комплексним, що відповідає певному характеру побудови логістичних систем з метою забезпечення високого рівня обслуговування споживачів при мінімальних загальних витратах.

This article stipulates that inefficiency management and the absence of clear strategy of agricultural enterprises need to integrate different areas of its management activities using logistic approaches. Application of logistic approach in the management of enterprises ensures the unity and coordination of actions of all functional departments and needs to adapt to the characteristics of agriculture.

Logistic approach to the management of the agricultural enterprises allows considering as the foundation of their operation movement of material resources, and its implementation should be integrated nature concerning regulation of flow processes in the sphere of production and circulation.

It is shown the main basis for an integrated logistics approach is effective functioning logistics system as a combination of interconnected streams of economic participants to achieve the common goals of management. Depending on the organization of enterprise processes, implementing logistics approach may be partial or comprehensive, which corresponds to a character building logistics systems to provide a high level of customer service at the lowest total cost.

Ключові слова: інтеграція, логістика, логістичний підхід, логістична система, матеріальні потоки, менеджмент, сільськогосподарські підприємства, системний підхід, споживач.

Key words: integration, logistics, logistics approach, logistic system, material flows, management, agricultural enterprises, system approach, consumer.

ВСТУП

У сучасних умовах суттєвого значення набуває необхідність гнучкого реагування на пріоритети споживача, підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції,

в першу чергу, за рахунок цінових факторів, раціоналізації використання ресурсів. Сьогодні в агробізнесі провідних країн світу широкого застосування набули такі інструменти менеджменту, як маркетинг та логістика. І якщо голов-

ним завданням першого є задоволення потреб споживачів, то другий дозволяє оптимізувати витрати та раціоналізувати бізнес-процеси аграрного підприємства.

Світові тенденції використання логістики як інструмента менеджменту диктують вітчизняним агропідприємствам необхідність застосування новітніх управлінських підходів, перейняття провідного досвіду розвинених країн і впровадження його у вітчизняну практику господарювання. При цьому одним з головних завдань є формування ефективної системи управління логістичною діяльністю підприємства. Лише за цієї умови стає можливим посилення конкурентних позицій національних виробників на вітчизняному та світових ринках. Практика господарювання свідчить, що на цьому етапі логістика ще не стала справжнім інструментом вирішення їх багатьох проблем. Про це свідчить існування неузгодженості в управлінні бізнес-процесами підприємств аграрної сфери, що висуває на перший план потребу впровадження інтегрованого логістичного підходу для забезпечення їх організаційно-економічної стійкості та подальшого підвищення конкурентоспроможності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку логістики та логістичних систем присвятили свої праці такі зарубіжні та вітчизняні вчені як А. Амоша, Р. Баллоу, А. Богач, А. Гаджинський, А. Кальченко, Д. Клосс, Д. Ламберт, Л. Миротин, А. Некрасов, М. Окландер, І. Садлер, А. Семенов, Дж. Сток, Ф. Харрісон, Р. Хендфілд, Дж. Хескіт, В. Шипуліна та інші.

В їхніх працях розроблені концептуальні основи використання логістичних систем на основі виділення потокових процесів та управління ними, визначено підґрунтя стратегічного планування логістики. Разом з тим, залишаються недостатньо дослідженими організаційні аспекти управління логістичними системами, проблеми формування логістичного підходу в управлінні сільськогосподарськими підприємствами.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні підприємства агропривидництва стикаються зі значною низкою проблем, що виходять як із зовнішнього, так і формуються у внутрішньому середовищі. Все це негативно відображається на конкурентоздатності вітчизняної економіки та стосується, зокрема, втрати конкурентних переваг у сільськогосподарському виробництві. Суттєвою проблемою для держави є низький рівень конкурентоспроможності більшості сільськогосподарських підприємств. Пояснюється це передусім неефективністю системи управління на мікро- і макрорівнях, відсутністю чіткої стратегії стійкого розвитку підприємств на перспективу в умовах жорсткої конкуренції і кон'юнктури ринку, що динамічно змінюється. Усвідомлення цього дозволить визначити шляхи розв'язання, в тому числі спрямування організаційних аспектів управління. Це стосується застосування нових підходів, які повинні бути спрямованими на належне функціонування сфери обігу, раціональне забезпечення необхідними ресурсами як підприємства в цілому, так і виробництва, зокрема; оптову торгівлю засобами виробництва, налагодження прямих зв'язків між постачальниками і споживачами продукції, раціоналізацію транспортного обслуговування.

На нашу думку, здатність пристосовуватись потребує системної інтеграції різних сфер управлінської діяльності підприємства, метою якої є досягнення максимальної ефективності. Цим вимогам відповідає відносно новий для вітчизняної економіки науково-практичний напрям управління — логістика. Сьогодні логістика використовується у виробництві, товаропросуванні, розподілі та споживанні

товарів. При цьому її головним завданням є забезпечення споживачів продукцією з мінімальними затратами. Логістика має вагоме економічне значення в підтримці та підвищенні прибутковості підприємств. Вона активно використовується в господарській діяльності, сприяє оптимізації товарних запасів, істотному скороченню терміну доставки товарів, прискоренню процесу отримання інформації, підвищенню рівня сервісного обслуговування. Її застосовують в управлінні транспортом, складським господарством, запасами, персоналом, в організації інформаційних систем, комерційній діяльності. Логістика стала філософією ведення бізнесу, заснованою на розумінні його цілісності, його систематичності, переході до процесного управління.

Враховуючи багатогранність логістики, слід констатувати відсутність єдиного підходу до її визначення. Ґрунтуючись на численних дослідженнях авторів, слід зазначити, що вона являє собою: науку про управління потоками; науково-практичний напрям господарювання; філософію ведення бізнесу, концепцію мислення; спосіб організації діяльності; сукупність різних видів діяльності; функцію підприємства; певний процес; міждисциплінарний науковий напрямок.

На основі виділення спільного в різних підходах до трактування поняття "логістика", можемо запропонувати таке її визначення: логістика — наука і практика менеджменту, що дозволяє цілеспрямовано впливати на потокові процеси шляхом інтеграції різних сфер управлінської діяльності з метою досягнення ефективності та економічності (мінімізація витрат, раціональна організація процесів, підвищення прибутку), а також задоволення потреб споживачів. Більшість науковців сходиться в думці стосовно необхідності вивчення і застосування логістики на основі розуміння основної ідеї логістичного підходу, що полягає в зміні пріоритетів між різними видами господарської діяльності на користь посилення значимості діяльності з управління матеріальним потоком. Прийняття концепції логістики — системи поглядів на вдосконалення господарської діяльності шляхом раціоналізації управління матеріальними потоками — вимагає комплексного підходу до управління системою каналів, через які надходять на підприємство, вибувають з нього, а також переміщують всередині нього всі матеріальні елементи в процесі виробництва та розподілу. Концепція забезпечує єдність та узгодженість дій всіх функціональних підрозділів підприємства. Вона вказує напрям, у якому слід розвивати логістичну систему підприємства. Використання логістики в управлінні аграрними підприємствами обумовлюється такими положеннями:

По-перше, інтегрований інструментарій логістики, що синтезує методологію загальної теорії систем, системотехніки, кібернетики, маркетингу, менеджменту й інших наукових дисциплін, дозволяє комплексно вирішувати проблеми організації руху матеріальних потоків від місць їхнього походження до місць застосування (використання).

По-друге, логістика створює умови для зняття протиріч між різними галузями і видами діяльності, тому що припускає поєднання економічних інтересів всіх учасників логістичних ланцюгів і систем.

По-третє, логістика ж володіє могутнім ресурсозберігаючим потенціалом, тому що системно підходить до організації не тільки матеріальних, але й інших економічних потоків [3].

Вирішення проблеми застосування концепції логістики до вітчизняної системи управління потребує її адаптації до особливостей сільського господарства, а також необхідності створення відповідної науково-практичної бази. Регіональне агропривидництво виробництво завжди мало про-

відну роль місце в забезпеченні населення регіону продуктами харчування. Для забезпечення споживачів якісною продукцією необхідно вирішити наступні проблеми в сфері товароруку: зниження витрат обертання, скорочення часу на доставку, підвищення якості обслуговування.

Специфіка галузі визначає особливе відношення до процесів постачання підприємств усіма видами сировини і матеріалів, оскільки вирощування рослин і тварин та підтримка високої продуктивності вимагає особливої уваги до якості сировини, що постачається, своєчасності постачань. З огляду на швидкоплинний характер готової продукції тваринництва і сезонність рослинницької продукції, немаловажну роль грають процеси вибору ефективних каналів розподілу і доведення продукції до кінцевого споживача.

Застосування концепції логістики до процесів виробництва дозволяє з максимальною ефективністю використати потенціал системного підходу, що створює передумови стійкого розвитку підприємств. З іншого боку, зростання конкуренції на вітчизняному та зарубіжному ринках, розширення номенклатури продукції, збільшення її обсягів вимагає пошуку нових конкурентних переваг, що зумовлює прагнення до нових управлінських рішень. Логістичний підхід до управління діяльністю сільськогосподарського підприємства змінює пріоритети в управлінні ресурсами з кінцевого продукту на потокові процеси, що дозволяє розглядати як основу функціонування підприємства рух матеріальних та супутніх потоків. Одним із стратегічних завдань при цьому стає задоволення потреб споживачів за допомогою забезпечення ефективної взаємодії підсистем підприємства, пов'язаних з поточковими процесами.

Впровадження логістичного підходу може бути спрямованим як на одну (кілька) функціональних областей підприємства, так і мати комплексний характер. Вибір способу застосування логістичного підходу залежить від ступеня інтегрованості підсистем підприємства. Вважаємо, що сьогодні фрагментарне впровадження не веде до набуття конкурентних переваг, хоча воно і повинно з часом привести до комплексного розповсюдження логістичної концепції. Зазначене підтверджується дослідженнями Н.Б. Савіної, яка визначає, що вдосконалення будь-якої окремої логістичної функції (логістичної підсистеми) не призводить до бажаних результатів, що свідчить про неприйнятність розгляду логістичних функцій окремо одна від одної, необхідності розробки варіантів взаємодії всіх функцій і підрозділів підприємства для досягнення оптимальних результатів [9]. У зв'язку з цим, на нашу думку, пріоритетним напрямом на сучасному етапі є постановка і вирішення задачі організації комплексної системи управління поточковими процесами.

Таким чином, управління матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками на засадах логістики є одним з найбільш перспективних напрямів у діяльності сільськогосподарських підприємств, що пов'язані з комплексним відтворенням сукупності функцій стосовно регулювання поточкових процесів у сфері виробництва та обігу. Застосування логістичної концепції, з одного боку, створює умови для формування комплексних логістичних систем, що охоплюють усі задачі регулювання поточкових процесів. З іншого боку, ці функціональні задачі у межах логістичної системи максимально ефективно вирішуються саме за рахунок системного підходу [4]. Отже, головним підґрунтям застосування логістичного підходу є ефективне функціонування логістичних систем.

За своєю сутністю логістичні системи відповідають загальному визначенню системи, даному Дж. Ван Гігом: "Система є сукупністю або безліччю пов'язаних між собою еле-

ментів" [2]. Буквальна інтерпретація цього визначення в логістиці дозволяє стверджувати, що логістична система є сукупністю пов'язаних між собою учасників економічних потоків. Введення поняття "логістична система" має конструктивне значення, оскільки дозволяє запровадити логістику на основі системного підходу та системного аналізу. Системний підхід передбачає розглядання всіх елементів логістичної системи як взаємопов'язаних та взаємодіючих для досягнення єдиної цілі управління. Відмінною особливістю системного підходу є оптимізація функціонування не окремих елементів, а всієї логістичної системи, в результаті чого проявляється так званий синергетичний ефект.

Як і для більшості інших основних понять логістики, не існує сталого визначення логістичної системи ні у вітчизняній, ні у зарубіжній літературі. Останнім часом найбільш розповсюдженими визначеннями логістичної системи є такі:

1. Логістична система — адаптивна система із зворотнім зв'язком, що виконує ті чи інші логістичні функції та логістичні операції, що складається, як правило, із деяких підсистем та має розгалужені зв'язки із зовнішнім середовищем.

2. Логістична система визначається як сукупність дій учасників логістичного ланцюга (підприємств-виробників, транспортних, торгових організацій, магазинів та ін.), побудованого таким чином, щоб виконувалися основні задачі логістики [5].

3. Найбільш деталізоване поняття "логістичної системи" наведено у Програмі розвитку логістичної системи Республіки Беларусь на період до 2015 року: логістична система — складна організаційно завершена (структурована) економічна система, що складається з елементів-ланок (транспортно-і оптово-логістичних (торгово-логістичних) центрів), взаємозалежних між собою і взаємодіючих за допомогою інформаційного обміну з метою досягнення ефективного управління ланцюгами постачань товарів і вантажів, за участю республіканських і місцевих органів державного управління, зацікавлених організацій, що мають транспортні, складські, експедиторські, інформаційні, фінансові, сертифікаційні, страхові та виробничі структури [8].

4. Д.Д. Костоглодов, І.І. Саввіді та В.Н. Стаханов дають, на нашу думку, найбільш узагальнене визначення: "логістична система є сукупністю взаємозалежних і взаємодіючих учасників економічних потоків, об'єднаних єдністю цілей і економічних інтересів" [6].

Таке визначення припускає, що перераховані властивості логістичної системи включають:

— синергізм, тобто орієнтація на максимізацію суспільного ефекту, а не індивідуальних ефектів учасників системи;

— спряженість інтересів учасників економічних потоків, без чого логістична система утрачає свою стійкість;

— конгруентність, тобто таке співвідношення елементів, при якому можлива максимізація загальносистемного ефекту.

З огляду на те, що по своїй сутності логістичні системи відповідають загальному визначенню системи, спираючись на існуючі визначення і, виходячи з головної задачі логістики, на наш погляд, може бути запропоноване таке визначення: логістична система — це сукупність взаємозалежних і взаємодіючих учасників економічних процесів формування і руху потоків, об'єднаних єдністю цільового вектора, що мають здатність здійснювати швидкий вибір найбільш ефективного обслуговування при мінімальних загальних витратах. Новизна цього визначення полягає в тому, що виділяється головна функція логістики — забезпечення цільового рівня обслуговування споживачів при мінімальних загальних витратах.

Логістичній системі підприємства, як і кожній системі, притаманні певні властивості. Серед них:

1. Цілісність та членування: логістична система являє собою сукупність елементів, що взаємодіють один з одним. Логістична система підприємства може бути подана у вигляді таких основних підсистем, що при більш детальному розгляді самі розгортаються у складні системи:

— постачання — підсистема, що забезпечує надходження матеріального потоку до логістичної системи, а саме забезпечення ефективної закупівлі необхідних для виробництва сировини, матеріалів, комплектації товарів шляхом вибору підприємством найбільш прийнятного для нього джерела;

— планування та управління виробництвом — підсистема, що приймає матеріальний потік від підсистеми постачання і управляє ним у процесі виконання різних технологічних операцій, що перетворюють предмет праці в її продукт, а також обробляє замовлення на поставку продуктів відповідно до вимог ринку;

— збут — підсистема, що забезпечує вибуття матеріального потоку з логістичної системи [1].

З метою дослідження та організації управління логістичною системою здійснюють її декомпозицію на підсистеми, ланки, елементи. Розгляд підсистем може здійснюватись на основі їх поділу на функціональні та забезпечуючі. При цьому функціональні підсистеми пов'язані з виконанням основних логістичних функцій — постачання, виробництва, збуту, складування, транспортування (останні дві підсистеми є обслуговуючими для інших підсистем). Забезпечуючий комплекс підсистем включає організаційно-економічну, правову, інформаційно-комп'ютерну підтримку, екологічне та ергономічне забезпечення логістичної діяльності. Ланки логістичної системи — це функціонально відокремлені підрозділи підприємства, а також юридично самостійні підприємства (постачальники, посередники, споживачі), що розглядається як ціле в межах логістичної системи (підсистеми, мережі) та реалізує один або кілька видів логістичної діяльності. Елемент логістичної системи — нероздільна в межах поставленої задачі частина логістичної підсистеми.

Незважаючи на різноякісність елементів логістичної системи, вони є одночасно сумісними. Ця сумісність забезпечується єдністю мети, якій підпорядковане функціонування логістичної системи. Метою логістичної системи є виконання "семи правил логістики". При цьому мета логістичної системи підпорядкована місії підприємства, що обумовлює його діяльність на ринку, визначає ділову активність та поведінку і веде до фінансового благополуччя та стабільності.

2. Зв'язки: між елементами логістичної системи є суттєві зв'язки, які з закономірною необхідністю визначають інтегративні якості. У логістичних системах виробничих підприємств елементи пов'язані внутрішньо-організаційними відносинами [10].

3. Організація: зв'язки між елементами логістичної системи певним чином упорядковані, тобто логістична система має організаційну структуру, яка складається із взаємопов'язаних об'єктів і суб'єктів управління [7].

4. Інтегративні якості: логістична система володіє інтегративними якостями, невластивими жодному з елементів окремо. Це здатність поставити потрібний товар у потрібний час, в потрібне місце, необхідної якості, з мінімальними витратами, а також здатність адаптуватись до нових цілей та до умов зовнішнього середовища, що змінюються (зміна попиту на товар або послуги, непередбачений вихід з ладу технічних засобів тощо). Інтегративні якості логістичної системи дозволяють їй закуповувати матеріали, пропускати їх крізь свої виробничі потужності і вида-

вати у зовнішнє середовище, досягаючи при цьому заздалегідь намічених цілей [1].

Характеристика логістичних систем не обмежується наведеними властивостями, а залежить від їх видів, що існують в економічній практиці. Сьогодні діє широка класифікація логістичних систем за рядом ознак, серед яких виділимо такі:

1. За масштабом поширення: макрологістичні системи (міждержавний, загальнонаціональний, міжрегіональний, регіональний рівні), мезологістичні системи (рівень корпорації), мікрологістичні системи (рівень підприємства).

2. За видом логістичного потоку: системи матеріальних, інформаційних, фінансових потоків.

3. Залежно від виду ланцюгів (способу організації): логістичні системи з прямими зв'язками (без посередників), ешелювані логістичні системи (є хоча б один посередник), гнучкі логістичні системи (як безпосередньо, так і через посередників).

4. За характером управління: зовнішні (поза виробничим технологічним циклом), внутрішні (в межах технологічного циклу виробництва продукції), інтегровані (поєднання попередніх двох видів).

5. За ступенем автоматизації: прості та автоматизовані. У залежності від організації процесів на підприємстві, впровадження логістичного підходу може бути частковим або комплексним, що відповідає певному характеру побудови логістичних систем (рис. 1).

Логістична система може функціонувати як внутрішня, зовнішня або інтегрована в залежності від ступеня охоплення логістичних операцій та відповідно до цілей логістичної системи. З іншої сторони, будь-яке сільськогосподарське підприємство також являє собою відкриту систему, що складається з підсистем. Набір елементів цієї системи включає логістичні підсистеми, і між ними також існують взаємозв'язки, регламентація процесів здійснюється в межах організаційної структури, є загальна мета, відмінності — в інтеграційних властивостях. Тому можна стверджувати, що логістична система існує на будь-якому сільськогосподарському підприємстві. У зв'язку з визначеними відмінностями, вважаємо за доцільне здійснити поділ логістичних систем у залежності від рівня організації управління. Пропонуємо розглядати їх як логістичні системи:

1) з низьким рівнем розвитку — логістичний підхід або не використовується, або застосовується фрагментарно, низький рівень організації та узгодженості процесів; спостерігається неузгодженість у діях фахівців різних служб, в межах досягнення спільної мети — наявність власних цілей; некомпетентність у ключових для підприємства сферах логістики (що впливає на управління матеріальними та супутніми потоками);

2) з середнім рівнем розвитку — на підприємстві є логістична служба (фахівці з логістики), дії якої спрямовані на організацію певного процесу або внутрішню інтеграцію підсистем, при організації процесів може виникати певна неузгодженість, яка не носить систематичний характер; компетентність у одній або кількох сферах логістики, які є ключовими для підприємства;

3) з високим рівнем розвитку — високий ступінь узгодженості дій фахівців різних служб, інтегрованість із зовнішніми контрагентами (постачальниками, посередниками, споживачами); компетентність у всіх сферах логістики.

Тоді можна стверджувати, що на будь-якому підприємстві умовно існує логістична система принаймні з низьким рівнем розвитку. І метою управлінських дій буде перехід до більш високого рівня розвитку або формування логістичної системи з більш тісними взаємозв'язками між елементами системи та високою узгодженістю дій її

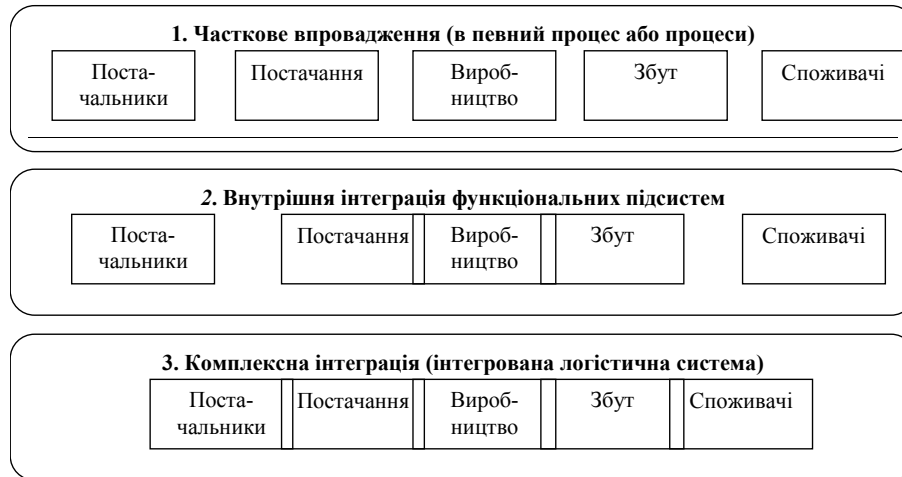

Рис. 1. Варіанти побудови логістичної системи

суб'єктів. Зазначене висуває завдання належної організації управління логістичною системою, метою якої є перетворення логістичної системи з поточного стану (рівня розвитку) у бажаний.

ВИСНОВОК

Серед науковців не існує єдиного підходу до визначення сутності логістики. Багатогранність логістики та різні погляди на її розгляд об'єднані наступними положеннями: логістика пов'язана з потоковими процесами, спрямована на інтеграцію різних сфер управлінської діяльності, в ній поєднуються економічний та соціальний ефекти. Головним підґрунтям застосування комплексного логістичного управління є ефективне функціонування логістичних систем. У результаті розгляду підходів до визначення сутності логістичної системи, її властивостей та класифікаційних ознак запропоновано розширити поділ логістичних систем у залежності від рівня організації управління і виділити логістичні системи з низьким, середнім та високим рівнями розвитку, що вказує на спрямованість застосування логістичного підходу на підприємствах. З'ясовано, що на будь-якому підприємстві існує логістична система принаймні з низьким рівнем розвитку і метою організації управління є перетворення логістичної системи з поточного стану (рівня розвитку) в бажаний.

Література:

1. Гаджинський А.М. Логистика: учебник для высших и средних специальных заведений [Текст] / А.М. Гаджинский. — [6-изд., перераб. и доп.]. — М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К0", 2003. — 408 с.
2. Гиг Джон Ван. Прикладная общая теория систем: пер. с англ. [Текст] / Гиг Джон Ван. — М.: Мир, 1981. — В 2-х книгах. Кн. 1. — 247 с.
3. Довба М.О. Стратегія розвитку логістичної інфраструктури прикордонних територій [Текст]: дис. ... к. е. н. / М.О. Довба. — Львів. — 2006. — 202 с.
4. Захаров К.В. Логистика, эффективность и риски внешнеэкономических операций [Текст] / Захаров К.В., Бочарников П.В., Липовский В.В. — [2-е изд., доп.]. — К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. — 260 с.
5. Електронний ресурс "Вікіпедія" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
6. Костоглодов Д.Д. Маркетинг и логистика фирмы [Текст] / Д.Д. Костоглодов, И.И. Саввиди, В.Н. Стаханов. — М.: ПРИОР, 2000. — 126 с.
7. Пономарьова Ю.В. Логистика: навч. посібник [Текст] / Ю.В. Пономарьова. — [2-е вид., переоб. та доп.]. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 328 с.

8. Программа развития логистической системы Республики Беларусь на период до 2015 года [Текст]. Утверждена Постановлением Совета Министров Республики Беларусь від 29.08.2008 № 1249.

9. Савіна Н. Б. Інфраструктура логістичних процесів економічної діяльності [Текст] / Н. Б. Савіна // Вісник НУ "Львівська політехніка". — Серія "Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку". — Львів: В-во НУ "Львівська політехніка", 2009. — № 347. — С. 198—202.

10. Смирчинський В.В. Основи логістичного менеджменту: навч. посібник [Текст] / В.В. Смирчинський, А.В. Смирчинський. — Тернопіль: Економічна думка, 2003. — 240 с.

References:

1. Gadzhins'kij, A.M. (2003), Logistika [Logistics], Dashkov i K0, Moscow, Russia.
2. Gig Dzhon Van (1981), Prikladnaja obshhaja teorija sistem [Applied General systems theory], Mir, Moscow, Russia.
3. Dovba, M. O. (2006), "Strategy development of logistics infrastructure of border areas", Abstract of Ph.D. dissertation, Globaleconomy, Lviv, Ukraine.
4. Zaharov, K.V. Bocharnikov, P.V. and Lipovskij, V.V. (2004), Logistika, jeffektivnost' i riski vneshnejekonomicheskij operacij [Logistics, the effectiveness and risks of foreign operations], Jel'ga, Nika-Centr, Kyiv, Ukraine.
5. Wikipedia (2016), "Wikipedia", available at: <http://ru.wikipedia.org/wiki> (Accessed 14 December 2016).
6. Kostoglodov, D.D. (2000), Marketing i logistika firmy [Marketing and logistics company], Prior, Moscow, Russia.
7. Ponomar'ova, Yu.V. (2005), Lohistyka [Logistics], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
8. The Council of Ministers of the Republic of Belarus (2015), "Of the logistics system development program of Belarus for the period till 2015", available at: <http://www.levonevski.net/pravo/norm2009/num03/d03686/page6.html> (Accessed 14 December 2016).
9. Savina, N.B. (2009), "Infrastructure logistics processes of economic activity", Visnyk NU "L'vivs'ka politekhnika". Seriya "Menedzhment ta pidpryemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku", vol. 347, pp. 198—202.
10. Smyrychyns'kyj, V.V. and Smyrychyns'kyj, A.V. (2003), Osnovy lohistychnoho menedzhmentu [Fundamentals of logistics management], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2016 р.

І. А. Міщенко,

к. е. н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Г. М. Чорний,

д. е. н., професор кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Н. Ю. Фіщук,

к. с.-г. н., доцент кафедри аграрного менеджменту,

Вінницький національний аграрний університет

КЛАСИФІКАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ФУНКЦІЙ

I. Mishchenko,

Ph.D., Candidate of Economic Sciences, Associate professor

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

G. Chornij,

Doctor of Economics, Professor National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

N. Fishchuk,

Candidate of of Agricultural Sciences, Associate Professor, Vinnytsia National Agricultural University

CLASSIFICATION OF MANAGEMENT FUNCTIONS

Розглянуто традиційну класифікацію управлінських функцій, запропоновано її авторський варіант. При цьому аналізується зміст відособленого управлінського циклу, основу якого складає об'єктивна зміна стану інформації, яка циркулює в динамічній системі між суб'єктом системи і об'єктом системи. Обґрунтовано доцільність розширення чотирьох управлінських загальних функцій до семи їх аналогів: облік, аналіз, цілепокладання, планування, організація, керівництво, контроль.

We consider the traditional classification management functions offered its author option. This content is analyzed isolated management cycle, based on change of status is the objective information that circulates in a dynamic system between subject and object system system. The expediency of expansion of four general management functions to seven of their counterparts, accounting, analysis, laying the whole planning, organization, management, control.

Ключові слова: управління, менеджмент, функція, інформація, рішення, класифікація, управлінський цикл.
Key words: management, management function, information, decisions, classification, management cycle.

Розглянуто традиційну класифікацію управлінських функцій, запропоновано її авторський варіант. При цьому аналізується зміст відособленого управлінського циклу, основу якого складає об'єктивна зміна стану інформації, яка циркулює в динамічній системі між суб'єктом системи і об'єктом системи. Обґрунтовано доцільність розширення чотирьох управлінських загальних функцій до семи їх аналогів: облік, аналіз, цілепокладання, планування, організація, керівництво, контроль. Ключові слова: управління, менеджмент, функція, інформація, рішення, класифікація, управлінський цикл.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Керівники, спеціалісти та повноважні органи працюватимуть тим ефективніше, чим повніше і ґрунтовніше володітимуть теорією управління.

У цьому контексті заслуговує на особливу увагу вчення про управлінські функції. Йдеться про те, що керівники і спеціалісти мусять гранично чітко уявляти і усвідомлювати зміст своєї практичної діяльності.

Управління в динамічних системах традиційно трактується як вплив суб'єкта системи на об'єкт системи у відповідності до її місії і цілей.

Саме по собі управління як явище є інтегрованою складною функцією, суб'єкта динамічної системи, що дає підставу стверджувати, про наявність у ній структурних елементів нижчого порядку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Поділ управлінської функції вперше в 1916 році, тобто 100 років тому, здійснив один із піонерів теорії управління Анрі Файоль у праці "Загальне і промислове управління" [4 с. 12].

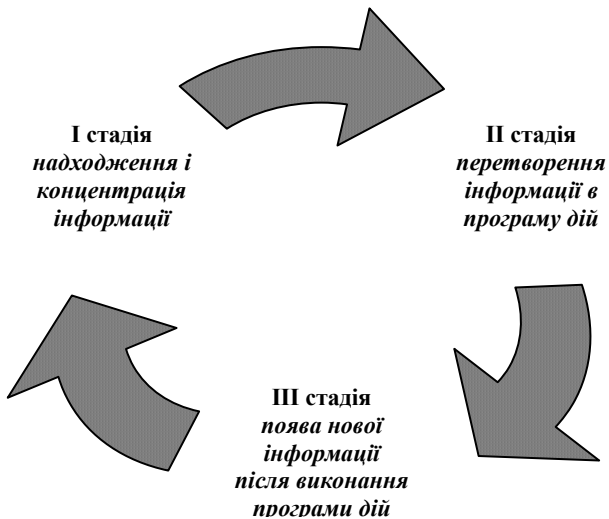

Рис. 1. Схематичне зображення змісту циклу перетворення інформації

Джерело: розроблено авторами.

Ідеї А. Файоля не втратили актуальності і до наших днів. Запропонована ним класифікація функцій з управління тлумачиться його послідовниками в різних інтерпретаціях [1—6].

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — поглиблення змісту управлінської діяльності та опрацювання класифікаційної моделі функцій з управління.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед них найбільшого розповсюдження отримав варіант розподілу інтегрованої управлінської функції на чотири загальних функції, а саме: планування, організація, керівництво і контроль [1, с. 12; 3 с. 71]. Складність управління як явища свідчить, що цією класифікацією не вичерпується означена проблема і спонукає до подальших досліджень.

З позицій кібернетики кожна окремо взята дія суб'єкта управління є по суті циклом перетворення інформації, який логічно розподіляється на три стадії: перша — надходження і концентрація інформації; друга — перетворення інформації в її новий вид (програму певних дій); третя — поява нової інформації про стан об'єкта управління після виконання програми дій. Ця нова інформація по каналу зворотного зв'язку надходить до суб'єкта управління і "замикає", завершує цикл (рис. 1).

На фоні об'єктивного циклу зміни стану інформації, відповідно до його трьох стадій формуються три чітко розмежовані функції суб'єкта управління: забезпечення інформацією, прийняття рішення, виконання рішення.

Тривалі спостереження і особистий досвід управлінської роботи дають підстави стверджувати, що ці три функції притаманні всім суб'єктам управління в соціальних системах, та мають право називатись первинними і універсальними, базовими. В оперативних ситуаціях практична робота керівника зосереджена на виконанні саме цих трьох функцій і обмежується ними.

Аналіз змісту цих функцій в складних середньо- та довготривалих ситуаціях свідчить, що вони мають тенденцію до диференціації на однорідні елементи нижчих порядків, а саме: з функції забезпечення інформацією виділились підфункції з обліку інформації та аналізу інформації; з функції прийняття рішення виділились підфункції з ціле визначення та планування; з функції виконання рішення виділились підфункції організації, керівництва і контролю (рис. 2).

У цій моделі знайшли своє почесне місце започатковані А. Файолем і традиційно визнані управлінські функції з планування, організації, керівництва і контролю. Запропонований варіант класифікації управлінських функцій поглиблює і розширює зміст цього поняття в теоретичному аспекті [5, с. 70; 6, с. 40].

Практичне значення запропонованого варіанта класифікації управлінських функцій полягає у тому, що ґрунтовне розуміння змісту своєї діяльності керівниками і спеціалістами всіх рангів сприятиме більш свідомому і ефективно-му виконанню особистих і посадових обов'язків.

Тривалі спостереження за практичною діяльністю управлінських працівників та особистий досвід роботи, свідчать, що вони постійно перебувають під впливом інтенсивних потоків зовнішньої і внутрішньої інформації. Як відповідь на неї ними вимушені прийматись рішення і забезпечуватись їх виконання. В цій ситуації управлінські цикли накладаються один на одного, що створює атмосферу непрозорості стосовно окремих функцій. А тому запропонована модель класифікації управлінських функцій передбачає їх розгляд лише на фоні окремого відособленого управлінського циклу.

Будь-яка трудова діяльність передбачає наявність конкретного предмета праці, на який людина спрямовує свою енергію з метою отримання конкретного результату. Специфічна особливість управлінської праці полягає у тому, що її предметом є не матеріальні речі чи об'єкти, а інформація. Вагомість ролі інформації в жорсткому конкурентному бізнесовому середовищі можна умовно порівняти до ролі кисню, що надходить до організму людей і тварин з атмосферного повітря. Дефіцит інформації менеджерів фірми

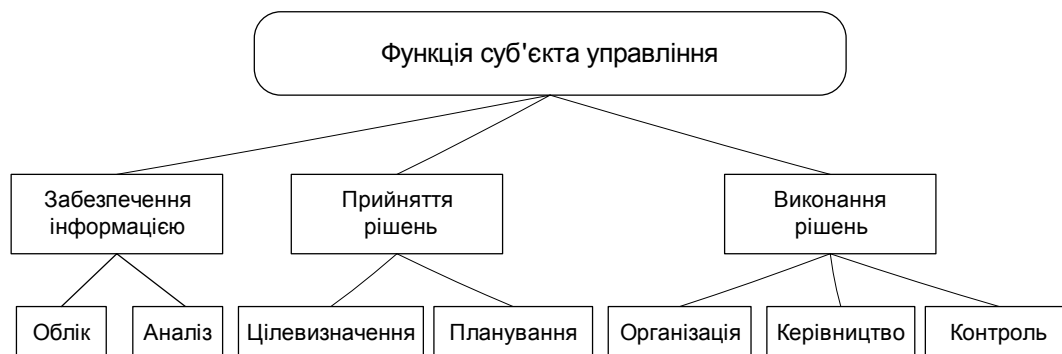

Рис. 2. Класифікаційна модель управлінських функцій на фоні відособленого управлінського циклу

Джерело: розроблено авторами.

гальмує їх практичну діяльність аналогічно до того, як дефіцит кисню сповільнює і навіть припиняє функціонування живих організмів. Ось чому управлінські працівники розпочинають щоденно виконувати свої посадові обов'язки з витрат енергії і часу на отримання необхідної інформації. Їх робочі зусилля є найпершою управлінською функцією, яку правомірно назвати функцією з інформаційного забезпечення суб'єктів управління. А оскільки ця функція притаманна суб'єктам управління в технічних, біологічних і соціальних системах, то вона має право називатись первинною і універсальною.

У простих оперативних короткотермінових ситуаціях інформація опрацьовується в момент її надходження як предмет праці і терміново перетворюється ("переплавляється") у відповідний первинний продукт — програму певних дій (рішення). У складніших середньо- і довготривалих ситуаціях функція менеджера з інформаційного забезпечення крім первинної і універсальної отримує додатковий статус базової, бо вона поділяється на два менші за обсягом однорідні види робіт, як і похідні функції нижчого порядку, а саме і облік інформації і аналіз інформації (див. рис. 2).

Якщо інформація в теорії управління є предметом праці керівників, спеціалістів і повноважних органів, то її первинним продуктом вважається рішення. Прийняття рішення вимагає значних розумових зусиль і часу, які витрачаються суб'єктом управління на опрацювання конкретної оптимальної програми дій, операцій і робіт. З цих міркувань рішення має право трактуватись як наступна (друга) первинна універсальна функція суб'єктів всіх динамічних систем. Ця функція в оперативних короткотермінових ситуаціях є адекватною реакцією суб'єкта системи на інформацію щодо стану об'єкта системи та навколишнього середовища. У складних середньо- і довготермінових ситуаціях функція з прийняття рішення поділяється на два види однорідних за змістом робіт як функцій нижчого порядку, а саме: визначення цілей і планування. Тут мається на увазі прийняття рішення з цілі діяльності фірми і прийняття рішення з плану діяльності фірми. При цьому суттєво зауважити, що цілі розуміється як конкретний результат діяльності за певний часовий період з кількісними і якісними параметрами (див. рис. 2). І лише після визначення цілі можлива функція з планування, яка має опрацювати відповідну програму дій (план) для забезпечення досягнення цілі.

Теорія і практика менеджменту опрацювали певний алгоритм прийняття рішення, який складається з наступних процедурних елементів:

- аналіз і оцінка ситуації за певними критеріями: потреби, проблеми, можливості;
- прогнозування розвитку ситуації в часовому вимірі;
- підготовка варіантів рішень;
- оцінювання варіантів рішень;
- зіставлення варіантів рішень;
- вибір одного оптимального варіанта рішення;
- офіційне формулювання змісту рішення.

Діяльність суб'єктів управління з виконання (реалізації) рішень є наступною третьою первинною універсальною базовою їхньою функцією. Зміни, що відбуваються в об'єкті управління після виконання рішення, слугують джерелом появи (народження) нової інформації. Ця нова інформація направляється по каналу зворотного зв'язку до суб'єкта управління і таким чином замикає цикл (коло) свого стану та слугує підставою для започаткування чергового управлінського процесу з його трьома первинними, універсальними, базовими функціями (нижчого порядку): інформаційним забезпеченням, прийняттям рішення і виконанням рішення.

У простих короткотермінових ситуаціях рішення виконуються оперативно. За складних і довготермінових умов

функція з виконання рішення ускладнюється і поділяється на простіші однорідні види робіт або функцій нижчого порядку — організацію, керівництво і контроль (див. рис. 2).

Організація зводиться до компонування трудових і матеріальних ресурсів у відповідності з планом. Керівництво передбачає перевід системи до динамічного стану і його підтримання протягом періоду реалізації плану. Контроль полягає у спостереженні за ходом виконання плану і в разі отримання інформації про відхилення від запланованої "траєкторії" прийняття і реалізації додаткових корегуючих рішень, які мають забезпечити виконання первинного основного рішення.

ВИСНОВКИ

Об'єктивною основою управлінської діяльності є зміна стану інформації з її трьома стадіями: накопичення (концентрація) інформації в суб'єкті управління; перетворення накопиченої інформації в її новий вид — рішення; поява нової інформації після виконання рішення.

Цим трьома стадіями зміни стану інформації на практиці відповідають три види робіт або первинних універсальних базових функцій: інформаційне забезпечення, прийняття рішення, виконання рішення.

У складних середньо- і довготермінових ситуаціях ці три базові функції дають початок утворенню похідних функцій нижчого порядку, серед яких займають своє місце традиційно визнані функції з менеджменту: планування, організація, керівництво, контроль.

Запропонована класифікаційна модель управлінських загальних функцій передбачає збільшення їх кількості з чотирьох до семи: облік, аналіз, ціле покладання, планування, організація, керівництво, контроль.

Література:

1. Гріфін Р., Яцура В. Основи менеджменту: підручник / Наук. ред. В. Яцура, Д. Олесневич. — Львів: БаК, 2001. — 624 с.
2. Завадський Й.С. Менеджмент: підручник для студентів економ. спец. вищих закладів: у 2 т. / Й.С. Завадський. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. — Т. 2. — 640 с.
3. Мескон М.Х. Основы менеджмента: Пер. с англ. / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. — М.: Дело, 2003. — 702 с.
4. Управление — это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд / Сост. Г.Л. Подвойский. — М.: Республика, 1992. — 351 с.
5. Чорний Г.М. Керівник в АПК: теорія і практика діяльності / Г. М. Чорний. — К.: ІАЕ УААН, 1998. — 196 с.
6. Чорний Г.М. Управління: концептуальні засади національного менеджменту: монографія. — К.: ІАЕ НААН, 2005. — 102 с.

References:

1. Griffin, R. and Yaczura, V. (2001), *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of Management], BaK, Lviv, Ukraine.
2. Zavadskyj, J.S. (2003), *Menedzhment* [Management], Kyiv, Ukraine.
3. Meskon, M.H. (2003), *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management], Delo, Moscow, Russia.
4. Fayolle, A. Emerson, G. Taylor, F. and Ford, G. (1992), *Upravlenye — eto nauka i iskusstvo* [Managing — the science and art], Moscow, Russia.
5. Chornuj, G.M. (1998), *Kerivnyk v APK: teoriya i praktyka diyalnosti* [Leader in agriculture: theory and practice activity], IAE Agrarian Sciences, Kyiv, Ukraine.
6. Chornuj, G.M. (2005), *Upravlinnya: konceptualni zasady nacionalnogo menedzhmentu* [Management: conceptual basis of national management], NAAS IAE, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2016 р.

УДК 338.532:658.149.3:336.56

А. О. Касич,
 д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту,
 Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ
 О. А. Петрик,
 д. е. н., професор, завідувач кафедри аудиту,
 Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ
 Ю. І. Гриненко,
 магістрант,
 Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

ТРАНСФЕРТНЕ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ: ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

A. Kasych,
 Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Management,
 Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv
 O. Petryk,
 Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Audit,
 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv
 Y. Grinenko,
 Master, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv

TRANSFER PRICING IN THE ENTERPRISE: PROBLEMS AND POSSIBILITIES OF USING

У статті визначено сутності трансфертної ціни, ідентифікації проблеми регулювання трансфертних цін на законодавчому рівні та дослідження методи трансфертного ціноутворення. Здійснено аналіз мотивів суб'єктів трансфертного ціноутворення, а також функцій трансфертних цін для вияву конфлікту інтересів при трансфертному ціноутворенні. Запропоновано шляхи вирішення конфлікту між учасниками процесу трансфертного ціноутворення. Визначено стан контролю та регулювання трансфертного ціноутворення з боку міжнародних організацій та державних органів. Проведено аналіз принципів регламентування ОЕСР та стану регулювання трансфертного ціноутворення в Україні. Досліджено функції та мотиви використання трансфертних цін у контексті забезпечення економічних інтересів суб'єктів — учасників процесу трансфертного ціноутворення, визначено ключові чинники застосування трансфертного ціноутворення. Розроблено організаційно-економічні заходи щодо впровадження механізму трансфертного ціноутворення на українських підприємствах.

This article describe: the essence of transfer prices, problems of it regulation and legislation, research methods of transfer pricing. Analysis of the motives and features of transfer prices for the manifestation of conflict and interest in it were conducted. The ways of resolving the conflict between the actors in transfer pricing were suggested. It was defined condition of control and regulation of transfer pricing by international organizations and government agencies. OECD regulation principles of transfer pricing and state regulation in Ukraine were analyzed. Features and motifs using transfer prices in the context of the economic interests of subjects — participants in the process of transfer pricing were researched. Were identified key factors applying transfer pricing and the development of organizational and economic measures for the implementation of the mechanism of transfer pricing in Ukrainian enterprises.

Ключові слова: трансфертна ціна, трансфертне ціноутворення, принцип "витягнутої руки", "пов'язані сторони", контрольовані операції, регулювання трансфертного ціноутворення, транснаціональні компанії, впровадження трансфертного ціноутворення.

Key words: transfer price, transfer pricing, arm's length standard, related parties, controlled operations, regulation of transfer pricing, multinational companies, implementation of transfer pricing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Внаслідок підвищення рівня глобалізації світової економіки та розширення масштабів діяльності транснаціональних корпорацій (далі — ТНК), збільшується кількість угод із застосуванням механізму трансфертного ціноут-

ворення. Ефективне управління ТНК передбачає не лише формування чіткої організаційної структури управління, а й розробку ефективних економічних взаємовідносин між його структурними підрозділами. В умовах, коли виникає необхідність знаходження оптимального варіанту

Таблиця 1. Труднощі застосування трансфертного ціноутворення в Україні

з боку компанії	з боку держави:
1) небажання надавати внутрішню інформацію органам державного управління (зокрема, внаслідок високих штрафних санкцій – 5% від суми контрольованих операцій, які встановлені законодавством України)	1) нечіткість та протиріччя у законодавчих нормах щодо регулювання трансфертного ціноутворення
2) незрозумілість встановлених правил щодо регулювання трансфертного ціноутворення	2) високий рівень корупції: небажання органів державного управління "правильно" використовувати законодавства
3) небажання збільшувати власні витрати внаслідок системи регулювання трансфертних цін	3) відсутність чіткої організації регулювання трансфертного ціноутворення
4) ефективні схеми відмивання коштів у офшорні зони через афілійовані особи	4) відсутність норм регулювання трансфертних цін на послуги та нематеріальні активи
	5) закритість даних щодо діяльності компаній в країнах, де немає чи в стадії формування системи регулювання трансфертного ціноутворення
	6) не встановлено перехідного періоду для пристосування до нових норм державного регулювання

Джерело: розробка авторів.

господарської самостійності структурних підрозділів, чіткого визначення доходів та витрат кожного підрозділу підприємства та оцінки його впливу на загальний результат діяльності, проблема дослідження та застосування трансфертного ціноутворення набуває все більшого значення. В цьому контексті проблема застосування трансфертного ціноутворення на підприємстві стосується процесів управління результатами його діяльності, а тому є актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання трансфертного ціноутворення зайшли відображення в наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема, П. Дзюби [5], А. Длігач [6], А. Задої [7], О. Каніщенка [9] та інших. Науковцями трансфертне ціноутворення розглядається у двох аспектах. Перший — це внутрішньофірмовий, за яким трансфертне ціноутворення є досить ефективним інструментом планування і управління, оскільки дозволяє забезпечити збільшення фінансових результатів корпорації в цілому. Другий — податковий, який значною мірою є наслідком першого, однак відображає вплив на податкову базу країни, а тому стає об'єктом вивчення з метою контролю на загальнодержавному рівні.

Треба зазначити, що вітчизняні науковці зосереджують свою увагу на вивченні переважно міжнародного досвіду регулювання трансфертного ціноутворення, оскільки українські підприємства найчастіше застосовують цей механізм при здійсненні операцій з офшорними компаніями, що є комерційною таємницею.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в дослідженні функцій та мотивів використання трансфертних цін в контексті забезпечення економічних інтересів суб'єктів — учасників процесу трансфертного ціноутворення, визначенні ключових чинників застосування трансфертного ціноутворення та розробці організаційно-економічних заходів щодо впровадження механізму трансфертного ціноутворення на українських підприємствах без негативного впливу на податкову базу країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Практичний юридичний словник, у якому містяться британські, американські та міжнародні юридичні терміни, визначає трансфертне ціноутворення як встановлення ціни, за якою пов'язані підприємства передають товари, послуги чи інші активи між собою. За відсутності превентивного законодавства пов'язані підприємства можуть маніпулювати трансфертним ціноутворенням, щоб отримати податковий зиск [2].

Розвиток транснаціональних корпорацій як форми організації виробничих відносин призвів до певної трансформації сутності поняття "трансфертна ціна". Це поняття все активніше використовується для позначення ціни, за якою товари та послуги передаються між господарюючими суб'єктами, що входять до складу певної транснаціональної корпорації. Таким чином, зміст поняття "трансфертна ціна" поширюється на сферу міжгосподарських відносин [4].

Трансфертне ціноутворення у світовій практиці — це формування цін в операціях, пов'язаних між собою осіб. Цей "феномен" став предметом вивчення і впливу з того моменту, коли платники винайшли способи мінімізації своїх податкових зобов'язань за допомогою трансфертних цін. Найпростішим способом такої мінімізації стало переведення прибутку на ті суб'єкти з групи пов'язаних осіб, які мають пільги з податків або є центрами витрат.

Трансфертне ціноутворення зумовлене розширенням міжнародних операцій ТНК, на практиці стосується ціноутворення на товари, послуги, "ноу-хау" та інтелектуальну власність, що передають через кордони в межах корпоративних мереж. Ціни, за якими відбувається передача таких активів, визначають розміри доходів обох сторін та, таким чином, податкову базу відповідних країн. Теоретично, якщо розрахована трансферна ціна забезпечує розумний розподіл прибутків, то податкові органи обох країн отримують справедливу частку податкових надходжень. Однак у будь-якої ТНК може виникнути бажання скористатися різними рівнями оподаткування та "перекачати" доходи в країну з більш низьким рівнем оподаткування.

Сутність трансфертного ціноутворення доцільно розглянути через економічні інтереси різних суб'єктів цього процесу, якими залежно від їх ролі у даному процесі, є міжнародні та національні компанії, а також державні органи управління.

Всі учасники в процесі здійснення операцій трансфертного ціноутворення мають на меті задоволення економічного інтересу. Однак при цьому виникає конфлікт економічних інтересів учасників.

Узагальнивши досвід ТНК, а також беручи до уваги особливості функціонування бізнесу в Україні можна визначити наступні труднощі застосування трансфертного ціноутворення (табл. 1).

У наслідок застосування системи трансфертного ціноутворення компанії можуть отримувати значні вигоди та задовольняти власні економічні інтереси, які стосуються не лише збільшення доходів, а мають більш складний характер, на чому наголошено окремими авторами [6; 9]. Загалом основними мотивами для учасників трансфертного ціноутворення — компаній є:

Таблиця 2. Цикл трансфертного ціноутворення на підприємстві

Стадії циклу	Завдання що виконуються на відповідній стадії
Діагностика	- Виявлення взаємозалежних осіб. - Визначення контрольованих угод. - Аналіз операцій і розподіл їх за ступенем суттєвості можливих податкових наслідків. - Виявлення ризиків по кожній окремій операції. - Підготовка матриці «пріоритетного аналізу»
Розробка стратегії	- Визначення найбільш суттєвих операцій / компаній / рішень. - Вибір необхідної документації. - Визначення термінів і формату звіту. - Розробка подальшої стратегії
Підготовка обґрунтувань	- Проведення функціонального аналізу. - Аналіз ризиків. - Збір додаткової інформації. - Підготовка порівняльного дослідження. - Виявлення додаткових рішень щодо скорочення контрольованих угод. - Підготовка документації
Впровадження	- Впровадження політики в єдину систему планування підприємства. - Моніторинг процесу адаптації структури компанії до нового законодавства. - Розробка методологій та інструкцій з процесам і політиці ціноутворення. - Проведення тренінгів для персоналу. - Відповідні коригування структури, політики та / або трансфертних цін на регулярній основі

Джерело: розробка авторів.

1) оптимізація діяльності: податкова оптимізація (зменшення податкового навантаження) й ефективний розподіл та алокація активів;

2) контроль за попитом та пропозицією всередині компанії;

3) збереження комерційної таємниці при передачі технологій всередині компанії;

4) підвищення конкурентоздатності компанії на ринках збуту;

5) покращення консолідованого фінансового результату компанії, зокрема ефективне використання трансфертних цін за умови використання міжнародних стандартів звітності (IFRS, US-GAAP);

6) ефективне розміщення інвестицій та кредитних ресурсів.

Мотиви державних органів в процесі трансфертного ціноутворення визначаємо такі:

1) збільшення надходжень до бюджету за рахунок регулювання трансфертного ціноутворення;

2) захист національних виробників;

3) створення однакових конкурентних умов для діяльності компаній на національному ринку;

4) уникнення значної непропорційності у платіжному балансі, що може негативно вплинути на економіку країни, валютний курс тощо.

Виходячи зі змісту поняття "трансфертне ціноутворення", цей механізм відноситься до цін, за якими укладаються угоди між юридичними особами, що входять до однієї міжнародної корпорації, що, на думку міжнародної аудиторської компанії "Ернст енд Янг", впливає на вибір юрисдикції, в якій відбувається оподаткування прибутку [3].

В основу трансфертного ціноутворення як в міжнародній, так і в українській практиці покладено "принцип витягнутої руки". За цим принципом "якщо між двома підприємствами в господарській та фінансовій діяльності створюються умови відмінні від тих, що виникли б між двома незалежними підприємствами, то будь-який прибуток нарахований одному з них, може бути включений до прибутку цього підприємства та відповідно оподаткований" [10]. А отже, за нормами Організації з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) використання трансфертних цін дозволяє здійснювати оподаткування прибутку підприємств за місцем (країною) виникнення такого прибутку [10].

Більшість розвинутих країн, а також країн, що розвиваються, впроваджують принципи ОЕСР у свої національні

системи контролю та регулювання трансфертного ціноутворення.

Основу національної системи регулювання трансфертного ціноутворення визначають положення Податкового кодексу України, який діє з 1 січня 2011 р., а в частині формування трансфертних цін — з 01 січня 2013 р. [11]. Суттєвим удосконаленням чинного вітчизняного законодавства у частині регулювання трансфертних цін можна вважати прийняття Національних стандартів трансфертного ціноутворення, які були розроблені за ініціативою Міністерства доходів і зборів України (нині Державною Фіскальною Службою України) та Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо трансфертного ціноутворення)", який набрав чинності з 01.09.2013 р. [8].

Для контролю за трансфертним ціноутворенням законодавством передбачено застосування п'яти методів визначення ціни у контрольованих операціях:

1. Порівняльної неконтрольованої ціни (аналогів продажу). Суть методу полягає в тому, що ціна контрольованої операції порівнюється з ринковим діапазоном цін на аналогічні товари в зіставних операціях.

2. Ціни перепродажу. При застосуванні даного методу, валова рентабельність від перепродажу товарів у контрольованій операції, раніше придбаних у ході такої самої операції, зіставляється з ринковим діапазоном валової рентабельності.

3. "Витрати плюс". За умови застосування цього методу, валова рентабельність собівартості контрольованої операції порівнюється з ринковим зіставних операціях.

4. Чистого прибутку. Суть методу полягає в тому, що валова рентабельність контрольованої операції порівнюється з ринковим діапазоном рентабельності в зіставних операціях.

5. Розподілення прибутку. При застосуванні цього методу сукупний дохід, фактично розподілений між сторонами контрольованої операції, зіставляється з економічно обґрунтованим розподілом прибутку між непов'язаними сторонами.

Перші три методи в міжнародній практиці називаються операційними, а решта два — методами прибутку від операцій.

Суб'єкт господарювання має право використовувати будь-який метод, який він обґрунтовано вважає найприйнятнішим, однак у разі, коли існує можливість застосування

Таблиця 3. Програма впровадження трансфертного ціноутворення на підприємстві

Етап	Назва	Результат
Етап 1	Підготовчий	- Визначення ризиків та їх суттєвості. - Перелік контрольованих операцій (групи операцій)
Етап 2	Розробка методології	- Визначення оптимального підходу до регулювання трансфертного ціноутворення. - Розуміння специфіки контрольованих операцій та методів визначення ціни
Етап 3	Формулювання політики	Політика щодо трансфертного ціноутворення
Етап 4	Регламентация процесів	Схеми бізнес-процесів та регламентації з: - встановлення та моніторингу цін в контрольованих операціях; - оформлення звітності з трансфертного ціноутворення; - створення спеціального підрозділу з контролю трансфертного ціноутворення
Етап 5	Розробка документації	- Рекомендації для компанії з підготовки до складання щорічної звітності з трансфертного ціноутворення. - Шаблони документів. - Рекомендації з підготовки переліку, формату та змісту документації

Джерело: розробка авторів.

і методу порівняльної неконтрольованої ціни (аналогів продажу), і будь-якого іншого методу, застосовується метод порівняльної неконтрольованої ціни (аналогів продажу), оскільки він вважається пріоритетним.

Аналізуючи вимоги законодавства стосовно трансфертного ціноутворення, можна відзначити, що платникам податків (а насамперед — великим платникам податків із відповідним офіційним статусом) варто самостійно вести облік операцій, які можна буде класифікувати в подальшому як контрольовані, та заздалегідь збирати інформацію стосовно операцій і готувати документацію, якою вони зможуть обґрунтувати відповідність договірних цін контрольованої операції рівню звичайних цін.

Однак не слід трансфертне ціноутворення пов'язувати лише з діяльністю великих транснаціональних корпорацій. Цей механізм мінімізації податкових платежів та міжнародного поділу капіталів став широко використовуватися навіть невеликими учасниками міжнародних відносин, які створюють за кордоном свої філії чи представництва та використовують їх як учасників трансфертних операцій. Саме така діяльність стала характерною для багатьох українських суб'єктів міжнародної діяльності, що особливо актуалізує дослідження проблеми трансфертного ціноутворення.

Система трансфертного ціноутворення має забезпечити можливість функціонування господарюючого суб'єкта як єдиного цілого у відповідності до корпоративних інтересів, це особливо важливо для на початковому етапі розвитку підприємств. У сучасних економічних умовах розвитку питання трансфертного ціноутворення сприяє підвищенню рівня ефективного функціонування усієї системи управління господарюючого суб'єкта.

Чимало ситуацій, коли помилки допущені через неправильну організацію процедур контролю за рівнем цін, або через відсутність такої організації взагалі. У таких випадках із запізненням виявляються контрольовані операції, невірно вибираються та застосовуються методи визначення ціни.

Тому для уникнення податкових ризиків та обґрунтування рівня договірних цін у контрольованих операціях, ми рекомендуємо організувати ефективну систему контролю за дотриманням законодавчих вимог на основі внутрішніх регламентів підприємств.

Внутрішній регламент повинен містити детальний опис кожного елементу контролю та чітко прописані алгоритми дій відповідальних осіб на кожному етапі контролю за трансфертним ціноутворенням.

Ефективна система формування та документування трансфертних цін складається з чотирьох необхідних елементів, які нерозривно пов'язані між собою і утворюють цикл трансфертного ціноутворення (табл. 2).

Після організації циклу трансфертного ціноутворення на підприємстві, особливу увагу слід зосередити на розподілу сфер відповідальності всередині компанії, у якому регламентується взаємодія різних департаментів. Як правило, до контролю за трансфертним ціноутворенням на підприємстві залучені наступні служби: юридична, бухгалтерська (податкова), інформаційні технології (далі — ІТ), комерційна, планово — економічна (служба відповідальна за планування та бюджетування).

Крім того, необхідно внести зміни у договірну роботу. Для трансфертного ціноутворення важливим є детальне визначення в договорі комерційних та фінансових умов проведення операції. Це необхідно для пошуку зіставних операцій. Зіставними вони вважаються в тому випадку, якщо здійснюються в однакових комерційних та фінансових умовах. А от визначення комерційних та фінансових умов угоди здійснюється виключно на підставі положень договору.

Для здійснення адміністрування процесу трансфертного ціноутворення на підприємстві на принципах ефективності та комплексності пропонується програма впровадження трансфертного ціноутворення, що ілюструє отриманні результати при проведенні відповідних процедур на підприємстві (табл. 3).

Існування податкового контролю, а також необхідність звітування про здійснення контрольованих операцій обумовлює необхідність забезпечення повного та оперативного облікового відображення інформації про господарські операції, які відповідають критеріям контрольованих. Відповідно, є необхідною розробка комплексу документів:

1) реєстрів аналітичного обліку для ідентифікації та накопичення інформації про операції з пов'язаними особами за усіма показниками, що необхідні для формування звітності про контрольовані операції;

2) внутрішньої звітності про здійснені контрольовані операції з детальними аналітичними показниками, які потрібні для наступного формування звітності.

Безумовно, розподіл обов'язків між підрозділами підприємства залежить від його організаційної структури, але у будь-якому разі, без залучення додаткових спеціалістів, бухгалтерським службам буде досить складно повною мірою вирішувати завдання формування інформації щодо трансфертного ціноутворення.

Внутрішній регламент трансфертного ціноутворення може також містити уніфікований пакет документів, за допомогою яких узагальнюється інформація, що вноситься у звіт за контрольованими операціями, документуються результати функціонального та економічного аналізу. Часто такі документи називають шаблонами. Такі шаблони заповнюються за кожною контрольованою операцією та можуть увійти до складу документації по обґрунтуванню договірної ціни.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження комплексу проблем застосування трансфертного ціноутворення було зроблено такі висновки.

1. Трансфертна ціна дозволяє керівникам центрів відповідальності приймати оптимальні управлінські рішення, підвищує їх зацікавленість у зростанні ефективності діяльності, тому ефективне адміністрування трансфертного ціноутворення набуває особливого значення на рівні топ-менеджерів.

2. Використання трансфертного ціноутворення створює можливості оперативного контролю витрат та результатів діяльності на різних рівнях підприємства.

3. Відсутній універсальний підхід до формування процесу трансфертних цін, тому в залежності від цілей підприємства фінансового стану, фінансово-економічна служба має впроваджувати відповідний цикл формування трансфертного ціноутворення чи розробляти власний, що адаптований під певні умови та враховує проведені дослідження.

4. Застосування елементів системи контролю трансфертного ціноутворення забезпечить вдосконалення системи внутрішнього контролю в цілому як за діяльністю структурних підрозділів, підприємства в цілому, так і за діяльністю групи підприємств.

5. Реформування системи контролю у сфері трансфертного ціноутворення забезпечить підприємству реальні можливості для поглиблення інтеграції у глобальну економіку та загалом сприятиме покращенню інвестиційного клімату, що може стати передумовою економічного зростання.

Література:

1. Electronic Tax Code, Regulations and Official Guidance [Electronic resource]: [Website]. — Electronic data. — USA: IRS. — Mode of access: World Wide Web: <https://www.irs.gov/Tax-Professionals/Tax-Code,-Regulations-and-Official-Guidance> (viewed on 30.10.2016) — Title from the screen.

2. Practical Law Dictionary / Glossary of UK / US and international legal terms / 2010 [Electronic resource]: [Website]. — Electronic data. — USA: IRS. — Mode of access: World Wide Web: <http://uk.practicallaw.com> (viewed on 30.10.2016) — Title from the screen.

3. Головними пріоритетами на ринках, що розвиваються, є управління ризиком та вдосконалення навичок у сфері дотримання правил трансфертного ціноутворення / Прес-реліз аудиторської компанії "EY" / 5 серпня 2013 [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. — Електронні дані. — Київ: Компанія EY, 1849-2016. — Режим доступу: <http://www.ey.com/UA/uk/Newsroom/News-releases/Press-release---2013-08-05>

4. Державна фіскальна служба: Трансфертне ціноутворення [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. — Електронні дані. — Київ: ДФС, 2013-2016. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/transfertne-tsinoutvorenn/zagalni-vidomosti/>

5. Дзюба П.В. Трансфертне ціноутворення: економічний зміст і специфіка / П.В. Дзюба // Економіка України. — 2006. — № 1. — С. 14—22.

6. Длігач А.О. Маркетингова цінова політика: світовий досвід, вітчизняна практика: навчальний посібник. — К.: ВД "Професіонал", 2006. — 225—228 с.

7. Задоя А.О. Трансфертне ціноутворення у міжнародному бізнесі / А.О. Задоя, С.А. Венгер // Академічний огляд. — 2011. — № 2. — С. 156—163

8. Закон України "Про внесення змін до податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення" від 04.07.2013 р. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. — Електронні дані. — Київ: Верховна Рада України, 1994—2016. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

9. Каніщенко О.Л. Міжнародний маркетинг у діяльності українських підприємств: монографія. — К.: Знання, 2007, 446 с.

10. Керівництво Організації з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) 1995 року "Про трансфертне ціноутворення для транснаціональних корпорацій і податкових органів", зі змінами [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. — Електронні дані. — Київ: Верховна Рада України, 1994—2016. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

11. Податковий кодекс України: станом на 1 травня 2016 р. / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. — Електронні дані. — Київ: Верховна Рада України, 1994—2016. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

References:

1. IRS (2016), "Electronic Tax Code, Regulations and Official Guidance", available at: <https://www.irs.gov/Tax-Professionals/Tax-Code,-Regulations-and-Official-Guidance> (Accessed 15 Nov 2016).

2. IRS (2010), "Practical Law Dictionary", available at: <http://uk.practicallaw.com> (Accessed 15 Nov 2016).

3. EY (2013), "The main priorities in emerging markets are managing risk and improving skills in compliance with transfer pricing rules", available at: <http://www.ey.com/UA/uk/Newsroom/News-releases/Press-release---2013-08-05> (Accessed 15 Nov 2016).

4. State Fiscal Service of Ukraine (2016), "Transfer pricing", available at: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/transfertne-tsinoutvorenn/zagalni-vidomosti/> (Accessed 15 Nov 2016).

5. Dziuba, P.V. (2006), "Transfer pricing: economic content and specificity", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 14—22.

6. Dliach, A.O. (2006), *Marketingova tsinova polityka: svitoviy dosvid, vitchyzniana praktyka* [Marketing pricing: international experience, national practice], VD Profesional, Kyiv, Ukraine.

7. Zadoia A. O. and Venher, S. A. (2011), "Transfer pricing in international business", *Akademichnyy ohliad*, vol 2, pp. 156—163.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine on transfer pricing", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua> (Accessed 15 Nov 2016).

9. Kanischenko, O.L. (2007), *Mizhnarodnyy marketynh u diial'nosti ukrains'kykh pidpriemstv* [International Marketing in activity of Ukrainian enterprises], Znannia, Kyiv, Ukraine.

10. OECD (1995), The Law of Ukraine "On transfer pricing for multinational corporations and the tax authorities", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua> (Accessed 15 Nov 2016).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2016), "Tax Code", <http://zakon4.rada.gov.ua> available at: (Accessed 15 Nov 2016).

Стаття надійшла до редакції 14.12.2016 р.

О. М. Зборовська,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи і страхування,
Запорізький національний університет
О. А. Дивінець,
аспірант, Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ МІСЬКОГО ЕЛЕКТРИЧНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

O. Zborovska,
Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance Zaporizhzhya National University
O. Divinec,
Postgraduate student of Alfred Nobel Dnipropetrovsk University

THE DEVELOPMENT OF URBAN ELECTRIC TRANSPORT IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Визначено завдання розвитку міського громадського транспорту, а саме: децентралізація; фіксованість; підключення; міжвидова конкуренція; тарифікація поїздок; неефективність субсидування. Визначено фактори формування пасажиропотоку в міських агломераціях. Численні дослідження проблем розвитку міського громадського транспорту показали важливість науково обгрунтованого управління його послугами. Якщо система управління виключає зворотний зв'язок з громадськістю, то є малоімовірним створення оптимальної інфраструктури перевезень, послуги будуть слабо інтегровані, а їх рівень буде залишатися неоднорідним і ненадійним.

Обгрунтовано необхідність створення єдиного органу управління транспортом, який відповідає за планування маршрутів руху, графіків перевезень і розробку оптимальних тарифів, що сприяло б цілісному підходу до розвитку громадського транспорту та його інфраструктурі. Зроблено висновок, що у системі управління послугами міського громадського транспорту важливе місце займає стратегічне управління, зокрема, стратегічне планування, яке включає постановку цілей і розробку стратегій у сфері підвищення якості послуг та рівня обслуговування пасажирів.

The urban public transport tasks have been defined, namely: decentralization; fixation; connection; interspecific competition; trips billing; subsidizing ineffectiveness. The formation of passenger traffic factors have been defined in urban agglomerations. The numerous problems studies of urban public transport have shown the importance of scientifically based management of its services. If the management system excludes feedback with the public, it is highly unlikely to create optimum transportation infrastructure, services will be poorly integrated, and their level will remain uneven and unreliable.

The necessity of creating a unified transport management organ has been substantiated passenger service that is responsible for planning routes, transportation schedules and optimal tariffs elaboration for contributing the holistic approach to the development of public transport and its infrastructure. It has been concluded that in the management system of urban public transport services strategic management takes an important place, including strategic planning, which involves setting goals and strategy development in working with promotion of service quality and passenger service level.

Ключові слова: громадський транспорт, пасажиропоток, соціально-економічний розвиток, стратегія.
Key words: public transportation, passenger traffic, social and economic development strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Міський електротранспорт є однією з найважливіших галузей, яка задовольняє потреби населення в перевезеннях. Від рівня розвитку транспортної ме-

режі, організації руху транспортних потоків і надійності роботи електротранспорту в значній мірі залежить життєдіяльність підприємств, організацій та установ міста. Протягом останніх років у роботі

міського електротранспорту намітилась тенденція до зменшення обсягу перевезень пасажирів і погіршення показників якості та безпеки їх транспортного обслуговування, тому вирішення проблем з формування стратегії соціально-економічного розвитку міських електротранспортних підприємств є дуже необхідною.

Розвиток соціально-економічної системи міського електротранспортного підприємства залежить від економічного зростання, яке викликає якісні зміни в його економічній системі, сприяє загальному розвитку та розвитку окремих складових капіталу, корпоративної культури. Поглиблення теоретичних положень у цьому напрямі, розробка методичних основ і практичних рекомендацій визначають актуальність дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Методологічними проблемами ефективного функціонування та розвитку транспорту займалися такі вчені: О. Бакаєв, Ю. Гольска, М. Гур'єва, Л. Зайончик, А. Полякова, І. Симарова та інші [1—7]. У своїх роботах ці дослідники висвітлили різні аспекти та особливості господарювання підприємств міського електротранспорту — від технічних до особливостей економіки та управління даною сферою. Водночас у сучасні вітчизняні літературі небагато досліджень, присвячених проблемам забезпечення комплексного розвитку системи пасажирських перевезень міським електротранспортом, обґрунтуванню дієвих та ефективних напрямків її реформування. При цьому зазначимо, що залишились маловивченими питання обґрунтування ефективності управлінських рішень, пов'язаних з оптимізацією використання транспорту у містах України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення теоретичних концепцій та надання рекомендацій щодо розвитку міського громадського транспорту в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Рівень пасажиропотоку пов'язаний з декількома географічними й економічними міркуваннями. У деяких містах з високим пасажиропотоком таких, як Москва, Пекін і Шанхай існує субсидування громадського транспорту. Інші міста з високою щільністю населення мають рівень розвитку метро, пропорційний приросту їхнього населення (Лондон, Гонконг, Осака, Париж, Сеул і Токіо).

Розвиток особистої автомобілізації в містах робить системи громадського транспорту менш зручними для підтримки міської мобільності. У багатьох містах додаткові інвестиції в громадський транспорт не призвели до значного приросту пасажиропотоку. Незаплановане і неузгоджене освоєння території привело до швидкого розширення міської периферії. Мешканці, вибравши житло у віддалених районах, обмежують свій потенційний доступ до послуг громадського транспорту. Надмірне інвестування (коли інвестиції не мають ефективною віддачі) і недостатнє

інвестування (коли існує значний незадоволений попит) у громадському транспорті є також складними проблемами його розвитку. Міський електричний транспорт часто сприймається як найбільш ефективний вид транспорту для міських районів великих міст. Тим не менш, дослідження показують стагнацію системи електричного транспорту в окремих розвинених країнах, що ставить під сумнів його економічне значення.

Міський електричний транспорт — це складна технологічно-господарська комплексна виробнича система, яка включає в себе експлуатаційні підприємства, енергетичне та колійне господарство, виробничо-технічну базу з виготовлення запасних частин та проведення усіх видів ремонту рухомого складу, а також соціально-побутову базу.

На Україні міський електричний транспорт відіграє важливу роль в обслуговуванні населення. На його долю приходить від 42% до 56% усіх міських перевезень пасажирів. Тільки, наприклад, у місті Харкові перевезення цим видом транспорту складають 55—60% від обсягів усіх пасажирських перевезень.

Міський електротранспорт входить до складу муніципального господарства, яке становить основу ресурсів муніципального формування. Тому електричний транспорт сучасного міста розглядається як велика складна організаційна система, що характеризується ієрархічною структурою, наявністю складних взаємозалежних підсистем. Ця система дуже динамічна, функціонування її багато в чому носить стохастичний характер, ряд параметрів мають досить високий ступінь невизначеності, що впливає на вірогідність прогнозів і якість планування.

Починаючи з 1991 року практично припинився розвиток цієї галузі, склалася стійка тенденція до зменшення пасажирообороту, погіршення якості транспортного обслуговування населення та зниження рівня безпеки руху. Значно погіршилася регулярність руху та культура обслуговування пасажирів. На сьогодні в містах України відсутні узгодженість графіків руху всіх видів міського пасажирського транспорту, сучасні пересадочні вузли, а маршрутна мережа часто не взаємопов'язана. За рахунок збору плати за проїзд підприємствами міського електричного транспорту покривається менше половини їх експлуатаційних витрат на перевезення.

Негативно впливає на фінансовий стан підприємств міського електричного транспорту неврегульованість ринку міських пасажироперевезень. Приватні автотранспортні перевізники дублюють маршрути міського електротранспорту, відбираючи платоспроможних пасажирів.

За таких умов, що склалися, збитки підприємств міського електротранспорту зростають. Вони виконують нерентабельні, але соціально важливі перевезення. Тому фінансування їх діяльності має велике соціальне значення.

Таким чином, сучасний стан підприємств міського електричного транспорту є кризовим. Підприємства галузі функціонують збитково, спрацьованість

основних виробничих фондів досягла граничного рівня, постійно не вистачає коштів на оновлення та капітальний ремонт рухомого складу, незадовільно вирішуються питання технічних інновацій і технологічної модернізації. Все це не дозволяє повною мірою задовольнити транспортні потреби населення міст та призводить до зниження рівня безпеки перевезення пасажирів.

У цьому випадку, перед міським електричним транспортом ставиться ряд складних завдань:

— Децентралізація. Громадські електротранспортні системи не призначені для обслуговування міст з низькою щільністю і розсіяним населенням міських районів, що все частіше є домінуючою міський просторовою структурою. Чим більше рівень децентралізації міської діяльності, тим складніше і дорожче обслуговувати міські райони електротранспортом. Крім того, децентралізація сприяє далеким поїздкам, що обумовлює більш високі експлуатаційні витрати і низькі доходи від систем оплати проїзду.

— Фіксованість. Інфраструктури окремих систем електричного транспорту є фіксованими, в той час як міста є динамічними, навіть в умовах низьких темпів їх змін. Це означає, що моделі перевезень пасажирів постійно застарівають.

— Підключення. Системи електричного транспорту часто функціонують незалежно від систем особистого та вантажного транспорту, а також комерційної інфраструктури. Це призводить до певних проблем переміщення пасажирів від однієї системи перевезень до іншої. Вирішення цієї проблеми полягає у формуванні економічно ефективної системи перевезень, яка повинна включати в себе доступне і вільне переміщення пасажирів з однієї системи в іншу, наприклад, створення інтегрованої структури пересадок пасажирів, де маршрути трамваїв і тролейбусів перетинаються зі станціями метро.

— Міжвидова конкуренція. Доступна і мобільна система автомобільного транспорту є значущим конкурентом електричного транспорту, що призводить до зниження пасажиропотоку у відносному вираженні і, в деяких випадках, в абсолютному. Чим вище рівень особистої автомобілізації, тим більше нетерпимі порушення обслуговування на електричному транспорті, крім того, громадський сервіс відстає від зручності автомобіля. Однак зміна цін на енергоносії, завдання охорони навколишнього середовища дещо згладжують цю проблему.

— тарифікація поїздок. Більшість систем електричного транспорту відмовилися від тарифікації залежно від відстані поїздки і перейшли до більш простої плоскої системи оплати проїзду, що обмежувало короткі поїздки, для яких добре підходить більшість транзитних систем, і заохочувала більш тривалі поїздки, які є більш дорогими. Сучасні інформаційні системи забезпечують можливість контролю за тривалістю поїздок, що дозволяє повернутися до більш справедливої тарифікації на основі середньої відстані переміщення пасажирів міського електричного транспорту;

— Неефективність субсидування. Оскільки міській електричний транспорт дотується з бюджетів, ці витрати, як правило, не відображені в тарифних системах громадських перевезень. Додаткові субсидії часто використовуються для покриття минулих боргів, і не обов'язково підвищують продуктивність персоналу транспортних організацій. Отже, бюджетне фінансування розвитку електричного транспорту як соціально-економічного виду діяльності, значно вище кваліфікації його персоналу та продуктивності послуг перевезення, що є соціально несправедливим і потребує змін.

Розглянуті проблеми розвитку міського електричного транспорту, що збігаються для міських агломерацій світу, включаючи великі міста-мільйонники, можуть бути багато в чому вирішені на основі діагностичного аналізу факторів, що впливають, використання стратегічного і оперативного управління послугами міського електротранспорту, розвитку забезпечують підсистем управління (інформаційної, технологічної, кадрової, науково-методичної), а також застосування сучасних економіко-математичних методів прийняття управлінських рішень та комп'ютерних програм.

Численні дослідження проблем розвитку міського електричного транспорту показали важливість науковообґрунтованого управління його послугами. Якщо система управління виключає зворотний зв'язок з громадськістю, то є малоімовірним створення оптимальної інфраструктури перевезень, послуги будуть слабо інтегровані, а їх рівень буде залишатися неоднорідним і ненадійним.

Міські муніципалітети виграли б від створення єдиного органу управління транспортом, який відповідає за планування маршрутів руху, графіків перевезень і розробку оптимальних тарифів, що сприяло б цілісного підходу до розвитку громадського електротранспорту та його інфраструктури. Одна з найбільших проблем в реалізації стратегій сталого розвитку міських перевезень полягає в подоланні інституційних та організаційних бар'єрів. Створення єдиного муніципального підприємства міського громадського транспорту може пройти довгий шлях до справжнього інституційного співробітництва органів муніципального управління, транспортних організацій, громадськості та бізнесу.

Просте інвестування бюджетних коштів у велику ємність транзитних систем міського електричного транспорту не є єдиною вимогою для поліпшення якості обслуговування. Використання приватно-державного (муніципального) партнерства дозволило, до деякої міри, вирішити проблеми інтенсивних і швидкісних перевезень приватним колективним транспортом, проте якість його послуг є, безумовно, низьким, включаючи показники надійності приватних транспортних засобів, комфорту пересування "безпеки пасажирів, кваліфікації та відповідальності перевізників.

Фінансові проблеми, пов'язані з підвищенням рівня обслуговування, стосуються експоненціального зростання витрат перевізників при підвищенні якості послуг міського електричного транспорту, що

вимагає визначення джерел їх фінансування в умовах недостатнього місцевого бюджету.

Криза міського електротранспорту зумовлена загальним станом економіки держави, проте є й конкретні причини, які стосуються безпосередньо роботи міського електротранспорту:

- недостатній рівень фінансового забезпечення;
- неефективний менеджмент підприємств;
- неврегульованість ринку пасажироперевезень, що веде до дублювання маршрутів і втрати платоспроможних пасажирів;
- встановлення тарифів на проїзд без врахування фактичної собівартості перевезень;
- низька інвестиційна привабливість внаслідок збитковості підприємств.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ми маємо можливість зробити висновки про наявність політичних, правових, економічних та соціальних проблеми реалізації позитивного впливу розвитку послуг міського електричного транспорту на досягнення цілей соціально-економічної політики органів місцевого управління.

Неподолання у найближчі роки негативних тенденцій, що склалися у міському електричному транспорті створить реальну загрозу економічному зростанню міст через транспортну незабезпеченість необхідної рухомості населення та мобільності трудових ресурсів як фактора розвитку виробництва, а також загостренню екологічних проблем.

Пріоритетними напрямками розвитку підприємств міського електричного транспорту є:

- організація ефективного управління підприємствами та належного використання їх майнового комплексу;
- забезпечення беззбиткового функціонування;
- технічне переоснащення та укріплення матеріально-технічної бази.

Таким чином, є актуальною розробка теоретичних і концептуальних положень підвищення якості послуг міського електричного транспорту та рівня обслуговування пасажирів, а на їх основі — методичного інструментарію оцінки рівня обслуговування на міському електричному транспорті як важливого виду соціально-економічної діяльності транспортних операторів і органів муніципального управління.

Література:

1. Бакаев А.А., Кутах А.П. Информационное моделирование и качество управления транспортными процессами / А.А. Бакаев, А.П. Кутах // Управляющие системы и машины. — 2003. — № 3. — С. 84—92.
2. Гольская Ю.Н. Оценка влияния транспортной инфраструктуры на социально-экономическое развитие региона автореф. дис. .. канд. экон. наук. / Ю.Н. Гольская. — Екатеринбург, 2013. — 21 с.
3. Гурьева М.А., Руднева Л.Н. Оценка устойчивого развития региона на основе индикативной системы

оценки уровня экологизации экономики / М.А. Гурьева, Л.Н. Руднева // Вестник УрФУ Серия: Экономика и управление. — 2013. — № 3. — С. 104—116.

4. Гурьева М.А., Руднева Л.Н. Система индикативной оценки уровня и степени экологизации экономики региона / М.А. Гурьева, Л.Н. Руднева // Российское предпринимательство. — 2013. — № 1 (223). — С. 134—139.

5. Зайончик Л.Г. Проблемы повышения эффективности экспортного потенциала услуг автомобильного транспорта в условиях формирования рыночных отношений: автореф. дис... канд. экон. наук: 08.07.04 — Экономика транспорта и зв'язку / Зайончик Л.Г.; Київський міжнародний ун-т цивільної авіації. — К., 1996. — 40 с.

6. Полякова А.Г. Модернизация структуры экономического пространства региона / А.Г. Полякова // Вестник Череповецкого государственного университета. — 2011. — Т. 2. — № 2—30. — С. 28—31.

7. Симарова И.С. Регион в контексте теории экономического пространства / И.С. Симарова // Известия вузов. Социология. Экономика. Политика. — 2013. — № 4. — С. 37—40.

8. Елисеева И.И. Общая теория статистики: учеб. / [под ред. И.И. Елисеевой]. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2005. — 656 с.

References:

1. Bakaev, A. Kutah, A. (2003), "Informative design and management quality by transport processes". *Upravljajushhie sistemy i mashiny*. vol. 3, pp. 84—92.
2. Gol'skaja, J. (2013), "Estimation of influence of a transport infrastructure on socio-economic development of region", Ph.D. Thesis, Ekaterinburg, Russia.
3. Gur'eva, M. Rudneva, L. (2013), "Estimation of steady development of region on the basis of the indicative system of estimation of level of ecologization of economy" *Vestnik UrFU Serija: Jekonomika i upravlenie*. vol. 3, pp. 104—116.
4. Gur'eva, M. Rudneva, L. (2013), "System of indicative estimation of level and degree of ecologization of economy of region", *Rossijskoe predprinimatel'stvo*. vol. 1, pp. 134—139.
5. Zajonchik, L. (1996), "Problems of increase of efficiency of export potential of services of motor transport are in the conditions of forming of market relations", Ph.D. Thesis, Kiivs'kij mizhnarodnij un-t civil'noji aviaciji, Kiev, Ukraine.
6. Poljakova, A. (2011), "Modernisation of structure of economic space of region". *Vestnik Cherepoveckogo gosudarstvennogo universiteta*. vol. 2, pp. 28—31.
7. Simarova, I. (2013), "The region is in the context of theory of economic space". *Izvestija vuzov. Sociologija. Jekonomika. Politika*. vol. 4, pp. 37—40.
8. Eliseeva, I. (2005), "Obshhaja teorija statistiki" [General theory of statistics], *Finansy i statistika*, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2016 р.

Т. В. Паєнтко,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансових ринків,
Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь
І. В. Бандура,
магістрант, Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь

НЕДОЛІКИ МЕТОДИКИ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ПИТАНЬ НАРАХУВАННЯ І СПЛАТИ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ТА НАПРЯМИ ЇХ УСУНЕННЯ

Т. Paentko,
DSc, professor, professor of Financial market department of University of state fiscal services of Ukraine, Irpin
I. Bandura,
Master's degree, University of state fiscal services of Ukraine, Irpin

WEAKNESSES OF METHODOLOGIES OF FORENSIC ECONOMICAL ENQUIRIES REGARDING CORPORATE TAX ACCOUNT AND POSSIBILITY OF ELIMINATION THIS WEAKNESSES

Статтю присвячено виявленню недоліків методик судової економічної експертизи з питань нарахування і сплати податку на прибуток. На основі аналізу та систематизації наукових джерел виділено основні проблеми, які існують на сучасному етапі розвитку економіки у сфері судової економічної експертизи, а саме стосовно методик дослідження судових справ. Серед недоліків неактуальність наявних методик, відсутність єдиного уніфікованого підходу щодо їх формування, відсутність методик з приводу нарахування та сплати податку на прибуток фінансовими установами. За результатами дослідження було надано рекомендації щодо їх усунення.

The article is dedicated to find weaknesses of methodologies of forensic economical enquiries regarding corporate tax account. On the basis of analysis, general conclusion and systematization of scientific findings was emphasized main problems in forensic enquiries, as in regarding methodologies of litigated case investigation. Among weaknesses are out-of-dateness of existed methods, lack of common unified approach to set up it, absence of corporate income account on financial organizations methods. Exploring these weaknesses we offer some recommendations in terms of it elimination.

Ключові слова: *судова експертиза, методики судової експертизи, податок на прибуток, уніфікація методик, стабілізація Податкового кодексу України, оцінка ефективності методик.*

Key words: *forensic enquiry, forensic enquire methodologies, corporate tax, unification of methodologies, stabilization of Tax Code of Ukraine, methodologies efficiency estimation.*

ВСТУП

З моменту виникнення судової експертизи та на всіх етапах її розвитку в ній вбачали важливий інструмент правосуддя, необхідний для правильного вирішення справи як на етапі розслідування, так і під час розгляду в суді, а експерта вважали науковим свідком. На сучасному етапі розвитку економіки найбільш поширеними економічними злочинами є злочини щодо ухилення від сплати податків. Досліджуючи їх, експерти повинні використовувати

відповідні методики для оптимізації процесу експертизи, проте існує ряд недоліків, що унеможлиблює їх використання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням існуючих недоліків методик судової експертизи з питань нарахування і сплати податку на прибуток займалися такі науковці, як Балянян Т.Є., Боровков А.,

Таблиця 1. Перелік методик експертиз з приводу нарахування та сплати податку на прибуток, зареєстровані в Реєстрі методик проведення судових експертиз

№	Назва методики	Найменування розробника	Рік створ. методик	Дата прийняття рішення про держ. реєстр.
11.0.18	Методика проведення судово-економічних експертиз з окремих питань ухилення від сплати податків при податковій заставі активів платників податків	Одеський НДІСЕ Міністерства юстиції України	2004	03.03.2010
11.1.06	Методика проведення судово-експертного дослідження деяких господарських операцій, що мають пільговий	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції	2005	03.03.2010
11.1.06	Режим оподаткування відповідно до Законів України «Про податок на додану вартість»; «Про оподаткування прибутку підприємств»	України	2005	03.03.2010
11.1.11	Особливості дослідження питань, пов'язаних з оподаткуванням податком на прибуток та податком на додану вартість інформаційно-консультативних послуг	• Львівський НДІСЕ Міністерства юстиції України, Херсонське відділення Одеського НДІСЕ МЮУ	2009	03.03.2010
11.0.36	Методика проведення експертних досліджень з питань оподаткування суб'єктів малого підприємництва	Дніпропетровський НДІСЕ Міністерства юстиції України	2006	03.03.2010
11.1.65	Методика з вирішення судово-економічної експертизою питань щодо відображення в податковому обліку підприємств від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток за попередні періоди	• Київський НДІСЕ Мінюсту України	2014	29.01.2016

Джерело: Офіційний сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rmpse.minjust.gov.ua/>

Делеча Л.М., Сімакова-Єфремян Е.Б. та інші. Проте багато питань таких, як актуальність методик, їх структура та оцінка ефективності так і залишилися невирішеними і потребують подальшого дослідження.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є виявлення недоліків існуючих методик судової експертизи з питань нарахування і сплати податку на прибуток, а також обґрунтування пропозицій щодо їх усунення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Згідно із Законом України "Про судову експертизу" судова експертиза — це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [1].

Серед економічних злочинів особливе місце належить злочинам у сфері оподаткування. Це — приховування прибутків, ухилення від сплати податків, що тягне за собою недоотримання коштів державою для виконання своїх функцій. Тому судово-економічна експертиза у справах, пов'язаних з ухиленням від сплати податків, потребує особливої уваги, а також значного терміну та суттєвих витрат грошових коштів [6]. Потреба у проведенні судових економічних експертиз цього напрямку зростатиме, оскільки зі зміною методології нарахування податку на прибуток (розрахунку оподаткованого прибутку за даними бухгалтерського обліку) кількість спірних питань зростатиме.

Сутність податкової експертизи полягає в дослідженні виконання зобов'язань по нарахуванню податків і зборів. Вона являє собою комплекс послуг консультативного характеру, метою яких є дача кваліфікованої оцінки угод та інших фінансових операцій майбутніх або вже здійснюваних з точки зору податкового законодавства. Такі процедури допомагають не лише уникнути помилок в оподаткуванні, але й оптимізувати процес сплати податків.

Ціллю податкової експертизи є встановлення обставин справи (фактичних даних), пов'язаних з виконанням платником податків конституційного обов'язку зі сплати законно встановлених податків і зборів, а також встановлення пра-

вильності нарахування і сплати податків та зборів у бюджет [4, с. 197—199].

Якість експертизи частково залежить від застосовуваної методики. Одним із перших науковців, який запропонував визначення експертної методики, був А.Р. Шляхов, котрий вважав, що методика кожного виду судової експертизи — це система методів, прийомів і технічних засобів, що застосовуються для вирішення конкретних завдань у певній послідовності та враховують специфіку вирішуваних питань і досліджуваних речових доказів [10, с. 17].

Пізніше різні автори наводили достатньо велику кількість інших визначень методики експертного дослідження. Наприклад, Р.С. Белкін методику експертного дослідження описував, як систему рекомендацій щодо вибору та застосування методів дослідження об'єктів даного роду (виду) судової експертизи та формування необхідної матеріально-технічної бази дослідження [3, с. 147]. А.М. Зінін та Н.П. Майліс вважали, що експертна методика — це програма дій, що пропонує експерту в категоричній або рекомендаційній формі використовувати певні методи дослідження об'єктів, послідовність і процедуру застосування цих методів [5, с. 53].

Таким чином, методика проведення судових експертиз — це орієнтовна схема проведення експертизи, перелік документів, які необхідно дослідити, об'єкти, методичні прийоми, які необхідно застосувати, факти, які можуть бути встановлені в ході експертизи. Такі методики створені до кожного можливого виду експертизи.

Судово-експертні установи (СЕУ) Міністерства юстиції України при розслідуванні порушень мають використовувати уніфіковані за своєю структурою методики дослідження, тобто експертна практика різних СЕУ мусить бути єдиною в підході до розв'язання типових експертних завдань. Методики досліджень типових об'єктів не повинні істотно відрізнятися за глибиною та всебічністю наукового розроблення. Усі СЕУ зобов'язані здійснювати діяльність з організації та проведення судової експертизи на основі єдиного науково-методичного підходу до експертної практики. Мають застосовуватися єдині наукові критерії та науково апробовані методики (аби уникнути невиправданих труднощів в оцінюванні судами експертних висновків, а також додат-

кових часових і матеріальних витрат на проведення повторних експертиз) [7, с. 151—161].

В Україні створено Реєстр методик проведення судових експертиз при Міністерстві Юстиції України. Проте на офіційному сайті можна побачити лише їх перелік, найменування розробника, рік створення та дата прийняття рішення про державну реєстрацію. Щоб скористатися ними, експерту необхідно подати заяву з проханням надати текст методики.

Згідно з Реєстром щодо оподаткування податком на прибуток існують такі методики (табл. 1).

У таблиці вказано кілька методик, пов'язаних з оподаткуванням, з якої видно, що всі вони застаріли, а отже, мало-ефективні для використання. Основною причиною є радикальні зміни податкового законодавства, яка мали місце протягом останніх шести років.

В Реєстрі досить мало методик, які досліджують виключно питання з нарахування і сплати податку на прибуток по різних видах діяльності. Оскільки різні суб'єкти господарювання та види діяльності оподатковуються по-різному, то експерт не може використати методику, наприклад, з нарахування і сплати податку на прибуток банківської установи, здійснюючи експертизу з нарахування і сплати податку на прибуток страхової компанії. Крім того, в Реєстрі взагалі немає методик експертних досліджень щодо нарахування і сплати податку на прибуток фінансовими установами. А найбільша доля злочинів у сфері оподаткування припадає саме на фінансові установи, оскільки через них проходять потужні обсяги фінансових потоків.

Також до недоліків у методиках судових експертиз щодо нарахування та сплати податку на прибуток є те, що вони написані різними експертами, тобто мають різну структуру. В результаті висновки експертів також відрізняються структурою і суддя не може об'єктивно оцінити їх. Крім того, може виникнути ситуація, коли різними експертами чи експертними установами розроблено методику дослідження того самого об'єкта, які, в певній мірі, відрізняються одна від одної.

Негативом такої ситуації є те, що при наявності конкуруючих теоретично обґрунтованих і науково розроблених методик, по-перше, з'являється можливість сторонам обвинувачення та захисту обирати більш "обґрунтовану" на їхній погляд методику, що в кінцевому рахунку може призвести до протилежних висновків і затягування строків кримінального провадження. По-друге, така конкуренція методик певною мірою може ставити під сумнів авторитетність висновків судового експерта, оскільки при можливості науково обґрунтувати протилежні висновки втрачається віра у достовірність отриманих експертних результатів [9, с. 265—272].

Для того, щоб усунути всі ці проблеми необхідно здійснити ряд реформ, а саме:

1. Стабілізувати податкове законодавство або змінювати методики з кожною зміною в Податковому кодексі.

2. Уніфікувати підходи до формування методик. Треба чітко усвідомлювати, що при розробленні методик з подальшим їх внесенням до Державного реєстру необхідно виходити із принципів єдиного підходу до структури методики.

Так, А.В. Іщенко, Ю.І. Палеха, Ю.Ю. Ярослав, А.О. Полтавський запропонували наступний уніфікований зміст і структуру експертної методики: 1) вихідні дані (які повинні включати, зокрема, найменування експертної галузі та методики); 2) зміст (перелік розділів); 3) вступ; 4) основний текст: 4.1) об'єкти дослідження; 4.2) експертні завдання (типові питання), що вирішуються методикою; 4.3) технічні засоби та інструментарій; 4.4) об'єкти дослідження — порівняльні зразки; 4.5) умови експертного дослідження; 4.6) стадії експертного дослідження; 5) предметний показник; 6) довідково-інформаційні дані (додавки у вигляді таблиць, схем тощо); 7) бібліографічний список. Вони

зауважують, що інша необхідна інформація, наприклад, заходи щодо безпеки, яких треба дотримуватися тощо можуть регламентуватися як самими методиками експертних досліджень, так і інструкціями, що передбачено зазначеним стандартом [11, с. 642—643].

3. Вирішенням проблеми конкуренції методик дослідження як раз може стати процедура їх розгляду та державної реєстрації одним органом, до якого б входили фахівці експертної галузі з різних відомств, а також "інвентаризація" вже існуючих експертних методик.

4. Створити додаткові методики по кожному виду діяльності та окремому суб'єкту господарювання, якщо правила оподаткування у них різні. Тут необхідно врахувати, що при різних видах діяльності будуть змінюватись об'єкти, ставки податку, правила та строки сплати податку.

5. Створити методики експертного дослідження з питань нарахування і сплати податку на прибуток фінансовими установами по кожній окремо. Через специфіку їх діяльності та різницю в послугах, які вони надають кожна фінансова установа оподатковується по-різному.

Створення нових методик є творчим процесом, заснованим на пізнанні закономірностей процесу утворення ознак на об'єктах дослідження, виявленні цих ознак з використанням певних засобів і методів. Для того, щоб експертні методики в процесі їх використання забезпечували своєчасне, повне і всебічне виявлення й пізнання фактів та обставин; рішення як типових, так і нестандартних завдань експертного дослідження; ефективне застосування прийомів і методів, а також успішне подолання різного роду перешкод у ході експертного дослідження з найменшою витратою сил і засобів, то в процесі створення методики її розробник повинен пройти певні стадії.

У цілому науковцями та практиками виділяються чотири етапи (стадії) створення експертних методик: 1) дослідження закономірностей, що обумовлюють прояви ознак, які характеризують ті або інші об'єкти; 2) виділення з усієї сукупності виявлених ознак тих, які задовольняють вимоги, що дозволяють використовувати їх в експертному дослідженні; 3) визначення доступних широкому колу експертів-практиків технічних засобів, методів і прийомів, що дають можливість вивчати зазначені ознаки; 4) оформлення методики у вигляді, що дозволяє однозначно сприймати і використовувати викладену в ній інформацію методичного характеру, в тому числі проводити оцінку одержуваних результатів [9, с. 265—272].

Крім того, необхідно оцінювати методики перед тим як включати до Реєстру, з метою з'ясування результативності їх впровадження.

Основними критеріями оцінювання методик, тобто їх оціночними показниками зважаючи на доцільність використання цих методик, є:

— наукова обґрунтованість — визначається повнотою й об'єктивністю використання наукових знань (спеціальних знань) і апробованих практикою технічних засобів, прийомів тощо. Використання наведеного арсеналу сприятиме надійності з точки зору одержання достовірних результатів, що має важливе значення для його практичного використання;

— економічність — визначається витратами на обладнання, підготування кадрів та безпосередньо на проведення досліджень;

— перевірюваність — можливість відтворення результатів і проведення повторного дослідження;

— законність та етичність — використання методів і засобів у процесі судової експертизи не може зачіпати законних інтересів і прав людини, принижувати її честь і гідність, порушувати морально-етичні норми суспільства;

— простота й доступність — коли використання методики не потребує великих витрат часу, певного матеріально-технічного забезпечення тощо;

— конкурентоспроможність — перевага порівняно з будь-якою іншою методикою, що дає найбільш результативне рішення конкретного експертного завдання;

— новизна — нові факти, об'єкти, можливість вирішення завдань, які раніше не вирішувались або вирішувалися частково, розроблення прийомів у новому, раціональнішому або оптимальному компонуванні, нові способи вирішення відомих завдань, поставлення та вирішення нових завдань;

— припустимість — використання в методиці відомостей із передбачених законом джерел з дотриманням загальних положень, легалізованих даних тощо з урахуванням усіх названих вимог;

— актуальність — обумовлена необхідністю вирішення різноманітних оптимізаційних завдань, що виникають в експертній практиці досить часто;

— достовірність — велика ймовірність відповідності об'єктивній дійсності, тобто об'єктивність одержаних за її допомогою результатів дослідження, що забезпечується її базуванням на принципах теорії та практики судової експертизи і криміналістики;

— використання неруйнівних методів, що забезпечує можливість проведення додаткових, повторних досліджень без зміни первісного вигляду об'єкта, що на сьогодні має особливе значення, оскільки в основному проводяться дослідження на частинках малих розмірів, речовин у слідових кількостях.

Головним критерієм оцінки методики як з приводу нарахування і сплати податку на прибуток, так й інших є ефективність. Основні оціночні параметри ефективності полягають у дієвості методики, що характеризується можливістю одержання достовірних результатів, визначених з достатньою точністю, при використанні мінімального об'єму об'єктів і витрат необхідного часу; достовірності одержаних результатів, тобто відповідності їх фактичним обставинам справи [7, с. 151—161].

ВИСНОВКИ

Таким чином, до основних недоліків методик судових експертиз з приводу нарахування і сплати податку на прибуток є їх застарілість та невідповідність сьогодишнім реаліям в економіці; наявність методик стосовно загального оподаткування певного виду діяльності, без виділення їх окремо по кожному податку; повна відсутність методик з питань нарахування і сплати податку на прибуток щодо фінансових установ. Задля недопущення до реєстру декількох методик дослідження стосовно одного об'єкта та методик, які не відповідають критеріям оцінки, перед внесенням їх до Реєстру методик проведення судових експертиз при Міністерстві юстиції України необхідно провести їх оцінку. Розроблення нових і вдосконалення існуючих методик дослідження дозволить вирішувати завдання судової експертизи з більшою точністю та вищим ступенем ефективності.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України (від 25.02.1994 № 4038-XII) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
2. Офіційний сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rmpse.minjust.gov.ua/>
3. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкин. — М.: Издательство БЕК, 1997. — 342 с.
4. Боровков А. Место и роль налоговой судебной экспертизы в процессе расследования преступлений, предусмотренных статьей 199 УК РФ [текст] / А. Боровков // Вестн. Волгогр. гос. ун-та. — 2012. — № 2. — С. 197—199.
5. Зинин А.М. Судебная экспертиза: учебник / А.М. Зинин, Н.П. Майлис. — М.: Право и закон, 2002. — 320 с.
6. Мумінова-Савіна Г.Г. Судово-бухгалтерська експертиза: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. Дисципліни / Г.Г. Мумінова-Савіна — К.: КНЕУ, 2004. — 268 с.

7. Сімакова-Єфремян Е.Б. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні / Е.Б. Сімакова-Єфремян, Т.Є. Балинян, Л.М. Дереча // 36. наук. статей "Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. — Вип. 10. — 2010. — С. 151—161.

8. Сімакова-Єфремян Е.Б. Проблемні питання призначення та проведення судової експертизи в проєкті нового Кримінального процесуального кодексу України / Е. Сімакова-Єфремян, А. Лозовий // 36. наук. статей "Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. — Вип. 11. — 2011. — С. 190—200.

9. Слободян Я.І. Методики проведення судових експертиз: проблемно-орієнтовальний аналіз [текст] / Я. Слободян // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — № 1. — 2013. — С. 265—272.

10. Шляхов А.Р. Предмет и система криминалистической экспертизы / А. Р. Шляхов // Труды ВНИИСЭ. — 1971. — Вып. 3. — С. 16—21.

11. Ярослав Ю.Ю. Задokumentовані методики експертного дослідження: нові погляди на сталі положення / Іщенко А.В., Палеха Ю.І., Ярослав Ю.Ю., Полтавський А.О. // Криміналістика ХХІ століття: мат.-лі Міжн. наук.-практ. конф. (25—26 листоп. 2010 р.). — Х.: Право, 2010. — С. 639—644.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "About forensic enquiry", available at <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (Accessed 25 February 1994).
2. Ministry of Justice of Ukraine, official website. Available at: <http://rmpse.minjust.gov.ua/>. Accessed 06.04.2011.
3. Belkin, R. S. (1997), *Kriminalisticheskaya encyclopediya* [Criminalistics encyclopedia] / Publishing house BEK, Kyiv, Ukraine.
4. Borovkov, A. (2012), "Place and role of tax forensic enquiry in process of crime investigation, mentioned in article 199 the CC of RF", *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta* [Reporter of Volgograd State University], Volgograd, Russian Federation, pp. 197-199.
5. Zinin, A. M. and Mailis, N. P. (2002), *Sydebnaya ekspertiza* [Forensic enquiry], Yurayt, Moscow, Russian Federation.
6. Myminova-Savina, G. G. (2004), *Sydova ekspertiza* [Forensic enquiry], KNEY, Kyiv, Ukraine.
7. Simakova-Efremyan, E. B. Balian, T. E. and Derecha L. M. (2010), "About estimation considerations of forensic enquiries methodologies in Ukraine", *Teoria i practica sydovoi ekspertizu i kruminalistuku* [Theory and practice of forensic enquiry and criminalistics], vol. 10, pp. 151—161.
8. Simakova-Efremyan, E. B. and Losovyi, A. (2011), "Outstanding problems of appointment and realization forensic enquiry in project of new Criminal procedural Code of Ukraine", *Teoria i practica sydovoi ekspertizu i kruminalistuku* [Theory and practice of forensic enquiry and criminalistics], vol. 11, pp. 190—200.
9. Slobodyan, Y. I. (2013), "Forensic enquiries methodologies: problem-oriented analyzing", *Borotba z organizovanoyu zlochunnystyu i korupciyu (teoria i practika)*, vol. 1, pp. 265—272.
10. Shlyahov, A. R. (1971), "Subject and system of criminalistics enquiry", *Trydu VNIISE*, vol. 3, pp. 16—21.
11. Yaroslav, Y. Y. Ischenko, A. V. Paleha, Y. I. and Poltavskyi, A. O. (2010), "Documented forensic enquiry methodologies: new views on permanent provision", *Kruminalistuka XXI stolittya* [Criminalistics of XXI century], *materialu mignarodnoi naykovo-practuchnoi konferencii* [materials of international science-practical conference], Kyiv, Ukraine, 25—26 November 2010, pp. 639—644.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2016 р.

О. В. Черевко,
 д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту та економічної безпеки,
 Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
 Ю. М. Радзіховська,
 здобувач кафедри менеджменту та економічної безпеки,
 Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВНЗ У МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГАХ

O. Cherevko,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Management and economic security Department,
 Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky
 Y. Radzikhovska,
 Seeker of Management and economic security Department,
 Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

DIAGNOSIS OF ECONOMIC SECURITY OF UNIVERSITIES IN INTERNATIONAL RANKINGS

Проведено аналіз основних міжнародних рейтингів ВНЗ, що є найбільш популярними в Україні та світі. Узагальнено кращі університети світу за рейтингом QS. Проілюстровано показники топ-20 українських вищих навчальних закладів у Webometrics Ranking January 2015. Досліджено методологічні підходи до розрахунку міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів та з'ясовано основні індикатори, підвищення яких дозволить підвищити якість освітніх послуг та рівень економічної безпеки вітчизняних університетів.

The analysis of the major international rating institutions that are most popular in Ukraine and abroad is done. Overview of the best universities in the world rated QS is done. Figures top 20 Ukrainian universities in Webometrics Ranking January 2015 are illustrated. The methodological approaches to calculate the international rankings of universities and found the main indicators, improvement of which will increase the quality of education and level of economic security Ukrainian universities are found out.

Ключові слова: економічна безпека, вищий навчальний заклад, інтерфейсна безпека, рейтинг, індикатор, освітні послуги.

Key words: economic security, higher education institution, interface security, the rating indicator educational services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Прагнення до визнання дипломів випускників, зумовлюють забезпечення відповідних умов викладання та набуття компетентностей, що певною мірою впливає на економічну безпеку вищих навчальних закладів, у міжнародній спільності визначається шляхом рейтингування їх діяльності.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти, рейтинги ВНЗ виступають не лише як засоби забезпечення конкурентоспроможності, а й як інструменти забезпечення якості вищої освіти. У системі забезпечення економічної безпеки ВНЗ та оцінювання якості надаваних освітніх послуг важливе значення має внутрішній та зовнішній моніторинг їх діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідженню міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів присвячено праці Л.П. Валенкевича,

О.Г. Дубінського, М.З. Згуровського, А.В. Ковальова, Ю.М. Колесника, В.М. Компанієць, Р.Б. Лесика, М.В. Михайличенко, Ю. М. Нерянова, Л.І. Остапук, І. І. Солонинко, Н.І. Трішкіної, О.В. Фінкільштейна та ін. [1—9].

Незважаючи на освітні реформи, в яких набувають велике значення системи моніторингу якості та рейтингування ВНЗ, всебічний і комплексний характер досліджень, представлених у названих наукових працях, потребують досліджень, зокрема питання впливу міжнародних рейтингів ВНЗ на процеси надання освітніх послуг та забезпечення їх економічної безпеки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз методології формування міжнародних рейтингів ВНЗ та визначення основних індикаторів впливу на їх економічну безпеку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У світі глобалізованої вищої освіти міжнародні та вітчизняні рейтинги вищих навчальних закладів рік у рік стають дедалі актуальнішими. По-перше, для абітурієнтів вони дають можливість зорієнтуватися у великій

Таблиця 1. Кращі університети світу за рейтингом QS

Місце	Назва	Академічна репутація	Репутація роботодавців	Іноземні студенти	Цитування	Загальний бал
1	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	100	100	95.5	100	100
2	Harvard University	100	100	76	100	98.7
3	University of Cambridge	100	100	96.6	93.7	98.6
3	Stanford University	100	100	72.8	99.9	98.6
5	California Institute of Technology (Caltech)	99.8	89.6	85.2	100	97.9
6	University of Oxford	100	100	96.6	88.9	97.7
7	UCL (University College London)	99.9	99.8	99.9	88	97.2
8	Imperial College London	99.9	100	100	79.6	96.1
9	ETH Zurich - Swiss Federal Institute of Technology	99.9	99	98	98.8	95.5
10	University of Chicago	99.9	96.3	81.6	91.5	94.6

кількості ВНЗ у власній країні чи за кордоном. По-друге, для самих університетів такі рейтинги це можливість привернення уваги абітурієнтів, іноземних студентів, кращих викладачів та дослідників, грантові кошти та інвестиції через високі позиції у рейтингу чи самим фактом включення до рейтингу.

Перш ніж досліджувати вітчизняні та міжнародні рейтинги слід зазначити, що 18-20 травня 2006 року в Берліні (Німеччина) відбулася конференція "Методологія й стандарти якості університетських рейтингів" організована Міжнародною Експертною Групою по Ранжуванню (IREG). Результатом конференції стала своєрідна "конституція" для розробки та застосування університетських рейтингів в усьому світі під назвою "Берлінські принципи ранжування вищих навчальних закладів".

Фундаторами вказаної "конституції" стали Центр розвитку вищої освіти (CHE) (Німеччина), Інститут політики вищої освіти (США), центр ЮНЕСКО-СЕПЕС (Бухарест, Румунія) та інші авторитетні інституції з 19 країн світу. Центр "Євроосвіта" (Україна, Київ) брав участь в розробці Берлінських принципів, підписав їх і неухильно керувався ними при розробці і застосуванні національного рейтингу "Топ-200 Україна" протягом усіх 10 років своєї діяльності.

При укладанні даних рейтингів важливе місце посідає надійність даних, що використовуються, можливість їх перевірки та підтвердження, врахування специфіки університетів різних типів, а також особливості системи вищої освіти кожної країни. Ще однією важливою вимогою формування рейтингу є оприлюднення чіткої та доступної методології його укладання. Такий рівень відкритості перш за все є необхідним для зрозумілості яким чином та які саме індикатори були враховані, яку вагу мали та з яких джерел була отримана інформація.

Для інтерфейсної безпеки ВНЗ не є позитивним те, що жоден рейтинг не відображає якість освіти в даному навчальному закладі. При укладанні використовується низка показників, що більш або менш свідчать про якість освіти (за іншими параметрами університетської діяльності). Так ці показники характеризують оцінку роботодавців, оцінку представників академічної спільноти, показники наукової діяльності, кількість іноземних студентів та викладачів, співвідношення кількості студентів до кількості викладачів. Слід відмітити, що при трактуванні кожного з показників можуть бути застереження, така тенденція стосується і вітчизняних і міжнародних рейтингів.

Проведемо аналіз основних міжнародних рейтингів ВНЗ, що є найбільш популярними в Україні та світі.

1. Шанхайський рейтинг (The Academic Ranking of World Universities). Академічний рейтинг світових університетів створений з метою оцінювання ефективності державних програм зі стимулювання наукової діяльності в китайських університетах. Саме тому індикатор свідчить більшою мірою про наукову діяльність ВНЗ. Критеріями при оцінці становлять:

- кількість випускників університету, які є лауреатами Нобелівської премії чи Медалі Філдса (10%);
- кількість викладачів університету, які є лауреатами Нобелівської премії чи Медалі Філдса (20%);
- кількість найбільш цитованих дослідників серед викладачів. Thomson Reuters щороку визначає авторів 1% найбільш цитованих праць у 22 наукових галузях (20%);
- кількість статей, опублікованих викладачами університету в журналах Science та Nature за останні 5 років (20%);
- кількість статей, опублікованих викладачами університету за попередній рік, які пройшли через індекс цитувань із природничих чи соціальних наук того ж Thomson Reuters (20%);
- зважені показники всіх попередніх критеріїв, поділені на кількість штатних працівників університету (10%).

Так, очевидним є той факт, що рейтинг сформовано на 90% з оцінки наукової діяльності. Укладачі даного рейтингу не враховують гуманітарні науки та рівень викладання у ВНЗ в цілому.

2. Рейтинг QS (The QS World University Rankings). Рейтинг укладається британською компанією Quacquarelli Symonds, що надає консультації з приводу навчання за кордоном. Основу рейтингу становлять опитування роботодавців та викладачів з усього світу. Так станом на 2015 рік було проведено опитування понад 76 тис. представників академічної спільноти. Основними критеріями підрахунку рейтингу є:

- опитування академічної спільноти (40%);
- опитування роботодавців (10%);
- співвідношення кількості студентів до кількості викладачів (20%);
- рівень цитування за Scopus, що припадає на одного викладача (20%);
- частка іноземних студентів та викладачів (5%+5%).

Критерії даного рейтингу досить відрізняються від попереднього, однак сам індикатор несе загрозу інтер-

Таблиця 2. Кращі університети України за рейтингом QS

Місце	Назва	Академічна репутація	Репутація роботодавців	Іноземні студенти	Цитування	Загальний бал
421-430	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	34.8	-	-	-	-
491-500	Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна	-	-	90.1	-	-
601-650	Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"	-	-	-	-	-

фейсній безпеці неамериканських вузів. Так, майже 20% респондентів академічної спільноти становлять мешканці США, отже американські університети отримують вищий бал. Нерівномірність розподілу стосується і роботодавців, і галузей. Ще однією суттєвою загрозою є підрахунок показника "кількість студентів до кількості викладачів" через неможливість перевірки достовірності даних, які надають самі університети. При опитуванні до категорії викладачів потрапляють і ті хто безпосередньо займається викладанням і наукові працівники, що також дещо викривлює кінцевий результат. Ще одним пунктом, що впливає на достовірність рейтингу в цілому є кількість іноземних викладачів та студентів, оскільки в рахунок беруться і ті, хто є штатними іноземними працівниками і ті, хто викладають лише "гостьовий курс". Схожа ситуація і з підрахунком кількості студентів.

Загалом, до переліку семиста найкращих університетів світу потрапили 130 університетів США (із них 31 — до першої сотні рейтингу), 55 університетів Сполученого Королівства (18 у першій сотні), 42 німецькі університети (у першій сотні — 4), 35 французьких (у першій сотні — 2), 34 японських (у першій сотні — 6) вищих навчальних закладів.

На сьогодні Україну у цьому рейтингу представляють три університети, а загалом база даних QS містить інформацію про 18 українських вищих навчальних закладів. За оцінками QS, сильною стороною українських університетів є порівняно невелике навантаження на викладачів за співвідношенням викладачі/студенти, що створює умови для якісного навчання. Зокрема, Київський національний університет імені Шевченка за цим показником має 56 місце у світі, Київський політехнічний інститут — 163 місце, Донецький національний університет — 286-те. Проте за рештою показників позиції українських вузів у світі лишаються слабкими.

3. Times Higher Education. Даний міжнародний рейтинг базується на ранжуванні дослідницьких університетів, а не академічних. Умовою включення у рейтинг є публікація викладачами університету не менше 1000 наукових статей упродовж останніх п'яти років у журналах, що є в базі Scopus.

При укладанні рейтингу беруться до уваги 13 показників, сформовані у 5 груп:

- викладання (навчальне середовище) важить 30%;
- дослідження (обсяг, дохід та репутація) також важать 30%;
- цитування (дослідницький вплив) важить 30%;
- міжнародний огляд (викладачі, студенти, дослідження) оцінюється в 7,5%;
- промисловий дохід (трансфер знань) важить 2,5%.

Даний рейтинг найбільш різносторонній і поєднує репутаційну, наукометричну, кадрову, міжнародну складові у досить зважених пропорціях.

Академічний рейтинг університетів світу (ARWU) — історично перший глобальний рейтинг. Його авторитет дуже високий, тому аналіз результатів цього рейтингу вважається важливим.

4. Рейтинг Інтернет-присутності Webometrics. Webometrics Ranking of World's Universities оприлюднив рейтинг світових університетів за рівнем їх присутності у мережі станом на січень 2015 року. Як відомо, результати досліджень Webometrics публікуються двічі на рік та охоплюють дванадцять тисяч університетів з усього світу.

В процесі складання Webometrics Ranking of World's Universities розробниками враховується кількість проіндексованих пошуковими системами сторінок сайту вищого навчального закладу, зовнішні посилання на нього, цитованість ресурсу, а також кількість завантажених на сайт файлів. Іншими словами, оцінюється змістовна та інформаційна складова web-сайту навчального закладу.

Розробники зазначають, що при складанні рейтингу показники відвідуваності сайтів та їх дизайн до уваги не беруться.

Новий web-рейтинг університетів світу Ranking Web of Universities (January 2015), що опублікований 12 лютого, складений з урахуванням систематизованих даних, що були отримані розробниками у січні 2015 року.

Світовий рейтинг охоплює 12 тисяч університетів і навчальних закладів з усього світу. Свої рейтингові web-місця отримали й 297 вищих навчальних закладів з України (у січні 2014 року — 313).

Порівняння рейтингових таблиць Webometrics-2014 (січень) і web-рейтингу, опублікованого у лютому 2015 року свідчить про те, що найбільш присутнім у мережі українським вищим навчальним закладом є Київський національний університет ім. Шевченка, який останні два роки утримує першу сходинку української частини рейтингу, посідаючи 937 місце у світі.

Друге місце посідає НТУ "Харківський політехнічний інститут", який зміг випередити НТУУ "Київський політехнічний інститут" та Харківський національний університет ім. Каразіна. Загалом, більшість лідерів української частини Webometrics Ranking of World's Universities суттєво поліпшили свої показники у глобальному рейтингу, продемонструвавши відчутну динаміку у світовому рейтингові-листі.

5. Рейтинг науково-дослідницьких організацій SCImago (SCImago Institutions Rankings). Рейтинг науково-дослідницьких організацій від компанії SCImago дає змогу поглянути на наукові здобутки університетів та інших науково-дослідницьких установ у глобальному масштабі — порівняно із досягненнями інших установ з усього світу.

Щорічно, починаючи із 2009 року, компанія SCImago публікує звіт, де представлені результати оцінки наукової діяльності університетів та інших дослідницьких установ

Таблиця 3. Показники топ-20 українських вищих навчальних закладів у Webometrics Ranking January 2015

Навчальний заклад	Ukraine (*Динаміка в рейтингу. Січень 2014)	World (*Позиція в рейтингу. Січень 2014)	Місце у групі Europe	Місце у групі Central & Eastern Europe
Київський національний університет ім. Шевченка	1	↓ 937 (*789)	370	42
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"	2 (↑2)	↑ 1265 (*1956)	481	66
НТУУ "Київський політехнічний інститут"	3 (↓1)	↓ 1388 (*1370)	523	74
Харківський національний університет ім. Каразіна	4 (↓1)	↑ 1410 (*1705)	532	76
Таврійський національний університет ім. Вернадського	5 (↑1)	↑ 1516 (*2352)	566	87
Сумський державний університет	6 (↓1)	↑ 1741 (*2051)	640	106
Національний авіаційний університет	7 (↑1)	↑ 1897 (*2375)	681	120
Національний університет "Львівська політехніка"	8 (↑2)	↑ 1934 (*2563)	693	124
Національний університет біоресурсів і природокористування України	9	↑ 2083 (*2428)	732	138
Одеський національний університет ім. Мечникова	10 (4↑)	↑ 2101 (*2844)	739	140
Львівський національний університет ім. Франка	11 (↑2)	↑ 2369 (*2805)	820	169
Національний гірничий університет	12 (↑4)	↑ 2529 (*3045)	855	180
Національний педагогічний університет ім. Драгоманова	13 (↓6)	↓ 2589 (*2362)	867	185
Національний аерокосмічний університет ім. Жуковського	14 (↑4)	↑ 3035 (*3582)	974	236
Донецький національний медичний університет ім. Горького	15 (↑6)	↑ 3048 (*3891)	975	237
Полтавський національний технічний університет ім. Кондратюка	16 (↑)	↑ 3175 (*н.д.)	1007	250
Донецький національний технічний університет	17 (↓6)	↓ 3183 (*2679)	1008	251
Харківський національний університет міського господарства	18 (↑15)	↑ 3202 (*5512)	1013	253
Уманський державний педагогічний університет	19 (22↑)	↑ 3339 (*6509)	1020	257
Чернівецький національний університет ім. Федьковича	20 (↑18)	↑ 3404 (*6077)	1061	277

за шістьма параметрами, які характеризують обсяг, тематичну різноплановість та академічну впливовість наукових публікацій. Звіт за 2012 рік охоплює публікації за період 2006—2010 роки, які включені до бази Scopus. У звіті, який публікують дослідники, установи ранжовані за показником кількості публікацій, проте, як наголошують автори проекту, користувачі можуть самі обрати інший, більш релевантний для них критерій порівняння.

До рейтингу SCImago входять лише установи із "помітними обсягами наукових результатів" — тобто ті, що мають більше ста публікацій на рік у базі Scopus. У 2012 році до переліку потрапили 3290 науково-дослідницьких організацій зі 106 країн світу. Серед них найбільше установ із США (521), а також із Китаю (332), Франції (204), Японії (185), Великобританії (165), Іспанії (153), Німеччини (129), Індії (128), Італії (128) і Бразилії (104).

У 2012 році до рейтингу SCImago потрапило 8 українських наукових установ — це на одну більше, ніж торік. Проте позиції усіх українських дослідницьких організацій в цьому рейтингу порівняно із минулих років дещо погіршилися. За кількістю публікацій Національна академія наук опустилася із 89 на 106 місце у світі, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка — із 1065 на 1149 місце, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна — із 1504 на 1747 місце, Львівський національний університет ім. Івана Франка — із 1883 на 2178 місце, Національний університет "Львівська політехніка"

— із 2265 на 2342 місце, Чернівецький національний університет — із 2757 на 2971 місце.

6. Рейтинг університетів за академічною діяльністю (URAP). Рейтинг університетів за академічною діяльністю (URAP1 (University Ranking by Academic Performance) публікується третій рік поспіль. Автором проекту є Технічний університет Середнього Сходу (Туреччина). Рейтинг URAP прагне оцінити академічні здобутки вищих навчальних закладів усього світу шляхом аналізу обсягів та якості наукових публікацій співробітників університетів. Джерелом інформації слугує база даних Web of Science та ISI. До рейтингу URAP входять 2000 університетів, які мають найбільшу кількість публікацій, включених до цих баз даних.

Університети оцінюються за шістьма показниками, які характеризують обсяги та вагомість наукової роботи вищих навчальних закладів. У 2015 році до цього рейтингу потрапили три українських вузи. Найкращі результати показав Київський національний університет імені Тараса Шевченка, що посів 1166 місце у світі.

Проте всі критичні зауваження щодо результатів рейтингу слід спрямовувати не авторам рейтингу, а самим українським установам, які не приділяють достатньо уваги питанням індексування журналів та публікацій у базах даних.

7. Рейтинг кращих університетів Великобританії газети "Таймс" 2010 р. ("Times Good University Guide 2010") складений на основі результатів опиту студентів по всій Великобританії.

Таблиця 4. Дані рейтингу URAP за 2014–2015 рр.

Місце в світі	Місце в країні	Назва	Статті	Цитування	Документи	Загальний бал
1166	1	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	62.82	42.09	29.78	241.07
1362	2	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна	45.54	24.62	18.60	170.46
1955	3	Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"	11.67	4.68	7.43	43.92

8. Рейтинг кращих англійських університетів на погляд "The Guardian" 2010 р. Академічний рейтинг "The Guardian", в якому університети оцінюються за рівнем викладання і підготовки студентів. Guardian University Subject Rankings 2010 — академічний рейтинг університетів Великої Британії "The Guardian" за спеціальностями (для програм Бакалавріату).

9. Світовий рейтинг бізнес-шкіл — 2008 (за версією "Financial Times"). Газета "Financial Times" проводить щорічну оцінку провідних бізнес-шкіл у світі, університетів та інших закладів, що пропонують програми з бізнесу, менеджменту, управління та розвитку лідерства. Ця оцінка складається за результатами опитів та інтерв'ю учнів, випускників і працівників бізнес-шкіл.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Результати проведеного дослідження дозволили вивчити методологічні підходи до розрахунку міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів та з'ясувати основні індикатори, підвищення яких дозволить підвищити якість освітніх послуг та рівень економічної безпеки вітчизняних університетів.

Література:

1. Валенкевич Л.П. Аналіз сучасних рейтингів вищих навчальних закладів як інструменту оцінки якості вищої освіти / Л.П. Валенкевич, О.В. Фінкільштейн // Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку. — № 3. (42). — 2013. — С. 36—42.
2. Дубінський О. Г. Міжнародний рейтинг вищих Webometrics: як збільшити значення фактора переваги // Науковий вісник НЛТУ України. — 2012. — Вип. 22. 15. — С. 377—384.
3. Згуровський М. Світовий досвід оцінювання університетських рейтингів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.kampus.com.ua/index.php.
4. Ковальов А.В. Оцінка ефективності якості навчально-виховного процесу у ВНЗ / А.В. Ковальов // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць: у 2-х вип. — Маріуполь, 2013. — Вип. 1, Т. 1. — С. 18—21.
5. Колесник Ю.М. Система управління якістю освіти — необхідна складова конкурентоспроможності вітчизняних фахівців / Ю.М. Колесник, Ю.М. Нерянов, В.М. Компанієць // Вища освіта України. — 2011. — № 3, Т. II (27). — С. 240—247.
6. Лесик Р.Б. Роль Інтернет-ресурсів як індикаторних показників у визначенні рейтингів / Р.Б. Лесик, А.Б. Зіменковський, О.І. Лопатинська // Медична та фармацевтична освіта. — 2008. — № 1. — С. 66—70.

7. Михайліченко М.В. Рейтингування як механізм оцінювання якості освітніх послуг / М.В. Михайліченко // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. — Випуск 27, 2011. — Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. — С. 180—184.

8. Світовий рейтинг університетів (Academic Ranking of World Universities) за 2012 рік [Електронний ресурс]. — 2012. — Режим доступу: <http://euroosvita.net/index.php/?category=1&id=2102>

9. International professional ranking of higher education institutions [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ensmp.fr>

References:

1. Valenkevych, L. P. O. V. Finkil'shtejn (2013), "Analysis of current rankings of higher education institutions as a tool for assessing the quality of higher education", *Derzhavne rehulivuvannya protsesiv ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku*, vol 3. (42), pp. 36—42.
2. Dubins'kyj, O. H. (2012), "International university ranking Webometrics: how to increase the value factor advantages", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 22. 15, pp. 377—384.
3. Zghurovs'kyj, M. (2016), "World experience evaluating university rankings", available at: www.kampus.com.ua/index.php (Accessed 15 Nov 2016).
4. Koval'ov, A. V. (2013), "Evaluating the effectiveness of the quality of teaching and educational process in high school", *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noi vlasnosti: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 1, no. 1, pp. 18—21.
5. Kolesnyk, Yu. M. Nerianov, Yu. M. Kompaniets', V. M. (2011), "The quality management system of education — a necessary component of the competitiveness of national experts", *Vyscha osvita Ukrainy*, vol. 3, no. II (27), pp. 240—247.
6. Lesyk, R.B. Zimenkovs'kyj, A.B. and Lopatyns'ka, O.I. (2008), "The role of Internet resources as indicator parameters in determining ratings", *Medychna ta farmatsevtichna osvita*, vol. 1, pp. 66—70.
7. Mykhajlichenko M. V. (2011), "Ratings as a mechanism for evaluating the quality of educational services", *Naukovyj chasopys NPU im. M. P. Drahomanova Seriya 5. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy*, vol. 27, pp. 180—184.
8. Academic Ranking of World Universities (2012), "Academic Ranking of World Universities 2012", available at: <http://euroosvita.net/index.php/?category=1&id=2102> (Accessed 15 Nov 2016).
9. Mines ParisTech (2016), "International professional ranking of higher education institutions", <http://www.ensmp.fr> available at: (Accessed 15 Nov 2016).

Стаття надійшла до редакції 16.12.2016 р.

УДК [338.4+351.62+330.3] (658:005.5)

Г. Г. Савіна,
 д. е. н., проф., завідувач кафедри менеджменту та маркетингу, ХНТУ МОН України, м. Херсон
 Т. І. Скібіна,
 викладач, Херсонський економічно-правовий інститут, м. Херсон

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ КОМПЛЕКСУ КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ

G. Savina,
 Doctor of Economics, Professor, Department of Management and Marketing KNTU
 T. Skibina,
 assistant, Department of Finance and Credit, Kherson Economics and Law Institute

PRACTICAL ASPECTS OF EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF MANAGEMENT
WHICH PROVIDES A RANGE OF UTILITIES

Житлово-комунальне господарство є однією із найбільших галузей народного господарства держави, результати діяльності якої значною мірою впливають на соціально-економічні показники розвитку суспільства країни в цілому. Сучасний кризовий технічний та економічний стан підприємств галузі унеможливорює ефективне надання послуг та призводить до збільшення техногенного навантаження на навколишнє природне середовище. Неодноразові спроби покращення результативності діяльності підприємств, що надають комплекс комунальних послуг не приносять бажаного результату, що обумовлено впливом низки негативних чинників як зовнішнього, так і внутрішнього впливу на діяльність підприємства. Часткове вирішення існуючих проблем можливе шляхом підвищення рівня ефективного управління підприємством комплексу комунальних послуг та його адаптованості до впливу зовнішнього середовища, максимального використання існуючих внутрішніх резервів.

Сучасні відносини у сфері житлово-комунальних послуг охоплюють низку соціальних та економічних питань та характеризуються багатогранністю проблемних теоретичних та практичних аспектів. Впровадження інтегрального показника та принципів кореляційного аналізу дозволяє визначити рівень ефективного управління та повною мірою проаналізувати всі існуючі аспекти визначення впливу факторів зовнішнього чи внутрішнього середовища, підвищити ефективність прийняття управлінських рішень. Саме тому, виникає об'єктивна необхідність у дослідженні практичних аспектів щодо проведення оцінювання ефективності управління підприємством комплексу комунальних послуг.

Housing and communal services is one of the largest sectors of the economy of Ukraine. The results of the company Housing affect social and economic indicators of social development of the country.

The critical technical and economic state of the industry makes it impossible to provide effective services. Attempts to improve the performance of enterprises do not have results, reason why is the impact of negative factors external and internal environment. The solution of the existing problems is possible by increasing the level of effective management, which provides a range of public services.

Implementation of the integrated parameter and principles of correlation analysis to determine the level of good governance. This allows you to fully analyze all aspects of existing factors determine the impact of external and internal environment and improve decision-making. Therefore, there is a need for an objective study of the practical aspects of evaluating the effectiveness of complex enterprise management utilities.

Ключові слова: ефективність управління, комплекс комунальних послуг, житлово-комунальні послуги, внутрішнє та зовнішнє середовище, інтегральний показник, оцінювання ефективності управління.

Key words: effective management, complex public services, housing services, internal and external environment, the integral index, evaluation of management efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний стан підприємств комплексу комунальних послуг (далі — ККП) можна характеризувати як кризовий. Неодноразові спроби держави підвищити ефек-

тивність діяльності підприємств житлово-комунального господарства не приносять результату. Підприємства функціонують із використанням застарілого обладнання та у стані перманентного занепаду. Одним із

способів вирішення існуючих проблем є проведення оцінювання ефективності управління підприємством ККП та урахування отриманих результатів при формуванні стратегії управління, прийнятті управлінських рішень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження концептуальних підходів до формування економічної категорії "ефективність управління" розглянуто у працях Гуралюк А.Г. [2], Хміль Ф.І. [9], Осовської Г.В. [5].

Основні напрями групування факторів впливу на ефективність управління розглянуто у працях О.С. Виханського [3], Фатхутдінова Р.А. [10], Румянцевой З.П. [8], Лігоненко Л.О. [4]. Однак варто зазначити, що наукові дослідження щодо визначення практичних аспектів оцінювання ефективності управління підприємством, що надає комплекс комунальних послуг є незначними. Відкритими залишаються більшість вагомих питань цієї сфери.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз практичних аспектів проведення оцінювання ефективності управління підприємством. Дослідження формування інтегрального показника та впровадження методів кореляційного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під ефективним управлінням підприємством ККП слід розуміти консолідовану систему взаємопов'язаних та взаємоузгоджених інструментів економічного та адміністративного впливу, спрямованих на якісне надання комплексу комунальних послуг, за умови отримання економічної вигоди від їх реалізації, оптимальності використання ресурсів — матеріальних, фінансових, трудових та адаптованості підприємства до впливу зовнішнього середовища, мінімізацію зовнішніх ризиків та використання існуючих можливостей. Тобто оцінювання ефективності управління підприємством ККП є багатогранним процесом, який потребує урахування низки факторів зовнішнього та внутрішнього впливу на результативність діяльності підприємства.

Одним із аспектів, що ускладнюють оцінювання рівня ефективності управління діяльністю підприємств галузі житлово-комунального господарства є багатофункціональність та поліструктурність підприємств. Розходження технологій породжує об'єктивну відособленість виробничих процесів, формує самостійні структури обслуговування, контролю та обліку; зумовлює відмінності в економічних механізмах, особливо тих, що стосуються: впливу на структуру витрат, запасів та потреб в інвестиціях, покриття екологічних збитків, оптимізації організаційно-управлінських структур. До особливостей роботи підгалузей можна віднести також кредитний механізм оплати, тобто отримання коштів за послуги через певний проміжок часу після їхнього надання, який негативно впливає на діяльність підприємств із надання ККП. Та-

ким чином, різноплановість діяльності підприємств галузі ускладнює проведення оцінювання ефективності управління, що потребує розглядати діяльність підприємства як цілісну систему, врахувати особливості процесів надання комплексу послуг від виробництва до споживання та проблем, що виникають у результаті діяльності підприємства під впливом мінливості зовнішнього середовища. Саме тому виникає об'єктивна необхідність у дослідженні практичних аспектів впровадження оцінювання ефективності управління підприємством.

Так, достовірність отриманих результатів під час проведення оцінювання ефективності управління підприємством, що надає комплекс комунальних послуг залежить, насамперед, від правильного інформаційно-організаційного забезпечення процесу.

Під інформаційно-організаційним забезпеченням слід розуміти сукупність логічно пов'язаних між собою управлінських дій, здійснюваних управлінським персоналом, у певній послідовності і комбінації, та спрямованих на досягнення встановленої мети.

Інформаційно-організаційний процес містить у собі дві складові. По-перше, це інформаційна складова, тобто принципи та характеристики використання інформації. По-друге, організаційна складова, тобто принципи організації проведення процесу оцінювання. Таким чином, розглядати практичні аспекти проведення оцінювання доцільно саме із дослідження інформаційного та організаційного рівня оцінювання ефективності управління (рис. 1).

На організаційному рівні відбувається складний процес забезпечення оброблення інформації, взаємодії суб'єктів управління при виконанні завдання оцінювання ефективності управління із групою носіїв інформації у вигляді первинної документації, звітів, інших носіїв інформації. Організаційний рівень оцінювання ефективності управління забезпечує:

- організаційний порядок і раціональну послідовність виконання етапів оцінювання;
- рівномірне завантаження, узгодженість та єдність дій задіяного персоналу;
- економію часу на проведення процедури оцінювання.

Організаційний процес повинен забезпечувати швидкість, оперативність, системність, цілеспрямованість оцінювання. Так, під швидкістю проведення оцінювання слід розуміти мінімальні часові затрати на збір інформації, її аналіз та використання. Оперативність оцінювання досягається шляхом формування інтегрального показника, який дозволяє правильно та швидко визначити рівень ефективності управління. Принцип системності передбачає впровадження системи критеріїв, що дозволяють урахувати вплив зовнішнього середовища. Забезпечення цілеспрямованості оцінювання досягається шляхом використання системи показників, що відповідають встановленій меті перед оцінюванням ефективності управління.

Організаційний рівень забезпечує виконання етапів оцінювання, серед яких можна відокремити наступні: визначення мети проведення оцінювання, збір, обробка та опрацювання інформації, розрахунок си-

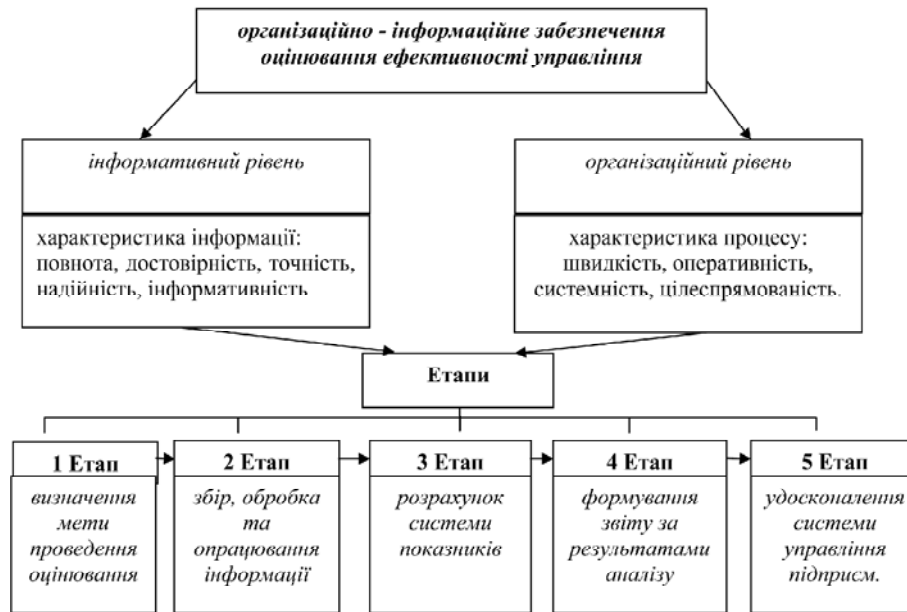

Рис. 1. Структура організаційно-інформаційного забезпечення оцінювання ефективності управління

стеми показників, формування звіту з результатами аналізу та коригування системи управління підприємством (рис. 1).

На першому етапі відбувається чітке формування мети та визначення завдання проведення оцінювання. Після чого проходить етап відбору, обробки та опрацювання інформації. Саме тому важливим є визначення критеріїв щодо відповідності інформації визначеній меті. Властивості інформації повинні враховуватись на етапі відбору.

Під інформацією для використання оцінювання слід розуміти відомості про стан та процеси, що характеризують вплив зовнішнього та внутрішнього середовища на ефективність управління. Головними характеристиками інформації, що використовується при проведенні оцінювання є: повнота, достовірність, точність, надійність, інформативність та своєчасність. Отже, інформація, повинна містити:

- об'єктивне відображення реальних процесів, бути достатньою для досягнення результату оцінки;
- конкретне вираження та не допускати припущень;
- мати високий ступень довіри та надходити із перевічених баз даних, звітів чи інших джерел;
- мати високий ступень відображення багатограних властивостей об'єкта оцінки;
- відповідати строкам та термінам проведення оцінювання.

Інформація, яка не відповідає зазначеним критеріям не допускається до використання у процесі проведення оцінювання.

Третім етапом є розрахунок системи показників. Для швидкості проведення процедури доцільним є використання програмного забезпечення.

Визначення ефективності управління доцільно проводити із використанням геометричної середньої. Таким чином, оцінювання ефективності за внутрішнім впливом із виділенням структурних ефективностей має вигляд:

$$I_v = I_1^{a_1} * I_2^{a_2} * I_3^{a_3} * I_4^{a_4} * I_5^{a_5} \quad (1),$$

де $I_1 - I_5$ — таксономічні показники за напрямками структурної ефективності (економічної, організаційно-структурної, за видами діяльності, інноваційна та екологічна), $a_1 - a_5$ — вагомість показників.

Зовнішня ефективність визначається за рівнем показника I_z та має наступний вигляд:

$$I_z = I_1^{a_1} * I_2^{a_2} \quad (2),$$

де $I_1 - I_2$ — таксономічні показники за рівнем адаптованості, використання існуючих можливостей, мінімізація існуючих загроз та збалансованості інтересів серед постачальниками та споживачами, $a_1 - a_2$ — вагомість показників.

Загальний рівень ефективності управління підприємством розрахуємо із використання середньої геометричної за наступною формулою:

Таблиця 1. Рівень досягнення ефективності за визначеними ефектами

№	Підприємство	I_v	I_z	I_e
1	ПАТ "Херсонська ТЕЦ"	55,33	41,57	47,95
		середній	низький	низький
2	КП "Херсонський Водоканал"	53,91	37,66	45,65
		середній	незадов.	низький
3	МКП "Херсонтеплоенерго"	57,69	56,79	57,23
		середній	середній	середній
4	КМП "Херсонкоммунсервис"	56,91	56,49	56,69
		середній	середній	середній

Таблиця 2. Результати розрахунку проміжних даних для визначення впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на ефективність управління

№	I_e	I_z	I_v	$I_e - I_{e\text{cp}}$	$I_v - I_{v\text{cp}}$	$I_z - I_{z\text{cp}}$	$(I_e - I_{e\text{cp}}) * (I_z - I_{z\text{cp}})$	$(I_e - I_{e\text{cp}}) * (I_v - I_{v\text{cp}})$
1	47,95	55,33	41,57	-4,25	-6,75	-0,25	1,063	28,688
2	45,65	53,91	38,66	-6,25	-9,75	-2,25	14,063	60,938
3	57,23	57,69	56,79	5,75	8,25	1,75	10,063	47,438
4	56,69	56,91	56,49	4,75	8,25	0,75	3,563	39,188
Σ	-	-	-	-	-	-	28,75	176,25

$$I_e = \sqrt[2]{I_v * I_z} \quad (3).$$

Отримані результати за проведеною методикою внесені до таблиці 1.

Проведений аналіз свідчить про низький рівень ефективності управління на підприємствах ККП. Найгірший показник має КП "Херсонський Водоканал", що пояснюється незадовільним рівнем зовнішньої та найнижчим показником за внутрішньою ефективністю. Найбільш наближеним до достатнього рівня ефективності є МКП "Херсонтеплоенерго", варто відзначити, що підприємство займає найвищу позицію за рівнем досягнення внутрішньої ефективності. Підприємство ПАТ "Херсонська ТЕЦ", незважаючи на середній показник за рівнем досягнення внутрішньої ефективності, має низький рівень адаптованості до негативного впливу зовнішнього середовища, що зменшує загальну ефективність управління підприємством.

Впровадження інтегральної оцінки до управління дозволить підприємству підвищити ефективність прийнятих управлінських рішень, спрямувати грошові потоки у найнеобхідніші напрями діяльності підприємства, покращити результативність та контролювати ефективність діяльності підприємства у поточному часі.

Одним із практичних аспектів аналізу отриманої інформації під час оцінювання є визначення рівня залежності коефіцієнта ефективності від впливу внутрішнього та зовнішнього середовища. Визначення залежності ефективності доцільно проводити шляхом аналізу розрахованого інтегрального рівня та показника, що характеризує залежність між впливом на загальну ефективність управління та внутрішнім чи зовнішнім середовищем. Отримати показник залежності можна шляхом проведення кореляційного аналізу та розрахунку коефіцієнту кореляції.

Коефіцієнт кореляції Пірсона розраховується для оцінки наявності або відсутності між двома змінними величинами лінійного зв'язку.

Для розрахунку коефіцієнта кореляції використовуємо наступну формулу:

$$r_{I_e - I_v} = \frac{\sum (I_e - \bar{I}_e) (I_v - \bar{I}_v)}{\sqrt{\sum (I_e - \bar{I}_e)^2 \sum (I_v - \bar{I}_v)^2}} \quad (4),$$

$$r_{I_e - I_z} = \frac{\sum (I_e - \bar{I}_e) (I_z - \bar{I}_z)}{\sqrt{\sum (I_e - \bar{I}_e)^2 \sum (I_z - \bar{I}_z)^2}} \quad (5),$$

де I_z — комплексний вплив на ефективність управління підприємством зовнішнього середовища; I_v — комплексний вплив на ефективність управління підприємством внутрішнього середовища.

Розрахунок середніх величин комплексного впливу за середовищами визначимо за наступними формулами:

$$\bar{I}_z = \sum_{i=1}^m \frac{I_{zi}}{m} \quad (6),$$

$$\bar{I}_v = \sum_{i=1}^m \frac{I_{vi}}{m} \quad (7),$$

$$\bar{I}_e = \sum_{i=1}^m \frac{I_{ei}}{m} \quad (8),$$

Отримані розраховані середні значення за комплексним впливом зовнішнього та внутрішнього середовища: $\bar{I}_e = 51,25$;

$$\bar{I}_z = 55,25;$$

$$\bar{I}_v = 47,75.$$

Всі необхідні для розрахунку коефіцієнта представлені в таблиці 2.

Таким чином

$$\sum [(I_e - I_{e\text{cp}}) (I_z - I_{z\text{cp}})] : \sum [(I_e - I_{e\text{cp}}) (I_z - I_{z\text{cp}})] = 28,75$$

$$m_{\sigma I_e} = \sqrt{\sum (I_e - \bar{I}_e)^2}; m_{\sigma I_z} = \sqrt{\sum (I_z - \bar{I}_z)^2}$$

$$m_{\sigma I_e} = 10,618, m_{\sigma I_z} = 2,958;$$

$$r_{I_e - I_z} = 0,915;$$

$$\sum [(I_e - I_{e\text{cp}}) (I_v - I_{v\text{cp}})] : \sum [(I_e - I_{e\text{cp}}) (I_v - I_{v\text{cp}})] = 176,25$$

$$m_{\sigma I_e} = \sqrt{\sum (I_e - \bar{I}_e)^2}; m_{\sigma I_v} = \sqrt{\sum (I_v - \bar{I}_v)^2}$$

$$m_{\sigma I_e} = 10,618, m_{\sigma I_v} = 16,636;$$

$$r_{I_e - I_v} = 0,998.$$

Оцінимо отримане емпіричне значення коефіцієнта, порівнявши його з відповідним критичним значенням для заданого рівня значущості з таблиці критичних значень коефіцієнта кореляції Пірсона. Критичне значення коефіцієнта $r_{\text{кріт}} = 0,9$, з рівнем значущості $p = 0,01$, $r_{\text{кріт}} = 0,98$. Оскільки абсолютне значення, отриманого коефіцієнта $r_{I_e - I_v}$ більше критичного значення при ймовірності помилки $p = 0,05$, можна зробити висновок про високу наявність зв'язку між загальним рівнем ефективності та впливом внутрішнього середовища.

Отримане емпіричне значення коефіцієнта $r_{I_e - I_z}$, більшим за критичне значення, що означає наявність кореляційного зв'язку між загальним рівнем ефективності управління та впливом зовнішнього середовища.

Відносна зміна залежності загального рівня ефективності від впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на 1 % характеризує коефіцієнт еластичності, який розраховуємо за наступною формулою:

$$E_i = \frac{a_i * \bar{I}_{z,v}}{\bar{I}_e} \quad (9),$$

де a_i — коефіцієнт регресії при i -тому факторі.

Розрахунки коефіцієнта дозволяють додатково оцінити, на який відсоток збільшиться загальний рівень ефективності управління при зміні внутрішньої чи зовнішньої ефективності управління підприємством ККП, що є важливим при подальшому аналізі стратегії управління підприємством.

На етапі формування звіту за результатами аналізу відбувається отриманих результатів, який є основою для коригування стратегії управління підприємством та прийняття рішень щодо підвищення рівня ефективності.

Результати оцінювання розглядаються на трьох рівнях:

— на загальному рівні, тобто сукупність отриманих результатів, за рівнем впливу середовища, що дозволяє порівнювати систему управління із іншими підприємствами, визначення ефективності управління підприємством у регіоні, тощо;

— на рівні отриманих ефектів із детальним аналізом впливу показника, що є високим (як високі можливості) та низьким (як таким, що потребує коригування у процесі управління);

— на рівні залежності загальної ефективності від впливу зовнішнього та внутрішнього середовища.

Формування загального звіту відбувається із урахування локальних показників, отриманих ефектів та аналізу причин отриманих результатів діяльності.

Проведення оцінювання ефективності управління спрямоване на підвищення результативності управління, саме тому логічним кроком є використання результатів та формування низки принципів, що сприяють підвищенню рівня ефективності управління. Таким чином, удосконалення системи управління із використанням отриманих результатів при оцінюванні ефективності спрямоване на усунення існуючих недоліків, аналіз існуючих ризиків та невикористаних можливостей. Результатом проведеного аналізу є формування чи коригування системи управління із урахуванням отриманих результатів оцінювання рівня ефективності управління підприємством комплексу комунальних послуг.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗРОБОК

Підсумовуючи результати проведеного дослідження можна стверджувати, що оцінювання ефективності управління є важливим кроком у досягненні високих результатів діяльності підприємства ККП. Важливі проблеми, що виникають при визначенні рівня ефективності управління можливо вирішити за рахунок впровадження відповідного інформаційно-організаційного забезпечення оцінювання. Проте варто відзначити, що подальших досліджень потребують низка питань, щодо практичного урахування отриманих результатів у процесі управління підприємством.

Література:

1. Виханський О.С., Наумов А.И. Менеджмент: навчальний посібник. — 3-е вид-во. — М.: Гардарики, 2002. — 528 с.

2. Гуралюк А.Г. Концепції оцінки ефективності управління навчальним закладом / А.Г. Гуралюк // Теорія та методика управління освітою [Електронне наукове фахове видання]. — 2010. — Вип. 3. — Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/3>

3. Виханський О.С. Стратегічне управління: підручник. — 2-е вид-во. — М.: Гардарики, 1998. — 296 с.

4. Лігоненко Л.О. Антикризисне управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л.О. Лігоненко. — К.: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2001. — 580 с.

5. Осовська Г.В., Осовський О.А. Менеджмент організації: навчальний посібник. — К.: Кондор, 2005. — 860 с.

6. Примак Т.О. Маркетинг: навч. посібн. / Т.О. Примак. — К.: МАУП, 2004. — 228 с.

7. Іванілов О.С. Економіка підприємства: підручник / О.С. Іванілов. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 728 с.

8. Румянцева З.П. Загальні основи керівництва підприємством. Теорія та практика: підручник. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 304 с.

9. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: підручник / Ф.І. Хміль. — К.: Академвидавн, 2005. — 608 с.

10. Фатхутдінов Р.А. Управління конкурентоспроможністю організації: підручник / Р.А. Фатхутдінов, Г.В. Осовська. — К.: Кондор, 2009. — 470 с.

References:

1. Vykhanskyj, O.S. and Naumov, A.Y. (2002), *Menedzhment [Management]*, Hardaryky, Moscow, Russia.

2. Huraliuk, A.H. (2010), "Concept evaluating the effectiveness of school management", *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu*, vol. 3, available at: <http://tme.umo.edu.ua/docs/3>

3. Vykhanskyj, O.S. (1998), *Stratehichne upravlinnia [Strategic Management]*, Hardaryky, Moscow, Russia.

4. Lihonenko, L.O. (2001) *Antykryzove upravlinnia pidpryemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyj instrumentarij [Crisis management now: theoretical and methodological principles and practical tools]*, Nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

5. Osovs'ka, H.V. and Osovs'kyj, O.A. (2005), *Menedzhment orhanizatsii, [Management of the organization]*, Kondor, Kyiv, Ukraine.

6. Prymak, T.O. (2004), *Marketynh [Marketing]*, MAUP, Kyiv, Ukraine.

7. Ivanilov, O.S. (2009), *Ekonomika pidpryemstva [Economy of the enterprise]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

8. Rumiantseva, Z.P. (2001), *Zahal'ni osnovy kerivnytstva pidpryemstvom. Teoriia ta praktyka [The general principles of management. Theory and practice]*, YNFRA, Moscow, Russia.

9. Khmil', F.I. (2005), *Osnovy menedzhmentu [Fundamentals of Management]*, Akademvydav, Kyiv, Ukraine.

10. Fatkhutdinov, R.A. (2006), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu orhanizatsii [Management of organization competitiveness]*, Kondor, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2016 р.

В. І. Коротун,

к. е. н., с. н. с., завідувач лабораторії дослідження проблем трансфертного ціноутворення,
Науково-дослідний інститут фіскальної політики Університету ДФС України

КОНТРОЛЬ ЗА ТРАНСФЕРТНИМ ЦІНОУТВОРЕННЯМ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

V. Korotun,

Ph.D., senior researcher, head of the laboratory of research into the problems
of transfer pricing of the Research Institute of fiscal policy, University of State Fiscal Service of Ukraine

TRANSFER PRICING CONTROL IN UKRAINE: PROBLEMS OF FORMATION AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT

У статті досліджено сучасні особливості здійснення контролю за трансфертним ціноутворенням, а також, з врахуванням положень Плану дій BEPS, надано рамкові пропозиції щодо підвищення ефективності здійснення цього типу податкового контролю в Україні.

The article deals with the modern features of realization of the transfer pricing control and, taking into consideration the Action Plan on BEPS, provides framework proposals for improving the efficiency of this type of tax control in Ukraine.

Ключові слова: мінімізація сплати податків, уникнення від оподаткування, податковий контроль, трансфертне ціноутворення.

Key words: tax minimization, tax avoidance, tax control, transfer pricing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пошук шляхів підвищення фіскальної ефективності вітчизняної податкової системи вимагає впровадження нових інструментів податкового адміністрування. Також поряд із впровадженням нових підходів у податковому адмініструванні в Україні, залишається проблема імплементації в національну податкову систему нових методів контролю за формуванням податкових зобов'язань з окремих податків, що особливо стосується таких бюджетоутворюючих податків, як ПДВ та податок на прибуток. Саме тому питання удосконалення механізмів податкового контролю, зокрема таких, що направлені на підвищення ефективності контролю за трансфертним ціноутворенням залишається одним з найбільш актуальних.

Про актуальність здійснення досліджень саме в цій предметній сфері свідчить і та увага, яка приділяється проблематиці побудови ефективних механізмів протидії розмиванню бази оподаткування податку на прибуток у роботі ОЕСР та ЄС, що особливо актуалізувалося з прийняттям Плану дій BEPS.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність пошуку шляхів підвищення ефективності протидії мінімізації сплати податків підтверджується великою кількістю досліджень вітчизняних науковців та практиків. Зазначена проблематика розглядається і під час проведення численних науково-комунікативних заходів (конференцій, круглих столів та ін.), де за результатами дискусій формуються пропозиції щодо перспективних напрямів подальшого реформування вітчиз-

няної податкової системи. Відповідно така проблематика знаходить своє відображення в численних наукових публікаціях, зокрема в даному контексті слід відмітити доробок О. Десятнюк [1], О. Сушкової та К. Проскури [2], Н. Телюк [3] та ін.

Безпосередньо проблематиці здійснення контролю за трансфертним ціноутворенням в Україні присвятили свої праці С. Брехов [4], Л. Задорожня [5], А. Задоя [6], М. Мішин [7], П. Селезень [8], Т. Тищук та О. Іванов [9]. Однак трансформаційні процеси, що відбуваються в національній економіці, виникнення нових ризиків у сфері оподаткування вимагають відповідного реагування як на рівні нормативно-правового регулювання, так і шляхом пошуку найбільш ефективних до здійснення контролю за трансфертним ціноутворенням. у свою чергу ефективність таких заходів суттєво залежить саме від обраної моделі реалізації контрольних функцій держави у даній сфері.

Зважаючи на означене, оцінку найбільш дієвих практик здійснення контролю за трансфертним ціноутворенням, а також визначення напрямів удосконалення вітчизняної моделі здійснення такого контролю обрано за мету нашого дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Контроль за правильністю формування трансфертних цін між взаємопов'язаними особами є одним з пріоритетних напрямів удосконалення реалізації податкової політики України, фіскальна ефективність реалізації якого підтверджується наявним позитивним міжнародним досвідом. Актуальність здійснення даного типу податкового контролю пов'язана з необхідністю побудо-

ви дієвих механізмів протидії мінімізації податкових зобов'язань. У випадку з регулюванням трансфертного ціноутворення основним завданням фіскальних органів України стає захист бази оподаткування з відповідним недопущенням бюджетних втрат через використання платниками податків трансфертних цін.

Історично вказана проблематика пов'язана з глобалізацією економічних відносин, а також значним зростанням ваги ТНК у світовій економіці. Використання ТНК можливостей мінімізації податкових зобов'язань привернуло увагу податкових органів більшості провідних країн світу, при чому основний акцент було зроблено саме на трансфертному ціноутворенні. Відповідно і в Україні питання трансфертного ціноутворення набувають особливої актуальності при визначенні напрямів подальшої трансформації механізму податкового адміністрування. Саме з прийняттям Податкового кодексу було зроблено перші кроки в даному напрямі, зокрема це стосувалося впровадження в вітчизняну практику податкового адміністрування інституту звичайних цін. Відповідно було передбачено можливість здійснення контролю податковими органами за визначенням цін у контрольованих операціях як через застосування процедур моніторингу цін на відповідних товарних ринках, так і шляхом здійснення безпосередніх перевірок суб'єктів господарювання.

На початковому етапі становлення податкового контролю за трансфертним ціноутворенням об'єктом державного регулювання виступав механізм формування прибутку найбільш важливими з фіскальної точки зору платниками податків, які як правило мали статус ТНК та відповідно здійснювали свою господарську діяльність на території декількох країн з різними податковими режимами. Саме в результаті здійснення господарських операцій між окремими структурними підрозділами ТНК поставала необхідність правильного визначення розміру податкових зобов'язань таких підрозділів, що мали статус резидента в різних податкових юрисдикціях.

Слід зазначити, що застосування спеціального законодавства у сфері контролю за трансфертним ціноутворенням має свою досить суттєву історію, зокрема окремі його положення були запроваджені в практику податкового адміністрування США ще в середині 1960-х років. Однак у більшості розвинутих країн світу історія використання законодавства щодо здійснення контролю за трансфертним ціноутворенням має більш обмежений період, при чому розроблення такого законодавства, як правило, здійснювалося з безпосереднім використанням відповідних документів ОЕСР.

Правила трансфертного ціноутворення існують для вирішення потенційної невідповідності між розподілом прибутку і розподілу ризиків, активів і функцій у всій групі. Від ТНК вимагається визначення ціни для цілей оподаткування за принципом витягнутої руки. Це міжнародний стандарт, встановлений в статті 9 Модельної податкової конвенції ОЕСР і ООН, використовується більшістю провідних країн світу.

Проблематика контролю за трансфертним ціноутворенням є однією з ключових у роботі Фіскального комітету ОЕСР, який трансфертне ціноутворення розглядає не лише з позиції його використання як інструмента податкової оптимізації, а і з позиції недопущення випадків подвійного оподаткування [6, с. 159]. Відпові-

дно на сьогодні основним рекомендаційно-методичним міжнародним документом в галузі податкового регулювання трансфертного ціноутворення залишаються "Настанови ОЕСР щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних компаній та податкових служб" (далі — Настанови), які є переглянутою редакцією Звіту ОЕСР "Трансфертне ціноутворення та багатонаціональні компанії" (1979 р.) з відповідними змінами і доповненнями, які були внесені протягом 1995—2010 років.

Найбільш істотні зміни в 2010 році були внесені до I-III розділів Настанов, при чому вони в основному стосувалися опису найбільш характерних методів трансфертного ціноутворення, а також методик проведення порівняльного аналізу [10]. Затвердження ОЕСР цих Настанов вказує на те, що проблематика побудови ефективних механізмів протидії мінімізації податкових зобов'язань з використанням трансфертного ціноутворення потребує формування та реалізації комплексних заходів наднаціонального характеру. Версія Настанов 2010 року узагальнює кращу практику країн-членів ОЕСР в даній предметній області [9]. Крім того, Настанови в цілому узгоджені і з законодавством щодо трансфертного ціноутворення в ЄС, Китаї, Індії, Російській Федерації, Бразилії та ін. Для реалізації основних положень Настанов їх розробниками надано широкий інструментарій з одночасним представленням макетів основних нормативних актів, впровадження яких у практику податкового адміністрування дозволить ефективно протидіяти перенесенню бази оподаткування через механізми трансфертного ціноутворення.

Починаючи з 2013 року, і в Україні відбувається достатньо динамічний розвиток механізмів контролю за трансфертним ціноутворенням. Саме з прийняттям закону "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення" [11] в національне законодавство було введено цілий ряд нових положень, що власне дозволило створити передумови до широкого застосування процедур контролю за трансфертним ціноутворенням. Відповідно в подальшому шляхом внесення наступних змін до Податкового кодексу вітчизняний механізм контролю за трансфертним ціноутворенням трансформувався до усталеної міжнародної практики. Одночасно зі змінами до Податкового кодексу також було прийнято цілий ряд підзаконних актів, якими було врегульовано власне окремі процедури та інструменти здійснення контролю за трансфертним ціноутворенням. Зокрема це стосується попереднього узгодження цін у контрольованих операціях, здійснення моніторингу контрольованих операцій, розрахунку діапазону цін (рентабельності) та медіани такого діапазону, а також використання джерел інформації для цілей трансфертного ціноутворення та ін.

Питання вдосконалення механізмів контролю за трансфертним ціноутворенням продовжує залишатися одним з найбільш актуальних, що підтверджується тією увагою, яка їй приділяється ОЕСР та ЄС. Зокрема питанням трансфертного ціноутворення присвячені напрями 8—10, 13 Плану дій BEPS (Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting) [12]:

— Напрямок 8. Трансфертне ціноутворення: нематеріальні активи.

— Напрямок 9. Трансфертне ціноутворення: ризики і капітал.

— Напряму 10. Трансфертне ціноутворення: інші операції з високою долею ризику.

— Напряму 13. Перегляд документації з трансфертного ціноутворення.

Так, реалізація заходів в межах напрямку 13 передбачає розроблення уніфікованих підходів до документації з трансфертного ціноутворення з метою підвищення прозорості відповідних практик контролю в різних країнах шляхом розробки нових уніфікованих: правил до документації з трансфертного ціноутворення з урахуванням витрат бізнесу на їх дотримання, а також вимог щодо розкриття групою підприємств необхідної інформації про розподіл доходу, економічної діяльності і податків, що сплачуються в різних країнах. Реалізація рекомендацій в межах напрямку 13 дозволить кардинально змінити підходи до підготовки документації з трансфертного ціноутворення, зокрема передбачено для ТНК застосування трирівневої структури документації: мастерфайл, локальний файл та звіт у розрізі країни (для компаній і груп з доходом протягом фінансового року понад 750 млн євро). Відповідно в межах реалізації напрямку 13 запропоновано модельне законодавство, яке може бути використане країнами для регламентації порядку надання "звіту за країнами", а також укладення угод для сприяння здійсненню обміну повідомленнями між фіскальними органами.

Ключовими напрямками розробок в рамках напрямів 8—10 Плану дій BEPS стали [7, с. 14]: надання нового визначення нематеріальних активів; визначення порядку розподілу прибутку від передачі та використання нематеріальних активів відповідно до розмірів утвореної за їх допомогою вартості; оновлення рекомендацій щодо розподілу витрат на нематеріальні активи між асоційованими сторонами; введення правила, що необґрунтовані доходи не мають акумулюватися стороною, яка бере на себе ризики лише в силу контрактних (договірних) взаємовідносин або надає капітал; впровадження положення, що прибуток має відповідати створеній вартості; відхід від вимог використовувати зіставні угоди (операції) та зосередження фокусу на аналізі фінансових результатів; визначення обставин, за якими угоди (операції) можуть бути рекласифіковані; розробку заходів захисту від поширених інструментів розмиття бази оподаткування тощо.

Можна констатувати, що сформовані рекомендації в рамках Плану дій BEPS (як у частині вдосконалення самих правил, так і формату звітування за контрольованими операціями) в перспективі дозволить зробити правила трансфертного ціноутворення більш справедливими та відповідно сприятимуть якісному підвищенню рівня прозорості діяльності ТНК. Окрім цього, наявність інформації з трансфертного ціноутворення такого обсягу і якості дозволить фіскальним органам розробити методики відбору платників податків до перевірок, що сприятиме підвищенню ефективності податкового контролю в даній сфері.

У цілому податковий контроль за трансфертним ціноутворенням полягає в можливості збільшення податкових зобов'язань платника податків до рівня податкових зобов'язань, розрахованих за умови відповідності комерційних та/або фінансових умов контрольованої операції умовам, які б мали місце в співставних операціях, визначених з використанням законодавства про податкове регулювання трансфертного ціноутворення. Основними інструментами здійснення податкового контролю за

трансфертним ціноутворенням є проведення моніторингу цін в контрольованих операціях, а також проведення документальних перевірок суб'єктів господарювання з питань правильності визначення податкових зобов'язань при здійсненні контрольованих операцій. Основою для здійснення податкового контролю за трансфертним ціноутворенням є використання інституту щорічного звітування про здійснені контрольовані операції, при чому податковим періодом у більшості наявних світових практиках визначено саме календарний рік.

Основою для реалізації заходів, направлених на протидію використанню механізмів трансфертного ціноутворення в схемах мінімізації податкових зобов'язань, є застосування інституту ринкової (звичайної) ціни, що передбачає визначення трансфертної ціни в транзакціях між пов'язаними особами як ціни, яка була б установлена в фінансово-господарській операції між незалежними суб'єктами за аналогічних умов [6, с. 161]. В даному контексті одним з найбільш ефективних інструментів регулювання процесів трансфертного ціноутворення є укладення між відповідними фіскальними органами та суб'єктами господарювання (якими, як правило є великі платники податків) угод про попереднє узгодження цін — APA (advanced pricing agreements). APA рекомендовані ОЕСР, оскільки дозволяють узгоджувати умови ціноутворення за контрольованими операціями на певний період часу, а також полегшують процедури формування пакету документації з обґрунтування трансфертних цін.

У Настановах ОЕСР [10] передбачено можливість укладення односторонніх і двосторонніх (багатосторонніх) угод. Схожий порядок передбачений і вітчизняним законодавством. Зокрема поряд з власне нормами Податкового кодексу (пп. 39.6.2.4 ст. 39) та відповідним Порядком попереднього узгодження цін у контрольованих операціях [13], узгодження рівня трансфертних цін в контрольованих операціях дозволить великим платникам податків, крім безпосередньої мінімізації податкових ризиків, отримувати в поточному режимі консультації з питань трансфертного ціноутворення, що в свою чергу знизить рівень загальної конфліктності податкових правовідносин ще на етапі укладення угод про здійснення господарських операцій. Водночас недоліком угод про попереднє встановлення цін є те, що така угода допускає більш детальний аналіз операцій платника податків з боку контролюючих органів, ніж при звичайній податковій перевірці за відсутності угоди. Більш того, можливі зловживання отриманою інформацією з боку контролюючих органів, про що також вказано в документах ОЕСР.

Наявний досвід здійснення регулювання трансфертного ціноутворення вказує на необхідність впровадження в практику адміністрування податків специфічних процедур податкового контролю. В цьому випадку фінансова зацікавленість держави в побудові ефективного механізму податкового контролю за трансфертним ціноутворенням полягає в недопущенні його використання з метою мінімізації податкових зобов'язань. Відповідно проведення окремого виду податкових перевірок направлено виключно на здійснення контролю за дотриманням правил трансфертного ціноутворення, при чому їх тривалість може досягати вісімнадцяти

місяців з правом продовження на дванадцять місяців (у разі необхідності отримання додаткової інформації з іноземних джерел, проведення експертизи, а також в інших випадках, визначених ст. 39 Податкового кодексу України).

Процедура проведення перевірок контрольованих операцій суттєво відрізняється від інших податкових перевірок, адже основою для прийняття рішень за такими перевітками є набір суджень посадових осіб контролюючого органу про правильність використання платником податків таких спеціальних категорій як однорідність товарів, співставність фінансових та комерційних умов, характеристики ринку та ін. Відповідно складність законодавства вимагають високого професійного посадових осіб як контролюючого органу, так і самого платника податків. Також ефективно застосування податкових інструментів регулювання трансфертного ціноутворення залежить і від самих управлінських рішень, які приймаються в ДФС України щодо побудови структури спеціалізованих підрозділів, на які покладаються функції здійснення податкового контролю за трансфертним ціноутворенням.

Одним з головних питань при здійсненні податкових перевірок платників податків щодо дотримання вимог законодавства про трансфертне ціноутворення є визначення відповідних пріоритетів при здійсненні контрольних заходів, що досягається шляхом аналізу ризиків трансфертного ціноутворення. Аналіз світового досвіду вказує на ефективність застосування такого підходу, адже за допомогою проведення аналізу ризиків трансфертного ціноутворення здійснюється відбір контрольованих операцій для здійснення перевірок, а також визначаються питання, які повинні бути досліджені при проведенні податкової перевірки [7, с. 14]. Забезпечення ефективності здійснюваної оцінки ризиків трансфертного ціноутворення є також одним з найбільш важливих питань при розробці спеціальних норм документації з трансфертного ціноутворення.

Водночас ефективно адміністрування ризиків з трансфертного ціноутворення вимагає бачення всієї схеми руху продукції між країнами. Ретельне опрацювання лише незначного сегменту часто не є достатнім для встановлення випадків невідповідності трансфертних цін. Вирішення цього питання пов'язане із необхідністю розуміння контролюючим органом специфіки діяльності платника податків, що має розкриватися у звітності з трансфертного ціноутворення другого і третього рівнів. Відповідно впровадження в Україні трирівневої звітності з трансфертного ціноутворення є перспективним напрямом для удосконалення контролю за трансфертним ціноутворенням. Використання такого підходу сприятиме більшій прозорості діяльності ТНК та дозволить приймати адекватні управлінські рішення щодо протидії використанню агресивних практик податкового планування.

Таким чином, слід констатувати, що саме контроль за трансфертним ціноутворенням в Україні залишається одним з найбільш сформованих механізмів протидії використанню суб'єктами господарювання агресивних практик податкового планування. Однак, по мірі зміцнення інституту контролю за трансфертним ціноутво-

ренням та підвищення ефективності протидії схемам ухилення від оподаткування в Україні, середній та великий бізнес буде зміщувати підходи до мінімізації податків у бік і інших схем агресивного податкового планування.

Тому для України вкрай актуальним залишається розвиток механізмів протидії агресивному податковому плануванню для попередження та усунення його негативних наслідків. З огляду на те, що в таких техніках мінімізації сплати податків значне місце посідає міжнародний аспект, вказані механізми протидії найкраще розвивати в координації з іншими країнами та у відповідності до міжнародних стандартів, що мають стати складовою цілісної системи протидії агресивному податковому плануванню в Україні з елементами, що встановлюють інституційні, організаційні та методичні засади її функціонування [15].

ВИСНОВКИ

Таким чином, контроль за трансфертним ціноутворенням в Україні є одним з найбільш пріоритетних напрямів підвищення фіскальної ефективності застосованого механізму податкового адміністрування. Прийняті в 2013—2016 роках нормативно-правові акти дозволяють говорити про значну увагу, яка приділяється даному питанню законодавцями, урядом та податковими органами. Однак прийняття таких документів є лише першим етапом впровадження в Україні нових підходів до регулювання трансфертного ціноутворення, адже результативність використання вказаного законодавства прямо залежить від прийняття системних управлінських рішень у сфері податкового адміністрування, а також чіткої деталізації процедур контролю за трансфертним ціноутворенням.

Ключовим питанням також залишається розвиток міжнародного співробітництва, а також вибір моделі імплементації наявних напрацювань у межах Плану дій BEPS, які безпосередньо відносяться до регулювання процесів трансфертного ціноутворення. Зокрема це стосується застосування модельного законодавства щодо документації з трансфертного ціноутворення, а також впровадження цілого ряду інших заходів з високим та середнім рівнем пріоритетності. Відповідно, поряд з інституційним розвитком механізмів контролю за трансфертним ціноутворенням (в перспективі дозволять визначати розбіжність між заявленим і реально отриманим прибутком) [4, с. 129], ефективність трансформацій у цій сфері прямо залежить і від дієвості реалізації заходів інфраструктурного характеру: розробки методик оцінки ризиків трансфертного ціноутворення, узагальнення та відповідного аналітичного опрацювання схем агресивного податкового планування, впровадження правил розкриття інформації про застосовувані платниками податків схеми уникнення від оподаткування та ін.

Література:

1. Десятнюк О.М. Моніторинг податкових ризиків: теорія та практика: моногр. / О.М. Десятнюк. — Тернопіль: ТНЕУ, 2009. — 312 с.
2. Проскура К.П. Основні методи мінімізації податкового навантаження в Україні / К.П. Проскура, О.Є. Суш-

кова // Вісник Одеського національного університету. Серія "Економіка". — 2016. — Т. 21. — Вип. 3. — С. 168—175.

3. Телюк Н.М. Современные тенденции налогового планирования при осуществлении внешнеэкономической деятельности: дис... канд. экон. наук: 08.00.14 / Телюк Н.М. — М., 2014. — 215 с.

4. Брехов С.С. Напрями розвитку контролю за трансфертним ціноутворенням в Україні / С.С. Брехов // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. / НАН України. ДУ "Ін-т регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАНУ"; редкол.: В.С. Кравців (відп. ред.). — Львів, 2016. — Вип. 4 (120). — 2016. — № 4. — С. 126—131.

5. Задорожня Л.А. Міжнародна практика трансфертного ціноутворення в контексті оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб України // Л.А. Задорожня // Економіка і фінанси. — 2014. — № 10. — С. 62—70.

6. Задоя А.О. Трансфертне ціноутворення у міжнародному бізнесі / А.О. Задоя, С.А. Венгер // Академічний огляд. — 2011. — 2 (35). — С. 156—163.

7. Мішин М. Трансфертне ціноутворення та план дій BEPS / М. Мішин, Є. Курілов // Вісник Міністерства доходів і зборів України. — 2014. — № 16. — С. 12—16.

8. Селезень П. Угода про асоціацію між Україною та ЄС у контексті прямого оподаткування: концептуальний та нормативний аспект / П. Селезень. — Ірпінь: НДІ фінансового права, 2015. — 39 с.

9. Державне регулювання трансфертного ціноутворення в Україні як засіб протидії впливу капіталу / Т. Тишук, О. Іванов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.niss.gov.ua. — (Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень).

10. Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.oecd.org

11. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення: закон України від 04.07.2013 р. № 408-VII.

12. Addressing Base Erosion and Profit Shifting (Russian version) [Electronic resource]. — Paris: OECD Publishing, 2013. — 112 p. — Mode of access: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264201262-ru>

13. Порядок попереднього узгодження цін у контрольованих операціях, за результатами якого укладаються договори, що мають односторонній, двосторонній та багатосторонній характер, для цілей трансфертного ціноутворення: постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2015 р. № 504 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kmu.gov.ua>

14. Коротун В.І. Світовий досвід протидії агресивному податковому плануванню: висновки для України / В.І. Коротун, С.С. Брехов // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2015. — № 2. — С. 121—134.

15. Брехов С.С. Концептуальні засади та напрями розвитку системи протидії агресивному податковому плануванню в Україні / С.С. Брехов, В.І. Коротун // Ефективна економіка. — 2016. — № 11. — Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua

References:

1. Desyatnyuk, O.M. (2009), *Monitoryng podatkovykh ryzykiv* [The monitoring of tax risks: theory and practice], Ekonomichna dumka, Ternopil', Ukraine.

2. Proskura, K. and Sushkova, O. (2016), "The main of tax load minimizing in Ukraine", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu imeni I.I. Mechnikova*, vol. 21, no. 3, pp. 168—175.

3. Telyuk, N.M. (2014), "Modern tax planning trends of international economic activities", *Abstract of Ph.D. dissertation, Global economy, Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia*.

4. Brekhov, S.S. (2016), "Directions of control over transfer pricing in Ukraine", *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny*, vol. 4, pp. 126—131.

5. Zadorozhnyia, L.A. (2014), "International transfer pricing practices in the context of tax revenues of natural and legal persons of Ukraine", *Ekonomika i finansy*, vol. 10, pp. 62-70.

6. Zadoya, A.O. and Venher, S.A. (2011), "Transfer pricing in international business", *Akademichnyy ohlyad*, vol. 2 (35), pp. 156—163.

7. Mishyn, M. and Kurilov, E. (2011), "Transfer pricing and Action Plan on BEPS", *Visnyk Ministerstva dokhodiv i zboriv Ukrayiny*, vol. 16, pp. 12—16.

8. Selezen', P. (2015), *Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu ta YeS u konteksti pryamoho opodatkuvannya: kontseptual'nyy ta normatyvnyy aspekt* [The Association Agreement between Ukraine and the EU in the context of direct taxation: conceptual and normative aspects], NDI finansovoho prava, Irpen, Ukraine.

9. Tyshchuk, T. and Ivanov, O. (2011), "State regulation of transfer pricing in Ukraine as a tool for countering capital outflows", available at: <http://niss.gov.ua> (Accessed 15 Nov 2016).

10. OECD (2010), "Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations", available at: <http://oecd.org> (Accessed 15 Nov 2016).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "On amendments to the Tax Code of Ukraine concerning transfer pricing", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 15 Nov 2016).

12. OECD (2013), "Addressing Base Erosion and Profit Shifting (Russian version)", available at: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264201262-ru> (Accessed 15 Nov 2016).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "Procedure advance pricing in controlled transactions, which resulted in agreements concluded with a unilateral, bilateral and multilateral character for the purposes of transfer pricing", available at: <http://kmu.gov.ua> (Accessed 15 Nov 2016).

14. Korotun, V.I. and Brekhov, S.S. (2015), "World experience fighting aggressive tax planning: conclusions for Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny*, vol 2, pp. 121—134.

15. Brekhov, S.S. and Korotun, V.I. (2016), "Conceptual foundations and directions of development counteraction system of aggressive tax planning in Ukraine", *Efektevna ekonomika*, vol 11, available at: <http://economy.nayka.com.ua> (Accessed 15 Nov 2016).
Стаття надійшла до редакції 10.12.2016 р.

УДК 330.341.2:334.021:339.9.012

О. В. Меленцова,
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії та економічних методів управління,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ У ВИБОРІ ВЕКТОРУ ІНСТИТУЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

O. Melentsova,
Ph.D., assistant professor of economic theory and economic management, Kharkiv National University V.N. Karazin, Kharkiv

RISK MANAGEMENT IN SELECTING A VECTOR, THE INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS

На основі характеристики сучасних розробок ризик менеджменту в статті розглянуто їх застосування при обґрунтуванні рішень стосовно вибору сценарію реформування зовнішньоекономічних відносин в умовах глобалізації.

Управління ризиками розроблено за допомогою нового теоретичного розуміння ризику, які поступово виникли в класичній, неокласичній та інституціональній парадигмі.

Додаткові дані, що стосуються ризиків призвело до зростання управління ризиками на макрорівні, на відміну від попереднього досвіду оновлення та узагальненої практики ділових відносин.

Всесвітній банк і експерти Всесвітнього економічного форуму спільно внесли значний вклад у розвиток управління ризиками.

Стаття покликана розглянути імперативні перетворення зовнішньоекономічних зв'язків у рамках глобальної економіки, визначити особливості виникаючих ризиків, щоб довести вплив управління ризиками на характер інституційних перетворень зовнішньоекономічних зв'язків. Важливо брати до уваги наслідки взаємовпливу зовнішніх економічних ризиків, а також ризиків, пов'язаних з інституційними перетвореннями зовнішньоекономічних зв'язків.

On the basis of the characteristics of modern development of risk management in the article discussed their use in justifying the choice of script reform of foreign economic relations in the context of globalization.

Risk management developed through new theoretical understanding of risk which gradually emerged within the classical, neoclassical and institutional paradigms.

More data concerning risk has boosted risk management at the macro-level as opposed to the previous experience of updating and generalizing business practices.

The World Bank and the World Economic Forum experts have jointly made a considerable contribution into the development of risk management.

The article aims to consider imperative transformations of foreign economic relations within the global economy, to determine features of emerging risks, to prove the influence of risk management on the character of institutional transformations of foreign economic relations. It is important to take into consideration the impact of mutual influence of foreign economic risks as well as the risks related to institutional transformations of foreign economic relations.

Ключові слова: зовнішньоекономічні відносини, управління ризиків.

Key words: foreign economic relations, risk management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Непередбачуваність розвитку господарських процесів, особливо в зовнішньоекономічній діяльності, середовище якої зазнає швидких змін, де діє багата кількість неконтрольованих чинників, робить врахування ймовірності досягнення/недосягнення мети важливою складовою перетворення правил її здійснення. Методологія цього процесу суттєво поглиблюється за рахунок інструментів ризик менеджменту, який останнім часом отримує суттєвий розвиток.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Передумовою розвитку ризик менеджменту було формування теоретичних уявлень щодо ризику, які

склалися поступово в межах класичної, неокласичної, інституційної парадигм [5].

Значущим кроком до системного узагальнення і розробки теорії господарського ризику вважається праця Ф. Найта "Ризик, невизначеність, прибуток" [7].

Для формування ризик-менеджменту важливе значення має виявлене М. Фрідменом існування різного відношення суб'єктів до ризику [9].

У 1970-і роки минулого століття до тенденцій іманентних поведінці людей при прийнятті рішень, пов'язаних з ризиком привернули увагу в своїх роботах Д. Канеман і А. Тверські [4].

Нагромадження знань про ризик дало поштовх розвитку ризик менеджменту, який з початку здебільшого концентрувався на новелізації досвіду і узагальненні

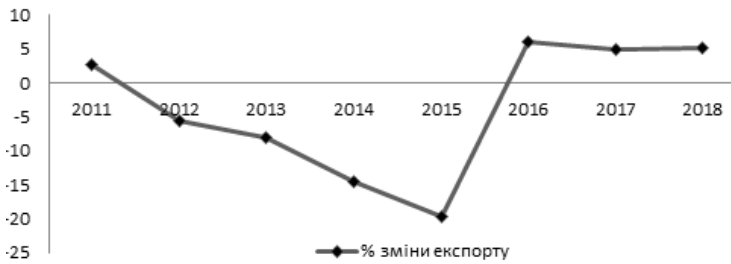

Рис. 1. Зміни експорту України (2015—2018 прогноз)

Джерело: складено автором за даними Всесвітнього банку [16].

бізнес-практики [1]. На сучасному етапі він набув екстенсивного і інтенсивного розвитку [6].

Якщо звернутися до Інтернет-ресурсу scholar.google, за останні три роки можна відзначити як для англomовних, так і україномовних посилань:

по-перше, загальну тенденцію — збільшення уваги до питань ризик менеджменту; по-друге, серед публікацій переважають питання аналізу фінансового ризику; по-третє, значний обсяг досліджень сконцентровані на мікрорівні і ризик-менеджменті окремих видів діяльності [14].

Суттєвим внеском у розвиток ризик-менеджменту є консолідовані зусилля експертів Всесвітнього банку і міжнародного економічного форуму [2; 10].

Але все більше потребує теоретичного усвідомлення питання управління ризиком як складова розвитку господарської системи на макро рівні і особливо в період її трансформації в глобальному господарському середовищі.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

На основі розгляду процесу імперативних перетворень зовнішньоекономічних відносин у глобальному господарському просторі, визначення особливостей виникаючих ризиків, обґрунтувати вагоме значення ризик-менеджменту в виборі вектору інституційних трансформацій зовнішньоекономічних відносин.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Глобалізація стала провідною тенденцією, що задає параметри руху сучасного господарського світо устрою. Стратегія ефективної інтеграції національної економіки в глобальне господарське середовище має передбачати перебування інституційних основ зовнішньоекономічних відносин і потребує використання інструментарію ризик-менеджменту для збільшення ймовірності успіху і зниження відхилення від встановленої мети.

Система зовнішньоекономічних відносин постійно змінюється, перетворюється, відбувається само настрій, само пристосування до змінного середовища. Це пов'язано з джерелом руху, в якості якого виступає економічний і соціальний інтерес суб'єкта. Інтерес, обумовлений певною потребою, завжди виражений у вигляді конкретної мети. Умовами досягнення цілі є стимули, а сполучною ланкою між потребами і стимулами при реалізації інтересів будуть мотиви. У зв'язку з цим, джерелом руху зовнішньоекономічних відносин можна вважати інтерес суб'єкта, мотивований внутрішніми потребами, виражений в певній меті (пов'язаної з отриманням певного ефекту), для успішної реалізації якої необхідні

умови, що виступають у вигляді сукупності певних стимулів.

Отже, зовнішньоекономічні відносини — це специфічна складова загальної системи господарства в рамках національної та глобальної економіки, що являють собою результат і в той же час є однією з умов її існування. Саме зовнішньоекономічні відносини стають основою взаємодії національної економіки як системи із зовнішнім середовищем — світовою економікою сучасного рівня, що розвивається в умовах глобалізації, як втілюючи триаду базових суспільних інтересів;

- захист від загроз ззовні;
- забезпечення стабільності господарської системи;
- досягнення матеріального благополуччя населення за рахунок експансії на зовнішніх ринках.

Виконання цих функцій призводить до формування національної системи інститутів зовнішньоекономічної діяльності:

- інститутів-фільтрів зовнішньоекономічних загроз — комплексу норм протидії порушенням економічної, фінансової, інформаційної безпеки;
- інститутів-гарантів конкурентної стійкості національної економіки — системи норм розширеного відтворення реальних доходів, якості життя як основи розвитку внутрішнього попиту;
- інститутів-стимулів конкурентоспроможності національних господарських суб'єктів — сукупності норм формування актуального конкурентного потенціалу, розвитку на його основі національних конкурентних переваг і створення умов їх реалізації [7].

Всесвітній банк оприлюднив прогноз основних макропоказників розвитку економіки України і зокрема експорту. Зазначені параметри можуть бути досягнуті тільки при трансформації інститутів зовнішньоекономічних відносин, обумовлених змінами глобального середовища.

Формування глобальної економіки змінило рівень домінант господарського розвитку. Трансформація національної складової зовнішньоекономічних відносин отримує похідний характер [3].

Інверсія рівня домінант сучасного національного економічного розвитку обумовили суттєві зміни і в системі господарських ризиків. Оскільки глобальна господарська система стає визначальною для розвитку національних економік, то і в актуальній структурі ризикопороджуючих чинників і ризиків провідну роль починають відігравати саме глобальні ризики, котрі все більше привертають увагу вчених. Для аналізу ризиків інституційних трансформацій доцільно дослідити ризикопороджуючі чинники різного рівня, враховуючі актуальну структуру зрушень системи зовнішньоекономічних відносин. Це фактори:

- мегарівня, що мають місце в масштабах світового господарства,
- макрорівня, що мають місце в масштабі певної країни,
- мезорівня, що мають місце в масштабі певного виду діяльності, галузевого ринку,
- мікрорівня, що діють в межах господарюючого суб'єкта.

Глобальна економіка характеризується зростанням невизначеності та багатоваріантності розвитку май-

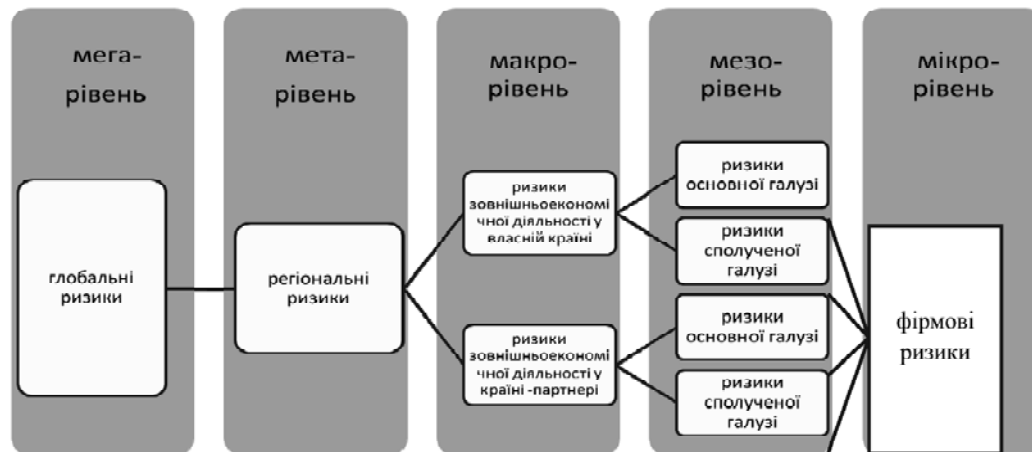

Рис. 2. Класифікація ризиків зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: складено автором.

бутніх господарчих ситуацій для суб'єктів, що і визначає ризики їх діяльності [13].

Ризики, які будуть виникати при цьому, залежать від багатьох об'єктивних причин, що відображають закони розвитку світової економіки. Тому при дослідженні сучасних зовнішньоекономічних ризиків треба розуміти, що на діяльність будь-якого господарчого суб'єкту здійснюють вплив різні фактори, а саме внутрішні та зовнішні.

Саме вони, граючи основну роль в актуальній структурі ризиків, обумовлюють розміри та зміст країнових, галузевих і фірмових ризиків в системі ризиків зовнішньоекономічної діяльності. Експерти Всесвітнього Економічного Форуму, в продовж вже понад 10 років досліджують 50 глобальних ризиків в п'яти різних царинах — економіці, довкіллі, геополітиці, соціальній і технологічній сферах.

У доповіді 2016 р. визначається домінуюче значення в системі глобальних ризиків геополітичних. До категорії економічних ризиків, що викликають найбільшу стурбованість з точки зору ймовірності їх виникнення і наслідків їх впливу на господарську систему віднесені ризики безробіття і неповної зайнятості, цінові шоки на енергоносії, фінансові кризи. Разом із соціальними ризиками і ризиками розвитку кібер технологій, вони погрожують стабільності глобальної системи в цілому [10, с. 12—13].

Глобальні небезпеки — ризикопороджуючі чинники трансформують ризики мега-, макро-, мезо- та мікро-рівнів, змінюючи структуру релевантних ризиків зовнішньоекономічної діяльності і коректуючи їх зміст.

Узагальнено ризики зовнішньоекономічної діяльності можуть бути представлені (див. рис. 2).

Актуалізувалась необхідність врахування регіональних ризиків у результаті кризових процесів в Євросоюзі (зокрема, пов'язаних з міграційними процесами, рівнем безробіття серед молоді) [10, с. 3].

Для макrorівня враховується країновий ризик, який представляє собою можливість зміни поточних та майбутніх економічних, соціально-політичних фінансово-монетарних та інституціональних умов системи та її складових у тій чи іншій мірі, в якій вони можуть вплинути на здатність держави, окремих видів діяльності і організацій досягати своєї мети, відповідати за взятими на себе зобов'язаннями перед іноземними кредиторами. Інформацію про країнові ризики можна отримати з публікацій консалтингових фірм, що спеціалізуються на оцінках ризиків. Ряд із них "Business International Corporation", "BERI" та інше

[11;12]], публікують звіти щодо інвестиційного клімату в зарубіжних країнах та політичних ризиків.

Вони можуть включати різні індекси, головні з яких:

- індекс політичного ризику;
- індекси поточної економічної активності;
- індекси можливостей для переведення капіталу і прибутків;
- індекси можливостей отримання прибутків.

Економічні ризики на макrorівні є складними і можуть бути передбачуваними та непередбачуваними в рамках цільової установки досягнення загальноекономічного розвитку системи та темпів зростання її ВВП. Складовими країнового ризику є соціально-політичні, фінансово-монетарні, інституційні ризики.

До соціально-політичних ризиків належать ймовірність зміни в політичній ситуації, чинному законодавстві, соціальна напруженість в суспільстві і т.д., що призведе до можливості виникнення додаткових витрат або збитків господарських суб'єктів.

Фінансово-монетарний ризик являє собою ризик, пов'язаний з державним регулюванням економіки, і включає в себе зміни в проведенні податкової і грошово-кредитної політики держави, а також фактори стимулювання ділової активності галузей і фірм і т.д.

Інституційні ризики виникають у результаті недосконалості інститутів або інституційних змін, наслідком яких в умовах асиметричності інформації є намагання отримати односторонню вигоду від господарчих взаємовідносин.

На мезорівні беруться до уваги — промисловий, аграрний ризик, ризик сфери послуг. До чинників галузевого ризику належать зміни стадії життєвого циклу галузі, доступності і якості ресурсів, конкуренції і концентрації виробництва, податкового режиму та ін.

На мікрорівні виявляються підприємницькі ризики, пов'язані з господарською діяльністю окремих організацій, фінансово-промислових груп. Підприємницький ризик поділяють на види: виробничий, фінансовий і комерційний, які в свою чергу, редуцирують в більш прості.

Фахівці Світового банку обґрунтували, у річній доповіді, що різні за розмірами ризики потребують і розподілених зусиль суб'єктів всіх рівнів з управління ними, що сприятиме стійкому розвитку господарської системи загалом (рис. 3).

Збільшення швидкості інтеграційних процесів і зміна пріоритетності чинників господарського розвитку обу-

мовляють необхідність інституційних трансформацій зовнішньоекономічних відносин. Важливого значення набуває аналіз ризиків трансформації зовнішньоекономічних інститутів. Ризики інституційних трансформацій досліджені ще не досить повно, а тим більше ризики перетворень інститутів зовнішньоекономічної діяльності. А саме такі розробки мають стати імперативом вибору прийнятного сценарію здійснюваних реформ.

Моделі трансформації зовнішньоекономічних інститутів за ступенем відповідності інститутів національній господарській системі і ролі держави в здійсненні перетворень може бути класифіковані:

- спонтанні еволюційні зміни;
- запозичення інститутів ефективних в інших країнах;
- цілеспрямоване комплексне проектування.

Відповідно повнота реалізації базових інтересів розрізняється з найбільш повним їх втіленням в останньому випадку.

У системі зовнішньоекономічних ризиків слід вирізняти ризики трансформації зовнішньоекономічних інститутів, які можуть бути класифіковані з точки зору характеру цілей реформування на стратегічні, тактичні і операційні і в подальшому редуковані із складних у прості (рис. 4).

Між власне зовнішньоекономічними ризиками і ризиками трансформації зовнішньоекономічних інститутів існує стійкий взаємозв'язок. Трансформація зовнішньоекономічних інститутів може знизити ризики зовнішньоекономічної діяльності і власне реформування зовнішньоекономічних відносин на це спрямоване. Управління зовнішньоекономічними ризиками може сприяти зменшенню ризиків інституційних трансформацій.

Проведений аналіз ризиків інституційних трансформацій ґрунтується на класифікації ймовірних витрат як міри ризику шляхом врахування витрат, пов'язаних з перетвореннями загалом, витрат обумовлених реалізацією сценарію інституційних перетворень і втрат, що можуть виникнути в процесі перетворень.

Дослідження витрат дозволило поглибити порівняльний аналіз формально можливих моделей трансформації зовнішньоекономічних інститутів в процесі просування до вибору реально можливої моделі (рис. 5). За розміром втрат і довгостроковими наслідками найнегативнішим є перший сценарій — консервації зовнішньоекономічних інститутів, оскільки фактично вони

Ризики	За масштабами охоплення	
	ідіосинкратичний	системний
Незначний	• фізичні особи і домогосподарства	• держава і міжнародне співтовариство
Значний	• організації мікрорівня і підсистеми мезорівня	• держава і міжнародне співтовариство

Рис. 3. Суб'єкти, які мають регулювати ризик

Джерело: складено автором за [2, с. 20].

не змінюються і стають гальмом ефективної інтеграції країни до світового господарського простору, який постійно і динамічно трансформується. Наслідком є втрата позицій на зовнішніх ринках, захоплення внутрішнього ринку іноземними компаніями і виштовхування з нього національного виробника.

Наступний за розміром трансформаційних витрат — сценарій імпорту інститутів, оскільки формальні правила, що запроваджуються, можуть мати низький ступінь конгруентності інституційній матриці.

При часткових змінах інститутів зовнішньоекономічних відносин витрати обумовлені некомплектністю, безсистемністю, реактивністю і повільністю перетворень відносно високих темпів змін глобальних інститутів при домінуванні останніх в актуальній структурі факторів.

Найменші витрати в довгостроковій перспективі ймовірні при проектуванні інститутів, тому що цей сценарій перетворень передбачає попереднє і послідовне врахування просторових і часових факторів зміни детермінант трансформації відповідно до визначеної мети.

Вибудовування ефективної траєкторії реформування інститутів зовнішньоекономічних відносин потребує аналізу не тільки розміру ймовірних витрат, а й ступеню їх контрольованості. Найменшою контрольованістю процесу змін зовнішньоекономічних відносин характеризуються моделі консервації старих інститутів і їх часткових змін. Значна керованість трансформацій може бути забезпечена при реалізації моделей імпорту інститутів і їх проектування (рис. 4).

Порівняльна оцінка моделей трансформації зовнішньоекономічних інститутів за полікритеріальними ознаками дозволила виділити проектування інтегрованих інститутів як найменш уразливу стратегію перетворень.

Крупні реформи проводяться урядами, і вже тому роль держави в період реформ неминуче зростає. Одна з найважливіших проблем економічної теорії розвиток технології складання програм інституційних перетворень, оцінка їх ризиків і їх адміністрування.

Ризико-породжуючі фактори	Складний ризик	Редукований складний ризик	Індикатори ризику
Зміна глобальної економіки. Трансформація глобальних інститутів	Стратегічні ризики трансформації зовнішньоекономічних інститутів	Ризики відмови від реформування зовнішньоекономічних інститутів Ризики створення зовнішньоекономічних інститутів Ризики запозичення зовнішньоекономічних інститутів	Зростання дефіциту платіжного балансу. Зниження темпів економічного зростання. Відсутність структурних змін нової якості розвитку
Сполучення національних інституційних трансформацій глобальним змінам	Тактичні ризики трансформації зовнішньоекономічних інститутів	Ризики імпортоорієнтованої моделі. Ризики експортоорієнтованої моделі. Ризики товарної моделі. Ризики моделі послуг	Зростання дефіциту платіжного балансу
Ступінь раціоналізації інтересів господарських еліт у національній інституції	Операційні ризики трансформації зовнішньоекономічних інститутів	Ризики механізмів взаємоув'язування інтересів	Зниження темпів економічного зростання

Рис. 4. Ризики трансформації зовнішньоекономічних інститутів

Складено автором.

Витрати моделі	загально- трансформаційні витрати	специфічно-трансформаційні витрати	втрати
Консервація старих інститутів	-	-	Втрати внутрішнього і зовнішнього ринку
Часткові спонтанні зміни інститутів	Витрати дезорганізації	витрати на захист від загроз ззовні, підтримку конкурентної стійкості і конкурентоздатності національної економіки	Втрати зовнішніх ринків
Імпорт інститутів	Витрати імплементації імпортованих інститутів. Витрати дезорганізації	витрати: - узгодження інтересів у процесі перерозподілу ренти; - на підтримку конкурентної стійкості національної економіки	втрати внутрішнього ринку
Проектування інститутів	Витрати перебудови інститутів	витрати узгодження інтересів у процесі перерозподілу ренти	-

Рис. 5. Спряження моделей реформування і витрат інституційних трансформацій зовнішньоекономічних відносин

Складено автором.

При розробці алгоритму здійснення інституційних трансформацій доцільно, при порівняльній оцінці моделей на уразливість на основі врахування не тільки масштабів ризику, а й і ступеню його контролюваності можна виділити чотири зони (див. рис. 6).

Компаративний аналіз варіантів реформування зовнішньоекономічних інститутів здійснений на основі дослідження повноти реалізації функцій зовнішньоекономічних інститутів і кількісної оцінки ризиків інституційних трансформацій зовнішньоекономічних відносин, шляхом урахування можливих витрат інституційних трансформацій реформування зовнішньоекономічних інститутів, що включають витрати, пов'язані з перетвореннями загалом; витрати обумовлені вибором сценарію інституційних перетворень зовнішньоекономічних відносин і втрати, які можуть виникнути в процесі перетворень та ступеню його контролюваності, дозволило обґрунтувати, що найповніше втілює триаду базових суспільних інтересів, і пов'язана з меншими витратами інституційних трансформацій в довгостроковій перспективі модель проектування інтегрованих інститутів.

Цілеспрямоване проектування інтегрованих інститутів дозволяє постійно контролювати і корегувати масштаби ризику.

Управління ризиками передбачає вибір засобів їх оптимізації. Світовою практикою вироблені і можуть використовуватись наступні:

- уникнення ризику;
- утримання ризику;
- зменшення ризику.

Що стосується першого засобу оптимізації ризикових ситуацій, то в сучасних умовах відкритої економіки він практично неможливий, та й більш збитковий, ніж прибутковий. Утримання ризику — це технологія вищого пілотажу в глобальній економіці. Він пов'язаний з реалізацією інноваційної стратегії.

Оптимізація ризикових ситуацій шляхом зменшення ризику здійснюється перш за все за рахунок інститутів фільтрів фінансових і інформаційних інфекцій, диверсифікації, тобто формування і проведення змішаних стратегій, у яких поєднується транзитна, ресурсо- та продуктово експортно орієнтована стратегії за різними геоекономічними векторами. Але в довгостроковій

перспективі пріоритетною має бути інноваційно-інформаційна економічна стратегія. Вона передбачає надання сучасної інноваційної конфігурації національній економіці, що може значно підвищити її кризоопірність і конкурентостійкість. Україна має потенціал для завоювання місця в міжнародному розподілі праці на етапах проведення фундаментальних досліджень в окремих галузях та доведення їх до становлення попиту на них. Українські ІТ компанії конкурентоспроможні на світовому ринку. Україні важливо створення інституційних умов розвитку інвестування в переробку сільськогосподарської продукції. Якщо ж Україна буде відкинута в сировинні додатки, вона змушена буде платити "накову ренту", однак ніколи внаслідок цього не зможе вибратись з боргової пастки.

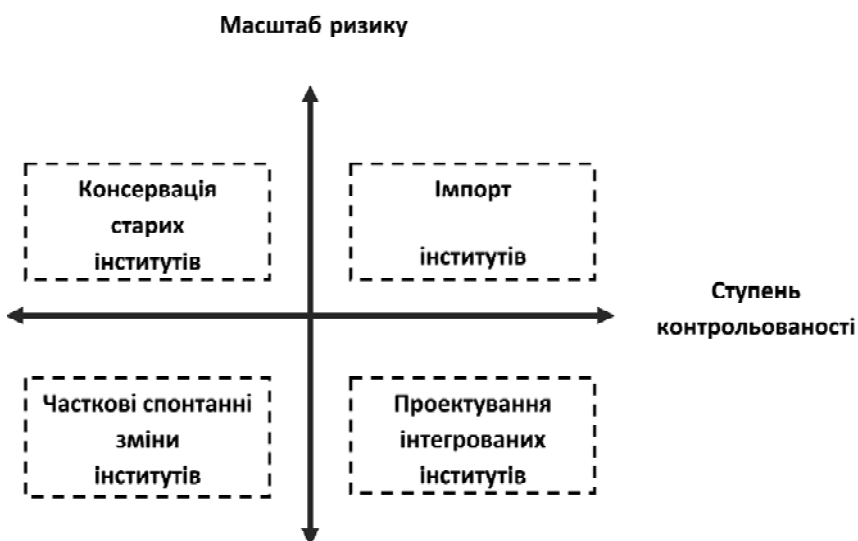

Рис. 6. Матриця компаративного аналізу моделей трансформування інститутів зовнішньоекономічної діяльності

Складено автором.

ВИСНОВОК

Таким чином, для вибору напрямів реформування інститутів зовнішньоекономічних відносин необхідна сучасні менеджерські технології, важливою складовою яких є ризик менеджмент, що передбачає ідентифікацію і моніторингу взаємопов'язаних ризиків зовнішньоекономічних відносин і ризиків їх інституційних перетворень.

Література:

1. Бартон Т., Шенкир В., Уокер П. Комплексный подход к риск-менеджменту: стоит ли этим заниматься. — М.: Вильямс, 2003. — 208 с.
2. Всемирный банк. 2013 год. Доклад о мировом развитии 2014: Риски и возможности — управление рисками в интересах развития. Вашингтон, округ Колумбия [Электронный ресурс]. — Режим доступа: siteresources.worldbank.org
3. Елецкий Н. Переход к глобально-информационному способу производства и модификация обобщей экономической теории // МЭ и МО. — 2008. — № 2. — С. 22—29.
4. Канеман Д., Словик П., Тверски А. Принятие решений в неопределенности: Правила и предубеждения. — Харьков: Издательство Институт прикладной психологии "Гуманитарный Центр", 2005. — 632 с.
5. Коломієць Г.М., Гузенков Ю.Г. Категорія "ризиків" в дискурсі сучасної економічної теорії // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. — Сер.: Економічна. — 2010. — Вип. 921. — С. 29—34.
6. Коломієць Г.М. Ризик-менеджмент як фактор сталого розвитку світової економіки. Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 3. — С. 43—49.
7. Меленцова О.В. Баланс економічних інтересів як вектор трансформування інститутів зовнішньоекономічної діяльності в посткризі / О.В. Меленцова // Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 6. — С. 53—58.
8. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / Пер. с англ. — М.: Дело, 2003. — 360 с.
9. Фридмен М., Сэвидж Л. Дж. Анализ полезности при выборе среди альтернатив, предполагающих риск // Теория потребительского поведения и спроса / Под ред. В.М. Гальперина. — СПб.: Экономическая школа, 1993. — С. 208—249.
10. The Global Risks Report 2016, 11th Edition is published by the World Economic Forum within the framework of The Global Competitiveness and Risks Team. http://www3.weforum.org/docs/GRR/WEF_GRR16.pdf
11. Allianz Global Corporate & Specialty Allianz Group and Allianz SE <http://www.agcs.allianz.com/insights/white-papers-and-case-studies/risk-barometer-2015/>
12. Business Environment Risk Intelligence S.A <http://www.beri.com/Publications/BRS.aspx>
13. Kaufman, G.G., Scott, K.E. What Is Systemic Risk, and Do Bank Regulators Retard or Contribute to It? The Independent Review. — 2003. — VII (3). — С. 371-391.
14. Risk Management <http://scholar.google.com.ua>
15. Risk Management Standart 4360:1999 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.riskmanagement.com.ua>
16. Ukraine Economic Update October 5, 2015 <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/10/05/ukraine-macroeconomic-update-october-2015>

References.

1. Barton, T. Shenkir, V. and Uoker, P. (2003), Kompleksnyj podhod k risk-enedzhmentu: stoit li jetim zani-mat'sja [A comprehensive approach to risk management: is it worth to do that], Vil'jams, Moscow, Russia.
2. Worldbank (2013), "World Development Report 2014: Risks and Opportunities — Risk Management for Development", available at: siteresources.worldbank.org (Accessed 15 Nov 2016).
3. Elec'kij, N. (2008), "Move to a globally-information mode of production and the modification of the general economic theory", MJe i MO, vol. 2, pp. 22—29.
4. Kaneman, D. Slovik, P. and Tverski, A. (2005), Prinjatje reshenij v neopredelennosti: Pravila i predubezhdenija [Decision-making in uncertainty: Terms and prejudice], Izdatel'stvo Institut prikladnoj psihologii "Gumanitarnyj Centr", Khar'kiv, Ukraine.
5. Kolomiiets', H.M. and Huznenkov, Yu.H. (2010), "Category "risks" in the discourse of modern economic theory", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina Serii: Ekonomichna, vol. 921, pp. 29—34.
6. Kolomiiets', H.M. (2015), "Risk management as a factor of sustainable development of world economy", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 3, pp. 43—49).
7. Melentsova, O.V. (2013), "The balance of economic interests as vector transform institutions of foreign trade in post-crisis", Investysii: praktyka ta dosvid, vol. 6, pp. 53—58.
8. Najt, F. H. (2003), Risk, neopredelengnost' i pribyl' [Risk, Uncertainty and Profit], Delo, Moscow, Russia.
9. Fridmen, M. and Sjevidzh, L. Dzh. (1993), "Analysis utility when choosing among alternatives involving risk", Teorija potrebitel'skogo povedenija i sprosa [The theory of consumer behavior and demand], Jekonomicheskaja shkola, St.Petersburg, Russia, pp. 208—249.
10. World Economic Forum (2016), "The Global Risks Report 2016, 11th Edition", available at: http://www3.weforum.org/docs/GRR/WEF_GRR16.pdf (Accessed 15 Nov 2016).
11. Allianz Global Corporate & Specialty (2015), "Allianz Risk Barometer 2015", available at: <http://www.agcs.allianz.com/insights/white-papers-and-case-studies/risk-barometer-2015/> (Accessed 15 Nov 2016).
12. Business Environment Risk Intelligence S.A (2016), available at: <http://www.beri.com/Publications/BRS.aspx> (Accessed 15 Nov 2016).
13. Kaufman, G.G. pp Scott, K.E. (2003), "What Is Systemic Risk, and Do Bank Regulators Retard or Contribute to It?", The Independent Review, vol. VII (3), pp. 371—391.
14. Scholar (2016), "Risk Management", available at: <http://scholar.google.com.ua> (Accessed 15 Nov 2016).
15. Risk Management (2016), "Standart 4360:1999", available at: <http://www.riskmanagement.com.ua> (Accessed 15 Nov 2016).
16. Worldbank (2015), "Ukraine Economic Update October 5", available at: <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/10/05/ukraine-macroeconomic-update-october-2015> (Accessed 15 Nov 2016).

Стаття надійшла до редакції 11.12.2016 р.

Р. С. Зубков,

к. е. н., старший викладач кафедри економіки підприємства, Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини ВНЗ Університету "Україна", м. Миколаїв

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

R. Zubkov,

PhD in Economics, st. lecturer of the Department of Enterprise Economics.

Mykolaiv interregional Institute, Open International University of Human Development "Ukraine", Mykolaiv

THE MAIN APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF INVESTMENT AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE REGION

У статті визначено необхідність оцінки інвестиційно-інноваційного розвитку регіонів України у сучасних умовах кризового розвитку держави. Детально досліджено термін "оцінка інвестиційно-інноваційного розвитку регіону" та його складові. Наведено класифікацію методів оцінки інвестиційно-інноваційного розвитку регіону. Наведено перспективи подальших досліджень у рамках цієї наукової проблематики.

The article outlines the necessity in assessment of investment and innovative development of Ukrainian regions in the modern terms of crisis state development. The term "assessment of investment and innovative development of the region" and its components are studied in detail. The classification of methods used for the assessment of investment and innovative development of the region is provided. Finally, the further prospects of the research in this scientific area are offered.

Ключові слова: метод, оцінка, підхід, регіон, розвиток, інвестиції, інвестиційний розвиток, інвестиційно-інноваційний розвиток, інновації, інноваційний розвиток.

Key words: method, assessment, approach, region, development, investments, investment development, investment and innovative development, innovations, innovative development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток "другої хвилі" економічної кризи (2013—2015 роки) та подальший період стагнації призвів до загострення значної кількості проблем у галузі державного і муніципального управління, економіки, соціальних та суспільних відносин в Україні. Країна потребує розробки та реалізації нових шляхів розвитку і активного переходу від капіталістичної економіки до економіки постіндустріального типу, тобто економіки основною якою є знання, інформація, послуги. В таких умовах необхідно активізувати всі можливі напрями, що можуть призвести до виходу з кризи, трансформації економічних відносин у державі та підвищення конкурентоспроможності країни у світовому економічному просторі.

Спираючись на досвід економічно розвинутих країн, можемо відмітити базову роль регіонів у боротьбі з кризовими проявами в економіці та інтенсифікації розвитку економічних процесів у державі. В Україні проблеми розвитку регіонів призводять до зворотного ефекту,

тобто у більшості, регіони не в змозі вирішити власні економічні та соціальні проблеми, що призводить до збільшення кризових проявів в економіці держави та негативно впливає на її розвиток та конкурентоспроможність на світових ринках.

З точки зору регіонального розвитку України можемо виділити наступні проблеми: значне розшарування регіонів по рівню економічного, промислового та соціального розвитку; наявність незначної кількості регіонів — донорів та суттєвої кількості регіонів, що потребують державних коштів для фінансування власного розвитку; низька якість муніципального управління; недостатня ефективність регіональних органів влади; дефіцит коштів для регіонального розвитку; відсутність ініціативи та самостійності у прийнятті рішень на рівні місцевої влади; низький рівень кооперації регіонів; намагання перекласти вирішення регіональних проблем на державні органи влади; низький рівень взаємовідносин з іноземними партнерами.

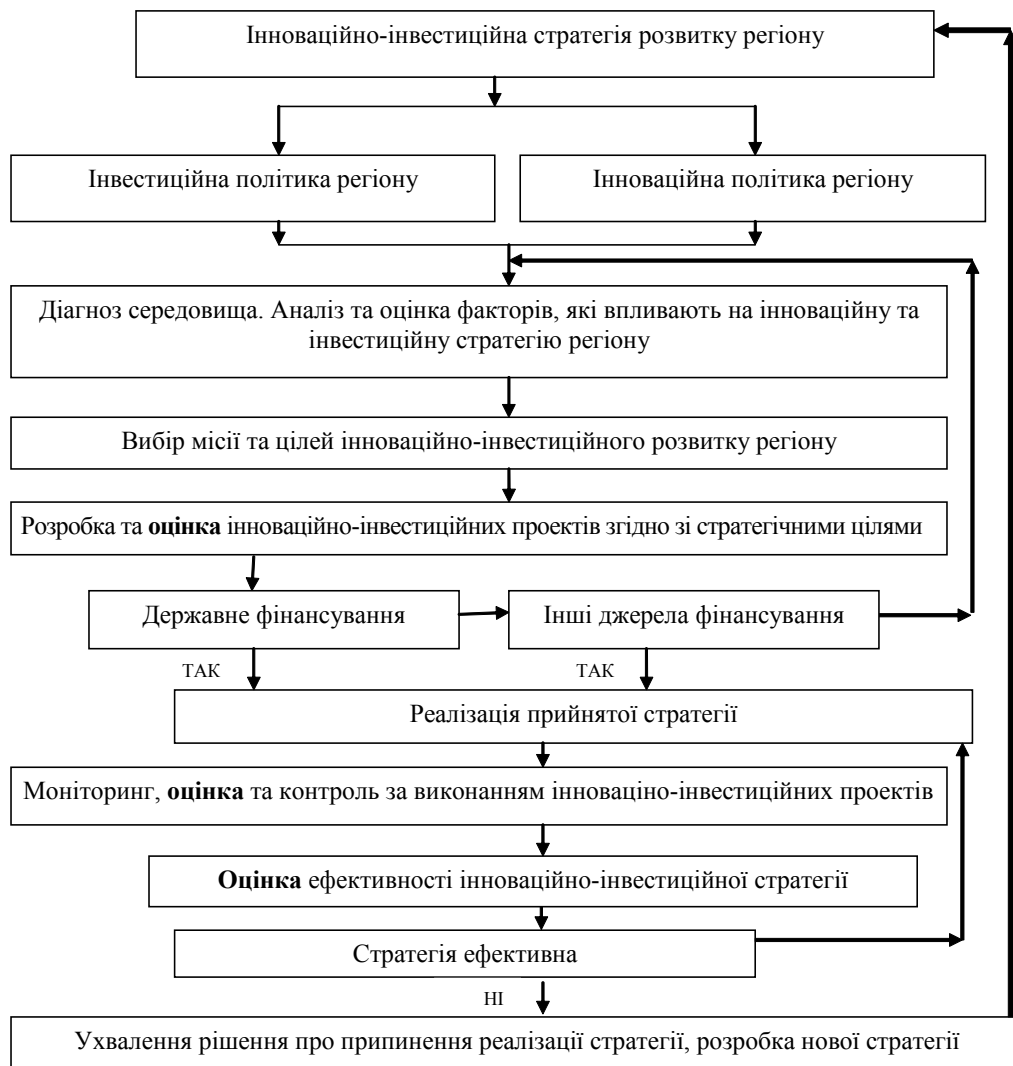

Рис. 1. Алгоритм формування стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку регіону

Джерело: [1, с. 187].

За таких умов, на особливу увагу потребує два аспекти розвитку регіонів, що є базисними для розвитку регіонів іноземних держав, а саме: інноваційний розвиток та інвестиційний розвиток.

Регіони України мають значну потребу в інвестиційних ресурсах, при цьому така потреба має для різних регіонів різне коріння, а саме:

— промислово розвинені регіони потребують вкладення інвестицій у оновлення виробництва, розвиток інфраструктури, вирішення екологічних та соціальних проблем;

— аграрні регіони потребують вкладення інвестицій у розвиток сільськогосподарського виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, розвиток промислового виробництва, особливо того, що буде обслуговувати агропромисловий сектор (сільськогосподарське машинобудування, легка промисловість та ін.), розвиток інфраструктури та соціальної сфери послуг;

— регіони зі значним рекреаційним потенціалом потребують інвестицій у розвиток туристичного бізнесу, інфраструктури, інформаційні та маркетингові послуги по просуванню даних регіонів на національний та міжнародні ринки туристичних послуг;

— регіони, що постраждали від військової агресії потребують інвестицій у відновлення власного фінансово-економічного потенціалу.

Відмічаємо хаотичність, безсистемність та не ефективність інвестиційного розвитку як окремих регіонів України, так і всієї їх сукупності.

Іншим базовим аспектом розвитку регіонів України повинен бути інноваційний розвиток. Як зазначалось вище, наша держава знаходиться в рамках переходу від капіталістичної до постіндустріальної економіки, що вимагає пошуку джерел та збільшення розміру фінансування інноваційної активності. Відмічаємо наявність значних можливостей з інноваційного розвитку регіонів України, що підтверджує досить високий рівень освіти у країні, розгалужена мережа вищих навчальних закладів та науково — дослідних інститутів, глибоке проникнення у суспільство та економіку інформаційних технологій, наявність значної кількості напрямів з впровадження інновацій.

На відміну від економічно розвинутих країн, регіони України потребують розробки та впровадження інновацій у наступних сферах: муніципальне управління; освіта; розвиток інфраструктури; виробництво енергії; енергоефективність та енергозбереження; управління

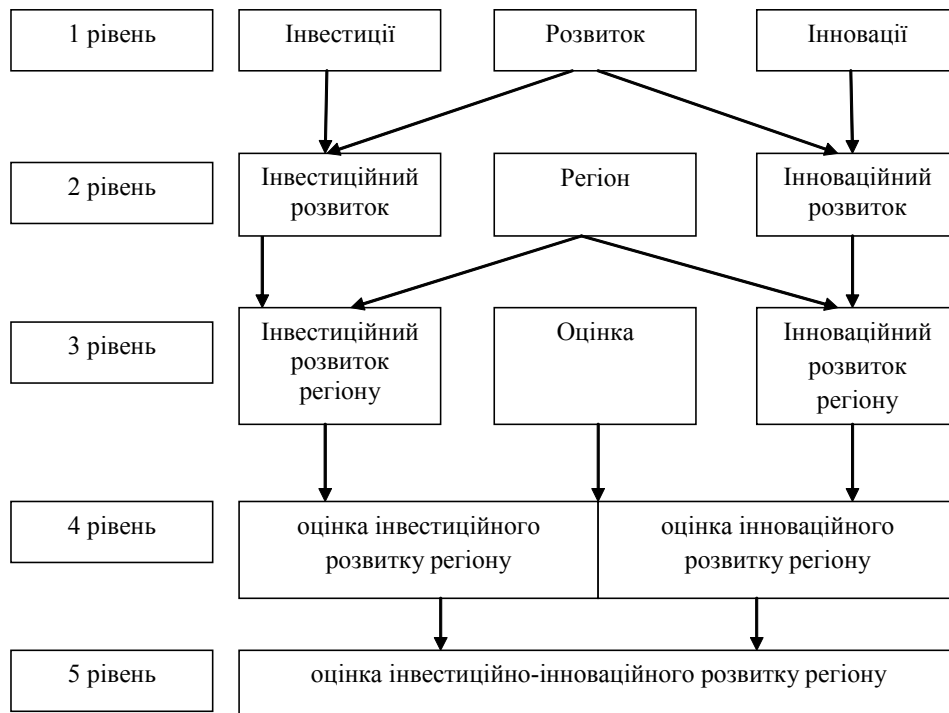

Рис. 2. Визначення поняття "оцінка інвестиційно-інноваційного розвитку регіону"

бізнес-проектами з різних сфер економіки; розвиток житлово-комунального господарства; розвиток інформаційних технологій; охорона здоров'я; екологія, особливо переробка побутових відходів; культура і мистецтво; спорт.

Відзначаємо низьку активність та ефективність регіонів України у розвитку та впровадженні інновацій. При цьому відмічаємо, що наведена проблема є проблемою не тільки муніципальної влади, як думає більшість підприємців та населення держави, а і проблемою саме бізнесу та домашніх господарств, які ведуть себе пасивно зі споживчої точки зору.

Наведена ситуація потребує негайного вирішення та розробки довгострокової стратегії розвитку як на рівні окремих регіонів, так і держави взагалі. При цьому необхідно зазначити вирішальну роль у ефективних змінах в інвестиційно-інноваційному розвитку регіонів України застосування дієвих методів оцінки такого розвитку.

Доведемо це за допомогою наукової розробки О.П. Просович, Ю.Г. Бондаренко, Л.Р. Прийми, які запропонували у своїй науковій праці "Стратегія інноваційно-інвестиційного розвитку регіону в умовах економічної кризи" алгоритм формування стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку регіону (рис. 1).

На рисунку 1 нами було виділено складові алгоритму де вирішальну роль грає оцінка інвестиційно-інноваційного розвитку регіону або його складових. Відмічаємо, що це базова складова, без ефективної реалізації якої знижується якість та ефективність такого розвитку регіону.

Таким чином, відзначаємо важливість оцінки в рамках інвестиційно-інноваційного розвитку регіонів України у сучасних умовах кризового розвитку держави та переходу до постіндустріального типу функціонування економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика оцінки інвестиційно-інноваційного розвитку регіонів досліджувалась та досліджується значною кількістю закордонних і вітчизняних вчених. При цьому відмічаємо три групи наукових досліджень з цієї проблематики:

— наукові дослідження, акцент у яких робиться на оцінці інноваційної складової розвитку регіону. До таких досліджень можемо віднести наукові розробки наступних вчених: О.Ю. Доценка, В.Є. Болгова, Є.В. Ханова, Ю.М. Харазішвілі, Ю.С. Дорофєєвої, О.Б. Жихора та ін.;

— наукові дослідження, акцент у яких робиться на оцінці інвестиційної складової розвитку регіону. До таких досліджень можемо віднести наукові розробки наступних вчених: Н.Є. Скоробогатової, О. Савлук, Т.В. Уманець, О.В. Лучакової, М.Д. Лесечко, А.О. Чемерис, О.М. Чемерис та ін.;

— наукові дослідження, акцент у яких робиться на оцінці інноваційної та інвестиційної складової розвитку регіону разом. До таких досліджень можемо віднести наукові розробки наступних вчених: О.П. Просовича, Ю.Г. Бондаренка, Л.Р. Прийми, В.Ізюмської, О.В. Комеліної.

Окремо можливо виокремити розробки державних органів та наукових інститутів України, серед яких можна виділити: методику рейтингової оцінки інвестиційної привабливості регіонів України, що була запропонована Інститутом Реформ [2]; методику оцінки регіонального інвестиційного потенціалу, яка розроблена авторським колективом Ради по вивченню продуктивних сил НАН України [3]; методику розрахунку індексу інвестиційної привабливості регіонів (ІІПР), що була розроблена Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій [4].

На увагу заслуговують розробки іноземних державних, економічних та суспільних інститутів, серед яких можемо відмітити: "Регіональне інноваційне табло" (Regional Innovation Scoreboard, RIS), що використовується для оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку країн та регіонів у ЄС [5]; методику аналізу інноваційних та інвестиційних здібностей регіонів Польщі, що розроблена колективом науковців Університету міста Лодзь (Республіка Польща); методику оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів Російської Федерації, що розроблена співробітниками Фонду "Центр стратегічних розробок "Північ-Захід" (м. Санкт-Петербург, Росія) [6].

МЕТА СТАТТІ

Надання чіткого визначення терміну "оцінка інвестиційно-інноваційного розвитку регіону", а також дослідження основних підходів до оцінювання інвестиційно-інноваційного розвитку регіону країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукова проблема вважається не повністю вирішеною, якщо не роз'яснено головне поняття такої проблематики. Тому на початку дослідження необхідно дати чітке визначення сутності поняття "оцінка інвестиційно-інноваційного розвитку регіону". Надамо таке визначення з точки зору його складових елементів, а саме: оцінка, розвиток, регіон, інвестиції, інновації, інвестиційний розвиток, інноваційний розвиток, інвестиційний розвиток регіону, інноваційний розвиток регіону. Відобразимо складові поняття на рисунку 2.

Згідно з рисунком 2, можемо виділити 4 рівня формування поняття "оцінка інвестиційно-інноваційного розвитку регіону". На першому рівні формування поняття виокремлено три прості терміни: інвестиції, інновації, розвиток. На другому рівні формування поняття маємо два складних терміни (інвестиційний розвиток та інноваційний розвиток) та один простий термін (регіон). На третьому рівні формування поняття маємо два складні терміни (інвестиційний розвиток регіону та інноваційний розвиток регіону) та один простий термін (оцінка). На четвертому рівні формування поняття маємо один складний термін — оцінка інвестиційно-інноваційного розвитку регіону.

Дослідімо наведені на рисунку 2 рівні та терміни детальніше.

Розпочнемо з терміну "розвиток". Цей термін більше використовується у соціології та педагогіці як термін, що визначає стан людини або суспільних груп, чи суспільства взагалі. У такому контексті можемо відзначити праці А. І. Кузьмінського, В. Л. Омеляненка, М. Ф. Юрія та інших. Відмічаємо, що "розвиток" у наукових розробках вказує на появу чогось нового у об'єкта дослідження, зазвичай, більш складного або вищого. З точки зору економіки можемо надати таке визначення: "Розвиток — це поступальний позитивний рух економічних суб'єктів від простого до складного, від нижчого до вищого який супроводжується змінами у деяких або всіх сферах його функціонування".

На відміну від терміну "розвиток", термін "інвестиції" досить широко досліджується науковцями.

Можемо відмітити наукові праці наступних вчених: В. М. Грідасова, С. В. Кривченко, О. Є. Ісаєвої, М. М. Лук'яник, В. Шарпа, Г. Александера, Дж. Бейлі та інших.

Необхідно зазначити значну наукову дискусію навколо визначення терміну "інвестиції" та наявність великої кількості його трактувань. Всю сукупність трактувань терміну можливо звести в декілька груп:

1. Інвестиції у бізнес:

- розгляд з точки зору платежів;
- розгляд з точки зору майна;
- розгляд з точки зору здійснення певних дій чи процесу;

- розгляд з точки зору менеджменту.

2. Інвестиції у інші сфери або без чіткої ув'язки з підприємництвом:

- розгляд з точки зору здійснення певних дій чи процесу;

- розгляд з точки зору менеджменту;

Відзначаємо, що майже всі визначення стосуються чотирьох моментів, які в них зустрічаються повністю або частково, а саме:

- процес вкладення;
- капітал або майно;
- строки вкладення (зазвичай довгостроковий період);

- отримання зиску від процесу вкладення капіталу (майна), зазвичай прибуток (доход).

Надамо визначення терміну інвестиції з точки зору нашого дослідження. Інвестиції — це процес залучення та управління вкладеннями (гроші, майно, людські ресурси та ін.) з метою отримання позитивного зиску (прибуток, отримання не грошового зиску (час, люди, технології, інформація та ін.)).

Стосовно терміну "інновації", можемо відмітити його значну популярність серед вітчизняних та закордонних науковців. Виділяємо праці наступних вчених: Т. Давили, М. Дж. Епштейна, Р. Шелтона, Д. О. Крикуненка, Ф. Бетса, Ю. І. Буковецької, Й. Шумпетера та інших.

Значна кількість наукових розробок у галузі інновацій призвела до наукової полеміки з приводу визначення терміну "інновація". Можемо виділити декілька груп визначень терміну:

- інновація розглядається як новий продукт (продукція, технологія, послуга, робота, процес та ін.);

- інновація розглядається як будь-що нове (продукт, елемент процесу управління, елемент інфраструктури та ін.);

- інновація розглядається як нова комбінація факторів у процесі фінансово-господарської діяльності домашніх господарств, підприємств, держави;

- інновація розглядається як сукупність різних видів діяльності у процесі розробки та реалізації чогось нового.

Підсумовуючи критичну оцінку різних визначень терміну "інновація" можемо відмітити наявність ряду особливостей, що притаманні йому:

- наявність новизни;

- направленість не тільки на розробку, але й на впровадження;

- зміни на краще після впровадження новинки;

- націленість на результат (прибуток, доходи та ін.).

Спираючись на проведені дослідження, можемо надати визначення терміну в рамках наукової роботи, що проводиться. Інновація — це процес розробки та впровадження нововведень на основі нової комбінації різноманітних факторів з врахуванням результативності такого впровадження на будь-якому рівні функціонування економічних та суспільних систем.

Надалі перейдемо до другого рівня рисунку 2.

На початку дослідження на другому рівні дамо визначення терміну "регіон". Цей термін досить активно використовується у різноманітних науках: економіці, соціології, політології, статистиці та ін. Відзначаємо наукові напрацювання М.О. Джамана, М.М. Некрасова, В.С. Більчак, В.Ф. Захарова та інших.

Оцінка наукових розробок у цій царині дозволила виокремити декілька аспектів трактування терміну:

- акцент на територіальній відокремленості;
- акцент на єдності параметрів в рамках певної території;
- акцент на територіально-адміністративний поділ;
- акцент на територіально-економічний поділ;
- акцент з точки зору спеціалізації промисловості та аграрного сектора.

Підсумовуючи проведені дослідження, можемо виділити наступні особливості регіону як наукової категорії:

- окремий територіальний елемент, зазвичай, в рамках окремої країни;
- наявність певних соціальних, природних, економічних характеристик, що виокремлюють його від інших територій;
- досить часто регламентація діяльності з точки зору державного управління.

Звідси можемо надати наступне визначення терміну: "Регіон — це відокремлений територіальний сегмент в рамках окремого державного утворення (країна, спільність країн), що має власні відмінності (соціальні, природні, економічні та ін.), певну автономність в управлінні та діє разом з іншими територіальними сегментами державного утворення як єдина, окрема система".

Надалі розкриємо терміни "інвестиційний розвиток" та "інноваційний розвиток" (див. рис. 2).

Ці терміни будемо формулювати в рамках об'єднання термінів першого рівня визначення, а саме "розвиток", "інновації", "інвестиції".

Звідси інвестиційний розвиток — це поступальний позитивний процес залучення та управління вкладеннями (гроші, майно, людські ресурси та ін.) з метою отримання позитивного зиску (прибуток, отримання не грошового зиску (час, люди, технології, інформація та ін.)), який супроводжується змінами у деяких або всіх сферах функціонування відповідних господарюючих суб'єктів.

Тоді визначення термін "інноваційний розвиток" можемо сформулювати так: "Інноваційний розвиток — це поступальний позитивний процес розробки та впровадження нововведень на основі нової комбінації різноманітних факторів з врахуванням результативності такого впровадження на будь-якому рівні функціонування економічних та суспільних систем, який супроводжується змінами у деяких або всіх сферах їх функціонування".

На третьому рівні рисунку 2 маємо ще три терміни, а саме: "оцінка", "інвестиційний розвиток регіону", "інноваційний розвиток регіону".

Надамо визначення цим термінам.

Розпочнемо з терміну "оцінка". Цей термін широко використовується у різних сферах людської та суспільної діяльності. В останній час особливого значення віднабув в рамках вивчення економічних дисциплін та здійснення практичної фінансово-господарської діяльності підприємствами країни.

Дослідження терміну дозволило виявити його особливості:

- суб'єктивний або об'єктивний характер;
- наявність певного процесу;
- невід'ємність від дослідника або групи дослідників;
- націленість на результат (виявлення переваг/недоліків, сильних/слабких сторін, позитивних/негативних зрушень та ін.);
- наявність об'єкту чи об'єктів оцінки;
- наявність певної структури проведення дослідження;
- наявність спеціальних методів.

Звідси можемо надати наступне визначення терміну: "Оцінка — це структурований процес виявлення переваг/недоліків, сильних/слабких сторін, позитивних/негативних зрушень у функціонуванні об'єкту (об'єктів) дослідження, що реалізується групою чи одним експертом за допомогою спеціальних методів".

Надалі розкриємо терміни "інвестиційний розвиток регіону" та "інноваційний розвиток регіону" (див. рис. 2).

Ці терміни будемо формулювати в рамках об'єднання термінів другого рівня визначення, а саме "регіон", "інноваційний розвиток", "інвестиційний розвиток".

Тоді визначення терміну "інвестиційний розвиток регіону" можемо сформулювати наступним чином: "Інвестиційний розвиток регіону — поступальний позитивний процес залучення та управління вкладеннями (гроші, майно, людські ресурси та ін.) на рівні регіональних органів влади, регіональних суб'єктів господарювання або домашніх господарств регіону з метою отримання позитивного зиску (прибуток, отримання не грошового зиску (час, люди, технології, інформація та ін.)), який супроводжується змінами у деяких або всіх сферах функціонування регіону, підприємств, домашніх господарств та позитивно впливає на розвиток країни в цілому".

Визначення же терміну "інноваційний розвиток регіону" можемо сформулювати так: "Інноваційний розвиток регіону — поступальний позитивний процес розробки та впровадження нововведень на основі нової комбінації різноманітних факторів з врахуванням результативності такого впровадження на будь-якому рівні функціонування регіональних економічних та суспільних систем (регіон у цілому, окремі господарюючі суб'єкти регіонального рівня або домашні господарства), який супроводжується змінами у деяких або всіх сферах їх функціонування".

У рамках 4 рівня визначення поняття надамо визначення термінів "оцінка інвестиційного розвитку регіону" та "оцінка інноваційного розвитку регіону" (див. рис. 2). Для визначення даних термінів поєднаємо терміни "оцінка", "інвестиційний розвиток регіону" та "іннова-

ційний розвиток регіону". Окремо зазначимо, що визначення термінів необхідно доповнити кінцевою метою такої оцінки, а саме: оптимізація та підвищення ефективності процесів розвитку.

Термін "оцінка інвестиційного розвитку регіону" можемо охарактеризувати так: "Оцінка інвестиційного розвитку регіону — це структурований процес виявлення переваг/недоліків, сильних/слабких сторін, позитивних/негативних зрушень у інвестиційному розвитку регіону, що реалізується групою чи одним експертом за допомогою спеціальних методів з метою оптимізації та підвищення ефективності такого розвитку".

Оцінку інноваційного розвитку регіону охарактеризуємо так: це структурований процес виявлення переваг/недоліків, сильних/слабких сторін, позитивних/негативних зрушень у інноваційному розвитку регіону, що реалізується групою чи одним експертом за допомогою спеціальних методів з метою оптимізації та підвищення ефективності такого розвитку.

На останньому п'ятому рівні визначення поняття поєднаємо терміни "оцінка інвестиційного розвитку регіону" та "оцінка інноваційного розвитку регіону" та надамо визначення кінцевому терміну "оцінка інвестиційно-інноваційного розвитку регіону" (див. рис. 2).

Виходячи з проведеного дослідження, можемо надати визначення терміну "оцінка інвестиційно-інноваційного розвитку регіону". Оцінка інвестиційно-інноваційного розвитку регіону — структурований процес виявлення переваг/недоліків, сильних/слабких сторін, позитивних/негативних зрушень у інвестиційно-інноваційному розвитку регіону, що реалізується групою чи одним експертом за допомогою спеціальних методів з метою оптимізації та підвищення ефективності такого розвитку.

Досліджуючи наведене вище визначення, можемо виділити дві головні особливості:

1. Інноваційний розвиток регіону не коректно розглядати без оцінки інвестиційного розвитку і навпаки, тобто ці два аспекти розвитку регіонів взаємопов'язані і не розривні, оскільки інновації потребують інвестицій, а підвищення ефективності інвестиційної діяльності можливо досягти за допомогою інновацій та вкладення в інновації.

2. Головним аспектом ефективного інвестиційно-інноваційного розвитку регіону є оцінка такого розвитку за допомогою певних методів (підходів).

ВИСНОВКИ

Визначення терміну "оцінка інвестиційно-інноваційного розвитку регіону" було надане у науковому дослідженні з точки зору його складових елементів, а саме: оцінка, розвиток, регіон, інвестиції, інновації, інвестиційний розвиток, інноваційний розвиток, інвестиційний розвиток регіону, інноваційний розвиток регіону.

Проведене дослідження також дозволило виявити необхідність якісної оцінки інвестиційно-інноваційного розвитку регіонів України у сучасних умовах кризового розвитку держави. Відмічаємо наявність суттєвої кількості наукових розробок у цьому напрямі, що дозволило їх поєднати у три групи: методи оцінки інноваційного розвитку регіону; методи оцінки інвестиційного розвитку регіону; методи оцінки інвестиційно — інноваційного розвитку регіону.

Література:

1. Просович О.П., Бондаренко Ю.Г., Прийма Л.Р. Стратегія інноваційно-інвестиційного розвитку регіону в умовах економічної кризи / О.П. Просович, Ю.Г. Бондаренко, Л.Р. Прийма // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Проблеми економіки та управління. — 2009. — № 640. — С. 183—188.
2. Щукін О.І., Целіна Н.О., Дерев'янко Я.М. Методичні підходи оцінки інвестиційного потенціалу регіону / О.І. Щукін, Н.О. Целіна, Я.М. Дерев'янко // Економічний вісник Донбасу. — 2008. — № 1. — С. 79—90.
3. Інвестиційний клімат в Україні: фактори регіональних ризиків / Державний комітет України з питань розвитку підприємництва; Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України / О.В. Кужель та ін. — К., 1999. — 192 с.
4. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. — К.: Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України, 2014. — 390 с.
5. Regional Innovation Scoreboard 2009. Methodology report. December 2009. — Access Mode: <http://www.proinno-europe.eu/page/regional-innovationscoreboard>.
6. Анализ перспектив технологического развития регионов России в рамках проведения научно-технологического форсайта Российской Федерации: материалы проекта Центра стратегических разработок "Северо-Запад" [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.csr-nw.ru/development/92/94/137/284>

References:

1. Prosovich, O.P. Bondarenko, Yu.H. Pryjma, L.R. (2009), "The strategy of innovative — investment development of region in conditions of economic crisis", Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politehnika". Problemy ekonomiky ta upravlinnia, vol. 640, pp. 183—188.
 2. Schukin, O.I. Tselina, N.O. Derevi'anko, Ya. M. "Methodical approaches of an estimation of investment potential of the region", Ekonomichnyj visnyk Donbasu, vol. 1, pp. 79—90.
 3. The state Committee of Ukraine for entrepreneurship development; the Council for study of productive forces of Ukraine of NAS of Ukraine (1999), "Investytsijnyj klimat v Ukraini: faktory rehional'nykh ryzykiv" [Investment climate in Ukraine: the factors of regional risks], Kyiv, Ukraine.
 4. Institute for economic research and policy consulting (2014), "Rejtynh investytsijnoi pryvabyvosti rehioniv" [The rating of investment attractiveness of regions], The state Agency for investment and national projects of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 5. European Commission (2009), "Regional Innovation Scoreboard 2009", available at: <http://www.proinno-europe.eu/page/regional-innovationscoreboard> (Accessed 1 august 2016).
 6. Center for strategic research "North-West" (2011), "Analysis of prospects of technological development of Russian regions in the framework of the scientific-technological foresight of the Russian Federation", available at: <http://www.csr-nw.ru/development/92/94/137/284>. 19 (Accessed 22 December 2013).
- Стаття надійшла до редакції 14.12.2016 р.

Г. В. Костюк,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ
О. А. Ляковська,
магістр, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

G. Kostiuk,
PhD, associate professor of management department, Kyiv national university of technology and design, Kyiv
O. Lyaskovska,
magister, Kyiv national university of technology and design, Kyiv

INNOVATIVE-INVESTMENT DEVELOPMENT ENTERPRISES PHARMACEUTICAL INDUSTRY

У статті досліджено стан інноваційно-інвестиційного розвитку фармацевтичної галузі України, визначено основні фактори інвестиційної привабливості. Українські фармацевтичні підприємства в 2015 році виробили 76,7% від продажу всіх ліків на внутрішньому ринку, за перше півріччя 2016 року у експорт було відправлено майже 5 тис. тонн ліків вітчизняного виробництва. Серед топ-10 інноваційних підприємств України — два підприємства фармацевтичної галузі. Було виявлено широкі можливості для підвищення рівня інвестиційної привабливості цієї галузі, що, насамперед, можливо завдяки високим темпам зростання ринку. Досліджено світовий та вітчизняний досвід розвитку інноваційної діяльності організацій. Сформульовано основні проблеми підприємств фармацевтичної галузі та запропоновано шляхи їх вирішення, з метою підвищення інноваційності підприємств галузі та їх інвестиційної привабливості, а саме: особливу увагу треба звернути на підвищення кваліфікації кадрів шляхом покращення умов праці та реформ навчання, запропонувати систему референтних цін, що дозволить у незалежності від регіонів отримувати населенню більший доступ до різноманітних ліків та забезпечити прозорість цінотворень на ринку.

In the article the state of innovation and investment development of the pharmaceutical industry of Ukraine, the main factors of attractiveness. Ukrainian pharmaceutical companies in 2015 produced 76.7% of all drug sales in the domestic market in the first half of 2016 exports were shipped nearly 5 thousand. Tons of medicines domestic production. Among the top 10 innovative companies Ukraine — two companies of the pharmaceutical industry. It was found opportunities to improve the investment attractiveness of the industry, which is primarily possible due to high growth rates of the market. Studied international and domestic experience of innovation organizations. The basic problems of pharmaceutical industry and the ways of their solution, to enhance the innovation of the industry and their investment appeal, namely, special attention should be paid to skills development by improving working conditions and reform education, offer the system of reference prices, which will in independence of the regions population to obtain greater access to a variety of medicines and ensure transparency in the market tsinotvoren.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, фармацевтична галузь.

Key words: innovation, innovative development, investment, investment attractiveness, investment climate, the pharmaceutical industry.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні дуже гостро постає питання забезпечення вітчизняних підприємств необхідними інвестиціями, оскільки рівень економічного зростання підприємства знач-

ним чином залежить від рівня його інвестиційної привабливості. Інвестування є основою розвитку підприємств, особливо тих, які належать до фармацевтичної галузі. Адже головними характеристиками цієї галузі є науко-

емне виробництво та використання складних технологій. Тому розвиток підприємств фармацевтичної галузі безпосередньо залежить від регулярності здійснення інноваційних процесів та забезпеченості інвестиційними ресурсами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблеми розвитку фармацевтичного ринку присвячені праці таких вітчизняних науковців, як: Карамішева Д.В., Кубаревої І.В., Майстро Р.Г., а також провідним фахівцям у сфері економічних досліджень К. Магалецькому, О. Чорноротову, В. Фазлєєвій та ін. [1—10]. Незважаючи на існуючі наукові доробки з цього питання, залишається нерозкритими основні проблеми низького рівня інноваційності фармацевтичної галузі та шляхи підвищення інвестиційної привабливості фармацевтичної галузі України.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз проблем зростання інноваційного рівня та інвестиційної привабливості підприємств фармацевтичної галузі та пошук шляхів її підвищення.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Інноваційний процес являє собою підготовку і здійснення інноваційних змін складається з взаємозалежних фаз, що утворюють єдине, комплексне ціле. В результаті цього процесу з'являється реалізована, викирстана зміна — інновація.

Інноваційний процес — це створення такої системи, яка дозволить у найкоротші терміни і з високою ефективністю використовувати у виробництві інтелектуальний і науково-технічний потенціал країни. Це потужний важіль, за допомогою якого належить подолати спад в економіці, забезпечити її структурну перебудову і наситити ринок різноманітної конкурентоспроможною продукцією. Інноваційний процес покликаний забезпечити збільшення валового внутрішнього продукту країни за рахунок освоєння виробництва принципово нових видів продукції і технологій, а також розширення на цій основі ринків збуту вітчизняних товарів.

Фармацевтична галузь в останні три роки демонструє колосальне зростання. У 2015 році продажі ліків, вироблених в Україні, досягли 767 млн упаковок. Відзначимо, що всього за рік на внутрішньому ринку було реалізовано близько 1 млрд упаковок. Така популярність препаратів, вироблених "у рідних стінах", пояснюється гарною якістю і невисокою ціною продукції. Важливо, що розвинена промислова інфраструктура дозволила виробникам задовольнити високий попит українців на ліки.

Україна завжди могла похвалитися не тільки своєю важкою і аграрною промисловістю, а й фармацевтичною галуззю. Так, на кінець 2015 року працювало 620 українських фармацевтичних виробників, які займалися випуском препаратів виробляється в Україні. А за словами самих гравців ринку, внутрішнє виробництво може забезпечувати до 80% потреби України в ліках [1].

Так чому при такому розвиненому промисловому комплексі про фармацевтичну галузь як про драйвер економіки заговорили лише недавно? Вся справа в тому, що в стабільній економічній ситуації більшість споживачів при виборі ліків звертали увагу винятково на імпортні, бо вважали їх більш якісними.

Починаючи з 2013 року, в умовах девальвації нацвалюти левова частина імпорту для населення стала недоступна. Важливу роль у підтримці місцевого фармвиробництва зіграло введення 7% ПДВ при імпорті ліків. Ціни на закордонні препарати, за даними Proxima Research, злетіли в середньому до 107 грн. за упаковку (дані за 2015 рік). Покупець почав дивитися в бік українських ліків, середня вартість яких в цьому році становила 22,7 грн. за упаковку. До того ж провідні фармвиробники в 2000-х роках перейшли на європейські стандарти виробництва ліків. Такий крок дозволив препаратів не тільки піднятися в очах українського споживача, але і сприйматися на світових ринках [7].

Всі ці фактори призвели до того, що вже до кінця 2015 року продажі українських ліків як в натуральному вираженні, так і в грошах досягли свого максимуму. Українські виробники продали 767 млн упаковок ліків, що становило 76,7% від продажу всіх ліків на внутрішньому ринку. У гривневому вираженні частка продажів українських фармвиробників зросла до 40,9% — 17,4 млрд грн. Частка продажів українських ліків продовжила рости і в 2016 році.

Крім продажів на внутрішньому ринку, українські виробники експортують свою продукцію. Тільки за перше півріччя 2016 року у експорт було відправлено майже 5 тис. тонн ліків вітчизняного виробництва (дані Держстату). При цьому фармвиробники завезли в Україну \$ 81,4 млн валютного доходу. Основними покупцями українських ліків залишаються країни СНД. Останнім часом новими покупцями для України стають країни Євросоюзу [12].

Фармацевтика завжди була успішною галуззю. При цьому необхідно відзначити, що конкуренція змушує направляти весь прибуток в розробку нових продуктів, виробництво, підвищення якості процесів і продуктів. Адже вимоги до цих питань у нас у країні не поступаються ні європейським, ні світовим. В Україні вже впроваджені і дотримуються європейські вимоги до виробництва та якості лікарських засобів.

Проблеми підприємств — це в першу чергу кваліфіковані кадри. Практично весь процес навчання персоналу компанії проводять самі.

Щоб вгамувати існуючий кадровий голод у цій сфері, державі і бізнесу треба виробити комплексний підхід до організації системи навчання, підвищення кваліфікації та мотивації фармацевтичного працівника, а також прийняти програму з реформування системи підготовки фармацевтичних кадрів, включивши туди наступні пункти:

- збереження можливості отримання заочної освіти для осіб, що мають середню медичну та фармацевтичну освіту;

- створення роботодавцем комфортних мотиваційних програм для співробітників, включаючи заробітну плату і умови для підвищення кваліфікації;

- адаптація наявних міжнародних професійних стандартів для фармацевтичних працівників до вимог українських роботодавців (ця робота може бути скоординована з професійними асоціаціями);

- реформування системи підготовки фармацевтичних кадрів;

- створення умов для отримання додаткових кваліфікацій в процесі навчання в одному вузі (наприклад, у галузі управління або забезпечення якості);

Крім того, певні труднощі існують через відсутність в Україні розвиненого фінансового ринку. Є складнощі у залученні коштів на довгострокові проекти розвитку.

Перерахуємо проблеми, які, на жаль, поки не вдається вирішити способами державного контролю:

- некерована асортиментна політика (обов'язковий асортимент зведений до мінімуму, відсутні елементарні лікарські препарати, невідповідні аптеці);
- інтернет-торгівля ЛЗ;
- асортиментна політика замінюється маркетинговими контрактами з виробниками, і дохід аптека одержує не за свою основну діяльність, а за просування вигідних лікарських препаратів, за їх відповідне розміщення (заходи щодо мерчендайзингу).

Для вирішення перерахованих проблем слід налагодити дієвий контроль за ціноутворенням і дефектуру, асортиментної політикою в аптеці, розробити і впровадити способи державного регулювання інтернет-торгівлі ліками, прописати правила роботи аптек з маркетинговими контрактами.

На наш погляд, якщо не можна вирішити питання із заборону торгівлі лікарськими препаратами через інтернет, треба розробити правила їх роботи і контролю і дозволити інтернет-торгівлю для аптек, які вже мають ліцензію на фармацевтичну діяльність. Всі ці заходи дадуть можливість спрямувати їх діяльність в правове русло і забезпечити контроль за їх роботою.

Система референтних цін впроваджена в більшості країн Європи, які мають розвинені системи реімбурсації вартості фармацевтичної допомоги (Голландії, Німеччини, Данії, Бельгії та ін.)

Референтна ціна — це єдина ціна на ЛЗ однорідної групи (референтної групи), виходячи з якої проводиться розрахунок вартості фармацевтичної допомоги, що підлягає компенсації з бюджету держави.

Впровадження системи референтних цін в Україні дозволить:

- підвищити доступність фармацевтичної допомоги населенню за рахунок зниження її вартості;
- забезпечити рівний доступ до гарантованого обсягу фармацевтичної допомоги не залежно від регіону проживання, рівня доходу та інших факторів; оптимізувати витрати бюджету на фармацевтичне забезпечення шляхом чіткого визначення обсягу та вартості її компенсації;
- забезпечити прозорість та ефективність контроль ціноутворення.

Однак у цей час існує проблема дефіциту інноваційних розробок. Проблеми освоєння інноваційних технологій в фармацевтичному комплексі є ключовими для більшості індустріально розвинених країн світу [5].

Найбільше коштів на дослідження і розробки виділяє США. Згідно з даними рейтингу Індекс глобальної конкурентоспроможності, Штати щорічно витрачають на науку \$ 405 млрд (до 2,7 % ВВП). У спину Америці дихає Китай, в якому обсяги фінансування науково-дослідницької діяльності становлять \$ 338 млрд на рік (2,1 % ВВП за паритетом купівельної спроможності). Японія виділяє на ці цілі \$ 160 млрд (3,67 %). Для порівняння: в Україні за 2015-й з бюджету було направлено на підтримку досліджень 16 млрд гривень, або всього 0,8 % ВВП. А за загальною кількістю інвестицій в наукові дослідження наша країна зайняла 76-е місце в світі [10].

За роки незалежності кількість дослідників в галузі технічних наук в Україні знизилася в 3,5 рази. Освоєння нових видів техніки скоротилося в 14,3 рази, а частка інноваційно-активних промислових підприємств — у п'ять разів. При цьому загальний приріст ВВП за рахунок ве-

дення нових технологій у нас становить 0,7 %, в той час як в розвинених країнах — 60—90 %.

Ще один важливий показник — матеріальне забезпечення працівників наукової сфери, яке є вагомим фактором, що стримує відтік мізків з держави або регіону. За даними The New York Times, найбільше цінуються викладачі в Канаді, США, Італії, Великобританії, Саудівської Аравії, Південній Африці, де їх місячна зарплата в середньому сягає еквіваленту \$ 5000—9000. За останні роки суттєво зросли оклади професури в Індії, перевищивши позначку в \$ 7000. Навіть в Китаї, де ще кілька років тому вчені отримували близько \$ 250—300, влада збільшила їх оклади в рази, оскільки розвиток науки і освіти є частиною національної програми стимулювання економічного зростання КНР [6].

В Україні ж, за даними Міжнародного фонду досліджень освітньої політики і Держслужби статистики, середньомісячна зарплата викладачів і вчених коливається в межах від \$ 100 до \$ 300. Це вже призвело до невідтінної тенденції: за різними оцінками, щорічно з України їде від 6000 до 9000 представників інтелектуальних професій. За словами Анатолія Широкова, голови профспілки працівників Національної академії наук, тільки в минулому році НАНУ покинули 2600 осіб, з них 80 професорів і 511 кандидатів наук. У той же час вік 80—85 % наукового персоналу, який працює в українських вузах, наближається до пенсійного [4].

Причинно-наслідковий зв'язок між інвестиціями в науку і розробки та економічним зростанням ще в 2000 році довів професор Джуліан Алстон з Каліфорнійського університету в Дейвісі на прикладі досліджень у сфері сільського господарства. За його оцінками, кожен вкладений долар у науковий бекграунд АПК у країнах Європи згенерував понад \$ 62 національного багатства, в США і Канаді — \$ 46,5, в Японії та Ізраїлі — \$ 37,4, в Латинській Америці — майже \$ 43 національного багатства.

Той факт, що інноваційність безпосередньо впливає на ВВП, доводить також рейтинг Innovation Index від Bloomberg. Він враховує інтенсивність досліджень і розробок, додану вартість продукції, що випускається, продуктивність економіки, ефективність "третьої" індустрії (маються на увазі інтелектуальні та інші галузі).

У першу десятку Innovation Index, за даними на початок 2016 року, входять Південна Корея, Німеччина, Швеція, Японія, Швейцарія, Сінгапур, Фінляндія, США, Данія і Франція. При цьому ВВП Південної Кореї за минулий рік виріс на 2,3 %, Німеччини — на 1,7 %, Швеції — на 4,1 %, Сінгапуру — на 2,1 %.

Україна, до речі, знаходиться на 41-му місці, між Латвією і Болгарією. Хоча, якщо вірити даним іншого щорічного дослідження — Global Innovation Index, позиції нашої країни ще гірше: 64-е місце, між Сербією і Сейшелами. Рейтинг країн світу представлено на рисунку 1.

Важливий індикатор інноваційності країни — інвестиції. Приплив капіталу не тільки служить грошовим паливом для розвитку наукоємних галузей, а й відображає стан бізнес-середовища в державі, наявність людських ресурсів і кваліфікованої робочої сили, стан внутрішнього ринку [4].

За даними ООН, у 2015 році обсяг прямих іноземних інвестицій по всьому світу виріс в порівнянні з 2014 роком на 36 %, до \$ 1,7 трлн. При цьому країни, що розвиваються отримали \$ 741 млрд, що на 5 % більше, ніж в 2014 році. Наприклад, Гонконг в 2015 році посів друге місце після США за обсягом ПІІ і отримав \$ 163 млрд, материковий Китай (третє місце) — \$ 136 млрд, Сінгапур

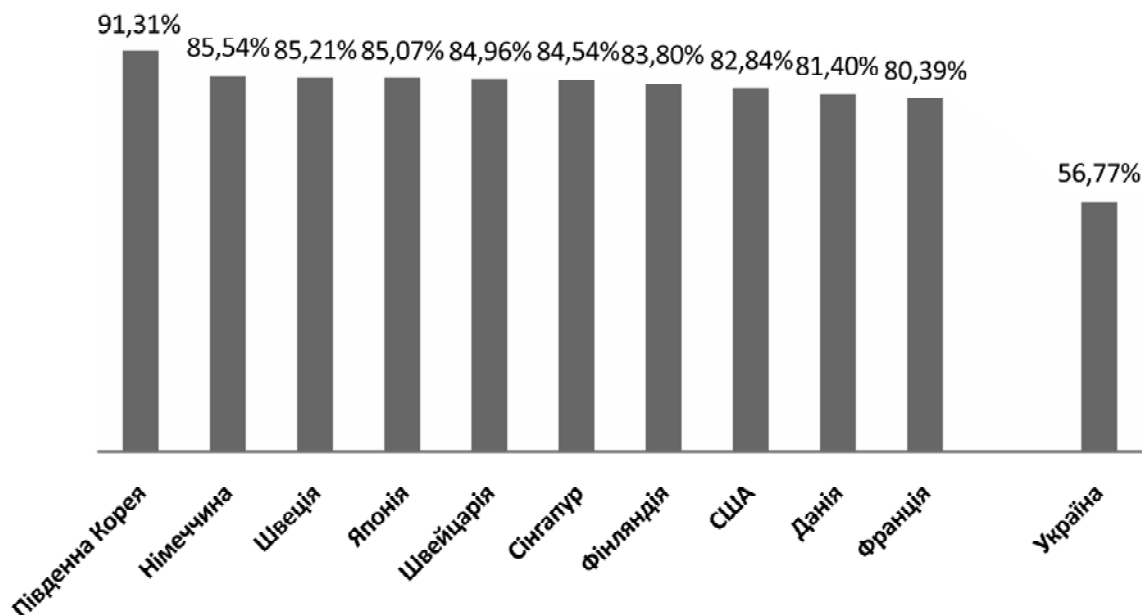

Рис. 1. Топ-10 інноваційних країн світу

(шосте місце) — \$ 65 млрд, Індія (сьоме місце) — \$ 59 млрд. Цей список є своєрідним підтвердженням того, що інвестори готові освоювати нові перспективні з точки зору технології і новацій економіки [2].

Втім, для України ще далеко не все втрачено. Традиційно Україна знаходиться в числі лідерів за освітнім критерієм, а саме відсотку дипломованих фахівців в загальному обсязі працює в державі населення (п'яте місце в світі). Патентна активність в Україні також на досить високому рівні. До того ж щороку вітчизняні вузи випускають до 20 000 фахівців з технічною освітою.

Прикладів країн, які за лічені десятиліття змогли відбудувати національні економіки, чимало. Вражаючи темпи продемонструвала Південна Корея, за 50 років перетворилася з бідної аграрної країни, яка пережила війну, в одне з найбагатших і високотехнологічних держав світу. В основі цих перетворень і безпрецедентних темпів зростання — інновації та високі технології. Країна інвестує в R & D більш 4% свого ВВП [11].

Неймовірний ривок у розвитку зробив за півстоліття і Сінгапур, який аж до 1963 року був британською колонією. Країна, де не було не тільки природних ресурсів, але навіть питної води, сьогодні знаходиться на шостому місці за обсягом ВВП на душу населення, і на першому — в рейтингу Doing Business. На початку 2016 року влада Сінгапуру затвердили План розвитку наукових досліджень до 2020 року, відповідно до якого в розробки в найближчі п'ять років буде вкладено \$ 13,2 млрд, що на 18% більше, ніж в попередньому п'ятирічному циклі.

Таблиця 1. Рейтинг інноваційних компаній України

№	Компанія	сектор	Індекс інноваційності
1	ПриватБанк	Фінанси	79,2
2	Южмаш	Машинобудівництво	64,6
3	Нова Пошта	Вантажоперевезення	60,4
4	Фармак	Фармацевтика	60,4
5	Турбоатом	Машинобудівництво	58,3
6	Grammarly	Технології	56,3
7	Нефтегаздобыча	ПЕК	54,2
8	Розетка	e-commerce	52,1
9	Сільпо	ритейл	52,1
10	Дарниця	фармацевтика	47,9

Україна ж має не тільки промисловий і науковий, а й природний потенціал. Ізраїль — один з лідерів у виробництві ягід та іншої сільгосппродукції при повній відсутності родючих земель і дефіциті водних ресурсів. І це все за рахунок інновацій, впровадження інтенсивних технологій. Складно уявити, який ефект при таких умовах міг би вийти в Україні, яка не використовує навіть 50% свого потенціалу [9].

Незважаючи на розглянуті проблеми, Україна залишається країною з високим інноваційним потенціалом. Рейтинг інноваційних компаній України представлено в таблиці 1.

Фармацевтична компанія Філі Жебрівської приділяє особливу увагу інноваційній діяльності. Розробкою нових препаратів займається цілий лабораторно-технологічний комплекс R&D, запущений влітку минулого року. І хоча більшість нових ліків компанії навряд чи можна вважати унікальними на світовому ринку, випуск вітчизняних аналогів новітнього покоління дозволяє отримати суттєву допомогу і фінансовий результат, зробивши ставку на імпортозаміщення.

Науково-технічні дослідження в R&D-комплексі "Фармак" проводяться за наскрізного принципу: від пробірки до пілотних серій з керованим моделюванням, масштабуванням, трансфером технологій і автономними напрацюваннями нових зразків ліків. Компанія цілеспрямовано використовує можливості хімічного синтезу активних речовин, а також здійснює дослідження в сфері біотехнологій. Технологічні модулі комплексу максимально схожі на виробничі ділянки для більш ефективного впровадження інновацій на базі отриманих експериментальних і клінічних серій готових лікарських форм [3].

Фармацевтичний бізнес Володимира і Гліба Загора — приклад еволюції радянської спадщини в сучасне виробництво. За 20 з гаком років батькові з сином вдалося створити одного з лідерів фармацевтичної галузі України. Компанія "Дарниця" була в числі перших українських виробників, які перейшли на міжнародні стандарти якості GMP (Good Manufacturing Practice). Це дозволило Загорі посилити конкуренцію з іноземними виробниками, подвоївши в результаті фінансові показники [11].

У кінці 2014 року компанія запустила інноваційне виробництво інфузійних розчинів, аналогів яких у СНД немає. Нові можливості дозволяють "Дарниці" виключити вплив фактора людської помилки на якість продукції. Система також гарантує 100% стерильність як на виробництві, так і на етапі споживання медикаментів. Потужність виробництва складає 16 млн флаконів на рік.

Також компанія серйозно працює над автоматизацією бізнес-процесів. "Дарниця" впровадила ERP-систему, яка дозволяє контролювати логістику, планувати продажі і фокусувати конкретне виробництво під певний попит [8].

ВИСНОВКИ

У результаті аналізу фармацевтичної галузі було виявлено широкі можливості для підвищення рівня інвестиційної привабливості цієї галузі, що, насамперед, можливо завдяки високим темпам зростання ринку. За ситуації, яка складається зараз на фармацевтичному ринку, а саме присутність невеликої кількості вітчизняних інвесторів, а також їх низька активність, важливим є залучення іноземних інвесторів. Отже, особливу увагу треба звернути на підвищення кваліфікації кадрів шляхом покращення умов праці та реформ навчання. Запропоновано систему референтних цін, що дозволить в незалежності від регіонів отримувати населенню більший доступ до різноманітних ліків та забезпечити прозорість ціноутворень на ринку. Важливо зазначити, що все-таки головним фактором у підвищенні інвестиційної привабливості підприємств фармацевтичної галузі є рівень інвестиційної привабливості України загалом. Неприятливість інвестиційного клімату України має безпосередній вплив на інвестиційну привабливість всіх галузей економіки.

Література:

1. Чорноротов О. Огляд фармацевтичного ринку України за 2013 рік / О. Чорноротов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/2014/10.04.2014/Pharma_2013.pdf
2. Магалецький К. Інвестиційні перспективи фармацевтичного ринку / К. Магалецький [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.apteka.ua/uploads/2014/02/5.pdf>
3. Кубарева І.В. Оцінка фармацевтичної галузі України у контексті інвестиційної привабливості її компаній / І.В. Кубарева // Економіка підприємства: теорія та практика: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.; 12 жовт. 2012 р. — К.: КНЕУ, 2012. — 331 с.
4. Фазлєєва В. Фармацевтична галузь країни підбила підсумки і спрогнозувала плани на майбутнє / В. Фазлєєва // Ліки України. — 2015.
5. Карамішев Д.В., Леонова Ю.О. Державне регулювання інвестиційних процесів у фармацевтичній галузі України // Електронне наукове фахове видання "Державне будівництво". — Харків — 2009. — № 9.
6. Пилипенко І. Стратегія захисту світового фармацевтичного ринку від фальсифікованих лікарських засобів. Масштаб проблеми та шляхи її вирішення в Україні / І. Пилипенко, Т. Остриця // Вісник фармакології та фармації. — 2015. — № 1. — С 12—22.
7. Заліська О.М. Інформаційні аспекти фармакоєкономіки / О.М. Заліська // Клінічна фармація. — 2010. — Т. 3, № 2. — С. 21—23.
8. Использование основных лекарственных средств // Седьмой доклад Комитета экспертов ВОЗ. — Женева. — 2013. — С. 12—37.

9. Мальцев В.И. Методология проведения фармакоэкономических исследований / В.И. Мальцев, Т.К. Ефимцева, Д.Ю. Белоусов // Украинский медицинский часопис. — 2014. — № 5. — С. 59—72

10. Новожилова Е.Б. Современные методы фармакоэкономического анализа / Е.Б. Новожилова, О.А. Васнецова // Фармація. — 2014. — № 1. — С. 44—46.

11. <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1416757-spasti-budushchee-pervyj-rejting-innovacionnyh-kompanij-ukrainy>

12. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm

References:

1. Chornorotov, O. (2013), "Overview of the pharmaceutical market of Ukraine for 2013", available at: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/2014/10.04.2014/Pharma_2013.pdf (Accessed 15 Nov 2016).
 2. Mahaletskyi K. (2014), "Investytsijni perspektivy farmatsevtichnoho rynku", available at: <http://www.apteka.ua/uploads/2014/02/5.pdf> (Accessed 15 Nov 2016).
 3. Kubareva I.V. (2012), "Evaluation of pharmaceutical industry of Ukraine in the context of investment attractiveness of companies", *Ekonomika pidpryemstva: teoriia ta praktyka* [Enterprise Economics: Theory and Practice], Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [International scientific-practical conference], Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.
 4. Fazlyeyeva V. (2015), "Pharmaceutical industry of the country summarized and predicted future plans", *Liky Ukrainy*.
 5. Karamyshev, D.V. and Leonova, Y.D. (2009), "State regulation of investment processes in the pharmaceutical industry of Ukraine" *Elektronne naukove fakhove vydannia Derzhavne budivnytstvo*, vol. 9, Kharkiv, Ukraine.
 6. Pylypenko, I. (2015), "The strategy of protecting the world pharmaceutical market from counterfeit medicines. The scale of the problem and ways to solve it in Ukraine", *Visnyk farmakolohii ta farmatsii*, vol. 1, pp. 12—22.
 7. Zaleskaya, O. (2010), *Informatsijni aspekty farmakoeconomiky* [Information aspects of pharmacoeconomics], 3rd ed, Klinichna farmatsiia, Kyiv, Ukraine, pp. 21—23.
 8. World Health Organization (2013) "Use of Essential Medicines" The seventh report of the expert of the World Health Organization, Geneva, pp. 12—37.
 9. Maltsev, V. (2014), "The methodology of pharmacoeconomic studies", *Ukrainskyj medychnyj chasopys*, vol. 5, pp. 59—72.
 10. Novozhilova, E. (2014), "Modern methods of pharmacoeconomic analysis", *Farmatsiia*, vol. 1, pp. 44—46.
 11. Korniljuk, R. Harlamov, P. and Shishackij, E. (2016), "Save the future: the first rating of innovative companies in Ukraine", *Forbes Ukraine*, vol. 5, available at: <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1416757-spasti-budushchee-pervyj-rejting-innovacionnyh-kompanij-ukrainy> (Accessed 15 Nov 2016).
 12. State Statistics Service of Ukraine (2014), *Naukova ta naukovo-tekhnicna diialnist' v Ukraini* [Scientific and technical activities in Ukraine], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm (Accessed 15 Nov 2016).
- Стаття надійшла до редакції 09.12.2016 р.

Н. Ф. Єфремова,

к. е. н., доцент, Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

О. І. Чічкань,

к. е. н., доцент, Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

В. О. Галаганов,

студент, Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське

ФІНАНСОВА СКЛАДОВА ПОБУДОВИ ЕКОНОМІКИ ІННОВАЦІЙНОГО ТИПУ

N. Efremova,

PhD, candidate of economics, Dnipro State Technical University, Kam'yans'ke

O. Chichkan',

PhD, candidate of economics, Dnipro State Technical University, Kam'yans'ke

V. Galaganov,

Student, Dnipro State Technical University, Kam'yans'ke

FINANCIAL COMPONENT OF INNOVATIVE ECONOMY'S CONSTRUCTION

У статті визначено сутність та основні принципи формування економіки інноваційного типу. Наведено характеристику макроекономічних та мікроекономічних факторів, які стримують розвиток інноваційних процесів в Україні. Розглянуто вплив державно-приватного партнерства на формування інноваційного середовища.

In the article authors identified and essence and basic principles of the economy of innovation type. Shown characteristic of macroeconomic and microeconomic factors that hinder the development of innovative processes in Ukraine. Considered an influence of public-private partnership for creation of innovative environment.

Ключові слова: економіка інноваційного типу, інноваційна діяльність, фінансування інновацій, державно-приватне партнерство, державне регулювання інноваційної сфери, міжнародний інноваційний досвід.

Key words: economy of innovation type, innovations, funding innovation, public-private partnership, state regulation of innovation sphere, international innovative experience.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання інноваційного розвитку економіки нині є надзвичайно актуальним для України. Застарілі технології у багатьох сферах економічної діяльності й недостатній рівень розвитку ІТ-технологій не дозволяють

українській економіці створювати конкурентоспроможну продукцію, стримують темпи економічного зростання. Тому необхідно розглянути проблеми, які заважають процесу формування інноваційної економіки й визначити можливі шляхи їх розв'язання.

Таблиця 1. Обсяги фінансування наукових та науково-технічних робіт за період 2005–2014 років, млн грн.

Джерело фінансування	Рік									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
держбюджет	1711,2	1761,9	2077,4	2241,8	2405,4	2326,4	2181,8	2422,1	2341,6	1981,5
власні кошти	338,5	404,1	400,3	399,2	445,5	547,6	475,8	576,7	721,2	949,9
кошти замовників	2938,1	2239,5	2162,6	2634,4	2558,1	2686	2692,9	2316,3	2320	2067,2
інші кошти	172,6	104,9	83,1	131,7	127,3	89,5	71,2	115,6	105,4	86,4
Усього	5160,4	4510,4	4723,4	5407,1	5536,3	5649,5	5421,7	5430,7	5488,2	5085

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтування необхідності формування в Україні інноваційного середовища як важливої передумови підвищення конкурентоспроможності національної економіки та поступового нарощення темпів економічного зростання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання побудови та розвитку економіки інноваційного типу викликає інтерес як у зарубіж-

них, так і у вітчизняних наукових колах. Серед іноземних робіт варто відзначити дослідження аналітиків інформаційних агентств "Deutsche Welle" та "Free Voice Information Analysis Center", які аналізують передумови та процес розвитку інноваційної економіки у розвинених країнах. Серед вітчизняних вчених проблемами розвитку інноваційних процесів займаються О.В. Пилипенко, О. Сімсон, І.О. Тивончук. В їх роботах досліджуються фактори впливу на інноваційні процеси в Україні, розг-

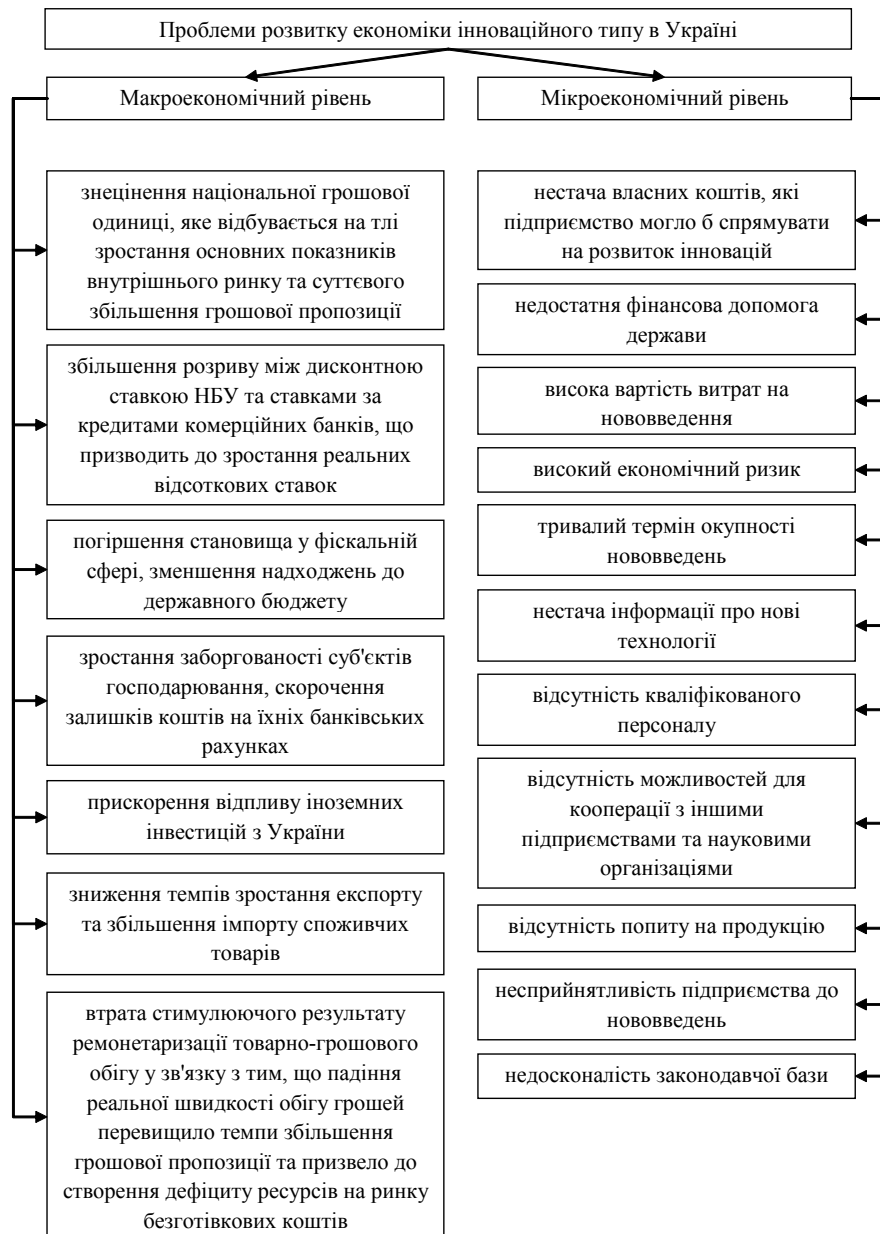

Рис. 1. Фактори, що стримують інноваційні процеси в економіці України

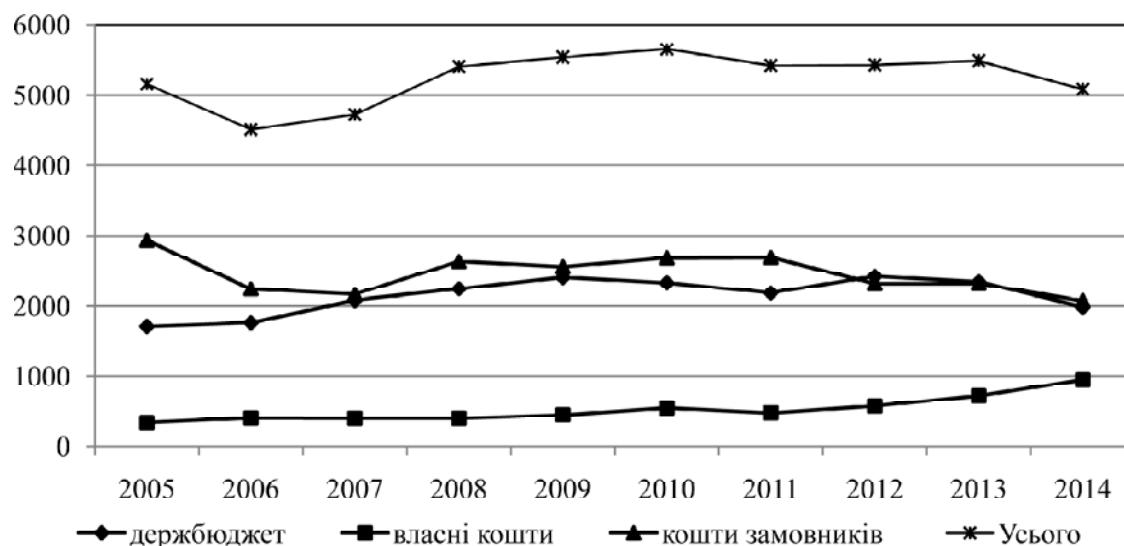

Рис. 2. Динаміка обсягів витрат на фінансування наукових та науково-технічних робіт за період 2005–2014 років, млн грн.

лядаються напрями формування економіки інноваційного типу.

Однак умови сьогодення надзвичайно актуалізують питання щодо значення фінансової складової у побудові економіки інноваційного типу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для більш об'єктивного дослідження процесу побудови економіки інноваційного типу необхідно визначити її сутність та встановити її основні класифікаційні ознаки.

Згідно із сучасною науковою літературою, інноваційну економіку трактують як таку, яка заснована на знаннях та інформаційних технологіях. При цьому передбачається, що головний ефект її полягає не тільки у випуску високотехнологічної продукції, а в її продуктивному використанні у всіх сферах і галузях, рівні впливу на всю економіку та суспільство. Подібне розуміння інноваційної економіки як економіки знань, інтелектуальної економіки та типу економіки, заснованої на потоці інновацій, на постійному технологічному вдосконаленні, на виробництві й експорті високотехнологічної продукції з дуже високою доданою вартістю й самих технологій, знайшло широке застосування і в економічній теорії, хоча і не стало єдино визнаним [1, с. 5].

Необхідно відзначити, що інноваційний тип розвитку економіки характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, сучасними організаційними і управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності, що стосується як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку, створенням технопарків, технополісів, проведенням політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності та сервізації економіки, тобто збільшенням питомої ваги сфери послуг у національній економіці.

Для повноцінного існування інноваційний тип розвитку економіки повинен ґрунтуватись на таких принципах:

— високий індекс економічної свободи, що забезпечує свободу праці та її переміщення, свободу бізне-

су, безпеку громадян, захист приватної власності, вільну конкуренцію за якість і ефективність, раціональну і науково обґрунтовану присутність в економіці держави, високий попит з боку економіки на інновації;

— високий рівень якості життя. Згідно з даним принципом людський капітал перетікає туди, де комфортніше працювати і жити кваліфікованим і конкурентоспроможним фахівцям;

— висока інноваційна активність суб'єктів економічної діяльності;

— значна перевага людського капіталу у порівнянні з фізичним капіталом у національному багатстві;

— конкуренція між інноваційними засобами та підходами, ринковий відбір найбільш ефективних з них [7].

Як свідчить реальна дійсність, українська економіка стикається з рядом проблем, які стримують розвиток інноваційної діяльності як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні (рис. 1). Особливої уваги в цьому аспекті потребує проблема фінансування наукових та науково-технічних робіт, які утворюють основу для інноваційного розвитку економіки України. Статистичні дані про обсяги фінансування наукових проєктів наведено в таблиці 1 [3].

Більш наочно стан фінансування наукових та науково-технічних робіт ілюструє графік динаміки витрат цього спрямування (рис. 2) [3].

За даними таблиці та діаграми можна зробити висновки, що фінансування наукових та науково-технічних проєктів здійснюється, в першу чергу, за рахунок коштів замовників та державного бюджету. Негативним фактором, що стримує розвиток інноваційної діяльності в Україні, як свідчить аналіз наведених даних, є сталість та періодичне зменшення показника сукупних витрат на фінансування наукових робіт. Це, на нашу думку, є однією з причин економічної стагнації в даній сфері.

Вищевказані проблеми обумовлюють об'єктивну необхідність у їх розв'язанні. Першочергового значення набуває, на наше глибоке переконання, необхідність розробки й запровадження системи державних та недержавних методів стимулювання інноваційних про-

Рис. 3. Основні фінансові методи стимулювання інноваційної діяльності

цесів, яка б відповідала економічним реаліям вітчизняної економіки й охоплювала найбільш широкий спектр інноваційних процесів. Будуючи таку систему, слід скористатись як вітчизняними науковими розробками, так й іноземним досвідом щодо стимулювання розвитку інноваційних процесів.

Що стосується наукових розробок українських фахівців, то варто звернути увагу на дворівневу систему фінансових методів стимулювання інноваційної діяльності, запропонованої О.І. Тивончуком, яка поєднує в собі державні та недержавні методи стимулювання (рис. 3) [10, с. 301].

Рис. 4. Основні шляхи державного управління інноваційною діяльністю у рамках державно-приватного партнерства

Рис. 5. Провідні міжнародні моделі побудови економіки інноваційного типу та їх визначальні характеристики

Складено автором за даними [2; 5; 6; 12].

Однак доцільно, як нам здається, для більш ефективного застосування цієї моделі доповнити її додатковими структурними елементами, які розширять сферу застосування зазначених методів.

По-перше, окрім податкових пільг в їх широкому розумінні, необхідно й доцільно застосовувати податкові знижки і відрядження як специфічні види пільг та податковий кредит як особливу форму зниження податкового навантаження на підприємства, які здійснюють інноваційну діяльність.

Податкову знижку можна охарактеризувати як вид пільги в галузі оподаткування, що зменшує суму податку на певні законодавчо визначені величини. Сукупність цих величин, що складають основу знижки, визначається сумою витрат платника, що їх законодавець виводить з-під оподаткування шляхом зменшення на еквівалентну суму податкової бази [4]. Податкові знижки дають змогу підприємствам вираховувати додатковий відсоток понесених витрат. Тобто можна стверджувати, що за цього виду пільгового оподаткування сума витрат, що віднімається від бази оподаткування, перевищує суму реально здійснених витрат на інноваційну діяльність.

Податковий кредит є формою пільгового оподаткування, що дає можливість підприємствам фінансувати певний відсоток своїх інноваційних витрат із податкових зобов'язань [4]. Надана знижка вираховується (кредитується) з суми обчисленого податку на прибуток підприємства, що вирізняє її від інших податкових стимулів і створює зацікавленість у збільшенні капітальних вкладень за рахунок власних ресурсів. На відміну від

податкової знижки, абсолютна величина податкового кредиту не залежить від ставки податку на прибуток.

По-друге, варто звернути увагу на механізм реалізації державно-приватного партнерства у сфері інноваційного розвитку економіки. Стратегічне значення інноваційної сфери в сполученні її із соціальною й економічною роллю в розвитку країни визначає необхідність державної участі для забезпечення взаємодії наукового й бізнес середовища, створення інноваційних продуктів, що відповідає вимогам внутрішнього й глобального ринків.

У науково-технічній та інноваційній сферах формулізація відносин в рамках державно-приватного партнерства здійснюється у вигляді певних програм та підпрограм, спрямованих на вирішення окремих проблем, відповідно до визначених національних пріоритетів. Реалізація програм в рамках державно-приватного партнерства припускає не тільки фінансове забезпечення проекту, а й створення та забезпечення функціонування відповідної інфраструктури [9, с. 225—226].

Необхідно відзначити, що у рамках державно-приватного партнерства держава може активізувати інновації в промисловості та державному секторі економіки, стимулювати інноваційний розвиток недержавних підприємств за допомогою певних механізмів, які разом формують систему державного управління інноваційною економікою. Основні шляхи державного управління інноваційною діяльністю ілюструє рисунок 4 [8, с. 33].

Для активізації інноваційних процесів в Україні важливого значення набуває міжнародний досвід стимулю-

вання інноваційної діяльності в розвинутих країнах. Аналіз іноземного досвіду полягає в тому, що на його основі можна розробити інтегральну модель побудови економіки інноваційного типу, яка буде відповідати українським реаліям. Провідні економічні моделі, які на практиці виявились найбільш ефективними, та їхні визначальні характеристики ілюструє рис. 5.

Основними напрямками розвитку економіки інноваційного типу в США є підвищення наукоємності економіки, поступове збільшення витрат на наукові дослідження та матеріальне стимулювання розвитку людського капіталу в країні. Підвищення рівня наукоємності економіки США — одна з найважливіших її якісних характеристик у теперішній час. Цей процес здійснюється за двома основними напрямками: з одного боку, спостерігається загальне збільшення витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), його структурними та кадровими змінами та поліпшенням, а з іншого — з'являються і стрімко розвиваються галузі, що використовують результати і розробки НДДКР у своїй основній діяльності.

Значні витрати на розвиток науки ще більше зміцнюють і розвивають науково-технологічний потенціал США. Крім частки витрат на науку у ВВП Сполучених Штатів, необхідно звернути увагу на деякі інші показники, що дають уявлення про загальний стан науки в країні. Так, на частку американських вчених припадає близько 30% всіх публікацій в світі. США володіють 54% патентів у світі. Також на частку американців припадає 44% всіх нобелівських лауреатів (за весь час існування премії) [6].

Звертаючись до європейського досвіду побудови економіки інноваційного типу, варто відзначити, що з метою підвищення конкурентоспроможності західноєвропейських країн на глобальних ринках їх урядами і Євросоюзом у цілому були розроблені спеціальні заходи щодо активізації інноваційної діяльності як основи забезпечення економічного зростання. Важливим документом, що визначив контури, напрями і стратегію розвитку національних інноваційних систем для західноєвропейських країн, стала Концепція єдиного Європейського дослідницького простору, сформована на Лісабонському саміті. В якості однієї з головних завдань в ній було визначення перспектив розвитку Європейського Союзу на період до 2021 року та подолання основних викликів ХХІ століття. Вони включали:

- виконання відставання від США та Японії у фінансуванні НДДКР;
- усунення розриву між рівнем фундаментальних досліджень і комерційним використанням результатів наукових досліджень і розробок;
- посилення стимулів до нововведень;
- подолання фрагментарності в використанні ресурсів і науково-технічної політики.

Одночасно як результат формування відповідної інноваційної політики стала предметом обговорення концепція створення національної інноваційної системи [12, с. 81].

Однією з основних особливостей японського підходу до інноваційної діяльності є те, що на відміну від західної філософії конкуренції, розробка інновацій в японському розумінні, перш за все, обумовлена групо-

вим рівнем створення інновацій. Багато в чому ці погляди пов'язані з особливостями японського підходу до самої фірми. Професор Гарвардської школи бізнесу Х. Такеучі проводить відмінність між західним підходом до компанії, представленим, зокрема, Г. Саймоном, згідно з яким фірма сприймається як машина по обробці інформації, і японським, де фірма розглядається як живий організм. У цілому Х. Такеучі виділяє шість основних відмінних рис японського підходу до інноваційної діяльності:

1. Сприйняття компанії як живого організму, а не як машини.
2. Зосередження уваги більшою мірою на підкріпленні своїх переконань фактами, ніж на пошуках істини.
3. Акцент на прихованому, а не на явному знанні, що відповідає шостому поколінню моделі інноваційного процесу.
4. Основний наголос робиться на колективи, що самоорганізуються, а не тільки на існуючі оргструктури при створенні нового знання.
5. Звернення до менеджменту середнього рівня для вирішення протиріч між керівництвом компанії і її працівниками, що є найбільш важливим для інноваційної діяльності.
6. Придбання знання від аутсайдерів так само, як і від інсайдерів, що відповідає п'ятому поколінню моделі інноваційного процесу [2, с. 67].

Для Південної Кореї інновації та технології є ключовими факторами, які покладено в основу конкурентоспроможності південнокорейського експорту та стимулювання стрімкого економічного зростання країни в останні десятиліття. Темпи зростання настільки вражаючі, що Південна Корея пройшла шлях від однієї з найбідніших країн в 1960-ті роки до 13-го місця у списку найпотужніших економік світу за результатами 2014-го року (дані Світового банку).

На сьогоднішній день країна інвестує в наукові дослідження і розробки (R&D) значно більшу частку свого ВВП порівняно з іншими розвиненими країнами. Згідно з даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Південна Корея в 2014 році витратила 4,29 відсотка свого ВВП на R&D, за нею слідує Ізраїль (4,11 відсотка) і Японія (3,58 відсотка) [5].

Аналіз вітчизняного та іноземного досвіду побудови економіки інноваційного типу обумовлює об'єктивну необхідність у розробці нової інтегрованої інноваційної системи, яка буде включати превентивні і протекційні заходи і буде відповідати українським реаліям. Принципове значення для сучасної української економіки має перехід від відособленої конкуренції концепції інноваційного розвитку до впровадження інновацій за всіма напрямками фінансово-економічної стратегії держави, що передбачає формування ефективного фінансового механізму з метою:

- створення науково-дослідних центрів зі змішаним фінансуванням;
- збільшення власних коштів підприємств для самофінансування інвестицій;
- забезпечення довгостроковими інвестиціями інноваційні проекти, для чого потрібно створити спеціалізовані банки галузевого розвитку, котрі забезпе-

чуватимуть довгострокове кредитування важливих проектів.

Не менше значення мають фінансово-організаційна підтримка процесів комерціалізації перспективних вітчизняних розробок та використання для цього потенціалу організації форумів і венчурних ярмарків для інформування інвесторів про наявні інноваційні проекти [11, с. 14].

ВИСНОВКИ

Вищесказане дозволяє зробити висновок, що побудова економіки інноваційного типу є одним з ключових завдань для України. Міжнародний досвід показує, що економіка країни, що перейшла до інноваційної моделі розвитку, зростає швидшими темпами і є більш конкурентоспроможною в умовах глобалізованого суспільства. На розвиток інноваційної сфери в Україні негативно впливає ряд макроекономічних та мікроекономічних факторів. Особливої уваги заслуговують фінансові аспекти побудови інноваційної економіки, до яких відносяться проблема низького рівня фінансування наукових робіт і досліджень та недостатньо розвинений механізм функціонування державно-приватного партнерства в інноваційній сфері. Для вирішення зазначених проблем необхідно звернутись до вітчизняних досліджень та міжнародного досвіду побудови економіки інноваційного типу. Аналіз цих досліджень дозволить розробити й запровадити систему державних та недержавних фінансових методів стимулювання інноваційних процесів в Україні, яка буде відповідати економічним реаліям української економіки, охоплювати найбільш широкий спектр інноваційних процесів і створить умови для розвитку інновацій як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Література:

1. Головінов О.М. Інноваційна активність і інноваційні процеси в національній економіці / О.М. Головінов. — К.: Економіка та держава. — 2013. — № 6. — С. 4—8.
2. Малютин Д.Л. Анализ и оценка формирования инновационной среды в Японии / Д.Л. Малютин. — М.: Креативная экономика. — 2013. — № 5. — С. 65—69.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>
5. Офіційний сайт інформаційного агентства "Deutsche Welle" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/>
6. Офіційний сайт інформаційного агентства "Free Voice Information Analysis Center" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://iac.org.ua/uk/>
7. Офіційний сайт Центру досліджень регіональної економіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lerc.ru/>
8. Пилипенко О.В. Державне управління інноваційною діяльністю в Україні: проблеми та перспективи / О.В. Пилипенко. — К.: Економіка України. — 2016. — № 9. — С. 31—44.

9. Сімсон О. Державно-приватне партнерство в інноваційній сфері / О. Сімсон. — К.: Вісник Академії правових наук України. — 2011. — № 4. — С. 222—230.

10. Тивончук І.О. Фінансові методи стимулювання інноваційних процесів у промисловості / І.О. Тивончук. — Л.: Вісник національного університету "Львівська політехніка". — 2007. — № 576. — С. 298—303.

11. Шнипко О.С. Інноваційно-технологічне оновлення економіки як показник цивілізованої успішності країни / О.С. Шнипко. — К.: Фінанси України. — 2011. — № 8. — С. 3—14.

12. Юрин С.В. Основные пути формирования инновационных систем в странах с развитой рыночной экономикой / С.В. Юрин. — М.: Креативная экономика. — 2010. — № 6. — С. 81—85.

References:

1. Holovinov, O.M. (2013), "Innovation activity and innovation processes in the national economy", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 4—8.
2. Maljutin, D.L. (2013), "Analysis and evaluation of the innovation environment in Japan", *Kreativnaja jekonomika*, vol. 5, pp. 65—69.
3. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2015), "Dynamics of expenses for financing scientific and technical work for the period 2005-2014 years", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 November 2016).
4. The official Site of the State Fiscal Service of Ukraine (2016), "Value Added Tax", available at: <http://sfs.gov.ua/> (Accessed 4 November 2016).
5. The official Site of information agency "Deutsche Welle" (2016), "The importance of innovation for South Korea", available at: <http://www.dw.com/uk/> (Accessed 18 November 2016).
6. The official Site of information agency "Free Voice Information Analysis Center" (2016), "World leaders in innovation", available at: <http://iac.org.ua/svitovi-lideri-u-sferi-innovatsiy/> (Accessed 9 November 2016).
7. Official Site of Research Center of the regional economy (2016), "An innovative economy and knowledge economy", available at: <http://www.lerc.ru/> (Accessed 27 October 2016).
8. Pylypenko, O.V. (2016), "The state regulation of innovation activity in Ukraine: Problems and Prospects", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 31—44.
9. Simson, O. (2011), "Public-private partnership in the innovation sphere", *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, vol. 4, pp. 222—230.
10. Tyvonchuk, I.O. (2007), "Financial incentives innovation processes in industry", *Visnyk natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhniky"*, vol. 576, pp. 298—303.
11. Shnyenko, O.S. (2011), "Innovation and technological innovation economy as a measure of success of a civilized country", *Finansy Ukrainy*, vol. 8, pp. 3—14.
12. Jurin, S.V. (2010), "Main ways of formation of innovative systems in the developed market economies", *Kreativnaja jekonomika*, vol. 6, pp. 81—85.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2016 р.

УДК 330:631.1

В. Є. Скоцик,
к. с.-г. н., Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ

V. Skotsyk,
cand. of agricultural sciences, Bila Tserkva national agrarian University

ORGANIZATIONAL-ECONOMIC APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF THE INFORMATIONAL COMPONENT OF THE AGRICULTURAL MACHINERY MARKET

Встановлено, що на ринку сільгосптехніки і сільськогосподарських машин досі існує асиметрія інформації: кожний його гравець володіє лише тією інформацією, яку він безпосередньо збирає. Нині у Міністерства аграрної політики та продовольства України формуються масиви даних щодо потреби та споживчих переваг у техніці, яку купують вітчизняні товаровиробники, в національному банку відсутня інформація щодо обсягу та структури кредитування і лізингу сільськогосподарської техніки та машин. Більше того, навіть у деяких вітчизняних підприємств сільгоспмашинобудування відсутні дані щодо того, скільки вони виробляють і реалізують.

Доведено, що об'єктивність підходу до формування інформаційного масиву про технічне забезпечення господарств населення можна відзначити про досить високу статистичну похибку вибірки. Крім того, анкетне обстеження, що здійснюється науковцями з метою проведення оцінки діяльності особистих селянських господарств, має нерепрезантивний характер і не відображає реальної ситуації.

Одним із заходів підвищення об'єктивності інформаційно-статистичного масиву про рівень технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників є проведення всеукраїнського сільськогосподарського перепису.

It is established that in the market of agricultural machinery and agricultural machinery still exists asymmetry of information: each player owns only the information that it collects. Now the Ministry of agrarian policy and food of Ukraine are compiled volumes of data on demand and consumer preferences in the technique that buy domestic producers, the national Bank does not have information regarding the volume and structure of lending and leasing of agricultural machinery and machines. Moreover, even in some of the domestic enterprises of agricultural machinery there are no data as to how many they produce and sell.

It is proved that the objective approach to formation of information array of technical support for households may be noted the relatively high statistical sampling error. In addition, questionnaire surveys, carried out by scientists with the aim of assessing activities of private households has representative nature and does not reflect the real situation.

One of the measures to improve the objectivity of the statistical information of the array on the level of technical support to agricultural producers is holding a national agricultural census.

Ключові слова: сільськогосподарська техніка, господарства населення, сільськогосподарські підприємства, ринок, інформація.

Key words: agricultural machinery, farm population, agricultural enterprise, market, information.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Специфіка функціонування суб'єктів економічних взаємовідносин вимагає глибокого аналізу процесів та явищ, які відбуваються на ринку для того, щоб забезпечити ефективне викори-

стання обмежених матеріальних ресурсів, якісне задоволення споживчих вимог і виживання в умовах посилення конкуренції. Прийняття оптимального управлінського рішення за таких умов, потребує значних обсягів комерційної інформації.

На ринку сільгосптехніки і сільськогосподарських машин досі існує асиметрія інформації: кожний його гравець володіє лише тією інформацією, яку він безпосередньо збирає. Нині у Міністерства аграрної політики та продовольства України формуються масиви даних щодо потреби та споживчих переваг у техніці, яку купують вітчизняні товаровиробники, в національному банку відсутня інформація щодо обсягу та структури кредитування і лізингу сільськогосподарської техніки та машин. Більше того, навіть у деяких вітчизняних підприємств сільгоспмашинобудування відсутні дані щодо того, скільки вони виробляють і реалізують.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні засади інформаційного забезпечення функціонування аграрного сектору України були об'єктами Кропивки М.Ф., Саблука П.Т. та інших вчених-аграрників. Проте поза їх увагою залишилися розгляд специфічних особливостей інформаційного забезпечення функціонування ринку сільськогосподарської техніки в Україні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є оцінка сучасного стану інформаційно-статистичного забезпечення ринку сільськогосподарської техніки та розробка шляхів його удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним із ключових інструментів розвитку ринку сільськогосподарської техніки є розроблення системи моніторингу — відносно нове завдання в економічній науці та практичній діяльності, тому спочатку важливо дати точне визначення даного терміна.

Метою моніторингу ринку сільськогосподарської техніки є збір, систематизація, вивчення й підготовка інформації для аналізу та прийняття управлінських рішень.

Специфіка ринку сільськогосподарської техніки та обладнання полягає в тому, що він сформований із двох взаємопов'язаних частин: "Первинний ринок" і "Вторинний ринок", при цьому основні учасники первинного ринку є одночасно й учасниками вторинного ринку. Тому ринок сільськогосподарської техніки доцільно досліджувати за двома напрямками одночасно.

Блок "Вивчення попиту (споживачів)" становить одну з найважливіших частин дослідження ринку. Його основним завданням є визначення умов, за яких досягаються певні співвідношення між попитом і пропозицією. Тому вивчення попиту в тісному взаємозв'язку з вивченням пропозиції і цілком формує єдиний ринковий механізм.

Цей блок передбачає збір інформації про якісні й кількісні характеристики споживачів сільськогосподарської техніки та ремонтних послуг.

Кількісними характеристиками споживачів сільськогосподарської техніки та обладнання можуть бути: місткість ринку; чисельність споживачів на ринку; їх фінансовий стан, інвестиційна привабливість ринку; середня частота покупок споживачами різних груп; сезонні коливання попиту, забезпеченість споживачів товарами (наявність і стан техніки); показники відтворення сільськогосподарської техніки; відомості про наміри щодо придбання товарів у майбутньому та ін. [1].

При дослідженні ринку головним є проведення якісної оцінки споживачів. Для цього доцільно забезпечити збір та аналіз інформації, що характеризує їхню поведінку. До інформації, що дає якісну характеристику споживачів, можна віднести: моделі купівельної поведінки; відомості про купівельні звички, особливості використання товару споживачами різних груп, переваги споживачів та ін. Обов'язковою частиною цього блоку дослідження є сегментування

ринку, що розглядається як необхідна умова для вибору підприємством цільового сегмента ринку [2].

Вивчення існуючого інформаційного забезпечення функціонування ринку сільськогосподарської техніки дало змогу встановити, що основним документом при визначенні потреби в сільськогосподарській техніці є статистична форма 10-мех. "Наявність сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах у 20__ році". Її складають на підставі первинних документів бухгалтерського обліку: інвентаризаційних відомостей або описів, книг чи карток обліку основних засобів, активів на приймання техніки з ремонту й інших документів обліку сільськогосподарських машин та устаткування.

Підприємства, що звітували за формою № 10-мех, відповідають таким критеріям відбору: здійснювали сільськогосподарську діяльність; мали в наявності сільськогосподарські угіддя. При цьому звіт за 2010 і 2015 рр. подавали великі підприємства з площею сільськогосподарських угідь 200 га і більше, а також фермерські господарства, що мали не менше 50 га сільськогосподарських угідь (для звіту за 2010 р.) і не менше 30 га (для звіту за 2015 рік). Починаючи зі звіту за 2015 р., цей критерій зазнав суттєвих змін. Зокрема, крім великих підприємств (із площею сільськогосподарських угідь 200 га і більше) і фермерських господарств (із площею 1000 га і більше), які звітували на суцільній основі, були також вибірково обстежені (обсяг вибірки — 20%) фермерські господарства й інші сільськогосподарські підприємства, площа угідь яких менша за наведені вище порогові значення; підприємство утримувало поголів'я великої рогатої худоби або свиней, або овець чи кіз, або птиці.

Показник щодо кількості сільськогосподарської техніки включає в себе всю техніку, яка знаходиться на балансі суб'єктів, у тому числі взятую ними в оренду, і ту, що знаходиться на позабалансовому рахунку, незалежно від її технічного стану (працююча, непрацююча, але ще не списана з балансу, що знаходиться в ремонті) [3].

Форму заповнюють сільськогосподарські підприємства всіх форм господарювання у кількісних вимірниках. У цій статистичній формі відсутня інформація про стан придбання сільськогосподарської техніки (нова чи вживана).

За даними 4 розділу ф. 50-с.-г. та 10-мех вважається можливим провести розрахунок придбання нової та вживаної сільськогосподарської техніки лише для середніх і великих сільськогосподарських підприємств, частка яких у 2015 р. становила 17 % від загальної кількості суб'єктів агробізнесу — юридичних осіб.

На основі вищезазначеної статистичної форми провадять розрахунок того чи іншого виду технічних засобів на 1000 га певного виду сільськогосподарських угідь. Вважаємо, що такий розрахунок втратив нині свою значимість. При здійсненні розрахунку до уваги не беруть потужність сільськогосподарської техніки та конкретно застосовувану технологію виробництва сільськогосподарської продукції. Тому розрахунок забезпеченості технічних засобів та його порівняння із нормативним значенням втрачає економічний зміст. На нашу думку, крім кількісної характеристики, необхідно розглядати такий показник, як енергозабезпеченість виробничого процесу.

Склад тракторів і сільськогосподарських машин повинен відповідати конкретним можливостям сільських товаровиробників, відображати спеціалізацію і поєднання галузей. Це дасть можливість більш повно завантажувати техніку протягом календарного року, підвищувати її продуктивність.

Очевидно, що сучасна концепція й програма розвитку сільського господарства мають бути правильно зорієнтовані стосовно не тільки аграрного сектору в цілому, а й щодо окремих соціально-економічних форм господарювання [4].

Нині доцільно враховувати зміни, що відбулися в структурі сільського господарства за останні роки, й відповідно визначати подальший розвиток ОСГ на найближчу і віддалену перспективу.

Встановлено, що нині інформація про технічне забезпечення особистих селянських господарств надходить із двох джерел: статистичної звітності, яку подають органи сільських рад, і за результатами вибіркового обстеження домогосподарств, які здійснюють органи статистики.

Основою для складання статистичних форм органами сільських рад є форма № 1 "Погосподарська книга № _ на 2011—2014 роки". Так, у формі 6-сільрада у розділі IV "Сільськогосподарська техніка в приватній власності домогосподарств, що проживають на території ради постійно" наводяться дані про фактично наявну в домогосподарствах техніку як ту, що належить членам домогосподарства на правах власності, так і взяту в оренду (довгострокову) або ту, що знаходиться на відповідальному зберіганні (дані розділу IV "Сільськогосподарська техніка в приватній власності домогосподарства" форми № 1, заповненого на звітну дату). Техніка домогосподарств в оренді, у цьому розділі не враховується. Із загальної кількості тракторів виділяється кількість садово-городніх міні-тракторів і мотоблоків; із загальної кількості комбайнів — кількість зернозбиральних.

Вибіркове обстеження умов життя домогосподарств провадять згідно з вимогами міжнародних стандартів, а саме: принцип формування вибірки домогосподарств для обстеження як імовірнісної, стратифікованої, багатоступеневої, територіальної; добровільна згода домогосподарств на участь в обстеженні; періодична заміна (ротація) респондентів (домогосподарств); повна відмова від методу балансу доходів і витрат бюджетів домогосподарств; мінімальне навантаження на домогосподарство; вивчення споживання домогосподарства протягом короткого часу; можливість одержання науково обґрунтованих оцінок якості інформації, зокрема точності; екстраполяція (розповсюдження) даних вибіркового обстеження на генеральну сукупність — все населення країни; супровід публікацій результатів обстеження методологічними коментарями для користувачів даними [5].

Одиницею спостереження в дослідженні є домогосподарство, що являє собою, як зазначалося раніше, сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти [6]. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках своєї родини, не перебувати у будь-яких з цих стосунків або бути і в тих, і в інших. Домогосподарство може складатися з однієї особи (ст. 1 Закону України "Про Всеукраїнський перепис населення"). Оскільки частка домогосподарств, у складі яких є особи, не пов'язані родинними стосунками, становить 0,3% від загальної кількості домогосподарств (0,39% — від кількості домогосподарств за виключенням одиниць).

Для визначення технічного забезпечення особистих селянських господарств основними інструментами вибіркового обстеження є "Запитальник базового інтерв'ю" (форма № 1-СНГ) де, зокрема в п. 2.3 відображаються господарські споруди та приміщення, обладнання й техніка. Враховуються капітальні, тимчасові та пристосовані як діючі, так і недіючі внаслідок несправності, ремонту й реконструкції споруди і приміщення, призначені для зберігання сільськогосподарської продукції й утримання худоби та птиці, техніки і реманенту.

Аналіз наведених форм статичної інформації забезпечує значно ширший спектр інформації про діяльність господарств населення.

Основними причинами суб'єктивності інформації в Погосподарських книгах такі:

1. Відомості в Погосподарській книзі щодо кількості худоби відображають лише в кінці календарного року, коли вона в господарствах населення мінімальна.

2. Інформацію про кількість худоби та птиці представнику сільської ради, який заносить її в Погосподарську книгу, надає голова домогосподарства.

3. Інформація про використання земельної площі надходить на основі візуального виміру та зі слів власника ОСГ. Трансформацію земельної ділянки від одного власника до іншого також не відображають у Погосподарській книзі, оскільки відповідний механізм не відпрацьовано.

4. Інформацію про структуру посівних площ голова домогосподарства не надає, оскільки Погосподарська книга заповнюється в грудні, тобто в кінці календарного року.

Враховуючи об'єктивність підходу до формування інформаційного масиву про технічне забезпечення господарств населення можна відзначити про досить високу статистичну похибку вибірки. Крім того, анкетне обстеження, що здійснюється науковцями з метою проведення оцінки діяльності особистих селянських господарств, має нерепрезентативний характер і не відображає реальної ситуації.

Одним із заходів підвищення об'єктивності інформаційно-статистичного масиву про рівень технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників є проведення всеукраїнського сільськогосподарського перепису.

Відповідно до міжнародних стандартів статистичною одиницею (об'єктом) для збирання даних у межах Першого всеукраїнського загального сільськогосподарського перепису (ЗСП) є господарство як технічно й економічно самостійна одиниця незалежно від правового статусу, форми господарювання чи розміру, що займається сільськогосподарським виробництвом під єдиним управлінням, яке поширюється на вирощування всієї худоби, що утримується, та використання всіх земель, повністю або частково, для цілей сільськогосподарського виробництва.

Залежно від організаційної форми та структури, місцезнаходження статистична одиниця ЗСП — аграрне господарство, може бути підприємством, місцевою одиницею або домогосподарством, а залежно від правового статусу — юридичною особою, відокремленим підрозділом юридичної особи (відокремлений підрозділ), фізичною особою-підприємцем, а також домогосподарством (як сукупність фізичних осіб).

Згідно з рекомендаціями Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) та Євростату переписом мають бути охоплені виробники, що забезпечують у сумі не менше 95—98% валового випуску сільськогосподарської продукції.

Оскільки в Україні ще жодного разу не проводили суцільного структурного обстеження сільського господарства, респондентами сільськогосподарського перепису є всі виробники сільськогосподарської продукції — юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб усіх організаційно-правових форм господарювання, незалежно від основного виду економічної діяльності (сільськогосподарські підприємства), фізичні особи-підприємці, домогосподарства, які займаються сільськогосподарською діяльністю, класифікованою за кодами 01.1 — 01.6 КВЕД-2010.

Рекомендованими ФАО типовими даними, що збираються під час сільськогосподарського перепису, є розмір господарства, форма володіння землею, землекористування, зрошення, поголів'я худоби, трудові та інші ресурси сільського господарства.

З урахуванням цього та відповідно до Закону України "Про сільськогосподарський перепис", Програма Першого всеукраїнського загального сільськогосподарського перепису, яка буде опрацьована під час проведення пробного сільськогосподарського перепису, включає такі запитання, що торкаються проблем технічного забезпечення і відображені в розділі 6: "Споруди, техніка, обладнання та інфраструктура (для юридичної особи, відокремленого підрозділу, фізичної особи-підприємця, домогосподарства)".

1. Споруди та їхня площа (за видами та цільовим призначенням): власна, у т.ч. зведені в останні 10 років; орендовано або використовується на інших умовах; у спільному використанні.

2. Техніка сільськогосподарського призначення за видами: власна, у т.ч. віком до 5 років; орендовані або використовуються на інших умовах; у спільному використанні.

Як свідчать результати сільськогосподарського перепису в Російській Федерації, існують значні відхилення в кількості сільськогосподарської техніки між даними статистичної звітності та результатами перепису, особливо в сільських домогосподарствах. Ураховуючи досвід Росії, вважаємо за необхідне здійснювати сільськогосподарський перепис кожні 10 років.

На структуру енергетичного складу тракторного парку вплинули такі фактори: особливості ведення сільського господарства України за природно-кліматичними умовами; сформований склад категорій господарств із різною площею ріллі; використання різних технологій обробки ґрунту та збирання врожаю, платоспроможність підприємств і деякі інші. У структурі тракторного парку найбільший відсоток припадає на трактори потужністю 55—80 к. с., частка яких перевищує 37%, наступний діапазон потужностей 80—135 к.с. займає 29,4; 27,1% — це потужні трактори з двигуном понад 135 к. с. і тільки 6,3% припадає на малопотужні трактори до 55 к.с.

Для більш детальної оцінки попиту на ринку технічного забезпечення розглянемо перелік закупівель техніки за моделями і марками технічними засобами не можна відштовхуватися тільки від кількісного складу. У даному разі обов'язковим є вивчення їх структури з урахуванням потужностей і категорій власників.

Відповідно до розмірів і потужності техніки часто окремим сегментом виділяють так звані засоби малої механізації (ЗММ) або малагабаритні машини й обладнання, призначені для виконання різних сільськогосподарських та інших видів робіт у рослинництві, садівництві та городництві на невеликих за розміром ділянках, у тваринництві, в особистих селянських господарствах і т.д. Основне призначення ЗММ зводиться до усунення малопродуктивної ручної праці в умовах, коли немає можливості використовувати традиційну сільськогосподарську і транспортну техніку.

Дослідженням встановлено, що нині на рівні Міністерства аграрної політики та продовольства України, провідних машинобудівних і сільськогосподарських підприємств відсутня цілеспрямована система збирання й аналізу інформації, що спричиняє втрату і витік інформації, повторний збір тих самих даних, трудомісткість систематизації наявних даних та ін.

ВИСНОВКИ

На нашу думку, в системі досліджень ринку сільськогосподарської техніки доцільно створити єдину інформаційну базу даних на рівні окремих державних структур (наприклад, у Міністерстві аграрної політики та продовольства) і комерційних організаціях.

Інформаційну базу даних доцільно організовувати на комп'ютерній основі із використанням доступних систем управління базами даних. У цьому разі створюється єдиний структурований масив інформації з можливістю постійного контролю за його змістом, реорганізацією, поповненням і знищенням застарілих даних, не кажучи вже про те, що ефективна робота з великими обсягами даних практично неможлива без використання комп'ютерних технологій.

Ведення подібної бази даних дасть змогу не тільки забезпечити зручність використання зібраної інформації, а й, що дуже важливо, організувати проведення досліджень ринку на систематичній безперервній основі.

По мірі надходження на підприємство названих джерел наявна в них інформація після перевірки на достовірність буде відразу завантажувати у базу даних, що значно знизить ризик її не розгляду при проведенні окремо організованих досліджень. Інформаційна система досліджень має бути частиною загальної внутрішньої інформаційної системи підприємства.

Література:

1. Сатир Л.М. Організаційні засади функціонування інформаційної моделі формування бази сільськогосподарських підприємств / Л.М. Сатир // Інноваційна економіка. — 2013. — № 1 (39). — С. 308—312.
2. Меньякин Д.В. Информационные системы и их применение в АПК / Д.В. Меньякин, А.О. Таланова // Молодой ученый. — 2014. — № 3. — С. 485—487.
3. Гребешков О.В. Інформаційне забезпечення діяльності підприємства: інформаційні джерела та джерела їх задоволення / О.В. Гребешков // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 6. — С. 205—208.
4. Дацюк А.А. Інформаційне забезпечення управління витратами допоміжних виробництв на сільськогосподарських підприємствах / А.Дацюк // Економічні науки. Сер. Облік і фінанси. — 2010. — Вип. № 7. — С. 3—8.
5. Дегтяр А.О. Інформація як атрибут державно-управлінської діяльності / А. Дігтяр // Держава та регіони. Сер. Державне управління. — 2010. — № 2. — С. 14—18.
6. Перебийніс В.І., Світлична А.В. Удосконалення системи управління сільськогосподарським підприємством у ринкових умовах / В. Перебийніс, А. Світлична // Економіка АПК. — 2009. — № 7. — С. 17—24.

References:

1. Satyr, L. M. (2013), "The organizational principles of functioning of the information model of forming base agricultural enterprises", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 1 (39), pp. 308—312.
2. Meniakyjn, D. V. and Talanova, A. O. (2014), "Information systems and their application in the agro-industrial complex", *Molodoj uchenyj*, vol. 3, pp. 485—487.
3. Hrebeshkov, O.V. (2009), "Information support activity of enterprise information: source and source of satisfaction", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 6, pp. 205—208.
4. Datsiuk, A.A. (2010), "Information maintenance of management costs of auxiliary production in agricultural undertakings", *Ekonomichni nauky. Serii. Oblik i finansy*, vol. 7, pp. 3—8.
5. Diehtiar, A.O. (2010), "Information as an attribute of state-administrative activity", *Derzhava ta rehiony. Serii. Derzhavne upravlinnia*, vol. 2, pp. 14—18.
6. Perebyjnis, V.I. and Svitlychna, A.V. (2009), "Improve the system of management of agricultural enterprises in market conditions", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 17—24.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2016 р.

УДК 65.016.8

Н. Г. Сейсебаєва,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Державний вищий
навчальний заклад "Запорізький національний університет", м. Запоріжжя
М. Ю. Вернидуб,
студент, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТА АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

N. Sejsibaieva,
Candidate of Econ. Sciences, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance,
State Higher Educational Institution "Zaporizhzhya National University", Zaporizhzhya
M. Vernyudub,
student, State Higher Educational Institution "Zaporizhzhya National University", Zaporizhzhya

THEORETICAL ASPECTS OF THE FINANCIAL READJUSTMENT OF THE ENTERPRISE AS A TOOL OF CRISIS MANAGEMENT

У світовій господарській практиці протягом більше 200-х років використовуються економічні механізми банкрутства та санації підприємств, що основані на відновленні їх платоспроможності та фінансової стійкості. В Україні ці процеси отримали нове продовження з переходом до ринкового механізму здійснення фінансово-господарської діяльності підприємств. По мірі трансформації планової економічної системи до ринку, реформувалася і система управління, адаптуючись до вимог зовнішнього і внутрішнього середовища, а також удосконалювалися підходи до здійснення санаційних процедур. На сьогоднішній день дослідження фінансової санації найбільш актуальні, оскільки частка підприємств, які мають проблеми з платоспроможністю та фінансовою стійкістю, зростає. Таким чином, важливість подальшої розробки дієвого та ефективного інструмента антикризового управління стає необхідністю.

In the world of business practice for over 200 years are using economic mechanisms bankruptcy and readjustment of enterprises which based on restoring their solvency and financial stability. In Ukraine, these processes have received a new extension from the transition to market mechanism of financial and economic activity. As the transformation of a planned economic system to a market economy was reformed and control system should adapt to the requirements of internal and external environment, and improved approaches to readjustment procedures. Nowadays studies of financial readjustment most relevant, because the share enterprises that have problems with solvency and financial stability increases. In this way, the importance of further development of efficient and effective tool of crisis management becomes a necessity.

Ключові слова: фінансове оздоровлення, антикризове управління, платоспроможність, банкрутство, санація.

Key words: financial recovery, crisis management, solvency, bankruptcy readjustment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У результаті впливу кризових явищ у світовій економіці частина конкурентоспроможних підприємств відчувають труднощі зі здійсненням платежів своїм кредиторам, обслуговуванням банківських позик і це створює ризики банкрутства, невиконання зобов'язань перед інвесторами і контрагентами, невиконання податкових зобов'язань, що негативно позначається на економіці і фінансовій системі країни в цілому.

Неефективність існуючих підходів проведення санації на підприємствах у цілому не дозволяють в достатній мірі знизити критичну масу нежиттєздатних підприємств. Актуальним аспектом цієї проблеми є і слабка практична розробленість дієвих методів фінансової санації підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз економічної літератури показує, що фінансова санація як інструмент антикризового управління плідно розробляється. Спостерігаються різні підходи і наукові школи до вирішення задач щодо повернення внутрішньо властивих йому оздоровчих функцій, застосування ефективних форм і методів відновлення платоспроможності підприємств, превентивного зниження ризику банкрутства та антикризового управління компаній. Серед закордонних науковців ці проблеми досліджували в своїх працях Е. Альтман, Р. Базвел, У. Бівер, Ю. Брігхем, Л. Гапенски, Дж. М. Кейнс, Л. Клейн, В. Кліффорд, М. Ліфсон, В. Лоуренс, Г. Тіпоу, Р. Чаррет, М. Фрідман, А. Файоль, Г. Шлесінджер, В. Шарф та ін. У роз-

робку проблеми санації певний внесок внесли і вітчизняні вчені М.К. Колісник, П.Г. Ільчук, І.В. Зятковський, А.В. Череп та ін.

Потребує уваги той факт, що дослідження фінансової санації дуже актуальні на сьогоднішній день, оскільки Україна знаходиться в умовах, коли відбувається перехід від централізованої системи до ринкових відносин господарювання, а це означає, що не всі підприємства змогли адаптуватися до цих умов, що в свою чергу призвело до появи неплатоспроможних та фінансово нестійких підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вивчення теоретичних проблем процесу фінансової санації підприємств як основного інструменту подолання кризових явищ на підприємстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Перехід економіки України до ринкових умов господарювання надав можливість підприємствам самостійно здійснювати різні види діяльності: виробничу, інвестиційну, фінансову та інші види економічної діяльності. Підприємства стали самостійно планувати свою майбутню фінансово-господарську діяльність, вибирати партнерів по бізнесу, шукати ринкові ніші. Однак, отримавши таку свободу, господарюючи суб'єкти зіткнулися з багатьма новими для них проблемами. Серед останніх можна виділити такі, як самостійний вибір стратегії розвитку, пошук джерел фінансування, реконструкція і розширення виробництва і т.д.

Підприємствам довелося повною мірою відчувати вплив бізнес-ризиків всіх рівнів: — комерційних, фінансових, валютних, управлінських. У цих умовах керівництвом підприємств не завжди усвідомлювалась значимість отримання інформації, що дозволяє всебічно обґрунтувати фінансові, стратегічні та поточні рішення. Зниження інформаційного ризику було затребуване при розробці стратегії розвитку, бізнес-планування, при виборі надійних партнерів і передбаченні фінансових результатів своєї діяльності. Нові умови господарювання вимагали впровадження змін в систему фінансово-аналітичної роботи, включаючи розвиток новітніх напрямів аналізу, пошук нової інформації і методів її обробки. Таким чином, ринкова самостійність зіштовхнула багато господарюючих суб'єктів з фінансовою неспроможністю та кризою власної системи управління.

Під санацією, згідно із Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", розуміється система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника.

Цей процес є управлінським, він розтягнутий у часі і просторі, вимагає істотних витрат на його здійснення і розрахунки з кредиторами. Він також включає багатовекторні і різнопланові відносини з різними учасниками, в тому числі з державою, тому цей процес виступає об'єктом управління.

Очевидно, що управління даним процесом виходить за межі безпосередньо підприємств (мікрорівень економіки). Воно є об'єктом впливу з боку кредиторів і держави, тобто виходить на макроекономічний рівень.

Слабке врахування вимог ринку може призвести до того, що це призведе до банкрутства підприємства. Банкрутство є крайньою формою кризового стану підприємства. Воно характеризує стан, коли підприємство не в силах оплатити свою заборгованість і відновити платоспроможність за рахунок власних джерел доходів. Банкрутство є результатом розвитку кризового стану підприємства і ринковим інструментом перерозподілу капіталу. Беручи до уваги вищевикладене, спробуємо уточнити економічні зв'язки досліджуваного поняття "фінансова санація" з категорією "банкрутство".

У літературі поняття "банкрутство" охоплює широку сферу економічних і юридичних відносин. Це послужило основою різноманітним уявленням і поглядам наукових шкіл, кожна з яких по-своєму трактує природу цього явища. У більшості випадків переважає правовий підхід. З позицій цього підходу, банкрутство виступає юридичним підтвердженням неплатоспроможності, що є підставою для ліквідації суб'єкта господарювання. Статус банкрута підприємство може отримати за рішенням суду (арбітражного суду), або ж оголошена боржником його нездатність у повному обсязі задовольняти вимоги кредиторів по грошових зобов'язаннях та обов'язків по сплаті платежів до бюджету). Ми поділяємо позицію дослідників, які вважають, що "вихідним пунктом дослідження відносин боргу повинно бути чітке розмежування двох органічно пов'язаних, але відносно самостійних сторін: економічного змісту та юридичної форми. Однак при цьому неприпустиме як їх отождолення, так і протиставлення" [8].

При цьому слід зазначити, що зміст і методи ефективного (звичайного) та антикризового управління мало чим відрізняються. Аналіз досвіду конкурсного виробництва, реорганізації та фінансової санації підприємств показує, що "антикризове управління — найбільш важливий інструмент в умовах падіння платоспроможності підприємств" [3, с. 84].

Необхідною складовою початку процесу фінансової санації як інструменту антикризового управління є комплексна оцінка фінансового стану суб'єктів господарювання.

Оцінка фінансового стану проводиться на основі управлінської та фінансової звітності, відмінності яких відображені в таблиці 1.

У разі, якщо після проведення аналізу звітності виявляється, що підприємство є неплатоспроможним, то це створює усі необхідні передумови для початку процесу фінансової санації.

Після затвердження фінансової санації необхідно розробити план, який буде складатися з інструментів антикризового управління. В узагальненому вигляді цей план може передбачати наступні інструменти:

- санаційні заходи організаційно-правового характеру;
- виробничо-технічні санаційні заходи;
- фінансово-економічні;
- соціальні санаційні заходи.

Отже, менеджменту підприємства, котре прагне вийти з кризи, треба буде вирішувати кілька послідовних завдань. У тому числі: усунути наслідки кризи; відновити пла-

Таблиця 1. Характеристики видів звітності підприємства

Звітність організації	
Управлінська (внутрішня звітність)	Фінансова (зовнішня звітність)
Відомості з внутрішніх інформаційних джерел, що відображають обсяг, структуру, швидкість виробництва і обігу товарів; а також про витрати, втрати, доходи та інші дані про діяльність операційної системи підприємства або організації	Відомості про різні види економічної діяльності підприємства (організації) в цілому, які служать для інформаційного забезпечення зовнішніх користувачів

Джерело: складено на основі [1].

тоспроможність і стабілізувати становище підприємства; усунути причини кризи. Зазначені завдання можуть бути реалізовані за умови розробки нової стратегії розвитку. На її основі і повинна бути проведена реструктуризація підприємства з метою недопущення повторення кризових явищ в майбутньому. Ключовим елементом нової стратегії підприємства є фінансова складова [10].

У таблиці 2 наведена характеристика основних інструментів фінансової санації.

Отже, усі інструменти направлені на те, щоб відновити платоспроможність підприємства. Саме тому пропонуємо дослідити поняття платоспроможності та шляхи її досягнення.

Теоретичні аспекти відновлення платоспроможності підприємств шляхом фінансової санації вивчені поки недостатньо. У зв'язку з цим, на основі аналізу літератури, спробуємо зробити деякі узагальнення, котрі відображають зміст та інструменти фінансової санації, а також його основних учасників. Зміст основних заходів санаційного процесу відображають публікації оголошення про застосування процедури санації; розробка плану санації; оцінка достовірності відомостей бухгалтерського обліку та балансу; складання черговості розподілу конкурсної маси; визначення адміністративних витрат; складання реальної виробничої програми з метою відновлення платоспроможності боржника. Основними учасниками санаційного процесу є саме підприємство, податкові органи, кредитори, перш за все позичальники і банківські структури, з боку яких має бути отримана згода на застосування процедури фінансової санації [7, с. 325].

На практиці відновлення платоспроможності виявилося нагальним завданням для багатьох вітчизняних підприємств, особливо в сучасних умовах господарювання. Вважається, що процес відновлення платоспроможності це справа кожного підприємства. Тим більше, що така сфера діяльності, як його фінанси, на будь-якому підприємстві залишається закритою як для партнерів, так і для більшості співробітників. З наведених раніше характеристик, виходить, що нездатність і неспроможність

підприємства здійснювати платежі, його фінансова неспроможність складають вихідну основу банкрутства.

Основними етапами санаційного процесу є:

- підготовка до фінансової санації;
- санаційний період.

Процедура фінансової санації реалізується відповідно до розробленого боржником плану фінансової санації, що містить конкретні санаційні заходи, спрямовані на відновлення платоспроможності підприємства з метою запобігання його ліквідації. Реальна можливість відновлення платоспроможності підприємства — здійснюється на основі взаємної згоди між боржником і кредиторами, із зазначенням терміну реалізації, включаючи графік погашення вимог кредиторів, а також результатів, що досягаються та використовуваних ресурсів і можливих ризиків. При цьому боржнику необхідно підтвердити план фінансової санації відповідними договорами, розрахунками, технічним обґрунтуванням та іншими документами [5, с. 98].

Перевагою процедури фінансової санації для боржника є те, що з моменту введення санації підприємству створюється "м'який" режим. У тому числі припиняються: нарахування неустойки за всіма видами заборгованості підприємства-боржника; винагороди за отриманими кредитами; призупиняється виконання раніше прийнятих рішень суду. Не допускається стягнення грошей з банківських рахунків боржника, за вимогами кредиторів, податкового органу з податків та інших обов'язкових платежів до бюджету, в тому числі, що підлягає задоволенню в безакцептному порядку. Крім того, з моменту введення процедури не допускається звернення стягнення на майно боржника, забороняється відчуження акцій, часток у майні боржника. Терміни боргових зобов'язань боржника вважаються закінченими, а будь-які вимоги кредиторів до боржника щодо кредиторської заборгованості, що утворилася на момент введення санаційної процедури, можуть бути пред'явлені тільки в межах формованого реєстру вимог кредиторів. Задоволення цих вимог здійснюється в терміни і черговості, встановлених законодавством про банкрутство [4, с. 119].

Таблиця 2. Характеристика основних інструментів фінансової санації

Назва інструменту	Характеристика інструменту
Заходи організаційно-правового	направлені на удосконалення організаційної структури підприємства, організаційно-правових форм бізнесу, поліпшення якості менеджменту, звільнення підприємства від непродуктивних виробничих структур, поліпшення виробничих відносин між членами трудового колективу
Виробничо-технічні заходи	Направлені модернізацією і оновленням виробничих фондів, із зменшенням простоїв і збільшенням ритмічності виробництва, поліпшенням якості продукції і зниженням її собівартості, розширенням асортименту продукції, що випускається, і мобілізацією санаційних резервів у сфері виробництва
Фінансово-економічні	Направлені на мобілізацію і використання внутрішніх і зовнішніх фінансових джерел оздоровлення підприємства. Дані заходи направлені на покриття поточних збитків і усунення причин їх виникнення, оновлення або збереження ліквідності і платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу і формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру
Соціальні заходи	Пов'язані із заходами із забезпечення соціальної захищеності працівників підприємств-боржників, тобто надання соціальних гарантій працівникам, яких було вирішено звільнити в зв'язку з модифікацією або реконструкцією підприємства. До таких заходів відносяться: створення і фінансування системи перепідготовки кадрів, пошук і пропозиція альтернативних робочих місць, додаткові виплати по безробіттю, надання звільненим працівникам позик, виплат по заробітній платі, вихідної допомоги

Джерело: розроблено авторами на основі джерела [6; 9].

Для досягнення цілей фінансової санації, на період їх проведення всі адміністративні органи неспроможного боржника усуваються від управління ним, і повноваження з управління майном і справами боржника передаються санаційному керуючому. Санаційні керуючі виступають в якості єдиного уповноваженого органу управління боржника. Реабілітаційним керуючим призначається фізична особа — індивідуальний підприємець, що має на здійснення діяльності з управління майном і справами неплатоспроможних боржників в процедурах банкрутства ліцензію, котра видається уповноваженим органом [4, с. 121]. На нашу думку, доцільно щоб призначення санаційного керуючого ініціативно виходило від комітету кредиторів та уповноваженого органу. До того ж, "немає ніякої необхідності ліцензувати його діяльність, причому відносини кредиторів і санаційного керуючого повинні бути оформлені з відповідальністю керівника за результати діяльності".

Таким чином, економічну і соціальну сутність процесу "відновлення платоспроможності підприємства" слід розглядати через призму антикризових заходів щодо поліпшення фінансово-економічного стану підприємства, його фінансової санації. В системі санаційних заходів повинні знаходити відображення заходи щодо підвищення фінансової стійкості підприємства, ліквідності, збільшення прибутку, отримання доходів, а також реструктуризації підприємства і його перехід до нового якісного стану як активного суб'єкта ринкових відносин.

Незважаючи на те що, здійснення санації приносить позитивні ефекти окремим підприємствам та економіці в цілому, в Україні вона не користується великою популярністю. Факторами, що стримують процеси фінансової санації на вітчизняних підприємствах, як показують реалії економічної динаміки, є недосконале законодавство, відсутність належного теоретико-методологічного забезпечення процесу санації, нестача грошових ресурсів для забезпечення фінансування санації, дефіцит кваліфікованого фінансового менеджменту. В Україні серед законодавчих процедур банкрутства переважають механізми, орієнтовані на ліквідацію, а не на відновлення платоспроможності та ефективної діяльності фінансово неспроможних господарюючих суб'єктів [9].

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Розглянуті вище теоретичні та правові аспекти, які характеризують сутність процесу відновлення платоспроможності підприємств шляхом їх фінансової санації вказують на високу динаміку змін економічного і правового характеру. Відтак, управління підприємством у кризових умовах є однією з найбільш актуальних і важливих економічних проблем сучасності.

Література:

1. Бутинець Ф. Бухгалтерський облік: Облікова політика і план рахунків, стандарти і кореспонденція рахунків, звітність: навчальний посібник / Ф.Ф. Бутинець, Н.М. Малога; М-во освіти і науки України; Житомир. інж.-технол. ін-т. — 3-тє вид., перероб. і доп.. — Житомир: ПП "Рута", 2011. — 510 с.
2. Джумадилова Ш.Г. Экономическое содержание финансовой устойчивости предприятия в современных условиях / Ш.Г. Джумадилова // Вестник КазНУ. Сер. экономическая. — 2011. — № 1 (83). — 46 с.

3. Есенберлина Ф.И. Фазы антикризисного управления при снижении финансово-экономического состояния предприятия / Ф.И. Есенберлина // Вестник КАТК. — 2010. — № 6. — 84 с.

4. Ефимова О.В. Финансовый анализ: современный инструмент для принятия экономических решений. — М.: Омега-Л, 2014. — 348 с.

5. Навашина Т.С. Экономика и финансы предприятия: учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Московский финансово-промышленный университет "Синергия", 2014. — 352 с.

6. Осербайулы С. Институт банкротства как элемент развития рыночной экономики / С. Осербайулы, А.С. Жупарова // Вестник КазНУ. Сер. экономическая. — 2011. — № 2. — 57 с.

7. Томпсон А.А., Стрикленд А.Д. Стратегический менеджмент: Концепции и ситуации: учебник для вузов: пер. с англ. — 12-е изд. — М.; СПб.; Киев: Вильямс, 2011. — 928 с.

8. Хандій О.О. Антикризові інструменти управління підприємством: практичні аспекти реалізації / О.О. Хандій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

9. Чвертко Л.А. Фінансова санація як інструмент антикризового управління / Л.А. Чвертко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2821/1/finansova%20sanatsiia.pdf>

10. Білоконь Т.М., Несен Л.М. Санація підприємств: організаційно-економічний механізм / Т.М. Білоконь, Л.М. Несен. — Вінниця, 2010. — С. 7—20.

References.

1. Butynets', F. F. Maliuha, N. M. (2011), "Bukhhalters'kyj oblik: Oblikova polityka i plan rakhunkiv, standarty i korespondentsiia rakhunkiv, zvitnist'", PP "Ruta", Zhytomyr, Ukrainy
2. Dzhumadylova, Sh.H. (2011), "Economic maintenance of financial stability in modern conditions", Vestnyk KazNU, vol. 1, p. 46.
3. Esenberlyna, F.Y. (2010), "The phases of crisis management while reducing financial and economic condition of the enterprise", Vestnyk KATK, p. 84.
4. Efymova, O.V. (2014), "Financial analysis: modern tools for economic decision-making", Omega-L, p. 348.
5. Navashyna, T. S (2014), "Ekonomyka y finansy predpriyatiya", Moskovskyy finansovo-promyshlennyy unyversytet "Synerhyia", p. 352.
6. Oserbajuly, S. (2011), "Bankruptcy Institute as a development element of the market economy", Vestnyk KazNU, p. 57.
7. Tompson, A.A. Stryklend, A.D. (2011), "Stratehycheskyy menedzhment: Kontseptsyy y sytuatsyy", Kyiv, p. 928.
8. Khandij, O.O. (2012), "Anti-crisis management tools now: practical aspects of realization", Marketynh i menedzhment innovatsij, [Online], available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
9. Chvertko, L. A. (2014), "The financial readjustment as a tool of crisis management", [Online], available at: <http://dspace.udpu.org.ua>
10. Bilokon', T. M. Nesen, L. M. (2010), "Sanatsiia pidpriemstv: orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm", VNTU, Vinnytsia. pp. 7—20.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2016 р.

Л. О. Меренкова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

L. Merenkova,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Finance,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkov

FEATURES OF ENTERPRISE FINANCIAL RESOURCES MENEGEMENT AT THE PRESENT STAGE OF UKRAINE ECONOMY DEVELOPMENT

У статті узагальнено підходи до визначення сутності фінансових ресурсів підприємства та ключові аспекти управління ними на сучасному етапі розвитку економіки України. Підкреслено, що фінансові ресурси підприємства завжди мають грошову форму і розподільний характер, мобілізуються з різних джерел, необхідні для забезпечення фінансування простого та розширеного відтворення.

З метою забезпечення достатності обсягу фінансових ресурсів, оптимальності джерел їх формування та високої ефективності використання на підприємстві пропонується організувати систему управління фінансовими ресурсами, основними елементами якої є об'єкт і суб'єкт управління, цілі, завдання, фінансові нормативи, принципи, методи, інформаційне забезпечення.

Визначено, що використання прогресивних методів управління фінансовими ресурсами підприємства пов'язане із застосуванням депозитарних розписок, похідних цінних паперів, корпоративних облігацій для залучення фінансових ресурсів з національного та міжнародного фінансового ринку. Встановлені причини обмеженості використання цих методів управління фінансовими ресурсами для вітчизняних підприємств у сучасних умовах господарювання.

Доведено, що управління формуванням фінансових ресурсів, управління використанням фінансових ресурсів та управління структурою фінансових ресурсів є головними підсистемами системи управління фінансовими ресурсами підприємства. Обґрунтовано послідовність етапів управління фінансовими ресурсами суб'єкта господарювання.

In article approaches to determination of enterprise financial resources essence and key aspects of theirs management at the present stage of Ukraine economy development are generalized. It is emphasized that enterprise financial resources always have the cash form and distribution nature, will be mobilized from different sources, are necessary to ensure simple and extension financing of reproduction.

On purpose to ensuring sufficiency of financial resources amount, providing optimality of sources of their forming and high efficiency of use it is offered to organize a financial resources

management system at the enterprise which basic elements are the object and the subject of management, purpose, tasks, financial standard rates, principles, methods, information support.

It is determined that use of progressive methods of enterprise financial resources management is connected with application of depositary receipts, derivative securities, corporate bonds for attraction financial resources from national and international financial market. The reasons of use restrictions of these methods of financial resources management for domestic enterprises in modern conditions of managing are established.

It is emphasized that management of financial resources forming, management of financial resources use and management of financial resources structure are the main subsystems of enterprise financial resources management.

The sequence of stages of enterprise financial resources management is proved.

Ключові слова: фінансові ресурси, підприємство, управління фінансовими ресурсами, система, методи управління.

Key words: financial resources, enterprise, financial resources management, system, methods of management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В економіці України останніми роками спостерігаються негативні кризові явища, а саме, скорочення національного виробництва, обмеженість можливостей залучення коштів з фінансового ринку, високі валютні і кредитні ризики. За таких умов гостро постає проблема підвищення прибутковості вітчизняних підприємств, що є необхідною передумовою стабілізації соціально-економічної ситуації в країні.

У теперішній час багато суб'єктів господарювання мають незадовільний фінансовий стан, відчувають нестачу фінансових ресурсів для забезпечення як розширеного, так і простого відтворення завдяки недостатності власних коштів і недоступності окремих зовнішніх джерел фінансових ресурсів, а також низької ефективності їх використання. Тому на підприємствах виникає необхідність організації ефективного управління їх фінансовими ресурсами для вирішення вказаних проблем.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у розвиток теоретико-методичних засад щодо управління фінансовими ресурсами підприємства внесли такі відомі учені, як М.Д. Білик, І.Т. Балабанов, І.О. Бланк, Л.Д. Буряк, О.Д. Васирик, В.Г. Белоліпецький, А.Г. Загородній, І.В. Зятковський, В.В. Ковальов, М.Я. Коробов, В.М. Опарін, К.В. Павлюк, А.М. Поддєрьогін, О.Р. Романенко, В.М. Федосов, А.С. Фі-

лімоненков, С.В. Хачатурян та ін. Але дотепер тривають дискусії щодо визначення сутності фінансових ресурсів підприємства, джерел їх формування. Потребують подальшого дослідження теоретичні та методичні підходи щодо організації цілісної системи управління фінансовими ресурсами підприємства.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення теоретико-методичних засад щодо управління фінансовими ресурсами підприємства та виявлення їх особливостей на сучасному етапі розвитку економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним з фундаментальних понять фінансів підприємства є фінансові ресурси, які в економічній літературі трактуються як грошові кошти, які є в розпорядженні підприємства, грошові доходи і надходження підприємства, грошовий капітал підприємства, грошові фонди, частина коштів підприємства в фондовій і не фондовій формах (табл. 1).

Таким чином, можна стверджувати, що фінансові ресурси — це мобілізовані з власних і зовнішніх джерел грошові кошти, які знаходяться у розпорядженні підприємства у фондовій та не фондовій формах та призначені для виконання його фінансових зобов'язань, фінансування поточних витрат і витрат, пов'язаних з розширеним відтворенням. Специфіка фінансо-

Таблиця 1. Визначення сутності фінансових ресурсів підприємства

Автор	Сутність фінансових ресурсів підприємства
Балабанов І.Т. [1]	Грошові кошти, які є в розпорядженні підприємства
Кірейцев Г.Г. [6], Родионова В. М. [10]	Грошові доходи і надходження підприємства, що призначені для виконання його фінансових зобов'язань і фінансування витрат по забезпеченню розширеного відтворення
Василик О.Д. [4], Коробов М.Я. [8]	Грошові фонди, які створюються в процесі розподілу, перерозподілу й використання ВВП, що створюється впродовж певного часу в державі
Ковалев А.М., Лапуста М.Г., Скамай Л.Г. [7]	Сукупність власних грошових доходів і зовнішніх надходжень, які знаходяться в розпорядженні підприємства і призначені для виконання його фінансових зобов'язань, фінансування поточних витрат і витрат, пов'язаних з розширеним відтворенням
Романенко О.Р. [11]	Акумуляовані підприємством грошові кошти з різних джерел, які надходять у господарський обіг і призначені для покриття його потреб
Філімоненков А.С. [13]	Власний, позичений і залучений грошовий капітал, який використовується підприємством для формування своїх активів та здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою отримання відповідного доходу, прибутку
Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов П.І. [2]	Грошові фонди цільового призначення, які формуються в процесі розподілу й перерозподілу національного багатства, сукупного суспільного продукту та національного доходу і використовуються у статутних цілях підприємств
Поддєрьогін А.М. [9]	Грошові кошти, що є у розпорядженні підприємства. До них належать грошові фонди та частина грошових коштів, як використовується у не фондовій формі
Хачатурян С.В. [14]	Частина коштів підприємства у фондовій і нефондовій формі, яка формується в результаті розподілу виробленого продукту, залучається до діяльності підприємства з різних джерел і спрямовується на забезпечення розширеного відтворення виробництва

вих ресурсів підприємства полягає у тому, що вони завжди мають грошову форму і розподільний характер, мобілізуються з різних джерел, необхідні для забезпечення фінансування простого та розширеного відтворення.

У процесі своєї діяльності підприємства використовують власні і позикові фінансові ресурси. До власних джерел фінансових ресурсів підприємства відносять внески засновників і акціонерів (відображаються у звітності підприємства як зареєстрований, додатковий капітал), амортизаційні відрахування, чистий прибуток. К основним позиковим джерелам відносять довгострокові і короткострокові позики усіх видів, випуск облігацій, кредиторську заборгованість підприємства.

Фінансові ресурси можуть генеруватися в середині підприємства (чистий прибуток, амортизаційні відрахування) або залучаються їм з зовнішніх джерел (випуск акцій, облігацій, залучення банківського, комерційного, кредиту тощо).

Фінансові ресурси є об'єктом загальної системи фінансового менеджменту підприємства, яка є системою принципів і методів розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів підприємств і організацією обороту його грошових засобів [3, с. 33].

Метою управління фінансовими ресурсами є забезпечення діяльності підприємства оптимальним обсягом фінансових ресурсів у кожний конкретний період часу відповідно до напрямів його розвитку, організація формування необхідного рівня та раціонального використання фінансових ресурсів, максимізація прибутку та забезпечення підвищення ринкової вартості підприємства [12].

Система управління фінансовими ресурсами є сукупністю форм і методів, на основі яких здійснюється управління грошовим оборотом та фінансовими ресурсами. Така система буде вважатися ефективною лише тоді, коли вона надасть можливість не лише раціонально використовувати наявні ресурси, а й забезпечити системний пошук можливостей подальшого розвитку підприємства [5]. Спираючись на праці [3; 5; 12; 15] у

таблиці 2 наведена уточнена характеристика елементів системи управління фінансовими ресурсами підприємства.

У таблиці 2 конкретизовано цілі, завдання та об'єкт управління фінансовими ресурсами підприємства, в окремій елемент виділено інформаційне забезпечення. Слід звернути увагу на наведену у таблиці 2 класифікацію методів управління фінансовими ресурсами підприємства. Автор повністю згоден з точкою зору В.К. Данилко [5], який поділив методи на традиційні і прогресивні.

Прогресивні методи управління фінансовими ресурсами підприємства ґрунтуються на застосуванні цінних паперів широкого функціонального складу (депозитарні розписки, похідні цінні папери, різноманітні корпоративні облігації), широких можливостях виходу підприємств те тільки на національний, а й на міжнародний фінансовий ринок. Але застосування цих прогресивних методів управління фінансовими ресурсами в діяльності вітчизняних підприємств дуже обмежено або взагалі неможливо, оскільки:

- у підприємства низький рівень інвестиційної привабливості, що перешкоджає успішному розміщенню емітованих цінних паперів;

- доступ до міжнародних фінансових ринків мають головним чином крупні корпорації, а не малий та середній бізнес;

- присутні великі накладні витрати, пов'язані з емісією цінних паперів, що знижує економічну ефективність залучення коштів з фондового ринку;

- працівники фінансової служби на підприємстві не володіють необхідними знаннями та вміннями застосувати вказані методи управління фінансовими ресурсами.

Стосовно традиційних методів управління фінансовими ресурсами, то збільшення позикового капіталу вітчизняних підприємств шляхом залучення банківських кредитів стримується обмеженістю кредитних ресурсів, значними розмірами плати за їх використання, високими кредитними і валютними ризиками.

З нашої точки зору, система управління фінансовими ресурсами підприємства повинна включати три го-

Таблиця 2. Складові системи управління фінансовими ресурсами підприємства

Елемент системи управління фінансовими ресурсами	Характеристика
Об'єкт управління	Фінансові відносини, що виникають між підприємствами та їх засновниками, державою, комерційними структурами, іншими юридичними і фізичними особами; джерела формування, напрями використання, обсяг, склад і структура фінансових ресурсів; склад, структура і кругообіг капіталу; грошові фонди, їх формування та використання; грошовий обіг у відтворювальному процесі
Суб'єкт управління	Фінансова служба підприємства (окремий менеджер, фінансовий відділ, фінансовий департамент тощо), яка за допомогою різних форм управлінського впливу забезпечує цілеспрямоване функціонування об'єкту
Цілі	Збільшення ринкової вартості підприємства; досягнення прийнятних темпів зростання економічного потенціалу фірми; зростання обсягів виробництва та реалізації; збільшення прибутку; зменшення витрат; забезпечення рентабельної діяльності; уникнення банкрутства і мінімізація ризиків; забезпечення стійкого фінансового стану; оптимізація грошового обігу, синхронізація надходжень і витрат грошових коштів; оптимізація структури капіталу підприємства тощо
Завдання	Визначення оптимального обсягу та структури фінансових ресурсів; залучення коштів на найвигідніших для підприємства умовах; визначення методів раціонального використання фінансових ресурсів підприємства з метою отримання найкращих фінансових результатів; встановлення планових стратегічних та поточних показників щодо обсягу і структури фінансових ресурсів; забезпечення контролю виконання встановлених показників
Фінансові нормативи	Середньорічний темп зростання власного капіталу, рівень рентабельності власного капіталу, співвідношення оборотних і необоротних активів, достатній рівень ліквідності активів, коефіцієнт незалежності від зовнішніх джерел фінансування, оптимальне співвідношення довгострокової і короткострокової заборгованості, граничний рівень фінансових ризиків
Принципи	Важливості, повноти, оперативності, динамічності, достовірності, безперервності, циклічності, узгодженості з іншими економічними процесами підприємства й ефективності
Методи	1. Група методів збільшення власного капіталу підприємства: 1.1. Традиційні методи: одержання підприємством внесків до статутного фонду від засновників та акціонерів; одержання підприємством додаткового прибутку від господарської діяльності; одержання підприємством податкових пільг; одержання підприємством фінансової допомоги на безповоротній основі. 1.2. Прогресивні методи: розміщення депозитарних розписок на міжнародних фінансових ринках; розміщення похідних цінних паперів на акції підприємства. 2. Група методів збільшення позичкового капіталу підприємства: 2.1. Традиційні методи: одержання підприємством банківського кредиту; одержання підприємством товарного кредиту; одержання підприємством фінансової допомоги на зворотній основі. 2.2. Прогресивні методи: розміщення корпоративних облігацій підприємства на національному та міжнародному ринках; одержання підприємством вексельного комерційного кредиту; одержання позичкового капіталу за операціями «репо». 3. Група методів оптимізації структури активів підприємства: дисконтування дебіторської заборгованості підприємства; застосування товаророзпорядчих цінних паперів; одержання підприємством основних засобів у лізинг
Інформаційне забезпечення	Інформація з зовнішніх та внутрішніх джерел (дані управлінського та фінансового обліку підприємства)

ловних підсистеми: управління формуванням фінансових ресурсів, управління використанням фінансових ресурсів та управління структурою фінансових ресурсів.

Для побудови ефективної системи управління фінансовими ресурсами підприємства доцільно враховувати наступні вимоги: існування причинно-наслідкових зв'язків між елементами системи; динамічність, здатність до зміни якісного стану; володіння параметром, вплив на який дає можливість зміни протікання економічного процесу [15].

У сучасних умовах господарювання процес управління фінансовими ресурсами підприємства складається з таких основних етапів:

1. Виявлення та формулювання проблеми або нереалізованих можливостей, цілей і завдань управління фінансовими ресурсами.

2. Звернення до досвіду менеджерів з приводу управління фінансовими ресурсами (визначення початкових даних системи, визначення критеріїв ефектив-

ності, визначення альтернативних шляхів розв'язання проблеми).

3. Визначення з альтернативних рішень найкращого.

4. Прийняття управлінського рішення і його реалізація.

5. Аналіз результатів прийнятого рішення з погляду можливих способів його модифікації чи зміни, а також їх врахування в процесі накопичення досвіду, який може бути використаний у майбутньому [5; 12].

ВИСНОВКИ

Прибутковість і можливості розвитку підприємства залежать від забезпеченості його господарської діяльності фінансовими ресурсами, їх достатності, оптимальності обсягу і структури джерел формування та використання. Підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства відбувається в результаті обґрунтованого

прийняття рішень щодо управління його фінансовими ресурсами. Тому на вітчизняних підприємствах необхідно організувати систему управління фінансовими ресурсами, яка характеризується взаємозв'язком та безперервною взаємодією об'єкту та суб'єкту управління.

Фінансової службі слід застосовувати прогресивні методи управління фінансовими ресурсами, здійснювати постійний пошук додаткових зовнішніх джерел залучення коштів для фінансування розширеного відтворення на підприємстві. Сформульовані теоретико-методичні положення щодо управління фінансовими ресурсами підприємства виступають науковою базою подальших досліджень щодо розробки механізмів формування та використання фінансових ресурсів вітчизняних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки.

Література:

1. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента / И.Т. Балабанов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 1999. — 512 с.
2. Бандурка О.М. Фінансова діяльність підприємств / О.М. Бандурка, М.Я. Коробов, П.І. Орлов. — 2-е вид., перероб. і допов. — К.: Либідь, 2002. — 384 с.
3. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента: у 2-х т. / И.А. Бланк. — К.: Ника-Центр, 1999. — Т. 2. — 512 с.
4. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник / О.Д. Василик. — К.: НІОС. — 2000. — 384 с.
5. Данилко В.К. Особливості управління фінансовими ресурсами підприємства за умов ринкової економіки / В.К. Данилко, Д.В. Ситий // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. — 2014. — № 2. — С. 102—108.
6. Кірейцев Г.Г. Фінанси підприємств: навчальний посібник / Г.Г. Кірейцев. — К.: ЦУЛ, 2002. — 268 с.
7. Ковалев А.М. Финансы фирмы / А. М. Ковалев, М.Г. Лапуста, Л.Г. Скамай. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 416 с.
8. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств / М.Я. Коробов. — К.: Знання. — 2000. — 380 с.
9. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник / А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик. — [6-е вид. перероб. та допов.]. — К.: КНЕУ, 2006. — 552 с.
10. Родионова В.М. Финансы / Родионова В.М., Вавилов Ю.Я., Гончаренко Л.И.; под ред. В.М. Родионовой. — М.: Финансы и статистика. — 1995. — 430 с.
11. Романенко О.Р. Фінанси: підручник / О.Р. Романенко. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 312 с.
12. Рудченко І.В. Удосконалення механізму управління фінансовими ресурсами підприємства / І.В. Рудченко // Сучасні питання економіки і права. — 2011. — Вип. 1. — С. 16—19.
13. Филимонов А.С. Финансы предприятий: учеб. пособие / А.С. Филимонов. — К.: Ника-Центр; Эльга, 2002. — 280 с.
14. Хачатурян С.В. Сутність фінансових ресурсів та їх класифікація / С.В. Хачатурян // Фінанси України. — 2003. — № 4. — С. 77—81.
15. Шкробот М.В. Сутність та основи функціонування системи управління фінансовими ресурсами підприємств / М.В. Шкробот // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2011. — № 3 (2). — С. 236—240.

References:

1. Balabanov, I.T. (1999), *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Bases of financial management], 2nd ed, Finansy i statistika, Moskva, Rossiya.
2. Bandurka, O. M. Korobov, M.Ya. and Orlov, P.I. (2002), *Finansova diyal'nist' pidpry'emstv* [Financial activity of the enterprises], 2nd ed, Ly'bid', Ky'yiv, Ukraina.
3. Blank, I.A. (1999), *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Bases of financial management], Nika-Centr, Kiev, Ukraina.
4. Vasy'ly'k, O.D. (2000), *Teoriya finansiv: pidruchny'k* [Theory of finance: textbook], NIOS, Ky'yiv, Ukraina.
5. Dany'l'ko, V.K. and Sy'ty'j, D.V. (2014), "Features of management of enterprise financial resources in the conditions of market economy", *Visnyk Zhy'tomy'rs'kogo derzhavnogo texnologichnogo universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 102—108.
6. Kirejcev, G.G. (2002), *Finansy' pidpry'emstv: navchal'ny'j posibny'k* [Finance of the enterprises: education guidance], CzUL, Ky'yiv, Ukraina.
7. Kovalev, A.M. Lapusta, M.G. and Skamaj, L.G. (2000), *Finansy firmy* [Finance of firm], INFRA-M, Moskva, Rossiya.
8. Korobov, M.Ya. (2000), *Finansovo-ekonomichny'j analiz diyal'nosti pidpry'emstv* [Financial and economic analysis of activity of the enterprises], Znannya, Ky'yiv, Ukraina.
9. Podder'ogin, A.M. and Bily'k, M.D. (2006), *Finansy' pidpry'emstv: pidruchny'k* [Finance of the enterprises: textbook], 6th ed, KNEU, Ky'yiv, Ukraina.
10. Rodionova, V.M. Vavilov, Ju.Ja. and Goncharenko, L.I. (1995), *Finansy* [Finance], *Finansy i statistika*, Moskva, Rossiya.
11. Romanenko, O.R. (2006), *Finansy': pidruchny'k* [Finance: textbook], Centr navchal'noyi literatury', Ky'yiv, Ukraina.
12. Rudchenko, I.V. (2011), "Improvement of mechanisms of the enterprise financial resources management", *Suchasni py'tannya ekonomiky i prava*, vol. 1, pp. 16—19.
13. Filimonenkov, A.S. (2002), *Finansi predpriyatij: ucheb. posobie* [Finance of the enterprises: education guidance] Nika-Centr, Jel'ga, Kiev, Ukraina.
14. Xachaturyan, S. V. (2003), "Essence of financial resources and their classification", *Finansy' Ukrayiny*, vol. 4, pp. 77—81.
15. Shkrobot, M.V. (2011), "Essence and bases of functioning of system of enterprises financial resources management", *Markety'ng i menedzhment innovacij*, vol. 3 (2), pp. 236—240.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2016 р.

Н. М. Ступень,
к. е. н., доцент, доцент кафедри кадастру територій,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

N. Stupen,
PhD Candidate of Economic Sciences, Docent, Associate Professor
of Territories Cadastre, "Lviv Polytechnic" National University, Lviv

INVESTMENT PROVISION DEVELOPMENT OF RESORT AND RECREATIONAL AREAS

У статті обґрунтовано перспективні механізми реалізації інвестиційних проектів у розвитку курортно-рекреаційних територій у рамках спеціальних економічних зон. Визначено особливості інвестиційного забезпечення туристично-рекреаційної сфери, що передбачають розширення інвестиційної бази учасників, інтеграцію інвестиційно активних підприємницьких структур, прискорення окупності вкладень, які сприяють залученню інвестицій у розвиток курортно-рекреаційних територій.

In the article justified the mechanisms of investment projects for developing of resort and recreational areas in special economic zone. Identified specifics of investment support to tourism and recreation industry, by the expanding of the investment base of participants, integration of businesses active investment, accelerating return of conducive to investment in the development of resort and recreational areas.

Ключові слова: курортно-рекреаційні території, інвестиційне забезпечення, розвиток, спеціальні економічні зони.

Keywords: resort and recreational areas, investment support, development, special economic zones.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У формуванні ефективної системи, орієнтованої на сталий розвиток рекреаційного потенціалу сфери туризму України, слід забезпечити вирішення організаційних, інфраструктурних та інституційних питань. На сьогодні ринок рекреаційних послуг на території України досяг такого рівня розвитку, за якого недооцінка важливості обґрунтованої системи фінансування стає серйозною перешкодою для забезпечення стабільності рекреаційної галузі та сталого розвитку країни. Під час розв'язання теоретико-методичних проблем управління регіональною туристично-рекреаційною сферою слід чітко визначити необхідність формування дієвого інвестиційного механізму розвитку курортно-рекреаційних територій, який повинен збалансувати функціонування всіх галузей рекреаційної галузі, спрямовуючи їх діяльність на задоволення туристичних і рекреаційних потреб суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичною основою проблем управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу стали наукові праці вітчизняних вчених Т. Андрієнко, О. Амоші, Б. Буркинського, В. В'юна, Т. Галушкіної, В. Горлачука, Л. Грановської, А. Сохничя, А. Третьяка, С. Харічкова та ін. Серед провідних зарубіжних дослідників, які займалися проблемами фінансового забезпечення розвитку рекреаційних територій, слід назвати Р. Браймера, П. Вільямс, П. Джонсона, К. Купера, Р. Ланкара, Р. Оллі, Дж. Уокера, Ф. Флетчера. Незважаючи на всебічний

аналіз проблем розвитку рекреаційних територій та вітчизняної туристично-рекреаційної галузі зокрема, досі залишається нез'ясованим питання щодо можливості фінансування рекреаційної сфери в умовах ринкової економіки, а також становлення відповідного інвестиційного забезпечення та необхідності визначення меж державного регулювання відносин у рекреаційному природокористуванні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є обґрунтування напрямів інвестиційного забезпечення розвитку курортно-рекреаційних територій у ринкових умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інвестиційна політика, що здійснюється на всіх рівнях управління з метою розвитку туристичного потенціалу територій, включає такі основні напрями: поліпшення інвестиційного клімату, підвищення інвестиційної привабливості рекреаційних проектів, орієнтацію на максимальне зростання обсягів прямих інвестицій. Можливість реалізації цих напрямів багато в чому залежить від інвестиційної надійності системи туристично-рекреаційної діяльності, зокрема реалізованих інвестиційних проектів у цій сфері.

На сьогодні мережа суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності України налічує 3182 одиниці підприємницьких суб'єктів. У структурній мережі за типами суб'єктів туристичної діяльності найбільшою категорією є турагенти — 80% від загальної кількості суб'єктів.

Таблиця 1. Суб'єкти туристично-рекреаційної діяльності в Україні, 2015 р.

Показник	Усього	У тому числі		
		тур-оператори	тур-агенти	суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність
Юридичні особи				
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, одиниць	1785	500	1228	57
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	8086	4131	3799	156
з них				
мають спеціальну освіту в галузі туризму	3735	1806	1862	67
жінки	5835	2915	2824	96
особи до 30 років	2517	1462	1027	28
Дохід від надання туристичних послуг, млн грн.	4797,7	4233,7	549,8	14,2
Фізичні особи-підприємці				
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, одиниць	1397	x	1319	78
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	1502	x	1438	64
з них мають спеціальну освіту в галузі туризму	694	x	661	33
Кількість неоплачуваних працівників (власники, засновники підприємства та члени їх сімей), осіб	668	x	632	36
Дохід від надання туристичних послуг, млн грн.	639,8	x	633,1	6,7

Джерело: сформовано автором за даними Держстату.

Кількість туристів — громадян України, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності впродовж року, становила понад 2 млн осіб, іноземних туристів — 15 тис. осіб (табл. 1). Для переважної більшості туристів (84%) основною метою подорожі була організація дозвілля та відпочинку.

Дохід юридичних осіб від надання курортно-рекреаційних та туристичних послуг становив 4797,7 млн грн., фізичних осіб-підприємців — 639,8 млн грн. (рис. 1).

Трансформація форм власності в поєднанні зі стагнацією показників економічного розвитку туристично-рекреаційної галузі загострили проблему інвестицій як джерела розширеного відтворення. Капітальні інвестиції впродовж 2011—2015 рр. скоротилися більш ніж у 10 разів (рис. 1). Характерна для курортно-рекреаційної сфери висока еластичність попиту забезпечує волатильність відповідного ринку, що змушує регіональні і муніципальні органи, інвесторів і підприємців вишукувати нові форми підтримки і розширення попиту у цьому секторі господарства. Діючі на ринку курортно-рекреаційної сфери організації не мають спільного об'єднаного осередку або представлені невеликими вузькогалузевими групами, що обмежує їх здатність до самостійного інноваційного розвитку, конкуренції із зарубіжними фірмами. Тому одним з найістотніших стимулів із залучення інвестицій є наявність інститутів розвитку, що функціонують на принципах державно-приватного партнерства, зокрема, таким інститутом є спеціальні економічні зони [2].

Порядок створення і ліквідації та механізм функціонування спеціальних (вільних) економічних зон на території України, загальні правові і економічні основи їх статусу, а також загальні правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності визначаються Законом України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон". Метою створення

спеціальних (вільних) економічних зон є залучення іноземних інвестицій, сприяння їх розвитку, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності.

Згідно з чинним законодавством, станом на 1 січня 2015 р. в Україні утворено 10 спеціальних (вільних) економічних зон (С(В)ЕЗ) та 65 територій пріоритетного розвитку (ТПР) із спеціальним режимом інвестиційної діяльності у 12 областях України. За даними статистичного спостереження, станом на 1 січня 2015 р. у шести С(В)ЕЗ та на восьми ТПР реалізуються 94 проекти. Цими проектами передбачено надходження інвестицій в обсязі 1036,0 млн дол. США, з них у С(В)ЕЗ — 523,8 млн дол. (50,6% від загального обсягу), на ТПР — 512,2 млн дол. (49,4%) (табл. 2). За інвестиційними проектами, що реалізуються, фактично надійшло 1035,2 млн дол. інвестицій, що становить 99,9% передбачених обсягів, з них 658,2 млн дол. (63,6% від обсягу надходжень) — у С(В)ЕЗ, 377,0 млн дол. (36,4%) — на ТПР. Українськими інвесторами вкладено 671,1 млн дол. інвестицій (64,8% від загального обсягу), іноземними — 364,1 млн дол. (35,2%). У 2014 р. внесено 35,2 млн дол. українських інвестицій.

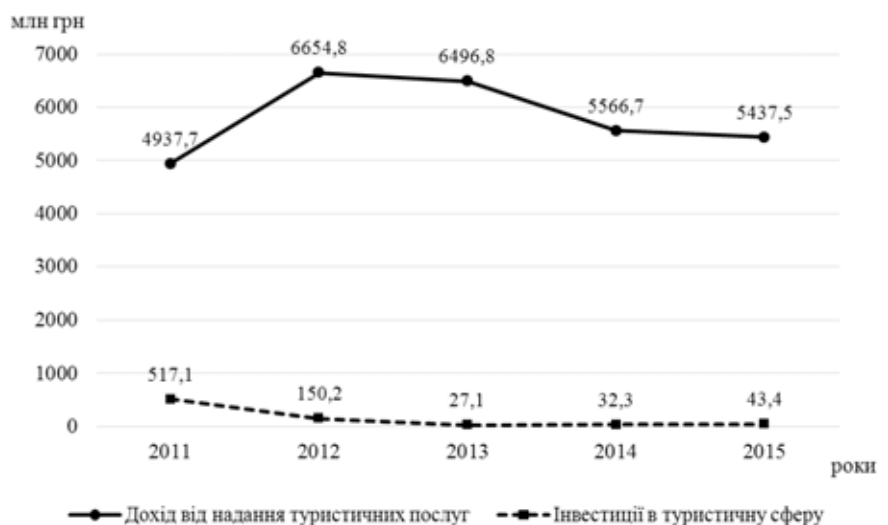

Рис. 1. Дохід від надання туристичних послуг та інвестиційне забезпечення галузі, млн грн.

Таблиця 2. Надходження та освоєння інвестицій у спеціальних (вільних) економічних зонах та на територіях пріоритетного розвитку України (тис. дол. США), 2014 р.

	Передбачено		Фактично надійшло інвестицій з початку	
	проектами	на рік	реалізації проектів	звітного року
Україна	1036025,2	29035,0	1035212,5	35220,2
Усього за спеціальними (вільними) економічними зонами	523824,4	27093,6	658241,3	33469,3
СЄЗ "Донецьк"	7000,0	—	3467,0	—
СЄЗ "Закарпаття"	268754,5	2125,5	361075,2	4716,2
СЄЗ "Славутин"	609,7	—	69,5	—
СЄЗ "Яворів"	198079,2	22097,8	211860,4	22637,0
С(В)ЄЗ "Порто-Франко"	29981,6	—	66700,7	6082,3
СЄЗ "Рені"	19399,4	2870,3	15068,5	33,8
Усього за територіями пріоритетного розвитку	512200,8	1941,4	376971,2	1750,9

Залежно від господарської спрямованості та економіко-правових умов діяльності, можуть створюватися такі спеціальні економічні зони: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристично-рекреаційні, страхові, банківські тощо.

Цілі спеціальних економічних зон туристично-рекреаційного типу: підвищення конкурентоспроможності рекреаційної діяльності, розвиток лікувально-оздоровчих курортів, розвиток діяльності з організації лікування та профілактики захворювань. Найпоширенішими перевагами, якими користуються туристично-рекреаційні економічні зони, крім адміністративних, інфраструктурних переваг, виступає спеціальний режим податкових пільг, що формалізується в нормативно-правових документах. Податкові пільги надаються терміном від 5 до 10 років і стосуються зменшення податку на прибуток, податку на землю, транспортного податку тощо. Такий підхід дає змогу певною мірою стабілізувати інвестиційний клімат на територіях спеціальних економічних зон, застосовувати загальні умови оподаткування з відповідними вилученнями згідно з Податковим кодексом України.

Потрібно звернути увагу на те, що податкові преференції — це не всемогутній засіб для залучення вітчизняних та зарубіжних інвестицій. Його ефективність залежить від таких організаційно-практичних чинників: політичної стабільності, розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, наявності професійних кадрів, забезпечення режиму "одного вікна", мінімізації перешкод безпечення на території спеціальних економічних зон. Окрім того, до таких чинників відносять також залучення приватних інвестицій, що передбачає активну взаємодію з державними органами як в частині встановлення частки ризиків, так і в частині надання державних гарантій у процесі довгострокового кредитування та розміщення облігаційних позик для стимулювання розвитку туристично-рекреаційних економічних зон.

На нашу думку, з огляду на необхідність залучення додаткових інвестицій та з метою покриття дефіциту бюджетних коштів у процесі прискореного формування спеціальних економічних зон курортно-рекреаційного типу державі потрібно випустити загальноукраїнську довгострокову облігаційну позику у вигляді цінних паперів. Такий документ дає змогу отримати після закінчення визначеного терміну вказану номінальну вартість

або її дохідний еквівалент. Облігації державної позики, що гарантують покриття ризиків, характеризуються високим рівнем надійності, тому що теоретично держава не здатна збанкрутувати.

Виплати доходів за облігаціями будуть здійснюватися в розмірі постійної номінальної відсоткової ставки у вигляді виграшу в обсязі 35% від загальної вартості облігації впродовж певного терміну (наприклад, десяти років). Тиражі виграшних облігацій публікуються, починаючи з другого року, а решта облігацій після закінчення визначеного терміну погашаються згідно з номінальною вартістю та врахуванням рівня інфляції. В умови розміщення позики обов'язково

мають включатись умови виграшу та встановлена періодичність розіграшів облігацій певного випуску згідно з типами лотерейних квитків.

Для визначення прибутковості облігацій використовується відсоткове співвідношення ціни її придбання та номінальної вартості. Відсотковий дохід за цінними паперами, випущеними державою, не включається до розрахунку розміру податку на прибуток.

Використання таких облігацій гарантує захист інтересів як населення, так і корпоративних покупців від інфляційних процесів, оскільки погашення здійснюється з урахуванням середнього показника інфляції за останні три роки. Окрім того, виділені засоби корпоративних підприємств слід визначати як витрати для розрахунку податку на прибуток. Для банківської сфери припустиме скорочення обов'язкових резервних коштів на обсяг придбаних державних облігацій.

На сьогодні найважливішим джерелом залучення додаткових інвестицій є облігаційна схема залучення грошових коштів з гарантованим доходом. Закордонний досвід свідчить про ефективність роботи такого механізму у провідних країнах світу, що зумовлює необхідність його розширення в нашій країні та створення інституту облігаційного ринку. Вирішальну роль на етапі становлення повинна зіграти вітчизняна банківська система. Проте в нашому законодавстві банківський сегмент передбачає на особливих умовах у сфері ринкових відносин.

Закордонний досвід формування та функціонування всіх форм особливих економічних зон згідно з принципами партнерства держави та приватних господарств забезпечує зростання виробничого потенціалу, зменшення безробіття, покращення інфраструктури, зрештою значний мультиплікативний ефект. Це повністю відповідає і потребам туристично-рекреаційних особливих економічних зон. На сьогодні у світі туризм забезпечує 9% загальносвітового ВВП. Згідно із експертними оцінками, загальний внесок рекреаційної галузі та туризму у формування світової зайнятості складає одне робоче місце з 12-ти. Незважаючи на процеси стагнації в світовій економіці, туризм та рекреація продовжують підтримувати стійкість та демонструють сильну відновлювальну здатність.

Згідно із прогностичними розрахунками Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO), обсяг рекреаційної галузі сягне 10% світового ВВП уже до 2022 р.,

що становить близько 10 трлн дол. США одночасно забезпечивши 10% загальносвітової кількості робочих місць. Згідно із розрахунками UNWTO, на сьогодні туризм — це єдина галузь економіки у всьому світі, що демонструє своє зростання. Наша країна може зайняти лідируючі позиції в галузі рекреації за умови, якщо туризм на практиці буде пріоритетним напрямом розвитку країни, що передбачає забезпечення відповідними інструментами необхідної кількості інвестицій.

Суб'єкти господарювання всередині спеціальних економічних зон курортно-рекреаційного типу мають право здійснювати на її території винятково туристично-рекреаційну діяльність у рамках відповідної угоди. Під туристично-рекреаційною діяльністю мається на увазі діяльність юридичних осіб, приватних підприємств у сфері будівництва, реконструкції та експлуатації об'єктів туристичної індустрії, об'єктів санаторно-курортного лікування, медичної реабілітації та відпочинку громадян. Також до її складу входить туристична діяльність, розробка мінеральних родовищ, лікувальних грязей та інших природних ресурсів лікувального призначення, їх видобуток та використання в процесі санаторно-курортного лікування і профілактики різноманітних захворювань, медичної реабілітації, організації відпочинку громадян, промислового розливу мінеральних вод. Створення спеціальних економічних зон туристично-рекреаційного призначення на території нашої країни не лише підвищить її курортний потенціал, а й забезпечить можливість комплексного використання природних ресурсів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Ефективний механізм інвестиційного забезпечення курортно-рекреаційних територій загалом зводяться до реалізації стратегії збалансування процесів інвестиційної діяльності у сфері приватно-державного партнерства щодо спеціальних економічних зон у формі співфінансування проектів, залучення довгострокових кредитів комерційних банків, використання податкових пільг, а також залучення грошових коштів населення. Загалом, імперативи інвестиційного забезпечення розвитку курортно-рекреаційних територій ставлять перед економікою, поряд з високою адаптивністю середовища, завдання володіти достатньою організаційно-фінансовою цілісністю і бути схильними до активної інвестиційної функції. Ці якості є необхідними рекреаційній сфері для здійснення активного інвестиційного менеджменту, ефективного управління відтворювальними процесами у відповідних спеціальних економічних зонах туристично-рекреаційного типу.

З огляду на актуальність створення спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку курортно-рекреаційного типу та низку питань щодо класифікації рекреаційної галузі дослідження потребують подальшого у цій сфері розгляду.

Література:

1. В'юн В.Г. Теоретичні аспекти управління розвитком та формування рекреаційних територій / В.Г. В'юн, О.М. Гайдаєнко // Економічний вісник НГУ. — 2007. — № 2. — С. 91—97.

2. Вуйцик О. Вплив податкового регулювання на інвестиційну діяльність у рекреаційно-туристичному комплексі України / О. Вуйцик // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. — 2012. — Вип. 29 (2). — С. 35—44.

3. Захарченко П.В. Модель інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку курортно-рекреаційного комплексу / П.В. Захарченко // Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 7. — С. 4—6.

4. Каменщиков П.В. Использование современных финансовых инструментов при реализации инвестиционных проектов в особой экономической зоне туристско-рекреационного типа / П.В. Каменщиков // Сб. статей Под ред. А.М. Симичева. — Выпуск 31. — М.: МАКС Пресс, 2010. — С. 44—52.

5. Назаралиев И.З. Туристско-рекреационные особые экономические зоны: правовые, организационные и финансовые условия функционирования / И.З. Назаралиев // Экономические науки. — 2012. — № 12. — С. 105—110.

6. Попов А.Р. Кластерные формы организации и финансирования курортно-туристической сферы / А.Р. Попов // Региональная экономика. Теория и практика. Научно-практический и аналитический журнал. — 2010. — № 14 (149). — С. 54—57.

7. Williams, Peter W. (1994) Frameworks for assessing tourism's environmental impacts. In J.R.B. Ritchie and C.R. Goeldner (eds). *Travel, Tourism and, Hospitality Research* (second edition); New York: John Wiley and Sons Inc., pp. 425—436.

References:

1. V'iun, V.H. and Hajdaenko, O.M. (2007), "Theoretical aspects of the formation and development of recreational areas", *Ekonomicznyj visnyk NHU*, vol. 2, pp. 91—97.

2. Vujtsyk, O. (2012), "The impact of tax regulations for investment activity in the recreational and tourist complex Ukraine", *Visnyk L'viv's'koho universytetu*, no. 29 (2), pp. 35—44.

3. Zakharchenko, P.V. (2013), "Model Investment maintenance of innovative development of resort and recreational complex", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 7, pp. 4—6.

4. Kamenshnikov, P.V. (2010), "The use of modern financial instruments for investment projects in the special economic zone of tourist-recreational type", *Sb. statej Pod red. A.M. Simicheva*, no. 31, pp. 44—52.

5. Nazaraliev, I.Z. (2012), "Tourist-recreational special economic zones: the legal, organizational and financial conditions for the functioning of", *Jekonomicheskie nauki*, vol. 12, pp. 105—110.

6. Popov, A.R. (2010), "Cluster forms of organization and funding of health resort and tourism industry", *Regional'naja jekonomika. Teorija i praktika. Nauchno-prakticheskij i analiticheskij zhurnal*, vol. 14 (149), pp. 54—57.

7. Williams, P. Ritchie, J. and Goeldner, C. (1994), *Frameworks for assessing tourism's environmental impacts. Travel, Tourism and, Hospitality Research*, 2nd ed, John Wiley and Sons Inc., New York, USA.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2016 р.

Ю. А. Никитюк,

к. с.-г. н., с. н. с., старший науковий співробітник відділу економіки природокористування в агросфері, Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ

СТАН ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ЛІКАРСЬКОЇ РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ

Yu. Nykytiuk,

Ph.D. in Agricultural Sciences, Senior Research Fellow, Senior Research Fellow of the Division Of Environmental Economics in the Agrosphere, Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS

STATE AND TRENDS IN THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS INCREASE OF THE DOMESTIC MARKET OF MEDICINAL PLANTS

В статті проаналізовано закономірності та системні проблеми інвестиційного забезпечення галузі лікарського рослинництва, характерні для багатьох галузей агропромислового комплексу. Виявлено основні ознаки інвестиційної привабливості вітчизняного ринку лікарської рослинної сировини, що дало змогу обґрунтувати напрями її підвищення. Запропоновано комплекс заходів, орієнтованих на підвищення інвестиційної привабливості суб'єктів ринку лікарської рослинної сировини та визначено шляхи залучення інвестицій у галузь лікарського рослинництва в Україні.

This paper deals with patterns and systemic challenges of investment support to medicinal plant cultivation industry, which are characteristic for many areas of agriculture. The author has discovered main features of the investment attractiveness of the domestic market of medicinal plants, which helped to justify directions of its improvement. The author suggests a set of measures aimed at increasing investment attractiveness of the medicinal plants market subjects. Ways to attract investments into the industry of medicinal plant cultivation in Ukraine have been identified.

Ключові слова: інвестиції, напрями, інвестиційна привабливість, ринок, лікарська рослинна сировина.
Key words: investment, trends, investment attractiveness, market, medicinal plants material.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідною умовою збалансованого розвитку будь-якої галузі економіки є належне інвестиційне забезпечення, у т.ч і ринку лікарської рослинної сировини. Важливим елементом забезпечення зростання економічного рівня галузі є її інвестиційна привабливість, сучасний рівень якої в Україні є доволі низьким і неоднорідним. Так, підприємства лікарського рослинництва не можуть розвиватись самостійно через потребу

у великих обсягах інвестицій і відсутність джерел їх забезпечення. Тому нинішні умови господарювання потребують істотного покращення інвестиційного клімату у цій галузі, що надасть змогу забезпечити сталий розвиток вітчизняного ринку лікарської рослинної сировини завдяки удосконаленню та розширенню лікарського агропромисловництва. Розв'язання цієї проблеми значною мірою зумовлено формуванням системи підвищення інвестиційної привабливості як лікарсько-

го рослинництва, так і ринку лікарської рослинної сировини загалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній аграрній науці інвестуванню присвячено праці багатьох відомих вітчизняних учених. Це, насамперед, дослідження А. Гайдуцького, С. Гуткевич, О. Дадія, Я. Крупки, Г. Лайка, М. Маліка, Л. Мармуль, Г. Підлісецького, П. Саблука, О. Ульянченка, В. Юрчишина та ін. У своїх роботах особливу увагу приділили проблемам взаємозв'язку інвестицій і економічного розвитку виробництва, їх ролі у відтворювальному процесі, розвитку підприємницької активності тощо. Проблемам оцінки та підвищення рівня інвестиційної привабливості аграрної галузі присвячено праці вчених-економістів, зокрема: Б. Дадашева, І. Вініченка, М. Кісіля, В. Чемерис, А. Чупіса, О. Шкуратова та ін. Однак, незважаючи на багатоаспектність наукових досліджень, деякі питання щодо особливостей інвестування міжгалузевих ринків, які пов'язані з аграрним сектором, залишаються недостатньо вивченими і потребують адаптації теоретико-прикладних засад формування системи напрямів, що визначають інвестиційну привабливість ринку лікарської рослинної сировини.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану та обґрунтуванні напрямів підвищення інвестиційної привабливості вітчизняного ринку лікарської рослинної сировини.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Необхідність обґрунтування напрямів підвищення інвестиційної привабливості вітчизняного лікарського рослинництва в умовах посилення конкурентної боротьби на фармацевтичному та продовольчому ринку обумовлено об'єктивною потребою забезпечення безпеки та здоров'я суспільства. Загалом, під інвестиційною привабливістю ринку лікарської рослинної сировини слід розуміти інтегральну характеристику сукупності природно-кліматичних, географічних, соціально-економічних, політичних, екологічних, інституціональних умов, що визначають доцільність вкладення капіталу у цю галузь економіки.

Виробництво лікарських засобів на основі рослинної сировини впродовж десятиліть було найважливішою складовою вітчизняної фарміндустрії. Однак за сучасних ринкових умов виробники лікарських рослинних засобів діють в ситуації дедалі більше вираженої кон'юнктури як усередині свого сегмента фармацевтичного ринку, так і з боку виробників синтетичних лікарських препаратів.

Так, основними суб'єктами вказаного ринку є підприємства, що займаються заготівлею дикоростучої лікарської сировини, його промисловим культивуванням, переробкою і реалізацією. Проблеми сучасного ринку полягають в тому, що проведені в цій галузі дослідження відносяться і ще до радянського періоду і значною мірою є застарілими, а також у тому, що під час їх вирощування широко використовується ручна праця. Тому дуже важливим є забезпечення сільсько-

господарських товаровиробників лікарських рослин та переробних підприємств інвестиційними ресурсами для оновлення технічних засобів та впровадження інноваційних технологій виробництва. Для цих цілей в Україні необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат на досліджуваному ринку, спростити законодавчу базу, ширше використовувати світовий досвід тощо.

Виробництво лікарської рослинної сировини, як і препаратів медичного призначення на її основі, — є доволі актуальним і прибутковим бізнесом, оскільки значна кількість видів лікувально-рослинної сировини має необмежений попит на зовнішньому ринку. Тому наразі вкрай важливим з боку держави є сприяння у вирощуванні лікарських рослин і залучення інвестиційних коштів на розроблення проектів нових сучасних лікарських засобів, їх доклінічного та клінічного випробування, реклама розроблених препаратів. Вирощування лікарської рослинної сировини забезпечить винахід нових ефективніших препаратів, забезпечить якісне лікування та отримання в подальшому значного прибутку [2].

Загалом, на думку експертів, цей сегмент є перспективним, оскільки до натуральних природних препаратів проявляють зацікавленість великі компанії-виробники. Це пояснюється двома чинниками: відносно невеликими розмірами первісних інвестицій і популярним нині трендом "екологічності та натуральності", що охоплює всі сфери життя.

Ринок лікарської рослинної сировини України є не тільки привабливим для вкладення інвестицій, але і доступним бізнесом. За даними сільськогосподарських товаровиробників, що вирощують лікарські рослини, витрати на сушильне устаткування (залежно від його потужності) можуть становити 200—800 тис. грн. Серійного виробництва спеціалізованої прибиральної техніки для лікарських трав в Україні немає, а імпортні машини коштують дорого (до 60 тис. дол. США), тому деякі аграрії самі конструюють збиральні комбайни на основі вітчизняної техніки [4], щоб досягти максимальної рентабельності підприємства.

Загалом, інвестиційну привабливість вітчизняного ринку лікарської рослинної сировини можна охарактеризувати такими ознаками [1, с. 16]:

- ємність ринку (ринок лікарської рослинної сировини ще не насичений, існуюча на сьогодні пропозиція не покриває повною мірою потреби ринку);

- постійно зростаючий попит (фітотерапія в Україні та ближньому зарубіжжі стає дедалі популярнішою, а це сприяє збільшенню попиту на фіточаї, трав'яні бальзами і розширенню потенційного ринку для цих товарів);

- можливість високорентабельного виробництва без значних капіталовкладень (якщо немає можливості вкласти гроші в побудову теплиці, у вирощування овочів або ягід, то можна зібрати дикорослі лікарські трави);

- сприятливість природних та еколого-економічних умов культивування лікарських рослин.

Також слід підкреслити, що в процесі виробничої діяльності з культивування лікарських рослин, крім отримання товарної сировини, проявляються і зовнішні (неринкові) ефекти, які створюють додаткові переваги в рамках багатофункціонального сільськогосподарського виробництва [7]. Наприклад, на стику соціальної

Рис. 1. Структурна схема механізму підвищення інвестиційної привабливості ринку лікарської рослинної сировини

Джерело: сформовано автором на основі [1; 6].

та екологічної складових його багатофункціональності зберігається біорізноманіття (за раціональної системи заготовки дикорослих рослин), що підвищує культурно-освітній рівень сільського населення, а розвиток туризму стимулює охорону природних пам'яток, звичаїв, фольклору.

Конкурентними перевагами для підвищення інвестиційної привабливості ринку лікарської рослинної сировини в Україні також є [4; 5]: екологічно чиста сировина рослинного походження; функціонування мережі освітніх центрів високого рівня, які здійснюють підготовку фахівців для фармацевтичної галузі; науковий потенціал, орієнтований на розробку інноваційних фармацевтичних препаратів, технологій переробки рослинної сировини; наявність високотехнологічних підприємств фармацевтичної промисловості.

Щоб підвищити інвестиційну привабливість ринку лікарської рослинної сировини в Україні, для інвесторів необхідно створити певні умови, зокрема: розробити та впровадити загальні концепції щодо інвестицій у лікарському рослинництві та його переробці; прийняти законодавчі акти щодо інвестицій і підприємницької діяльності цієї галузі; здійснювати контроль за процесами іноземного інвестування у фітофармацевтичну галузь; надавати інвесторам підтримку, в т.ч. інформаційну, експертну, технічну та інших видів; врахувати інвестиційні ризики шляхом надання державних гарантій; здійснювати екологічний контроль.

Механізм підвищення інвестиційної привабливості вітчизняного ринку лікарської рослинної сировини передбачає сукупність взаємодіючих організаційних і еко-

номічних складових, спрямованих на створення спонукальних мотивів та інтересів вкладення капіталу, і, насамперед, приватними інвесторами в галузі з виробництва та переробки лікарських рослин, а також обслуговуючих організацій цього ринку (рис. 1). Складові цього механізму виступають не лише як сукупність окремих елементів, а формують певну систему взаємопов'язаних та взаємозалежних інструментів для підвищення інвестиційного потенціалу і зниження інвестиційного ризику.

Цей механізм налічує чотири взаємопов'язані блоки, кожен з яких може функціонувати самостійно, але реального економічного ефекту вони досягають тільки за умови спільної дії в досягненні єдиної мети — залучення капіталу в сільське господарство для забезпечення конкурентоспроможності галузі на основі використання високотехнологічних засобів виробництва.

Оптимізація основних ознак та переваг вітчизняної галузі лікарського рослинництва дає змогу обґрунтувати подальші напрями підвищення інвестиційної привабливості ринку лікарської рослинної сировини в Україні [1—5]. Важливим напрямом є комплексне і повне використання географічних переваг вітчизняної галузі за допомогою формування дієвої логістичної інфраструктури, що надасть змогу значною мірою оптимізувати транспортні витрати підприємств, прискорити терміни перевезення лікарської сировини, поліпшити рівень життя сільського населення та знизити соціальну напруженість в сільській місцевості. Поряд із тим підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу лікарського рослинництва залежить від досяг-

нення науково обґрунтованої територіальної спеціалізації виробництва за природно-економічними зонами.

Наступний напрям передбачає формування сприятливих умов залучення в галузь лікарського рослинництва недержавних інвестицій — заощаджень населення, кредитних ресурсів, накопичень суб'єктів господарювання, іноземних інвестицій. З метою реалізації цього завдання необхідно вдосконалити систему державних гарантій і механізмів захисту приватних інвестицій, у т. ч. за допомогою створення заставного земельного фонду, пільгового оподаткування, кредитування, розробки механізму закладення майбутнього врожаю під довгострокові кредити [1, 2].

Не менш важливим напрямом є активне державне регулювання інвестиційного процесу в сільському господарстві, спрямоване, насамперед, на поліпшення інвестиційного клімату та забезпечення зниження ризиків.

Найважливішим напрямом підвищення інвестиційної привабливості вітчизняного ринку лікарської рослинної сировини, на нашу думку, є виробничий чинник. В умовах радянської планової економіки в Україні існувала доволі потужна база з вирощування та заготівлі лікарських трав, яка після розвалу СРСР теж прийшла в занепад. З 14 радгоспів-заводів з виробництва лікарських трав, що входили в державну структуру "Укрфітотерапія", залишилося чотири (у Полтавській, Сумській, Львівській, Тернопільській областях). Отже, труднощі у розвитку виробництва лікарської рослинної сировини пояснюються тим, що колишні спеціалізовані господарства перебувають у занепаді. Спостерігається моральна і фізична зношеність технологічного обладнання, дефіцит виробничих потужностей для деяких видів переробки лікарської рослинної сировини. Завдання модернізації матеріально-технічної бази лікарського рослинництва має бути одним з ключових напрямів стратегії розвитку аграрного сектора України. Цей напрям планується реалізувати шляхом: стимулювання освоєння інноваційних технологій і забезпечення умов впровадження в лікарському рослинництві високопродуктивних технічних засобів; стимулювання інвестиційної активності підприємницьких структур; розвитку виробничої інфраструктури вирощування та переробки лікарських рослин.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зважаючи на перспективність малих форм господарювання в галузі лікарського рослинництва щодо розв'язання проблеми забезпечення ринку лікарською рослиною сировиною, державна підтримка повинна бути орієнтована не тільки на забезпечення реалізації заходів із підвищення фінансової стійкості, але і на сприяння в становленні необхідної інституціональної інфраструктури (зокрема — кредитних, споживчих, інвестиційних) у вигляді інтеграційних об'єднань. Зокрема, одним з найперспективніших методів у цьому напрямі є формування кластерів. Але для отримання права на розвиток і свого місця в системі структури інвестиційного ринку країни у сфері лікарського рослинництва, кластерам необхідна комплексна законодавча, фінансова, економічна, консультаційна допомога з боку держави. Іншими словами, інституціональні трансформації та низка

перетворень на ринку лікарської рослинної сировини надасть змогу істотно підвищити інвестиційний потенціал і знизити ризики інвестиційних вкладень в галузь, що буде сприяти подальшому підвищенню її конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості.

Література:

1. Батырова М.К. Институциональные преобразования инвестиционного рынка как фактор повышения инвестиционной привлекательности сельского хозяйства региона / М.К. Батырова // Аграрный вестник Урала. — 2008. — № 10. — С. 15—22.
2. Мірзоева Т.В. Особливості вітчизняного ринку лікарських рослин в умовах сьогодення / Т.В. Мірзоева // Інноваційна економіка. — 2013. — № 6. — С. 209—212.
3. Наролина Ю.В. Повышение инвестиционной привлекательности АПК региона (на примере Воронежской области) / Ю.В. Наролина // Вестник Тамбовского университета. — 2009. — Вып. 1 (69). — С. 389—396. (Сер.: Гуманитарные науки).
4. Обзор рынка лекарственного растительного сырья Украины 2014: [аналитический сборник] / Маркетинговая компания Синергия, 2015. — 37 с.
5. Семак Б.Б. Наукові засади формування ринку рослинної технічної сировини та його окремих сегментів в Україні: монографія / Б.Б. Семак. — Львів: Видавництво Львівської КА, 2007. — 512 с.
6. Шкуратов О.І. Розвиток інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України: [монографія] / О.І. Шкуратов, Н.В. Кюрчева. — К.: ТОВ "Кондор", 2011. — 338 с.
7. Lonner J. Herbal medicine in Belarus / J. Lonner, I. Darashkevich // HerbalGram. — 2006. — № 68. — P. 36—38.

References:

1. Batyrova, M.K. (2008), "Institutional reforms of the investment market as a factor of increasing the investment attractiveness of the agricultural region", *Agrarnyj vestnik Urala*, vol. 10, pp. 15—22.
 2. Mirzoeva, T.V. (2013), "Features of the domestic market for medicinal plants under the present", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 6, pp. 209—212.
 3. Narolina, Ju.V. (2009), "Increase of investment attraction in the region (in the Voronezh region)", *Vestnik Tambovskogo universiteta*, no. 1 (69), pp. 389—396.
 4. Synergy Marketing Company (2015), "Obzor rynku lekarstvennogo rastitel'nogo syr'ja Ukrainy 2014. Analiticheskij sbornik" [Market Overview medicinal plants in Ukraine 2014. Analytical collection], Kyiv, Ukraine.
 5. Semak, B.B. (2007), *Naukovi zasady formuvannia rynku roslynnoi tekhnichnoi syrovyny ta joho okremykh sehmentiv v Ukraini* [Scientific basis forming plant industrial raw materials market and its individual segments in Ukraine], Vydavnytstvo L'vivs'koi KA, L'viv, Ukraine.
 6. Shkuratov, O.I. and Kiurcheva, N.V. (2011), *Rozvytok investytsijnoi diial'nosti v aharnomu sektori ekonomiky Ukrainy* [The development of investment in the agricultural sector Ukraine], Kondor, Kyiv, Ukraine.
 7. Lonner, J. and Darashkevich, I. (2006), "Herbal medicine in Belarus", *HerbalGram*, vol. 68, pp. 36—38.
- Стаття надійшла до редакції 20.12.2016 р.*

М. А. Шестак,
здобувач кафедри лісового менеджменту,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕРОБКИ ДЕРЕВНИХ ВІДХОДІВ НА ОСНОВІ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

М. Shestak,
PhD student of the Forest Management Department,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

INNOVATIVE-INVESTMENT SUPPORT FOR WASTE WOOD PROCESSING BASED ON CLUSTERING OF FORESTRY ACTIVITY

У статті обґрунтовано необхідність розробки сучасного інноваційно-інвестиційного забезпечення переробки деревних відходів як важливої складової комплексного використання лісоресурсного потенціалу та як вагомого чинника нарощення ресурсної бази виробництва паливних енергетичних ресурсів. Проаналізовано основні тенденції утворення та використання лісосічних відходів та відходів деревообробки на державних лісогосподарських підприємствах Волинської області. Магістральним напрямом інноваційно-інвестиційного забезпечення переробки деревних відходів визначено кластеризацію лісогосподарської діяльності. Сформовано авторський підхід до формування кластерного утворення на базі державних лісогосподарських підприємств, суб'єктів малого лісогосподарського підприємництва та деревообробних підприємств, яке дозволить забезпечити використання лісосічних відходів та відходів деревообробки для виробництва паливних деревних ресурсів.

In the article the necessity to elaborate modern innovative-investment support for waste wood processing as an important component of complex usage of forest-resource potential and as an considerable factor of increasing resource potential of fuel power resources production has been substantiated. The main trends of production of wood raw materials and wood waste at state forestry enterprises of Volyn' region have been analysed. Clustering of forestry activity has been defined as a main direction of innovative-investment support for waste wood processing. The author's approach to the establishment of cluster entity based on state forestry enterprises, small forestry businesses and wood processing enterprises has been formed, which will allow to ensure usage of wood raw materials and wood waste to produce wood fuel.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційне забезпечення, лісогосподарська діяльність, деревні відходи, відходи деревообробки, кластер, партнерські відносини, інноваційне ядро.

Key words: innovative-investment support, forestry activity, wood waste, wood raw materials, cluster, partnership relations, innovative core.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вагомим резервом підвищення рівня капіталізації використання лісоресурсного потенціалу державних

лісогосподарських підприємств та суб'єктів приватного лісогосподарського підприємництва є організація переробки деревних відходів на новій технологічній основі, що вимагає розробки сучасного інструментарію інноваційно-інвестиційного забезпечення утилізації вторинної сировини та диверсифікації номенкла-

Структура утворення деревних відходів

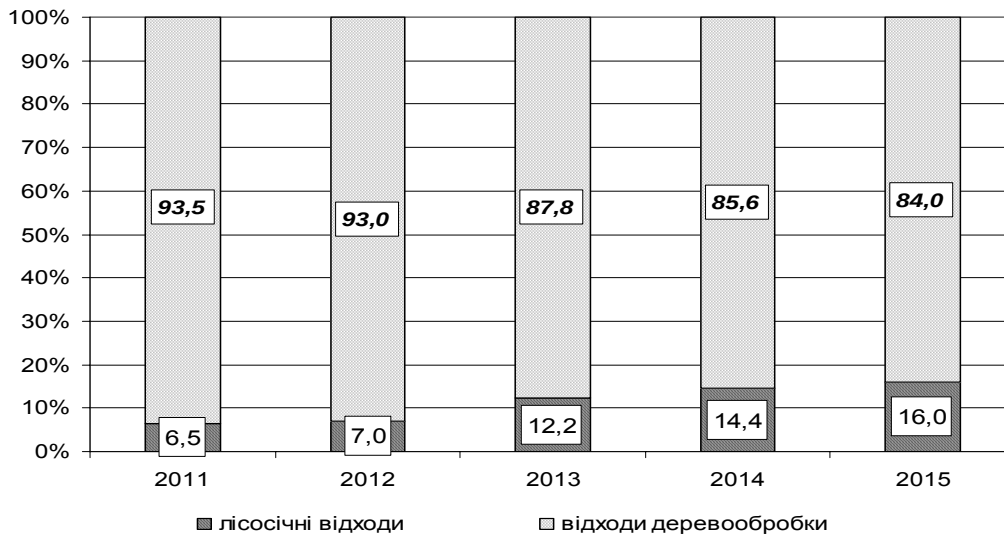

Рис. 1. Структура утворення деревних відходів

Джерело: розраховано за даними Волинського обласного управління лісового і мисливського господарства.

тури продукції за рахунок використання лісосічних відходів та відходів деревообробки. За нинішнього рівня бюджетного фінансування постійних лісокористувачів інноваційно-інвестиційне оновлення виробничо-технічної бази переробки деревних відходів є проблематичним, що вимагає залучення інвестицій вітчизняних приватних підприємницьких структур та нерезидентів.

У цьому плані обмежуючим чинником щодо диверсифікації джерел інвестування проектів модернізації та реконструкції основних засобів по переробці деревних відходів і виготовлення з них готової продукції (паливні гранули, паливні брикети, дерев'яні будівельні матеріали, сувенірні вироби) є державна форма власності на лісові та лісогосподарські активи, що не дозволяє повною мірою використати механізм іпотечно-заставних операцій, щоб отримувати на прийнятних умовах кредитні ресурси. За такої ситуації перспективною формою інноваційно-інвестиційного забезпечення переробки деревних відходів є кластеризація лісогосподарської діяльності, яка дасть можливість залучити фінансові ресурси приватного бізнесу та організаційний потенціал місцевих органів влади для того, щоб неліквідна деревина не спалювалася, а використовувалася для виробництва продукції з високою доданою вартістю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідність перегляду пріоритетів поведінки з деревними відходами обґрунтовується у ряді праць вітчизняних вчених, де наголос робиться на більш результативному їх залученні у відтворювальний процес. Недолуга державна політика в частині стимулювання виробництва продукції лісового господарства та продукції деревообробки з високою доданою вартістю налаштовували постійних лісокористувачів та деревообробників на максимально можливе використання ліквідної деревини, зокрема її продажу у необробле-

ному вигляді на експорт, а не на всебічне ресурсозбереження, що призвело до сировинного перегину у структурі всього лісопродуктового ланцюга та запрограмувало екстенсивний тип господарського освоєння лісоресурсного потенціалу.

Напрями удосконалення ринкового механізму управління відходами у сфері функціонування лісового сектора економіки України, на думку О. Голуба, є невід'ємною частиною економічного реформування галузей та виробництв, які його складають. Тому проблемами управління відходами тісно пов'язані із загальними проблемами управління підприємствами лісового сектора. В цілому вони потребують: реформування цінової політики з метою ширшого залучення відходів до сфери функціонування ринку лісових ресурсів; удосконалення нормативно-правової бази регламентування порядку використання відходів як додаткової ресурсної бази; кардинального покращення стану основних фондів лісогосподарських, деревообробних, целюлозно-паперових підприємств; інших організаційно-правових дій, спрямованих на підвищення технологічності підприємств лісового сектора економіки України [1].

У ряді праць пропонуються пріоритети ефективного використання деревних відходів шляхом встановлення партнерських відносин між постійними лісокористувачами, які водночас здійснюють і переробку деревини, та підприємницькими структурами (суб'єкти виробничого та фінансового підприємництва) і органами місцевої влади [3—5]. Магістральним напрямом таких підходів є обґрунтування доцільності створення кластерних структур у сфері поводження з деревними відходами, які дають можливість поєднати зусилля та ресурси всіх зацікавлених сторін у максимально ефективному використанні даної складової лісоресурсного потенціалу [2; 6].

Залишаються недостатньо відпрацьованими заходи та механізми, які даватимуть можливість пе-

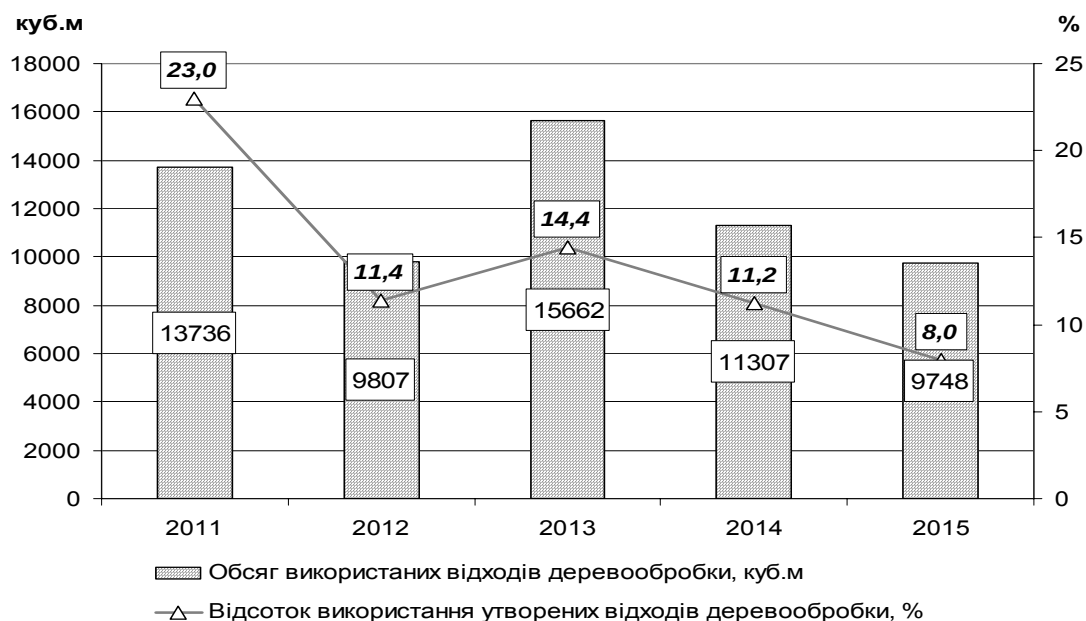

Рис. 2. Обсяг та відсоток використання утворених відходів деревообробки

Джерело: розраховано за даними Волинського обласного управління лісового і мисливського господарства.

реважну більшість лісосічних відходів та відходів деревообробки залучати у виробництво продукції, яка необхідна як постійним лісокористувачам, так і іншим учасникам кластерного утворення, в першу чергу органам місцевого самоврядування (мова йде про виробництво паливних деревних ресурсів, необхідних для заміни газових котлів на твердопаливні).

ворення на базі державних лісогосподарських підприємств, суб'єктів малого лісогосподарського підприємництва та деревообробних підприємств, що дозволить підвищити рівень капіталізації лісогосподарського виробництва та наростити обсяги паливних деревних ресурсів для задоволення потреб місцевого самоврядування та сільських домогосподарств.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування заходів щодо інноваційно-інвестиційного забезпечення переробки деревних відходів шляхом формування кластерного ут-

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У багатолісних регіонах лісове господарство є базовою ланкою господарського комплексу та важ-

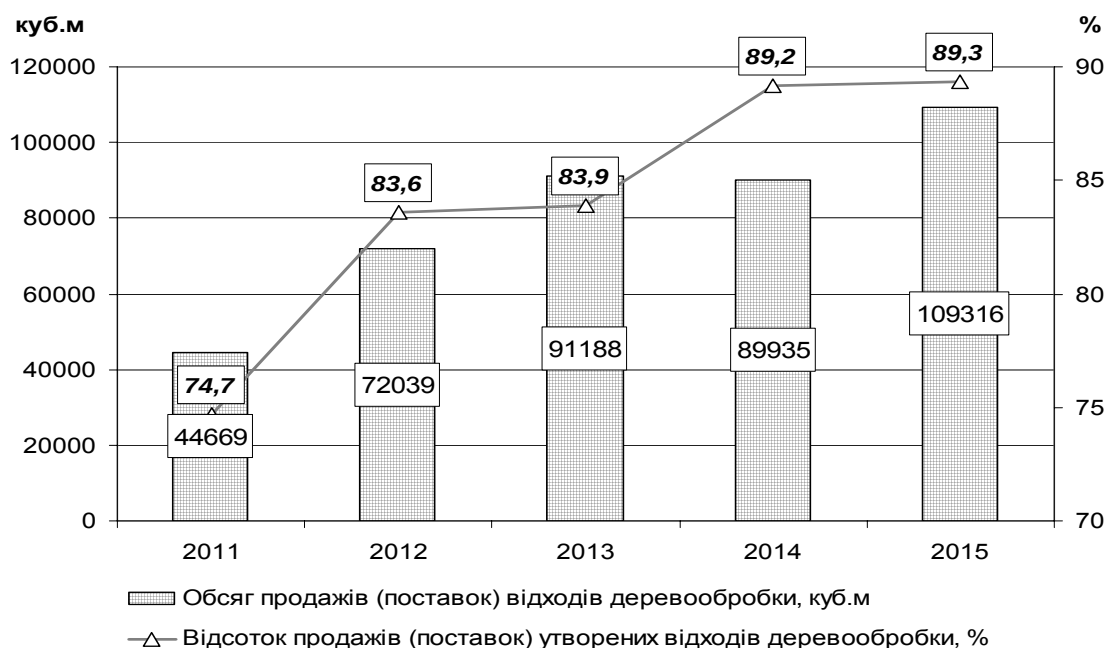

Рис. 3. Обсяг та відсоток продажів (поставок) утворених відходів деревообробки

Джерело: розраховано за даними Волинського обласного управління лісового і мисливського господарства.

Структура використання відходів деревообробки

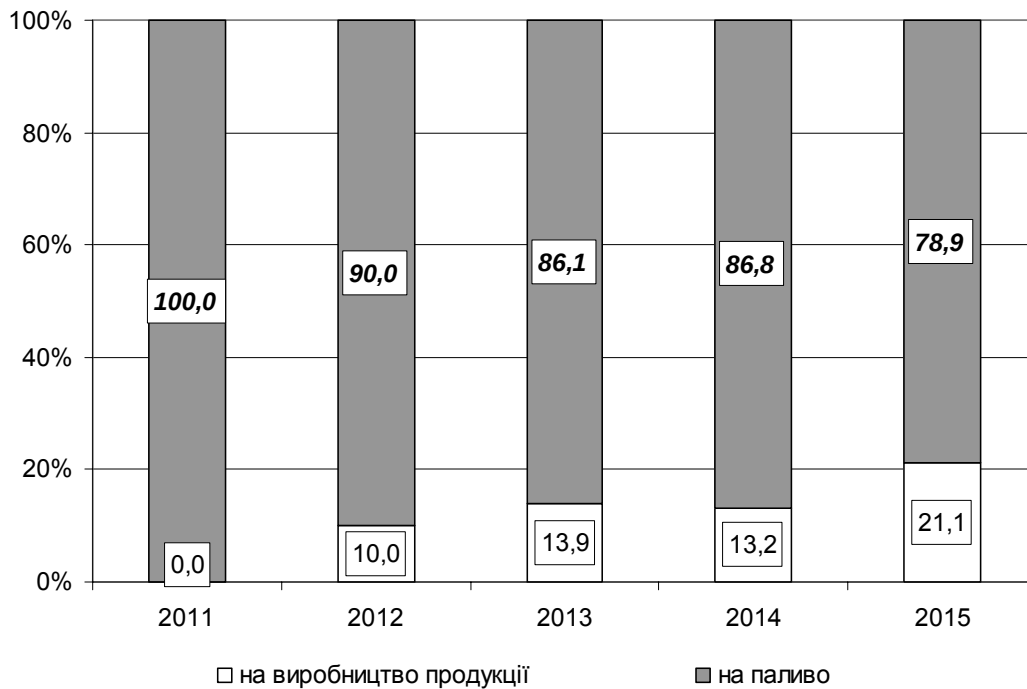

Рис. 4. Структура використання відходів деревообробки

Джерело: розраховано за даними Волинського обласного управління лісового і мисливського господарства.

ливим чинником підвищення рівня зайнятості місцевого населення. Волинська область в цьому плані є показовою. У підпорядкуванні Волинського обласного управління лісового і мисливського господарства (ВОУЛМГ) перебуває 22 лісгосподарських підприємства, які різняться за запасами лісосировини та техніко-технологічним рівнем лісозаготівельного та деревообробного виробництва. Здійснення різного роду рубок супроводжується утворенням

значних обсягів лісосічних відходів, а оброблення деревини природно призводить до утворення відходів деревообробки. Лісосічні відходи та відходи деревообробки в сумі являють собою деревні відходи.

У структурі деревних відходів, які утворюються в процесі господарської діяльності державних лісгосподарських підприємств ВОУЛМГ, спостерігається наступна закономірність: за період з 2011 по 2015

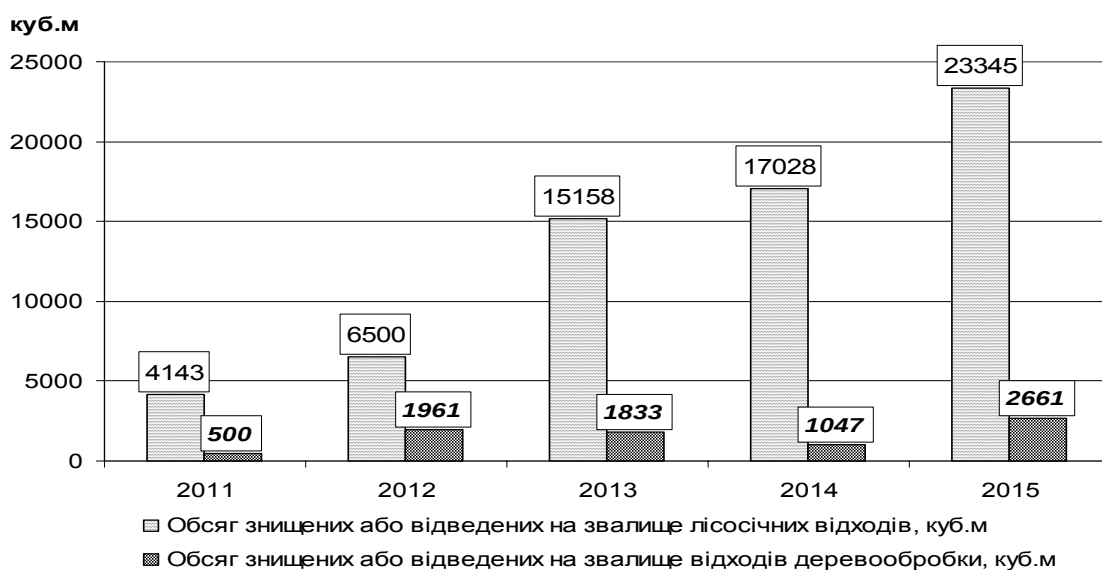

Рис. 5. Обсяг знищених або відведених на звалище лісосічних відходів та відходів деревообробки

Джерело: розраховано за даними Волинського обласного управління лісового і мисливського господарства.

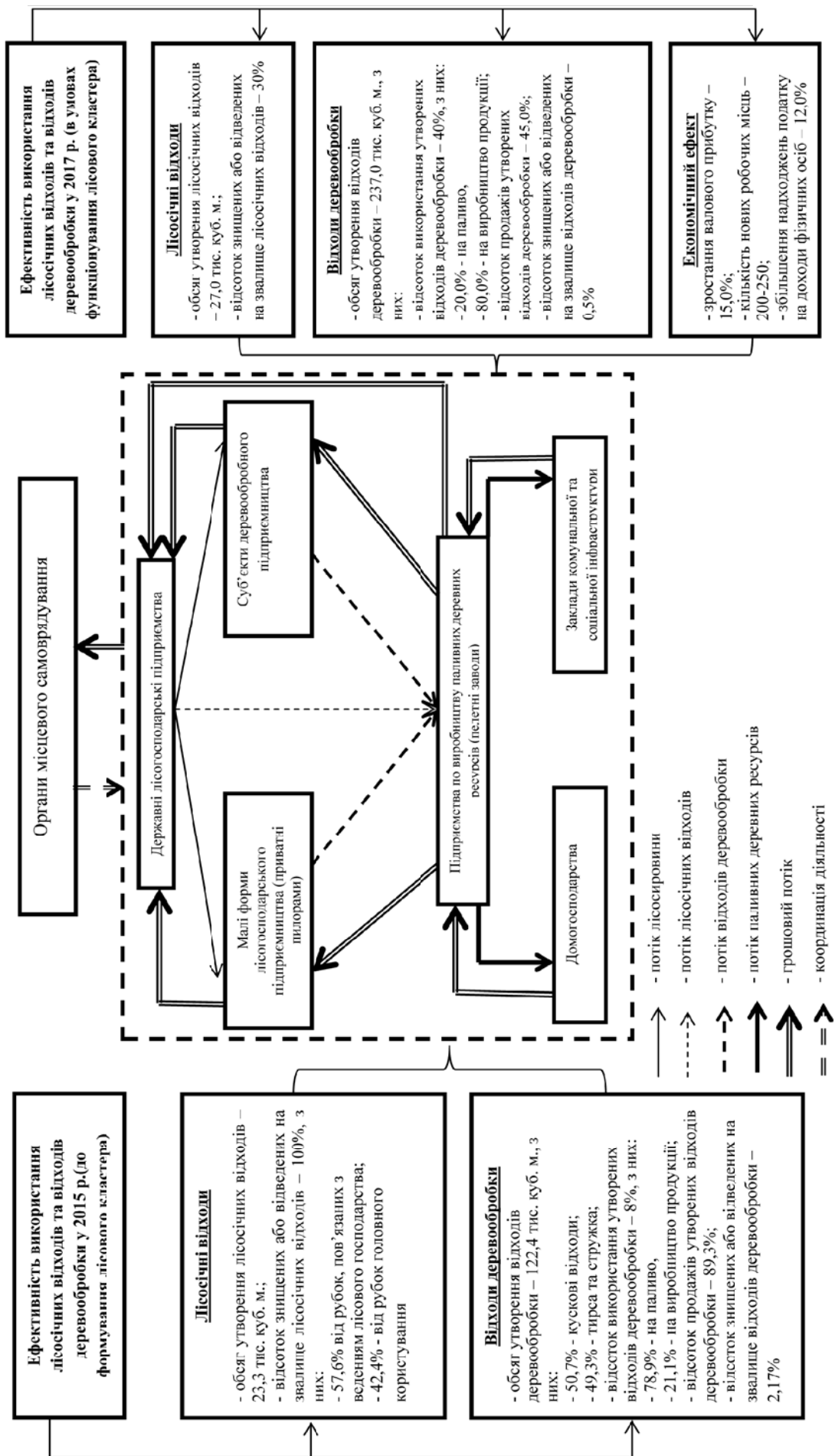

Рис. 6. Структура ДПП у формі кластерного утворення у сфері заготівлі та переробки деревних відходів

роки питома вага відходів деревообробки коливалася в межах 84—93,5%, лісосічні відходи становили відповідно 6,5—16% (рис. 1). Тобто, в структурі деревних відходів чітко простежується значне переважання відходів деревообробки над лісосічними відходами.

Незважаючи на те, що за період з 2011 по 2015 рік спостерігалось майже невинне збільшення обсягів утворення відходів деревообробки, в динаміці обсягу використаних відходів деревообробки навпаки спостерігається низхідна тенденція (рис. 2).

Якщо у 2011 році обсяг використаних відходів деревообробки складав 13736 м³, у 2014 — 11307 м³, то у 2015 — 9748 м³. Така динаміка фізичного обсягу використаних відходів деревообробки відобразилась і на відсотку їх використання по відношенню до обсягу утворених відходів.

Якщо у 2011 році відсоток використання утворених відходів деревообробки складав 23%, у 2014 році — 11,2%, то у 2015 році він знизився до рівня 8%. Тобто спостерігається факт значного зниження відсотку використання утворених відходів деревообробки, що свідчить про нераціональне використання наявного лісоресурсного потенціалу. У зв'язку із зниженням обсягу використання відходів деревообробки збільшився обсяг їх продажу (рис. 3). Так, у 2011 році підприємства ВОУЛМГ продавали 44669 м³ відходів деревообробки, у 2014 — 89935 м³, а у 2015 — 109316 м³.

Отже, обсяг продажу відходів деревообробки у 2015 році порівняно з 2011 роком збільшився більш, ніж у 2 рази у зв'язку з подальшою розбудовою деревообробної індустрії приватного лісогосподарського підприємництва. Збільшення фізичного обсягу продажу утворених відходів деревообробки призвело до зростання його питомої ваги в структурі поводження з відходами. Так, питома вага продажів, поставок утворених відходів деревообробки за період з 2011 по 2015 рік коливалася в інтервалі 74,7—89,3%. В структурі використання відходів деревообробки за період з 2011 по 2015 рік спостерігається наступна закономірність: поступове зростання з року в рік питомої ваги відходів деревообробки, які спрямовуються на виробництво продукції, а не йдуть на паливо (рис. 4).

Якщо у 2013 році всі 100% відходів деревообробки спрямовувалися на паливо, то в 2013 — 86,1%, а у 2015 — 78,9%. Натомість питома вага використаних відходів деревообробки на виробництво продукції з 10% у 2012 році збільшилася до 21,1% у 2015 році. Це є позитивним явищем і свідченням підвищення рівня комплексності використання деревних відходів і результативнішого використання наявних резервів підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності лісогосподарських підприємств в цілому.

У структурі продажів (поставок) відходів деревообробки за період з 2011 по 2015 рік спостерігається збільшення питомої ваги відходів, які спрямовуються підприємствам на подальшу переробку, і відповідне зменшення частки відходів, які направля-

ються для потреб населення. Якщо у 2011 році питома вага продажів (поставок) відходів деревообробки підприємствам складала 52%, у 2012 — 66,4%, то у 2015 році вона становила 72,9%. Відповідно, питома вага поставок відходів деревообробки населенню зменшилася від 48% в 2011 році до 27,1% у 2015 році. Тобто відбувається процес збільшення частки використання відходів деревообробки підприємницькими структурами з метою підвищення рівня капіталізації їх бізнесу.

Негативним моментом поводження з деревними відходами, в першу чергу, з лісосічними є те, що за період з 2011 по 2015 рік значно збільшився обсяг знищених або відведених на звалище лісосічних відходів (рис. 5). Якщо у 2011 році знищувалося або відводилося на звалище 4143 м³ лісосічних відходів, у 2012 — 6500 м³, у 2014 — 17028 м³, то у 2015 — 23345 м³. Також в цілому за період з 2011 по 2015 рік відбулося збільшення обсягів знищених або відведених на звалище відходів деревообробки. Так, у 2015 році обсяг знищених або відведених на звалище відходів деревообробки складав 2661 м³, що у 5 разів перевищує відповідний показник 2011 року.

Наявна ситуація з поводженням з деревними відходами на державних лісогосподарських підприємствах ВОУЛМГ є незадовільною, що призводить до недоотримання цими суб'єктами господарювання додаткових надходжень і тим самим збільшення інвестиційних можливостей у зв'язку з відсутністю сучасної матеріально-технічної бази переробки лісосічних відходів та відходів деревообробки.

З метою інноваційно-інвестиційного забезпечення розбудови індустрії переробки відходів пропонується ідея створення кластерних утворень на базі державних лісогосподарських підприємств, малих форм лісогосподарського підприємництва (приватних пилорам), суб'єктів деревообробного підприємства, а також за участю органів місцевого самоврядування, закладів комунальної та соціальної інфраструктури (рис. 6).

Об'єднання організаційних можливостей та наявних ресурсів перерахованих учасників кластерного утворення дасть можливість створити підприємства (пелетні заводи) по виробництву паливних деревних ресурсів, які дадуть можливість на порядок збільшити кількість замін газових котлів на твердопаливні (особливо це актуально для закладів соціальної інфраструктури та сільських домогосподарств), а також підвищити питому вагу продукції з високою доданою вартістю в структурі виробництва лісогосподарської продукції в цілому.

Створення лісового кластеру сприятиме переорієнтації потоків лісосировини, потоків лісосічних відходів та відходів деревообробки з сировинної спрямованості лісогосподарського виробництва, яка супроводжується спаленням лівової частки лісосічних відходів та частини відходів деревообробки, на повторне використання вторинної деревної сировини для виробництва паливних деревних ресурсів, будівельних дерев'яних конструкцій, сувенірних виробів тощо.

За експертними оцінками, створення лісового кластеру на базі державних лісгосподарських підприємств ВОУЛМГ сприятиме зменшенню відсотку знищених або відведених на звалище лісосічних відходів до 30%, збільшенню питомої ваги використаних відходів деревообробки на виробництво продукції до 80%, збільшенню надходжень податку на доходи фізичних осіб на 12%.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

У процесі господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та виробництва продукції, робіт та послуг лісового господарства утворюються деревні відходи: лісосічні відходи та відходи деревообробки (кускові відходи, тирса, стружка). Виходячи з низького техніко-технологічного рівня виробничого устаткування на більшості лісгосподарських підприємств Волинської області, переважна більшість лісосічних відходів спалюється, відходи деревообробки спрямовуються на паливо, що позбавляє постійних лісокористувачів додаткових прибуткових надходжень. Додаткові прибуткові надходження можна було б отримувати, якщо б левова частка деревних відходів спрямовувалася на виробництво продукції з високою доданою вартістю.

Інституціональною передумовою підвищення ефективності використання деревних відходів може стати кластерне утворення, яке дасть можливість об'єднати зусилля постійних лісокористувачів, приватних підприємницьких структур, органів місцевого самоврядування, домогосподарств та громадських організацій в напрямі інноваційно-інвестиційного забезпечення переробки деревних відходів шляхом придбання щепобійних машин та будівництва пелетних заводів, що дасть можливість суттєво збільшити обсяги виробництва паливних деревних ресурсів з деревних відходів. У підсумку це сприятиме підвищенню рівня капіталізації використання лісоресурсного потенціалу та зміцненню енергетичної самодостатності сільських територіальних громад у зв'язку з розширенням можливостей заміни значної кількості газових котлів на твердопаливні.

Література:

1. Голуб О.А. Удосконалення ринкових механізмів управління відходами в лісовому секторі економіки України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://waste.ua/cooperation/2004/thesis/golub.html>
2. Голян В.А. Механізми стимулювання розвитку лісоресурсної сфери: монографія / В.А. Голян, О.М. Шубалий, Н.М. Василик; Луц. нац. техн. ун-т. — Луцьк: Твердиня, 2012. — 374 с.
3. Голян В.А. Проблемы экономического регулирования предпринимательской деятельности в лесном секторе Украины / В.А. Голян, С.М. Демидюк // Сб. науч. тр. "Современная экономика: проблемы и решения". — 2010. — № 5 (5). — С. 24—33.

4. Колиснык Б.И. Перспективные направления активизации инвестиционной деятельности в лесном комплексе региона / Б.И. Колиснык, А.М. Шубалий, Н.М. Василик // Материалы Международного семинара "Актуальные проблемы и перспективы развития экономики лесного комплекса". — Санкт-Петербург, 2009. — 26—27 марта. — С. 18—21.

5. Мишенин Е.В. Формирование арендных отношений в лесном хозяйстве на экологической основе / Е.В. Мишенин // Вісник Української академії банківської справи. — 1997. — № 2. — С. 115—119.

6. Мішенін Є.В. Концептуальні принципи та механізми організаційно-інноваційного розвитку кластерних структур у сфері поводження з відходами / Є.В. Мішенін, І.Є. Ярова, Н.В. Мішеніна, Г.А. Мішеніна // Збалансоване природокористування. — 2014. — № 4. — С. 28—37.

References:

1. Holub, O.A. Udoskonalennya rynkovykh mekhanizmv upravlinnya vidkhodamy v lisovomu sektori ekonomiky Ukrainy [Improving market mechanisms of waste management in the forestry sector of Ukraine]. Available at: <http://waste.ua/cooperation/2004/thesis/golub.html> [in Ukrainian].
2. Holyan, V.A. Shubalyy, O.M. Vasylyk, N.M. (2012), Mekhanizmy stymulyuvannya rozvytku lisoresurnoyi sfery: monohrafiya [Mechanisms of stimulation of forest resource field: monograph]. Luts'k, Tverdunya, 374 p. [in Ukrainian].
3. Holyan, V.A. Demydiuk, S.M. (2010), Problemy ekonomicheskogo regulirovaniya predprinimatel'skoj dejatel'nosti v lesnom sektore Ukrainy [Problems of economic regulation of business activity in the forest sector of Ukraine]. Sb. nauch. tr. "Sovremennaja ekonomika: problemy i resheniya", no. 5 (5), pp. 24—33 [in Russian].
4. Kolisnyk, B.I. Shubalyj, A.M. Vasilik, N.M. (2009), Perspektivnye napravleniya aktivizacii investicionnoj dejatel'nosti v lesnom komplekse regiona [Promising directions of investment activity in the forest complex of the region]. Materialy Mezhdunarodnogo seminar "Aktual'nye problemy i perspektivy razvitiya ekonomiki lesnogo kompleksa", Saint-Petersburg, 26—27 marta, pp. 18—21 [in Russian].
5. Mishenin, Ye.V. (1997), Formirovanie arendnyh otnoshenij v lesnom hozjajstve na ekologicheskoy osnove [Formation of the lease relations in the forestry sector on the environmental basis]. Visnyk Ukrainy's'koyi akademiyi bankiv's'koyi spravy, no. 2, pp. 115—119 [in Russian].
6. Mishenin, Ye.V. Yarova, I.Ye. Mishenina, N.V. Mishenina, H.A. (2014), Kontseptual'ni pryntsypy ta mekhanizmy orhanizatsiyno-innovatsiynoho rozvytku klasternykh struktur u sferi povodzhennya z vidkhodamy [Conceptual principles and organizational mechanisms of innovative development of cluster structures in the waste management]. Zbalansovane pryrodokorystuvannya, no 4, pp. 28—37 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.12.2016 р.

УДК 65.012.34:658.7.01(477)

Л. В. Россинська,
аспірант кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛОГІСТИЧНОГО ПІДХОДУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

L. Rossynska,
postgraduate student, Department of Business Administration
and management of foreign economic activity, Zaporizhzhya national university

ESSENCE AND CHARACTERISTIC OF LOGISTICS APPROACH OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

У статті обґрунтовано, що для розвитку промисловості України необхідно оптимізувати господарські зв'язки за рахунок застосування логістичних засад у діяльності промислових підприємств. Розкрито становище логістичного підходу в сучасний період.

In the article it is substantiated that the economic ties should be optimized through the use of logistics principles in the activities of industrial enterprises for the development of industry of Ukraine. The position of Ukrainian logistics approach in the modern period is investigated.

Ключові слова: логістика, логістичний підхід, економіка, криза, промислове підприємство, господарська діяльність, розвиток.

Key words: logistics, logistics approach, economy, crisis, industrial enterprise, economic activity, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для розвитку економіки України однією з обов'язкових умов є розвиток господарської діяльності промислових підприємств. На сьогодні економіка України перебуває у кризовому стані та виникає потреба невідкладної всебічної перебудови й удосконалення господарської діяльності. Для стабілізації економіки необхідно оптимізувати господарські зв'язки, це питання вирішує наука логістика.

Застосування логістичних засад у діяльності промислових підприємств дозволить підвищити прибутковість галузі за рахунок скорочення витрат та підвищення рівня логістичної координації всіх операцій з постачання сировини, виробництва і збуту продукції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичну основу дослідження формують напрацювання зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів: Д. Бауерсокс, А.В. Войчак, В.А. Герцик, Є.В. Голубін, Д. Клосс, Е. Кофлан, Ф. Котлер, О.М. Тридід, Л. Штерн, В.Г. Щербак Х.М. Беспалюк, О.А. Біловодська,

О.Б. Гірна, Є.В. Крикавський, Д.М. Ламберт, Р.Р. Ларіна, П.Р. Левковець, Л.Ю. Михальчук, М.А. Окландер, Дж.Р. Сток, Н.І. Чухрай, Т.В. Шарчук, Л.Я. Якимишин, О.М. Ястремська та багатьох інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою є дослідження оптимізації господарських зв'язків промислових підприємств України на засадах логістичного підходу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Наступні цілі сформульовані згідно з поставленим завданням:

- охарактеризувати сутність логістичного підходу промислових підприємств України;
- оцінити стан розвитку логістичного підходу промислових підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На цьому етапі економічного розвитку підприємства України перебувають в умовах затяжної кризи. Для розвитку економіки однією з обов'язкових умов є

розвиток господарської діяльності промислових підприємств. На економічний розвиток впливає низка факторів: зниження інвестиційної активності на промислових підприємствах, тривалий економічний спад, зменшення валових національних заощаджень, інфляційні процеси та зниження стійкості національної валюти, скорочення інвестиційних витрат бюджету, загострення кризи бюджетної системи, збільшення неплатежів, нестійкий фінансовий стан промислових підприємств, дестабілізація процесів формування суспільного капіталу, незначне надходження іноземних інвестицій, відсутність державної інвестиційної стратегії, недосконалість законодавства, повільний темп інституціональних реформ.

У сучасних умовах розвитку суспільства та кризового стану економіки виникає потреба всебічної перебудови й удосконалення господарської діяльності. Для стабілізації економіки необхідно оптимізувати господарські зв'язки, цим займається наука логістика.

Застосування логістики промисловими підприємствами посилюється необхідністю наукової обґрунтованості прийняття управлінських рішень, їх оптимізації і практичної ефективності, потребою вдалого високопрофесійного використання сучасних методів і моделей управління в народногосподарському комплексі України.

Застосування засад логістики на підприємстві породжує необхідність розуміти сутність логістики, її становлення, для подальшого її розвитку.

Виділяють три етапи вдосконалення логістики:

— перший етап 60-ті роки XX сторіччя характеризуються інтеграцією складського господарства та транспорту та координацією їх використання. На цьому етапі транспорт і склад починають працювати на один економічний результат, за єдиним графіком та узгодженою технологією [1];

— другий етап — початок 80-х рр. XX ст. — до взаємодії складування та транспортування починає підключатись планування виробництва. Це дозволило підвищити якість обслуговування споживачів за рахунок своєчасності виконання замовлень, покращити використання обладнання [1];

— третій етап почався з середини 80-х рр. і характеризується інтеграцією всіх ланок матеріального потоку. З'являються сучасні комунікаційні технології, які дають можливість забезпечити швидке проходження матеріальних та інформаційних потоків і здійснювати моніторинг всіх фаз руху продукту від джерела сировини до кінцевого споживача. У 80—90 рр. XX ст. основним завданням логістики стала розробка обґрунтованих пропозицій, які сприяли б досягненню найбільшої ефективності роботи фірми, збільшенню її ринкової частки і отриманню переваг перед конкурентами, а також створенні ефективної системи регулювання і контролю матеріальних та інформаційних потоків [1].

Логістика не є новим феноменом, навпаки проблема найбільш раціонального руху сировини, матеріалів та готової продукції завжди були предметом першочергової уваги. Новизна логістики полягає:

— По-перше, в зміні пріоритетів в господарській діяльності фірми, відводячи центральне місце управлінню поточних процесів, а не управлінню виробництвом.

— По-друге, у всебічному комплексному підході до питання руху матеріальних цінностей в виробничому процесі.

— По-третє, при використанні теорії компромісів у господарській практиці фірми. В результаті при русі матеріальних та інформаційних потоків часто досягається прямо протилежні цілі учасників логістичного ланцюга (постачальників, споживачів та посередників), що свідчить про виконання і координацію різноманітного роду відношень (навантаження виробничих потужностей і потужностей закупівлі та збуту, фінансових та інформаційних відносин та інше). Це дозволило відійти від відокремленого управління різноманітними функціями руху товару і здійснювати їх інтеграцію. Це дало можливість отримувати загальний результат господарської діяльності, що перевищує суму окремих ефектів.

Основні поняття логістичної системи наступні: логістична система, логістичний менеджмент, логістичне управління, синергізм.

Логістична система за визначенням Ларіної Р.Р., — це адаптивна система із зворотним зв'язком, що виконує ті чи інші логістичні функції та операції, складається, переважно, з декількох підсистем і має досить розвинуті зв'язки із зовнішнім середовищем [2]. Як логістичну систему можна розглядати промислове підприємство, територіально-виробничий комплекс, торговельне підприємство тощо.

Логістичний менеджмент — менеджмент в логістичних системах на засадах теорії логістики [3].

Логістичне управління полягає в цілеспрямованому впливі на логістичні потоки з метою синхронізації їхньої взаємодії і досягнення ефекту синергізму [4].

Логістичне управління — це процес приведення інфраструктури підприємства до стану рівноваги або досягнення цілей з ефективного забезпечення та обслуговування логістичних процесів та операцій на підприємстві [5].

Логістичне управління — це процес цілеспрямованого впливу на логістичні потоки з метою балансування їхнього руху і досягнення ефекту синергізму [6].

Логістичне управління — це процес формулювання стратегії, планування, управління і контролю за розміщенням і складуванням сировини, матеріалів, виробничих запасів, готових виробів та формуванням інформації від пункту виникнення до пункту використання (споживання) з метою найефективнішого пристосування та задоволення потреб клієнта [7].

Логістичне управління як цілеспрямований вплив на просторово-часове балансування бізнес-процесів, пов'язаних з формуванням потоків матеріальних і нематеріальних цінностей, метою якого є ефект синергізму, що проявляється в чистому грошовому потоці підприємства [8].

Синергізм — додаткові економічні переваги, що утворюються у разі успішного об'єднання двох чи декількох підприємств (їхнього злиття чи поглинання). Джерелом цих переваг є ефективніше використання сукупного фінансового потенціалу, взаємодоповнення технологій та продукції, яку вони виробляють, можливість зниження рівня їхніх поточних витрат, зокрема адміністративних, та інші аналогічні чинники. Ефект синергізму

му використовують для прогнозування потенційного прибутку чи ринкової вартості сукупних активів підприємств, що об'єднуються.

Отже, узагальнене поняття "логістичне управління" — це такий підхід організації діяльності підприємства, що ґрунтується на засадах та принципах логістики, характеризується системною комплексністю управління товарно-матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками задля досягнення ефекту синергії з метою задоволення потреб підприємства та запитів споживачів з мінімальними витратами ресурсів та часу.

Загальною метою логістичного управління є реалізація й узгодження економічних інтересів безпосередніх і опосередкованих учасників підприємницьких процесів через найефективніше використання ресурсів в існуючих на цей момент умовах господарювання.

Отже, логістичне управління підприємством узгоджує економічні інтереси учасників підприємницьких ресурсів шляхом найефективнішого використання наявних ресурсів в цей період часу, а таке узгодження має призвести до загального зміцнення позицій вітчизняних компаній на ринку та підвищить їх конкурентоспроможність на зовнішньому ринку.

Така різноманітність визначень логістики пояснюється тим, що ця дисципліна поки що перебуває у стадії формування і її базова термінологія ще не уніфікована.

Необхідність застосування логістики на сучасному промисловому підприємстві пояснюється рядом причин [9]:

- розвиток конкуренції, викликаний переходом українських підприємств від ринку продавця до ринку покупця;

- забезпечення конкурентних переваг логістично організованих систем товароруку за рахунок зниження собівартості продукції і поліпшення якості поставок;

- енергетична криза;

- науково-технічний прогрес і, в першу чергу, комп'ютеризація управління.

На теперішній час налічується безліч видів логістики:

- транспортна логістика (і автотранспортна логістика зокрема),

- складська логістика (логістика складування),

- комерційна логістика,

- інформаційна логістика,

- маркетингова логістика,

- закупівельна логістика,

- виробнича логістика,

- промислова логістика,

- логістика розподілу (розподільна або збутова логістика).

Основними задачами любого виду логістики є:

- максимізація прибутку підприємства при більш повному задоволенні попиту споживачів;

- ефективне використання виробничого апарату підприємства за рахунок оптимального завантаження виробничих потужностей замовленнями споживачів;

- раціональна поведінка на ринку з урахуванням його постійно змінної кон'юнктури.

У якості логістичних функцій виділяють: підтримку стандартів обслуговування споживачів; управління

закупівлями; транспортування; управління запасами; управління процедурами замовлень; управління виробничими процедурами; ціноутворення; фізичний розподіл продукції.

Із довідування зарубіжних капіталістичних країн виявлено 4 стадії розвитку логістики (досліджено західноєвропейські компанії, що знаходяться у ФРН, Голландії, Великобританії, Франції, Бельгії, Іспанії):

1 стадія — нерегулярна організація та добове планування логістики, на ній перебуває близько 57 % компаній.

2 стадія — нерегулярно займаються організацією логістики, проте планують заходи щодо її організації вже на тижневий термін, пов'язуючи свої дії з бюджетом і зниженням витрат виробництва. На ній перебуває близько 20 % компаній.

3, 4 стадія — фірми, які впроваджують інтегровану систему логістики, що охоплює доставку товарів від постачальника матеріалів до кінцевих споживачів готової продукції. На цьому рівні розвитку перебувають всього 23 % компаній. Вони розробляють довгострокові плани постачання (на місяць і більш тривалий період), велику увагу приділяють вивченню попиту. В огляді, складеному за результатами обстеження, зазначається, що завдяки використанню логістики продуктивність праці працівників фірм, що зайняті транспортуванням вантажів, зросла на 9,9 %. Водночас на 60 % обстежених фірм, де вдалося підвищити якість транспортного обслуговування, зниження собівартості не спостерігалося.

Для того, щоб швидше застосовувати і розвивати логістику на промислових підприємствах в Україні, треба з'ясувати причини, що стримують її впровадження у практику. По-перше, це відсутність державного підходу до проблем логістики, що виявляється у відсутності правової юридичної бази, спеціалістів та центрів їх підготовки. По-друге, загальна економічна криза з невирішеними питаннями власності та зниженням обсягів виробництва, інфляція, стагнація гальмують будь-яке починання. По-третє, логістика передбачає комплексний облік витрат, за якого зростання витрат у транспортно-складському господарстві перекривається ефектом, отриманим за межами цієї галузі. Разом з тим існуюча система бухгалтерського обліку, методики внутрішньовиробничого госпрозрахунку, що використовуються на практиці, поки не дають змоги повністю оцінювати витрати й результати діяльності підрозділів та служб підприємства. По-четверте, логістичний підхід передбачає досить кардинальні зміни в структурі підприємства, перехід до більш гнучких організаційних структур, створення спеціалізованих цехів і служб транспортно-складського господарства. По-п'яте, розвиток ідей логістики гальмується недоліками професійної підготовки кадрів. Існує багато й інших причин, ліквідація яких прискорила б впровадження логістики у практику.

На сьогоднішній день для українського ринку логістики промислових підприємств існує величезний потенціал. Щоб прискорити розвиток логістики в Україні, важливо з'ясувати причини, які стримують її практичне застосування. По-перше, це відсутність належного державного підходу до проблем логістики, що виявляється як у відсутності відповідної бази, так і у відсутності спе-

ціалістів та центрів їх підготовки. По-друге, загальна економічна криза, незавершеність вирішення питання власності, скорочення обсягів виробництва, інфляція гальмують будь-які новації. По-третє, відсутній комплексний облік витрат, при якому їх зростання у транспортно-складському господарстві перебивається ефективністю, досягнутою за межами цієї галузі господарства.

Разом з тим, існуюча система бухгалтерського обліку, методика внутрішньовиробничого госпрозрахунку, що застосовуються на практиці, поки що не дають можливості для повної оцінки витрат та результатів на рівні відповідних підрозділів і служб підприємства. По-четверте, логістичний підхід передбачає проведення кардинальних змін у структурі підприємства, перехід до більш гнучких організаційних структур, створення спеціалізованих цехів та служб транспортно-складського господарства. По-п'яте, розвиток ідей логістики гальмується недоліками у професійній підготовці кадрів. Існують і інші причини, ліквідація яких прискорила б впровадження логістики у практику.

Труднощі, що заважають розвитку логістики в Україні:

- Нестача організованих оптових товарних ринків.
- Нестабільний стан в Україні (конфлікт на Донбасі та відчуження АРК Крим).
- Недостатній рівень розвитку систем зв'язку та телекомунікації.
- Нестача фахівців відповідної кваліфікації.
- Поганий стан автомобільних доріг.
- Недостатня кількість вантажних терміналів, та їх низький техніко-технологічний рівень.
- Високий ступінь фізичного та морального зносу рухомого складу транспорту.
- Слабкий рівень механізації і автоматизації складських робіт.
- Недостатнє виробництво сучасної тари та упаковок тощо.

Сприятливі фактори розвитку логістики в Україні:

- Вигідне географічне становище.
- Зростання роздрібної та оптової торгівлі.
- Перевищення попиту над пропозицією логістичних послуг тощо.

Існуюча нині система управління матеріальними потоками є традиційною. При розробці логістичних моделей, орієнтованих на використання на загальноекономічному просторі колишнього СРСР, слід зважати на ряд особливостей.

Перша особливість полягає у великій території, яка ускладнює проектування логістичних моделей, сприяє збільшенню обсягів запасів та транспортно-заготівельних витрат.

Друга особливість — у нерозвинутій інфраструктурі (засоби транспорту зв'язку, устатковані склади, пакувальне обладнання). Поряд з уповільненням обороту матеріальних об'єктів це спричиняє великі втрати, пошкодження матеріальних цінностей. Необхідно враховувати, що відсоток їх збереження буде значно нижчим, ніж у нормативах, прийнятих на Заході. З розвитком матеріально-технічної бази сфери обороту дія цього фактору послаблюється.

Третя особливість — це високий ступінь концентрації виробництва та споживання на великих підприєм-

ствах. З одного боку, це сприяє інтенсифікації матеріальних потоків, а з другого — уповільнює реакцію та гнучкість у зв'язку зі зміною потреб клієнтів. Малі підприємства мають перевагу у реакційній спроможності, оскільки вони експлуатують здебільшого просте універсальне устаткування та інструмент. Нововведення не спричиняють тривалих і збиткових простоїв.

Четверта особливість полягає у високому ступені концентрації управління, що знижує реакцію виробництва на зміну попиту. Концентрація управління виявляється в обмеженості самостійності виробничих та поставальницько-збутових підприємств та організацій, у необхідності узгоджувати прийняті рішення з вищими органами управління. Через це малі підприємства мають значну перевагу, оскільки скорочується час диспозиції за рахунок оперативності прийняття відповідних рішень, прискорюється надходження документів та оперативної інформації.

П'ята особливість полягає у низькому ступені інтеграції виробництва. Вона виявляється в об'єднанні багатьох проміжних етапів технологічного циклу, у намаганні досягти максимального ступеня готовності продукції до кінцевого споживання. На багатьох підприємствах поряд з основною продукцією виготовляються технологічне оснащення, інструмент, інші засоби виробництва. При регулюванні матеріальних потоків провідну роль відіграє виробнича логістика як найбільш комплексна ланка логістичної моделі великого підприємства.

Шоста особливість полягає у слабкій насиченості ринку. Дія цього фактору полегшує проектування і функціонування маркетинг-логістики, але створює великі складнощі для поставальницької логістики.

Сьома особливість характеризується відсутністю резервів виробничих потужностей і має вираз у нагромадженні великих резервів матеріальних ресурсів у вигляді матеріалів, сировини, що значною мірою перешкоджає гнучкості виробництва і свідчить про низький рівень інтенсивності матеріальних потоків. Концепція логістики в управлінні матеріальними потоками тільки-но починає застосовуватись в Україні. Необхідною умовою успішного її розвитку є підготовка висококваліфікованих фахівців, спроможних здійснювати проектування автоматизованих систем логістики й застосовувати їх на підприємствах та у поставальницько-збутових організаціях.

Корисним є врахування досвіду високорозвинених країн щодо використання логістики в управлінні комплексним розвитком регіонів, особливості яких є створення регіональних логістичних систем, оскільки відомо, що логістичні системи є потужним засобом економії дефіцитних ресурсів: матеріальних, сировинних, енергетичних, фінансових, інтелектуальних, трудових.

Таким чином, логістика як наукова дисципліна та практика менеджменту може стати надійним помічником в удосконаленні діяльності підприємств. З цією метою в Україні необхідно створити розгалужену мережу логістичних утворень, що в сучасних кризових умовах допоможе підприємствам швидше встановити нові господарчі зв'язки. Такі служби спроможні швидко відновити виробничий ритм, знявши бар'єр у господарських відносинах.

Застосування логістичних засад у діяльності промислових підприємств дозволить підвищити прибут-

ковість галузі за рахунок скорочення витрат та підвищення рівня логістичної координації всіх операцій з постачання сировини, виробництва і збуту продукції.

Сьогодні здійснюються спроби подальшого розширення сфери застосування логістики шляхом виділення як об'єктів її дослідження енергетичних, трудових та інших потоків, які присутні в економічних системах [2].

Таким чином, логістика залежно від її сучасного рівня розвитку є комплексним (системним) методом розробки стратегій і механізму оптимізації господарчих зв'язків на основі міжфірмених чи міжфункціональних економічних компромісів [10]. Логістику на сучасному етапі варто розглядати як ключовий елемент конкурентної ринкової стратегії підприємства як ключову первинну діяльність із забезпечення конкурентних переваг.

ВИСНОВКИ

На цьому етапі економічного розвитку підприємства України перебувають в умовах затяжної кризи. Для розвитку економіки однією з обов'язкових умов є розвиток господарської діяльності промислових підприємств. Для стабілізації економіки необхідно оптимізувати господарські зв'язки — це питання вирішує наука логістика.

Застосування логістичних засад у діяльності промислових підприємств дозволить підвищити прибутковість галузі за рахунок скорочення витрат та підвищення рівня логістичної координації всіх операцій з постачання сировини, виробництва і збуту продукції.

Менеджерам машинобудівних підприємств треба зрозуміти необхідність створення комплексних логістичних утворень машинобудівних підприємств регіону, де б на засадах аутсорсингу здійснювалась маркетингова, інформаційна, постачальна та збутова діяльність підприємств — партнерів. Такі регіональні утворення були б для машинобудівного комплексу початком розвитку кластерної системи господарювання. Впровадження підприємствами галузі логістичних методів управління надасть можливість досягти фінансової стійкості, виведе підприємства на вищий рівень розвитку, що дозволить вітчизняному машинобудуванню протистояти міжнародним монополіям, які перешкоджають його інтеграції у світову економіку, адже, незважаючи на істотні проблеми, українське машинобудування залишається серйозним шансом України для здійснення якісних змін у структурі національного виробництва та утримання країни від зміщення на узбіччя світової економіки.

В Україні необхідно створити розгалужену мережу логістичних утворень, що в сучасних кризових умовах допоможе підприємствам швидше встановити нові господарчі зв'язки. Такі служби спроможні швидко відновити виробничий ритм, знявши бар'єр у господарських відносинах.

Література:

1. Логістика: матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Логістика>.
2. Ларіна Р.Р. Логістика: навчальний посібник. — Д.: ВІК, 2005. — 335 с.
3. Крикавський Є.В. Логістика. Основи теорії: підручник [для студ. вищ. навч. закладів] / Є.В. Крикавський

— Л.: Національний університет "Львівська політехніка", Інтелект-Захід, 2004. — 416 с.

4. Паласюк Б. Логістичне управління підприємством: сутність і основні принципи / Б.Паласюк // Галицький економічний вісник. — 2012. — № 3 (36). — С. 166—170.

5. Струтинська І.В. Проблеми логістичного управління підприємствами / І.В. Струтинська // Наука й економіка. Менеджмент і маркетинг. — 2010. — № 4 (20).

6. Забуранна Л.В. Логістичне управління підприємством: сутність та передумови розвитку [Текст] / Л.В. Забуранна // Сталій розвиток економіки. — 2010. — № 7. — С. 120—123.

7. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. — Т. 2 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. — 864 с.

8. Фролова Л.В. Механізми логістичного управління торговельним підприємством: монографія / Лариса Володимирівна Фролова. — Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2005. — 322 с.

9. Кобзева К.В. Теоретичне обґрунтування становлення логістики як науки // Економіка. Менеджмент. Підприємство. Збірник наукових праць. — Луганськ: СЛУ ім. В. Даля, 2007. — № 18. — С. 61—66.

10. Кальченко А.Г. Логістика: підручник. — К.: КНЕУ, 2003. — 284 с.

References:

1. "Logistics: material from Wikipedia — free encyclopedia" [Online] // Available at: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Логістика>
2. Larina, R.R. (2005), Logistyka [Logistics]: Navchalnyi posibnyk, VIK, D, Ukraine.
3. Krykav's'kyi, E.V. (2004), Logistyka. [Logistics]. Osnovy teorii?: pidruchnyk. [dlia stud. Vyshch. navch. Zakladiv], Nazionalnyi universytet, "Lvivs'ka polytehnika", Intel'ekt-Zahid, Lviv, Ukraine.
4. Palasuk, B. (2012), "Logistic management of the enterprise: essence and main principles", Galyz'kyi ekonomichnyi visnyk, № 3 (36), pp. 166—170
5. Strutyn's'ka, I.V. (2010), "Problems of logistic management of the enterprises", Nauka y ekonomika. Menegment i marketing, № 4 (20).
6. Zaburanna, L.V. (2010), "Logistic management of the enterprise: essence and precondition of the development" [Tekst], Stalyi rozvytok ekonomiky, № 7, pp. 120—123.
7. Mochernyi, S.V. (2000), Ekonomichna enzyklopedia: U trioh tomah. T. 2. [Encyclopedia of Economics: in three volumes], Kyiv, Ukraine.
8. Frolova, L.V. (2005), Mehanizmy logistychnogo upravlinnia tovgovelnym pidpryemstvom: [monografia] [Mechanisms of logistic management of trading company: monograph], DonDUET im. M. Tugan-Baranovs'kogo, Donez'k, Ukraine
9. Kobzeva, K.V. (2007), "Theoretical justification for formation of logistics as a science", Ekonomika, Menegment, Pidpryemnytvo. Zbirnyk naukovykh prac, № 18, pp. 61—66.
10. Kalchenko, A.G. (2003), Logistyka [Logistics]: Pidruchnyk, KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2016 р.

Д. С. Нечепуренко,
аспірант кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ТА РОЗПОДІЛУ РЕСУРСІВ У МАШИНОБУДІВНИХ ВИРОБНИЦТВАХ

D. Nechepurenko,
postgraduate student, Department of Business Administration and management of foreign economic activity,
Zaporizhzhya national university

AUTOMATION OF THE CONTROL PROCESSES AND DISTRIBUTION OF THE RESOURCES AT MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

У статті визначено необхідність зміни підходів до використання та розподілення виробничих ресурсів вітчизняних машинобудівних підприємств за рахунок розробки та впровадження нових підходів оптимізації процесів управління. Визначено, що переорієнтація економіки України на європейський ринок, вимагає нових підходів і методів розподілу виробничих, тимчасових і управлінських ресурсів. Це забезпечить реалізацію виробничих потужностей вітчизняних підприємств на європейському ринку. Для забезпечення належного результату передбачається зміна системи управління підприємствами в розрізі наступних напрямів: організаційне, інноваційне та науково-технічне.

It is identified in the article the need of change of attitudes to the use and distribution of productive resources of domestic machine-building enterprises through the development and introduction of new approaches to optimize control processes. It is determined that the reorientation of the economy of Ukraine to the European market requires new approaches and methods of distribution of productive, time and management resources. This will ensure the selling of production capacities of domestic enterprises into the European market. To ensure the due result it is provided a change of an enterprise control system in the context of the following areas: organizational, innovation and science and technology.

Ключові слова: машинобудування, система управління, промисловість, ресурси, автоматизація.
Key words: machine-building, control system, industry, resources, automation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перед менеджером будь-якого підприємства постає питання вибору інструменту для управління проектами, який міг би виконувати такі завдання: делегування повноважень, контроль за виконанням завдань підлеглими, формування різного типу звітів, а також фінансовий, бухгалтерський і складський облік підприємства. В свою чергу перед працівниками різних відділів постає питання вибору інструменту для автоматизації типових процесів діяльності, які пов'язані із замовленнями клієнтів, обліком продукції та звітуванням перед керівництвом [1]. До інструментів автоматизації можна віднести:

- програмне забезпечення;
- системи зв'язку та канали передачі інформації;

- сервери зберігання та надання доступу к інформації;
- системи автоматичного контролю (кількості, якості матеріалів та продукції);
- системи збору інформації. Це можуть бути як автоматичні засоби так і автоматизовані робочі міста;
- системи формування та відображення звітів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичну основу дослідження формують напрацьовані зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів таких, як Єфімов М., Іванов П., Андрєєва Т., Ковальова В., Ковалик Л.Н. та багатьох інших.

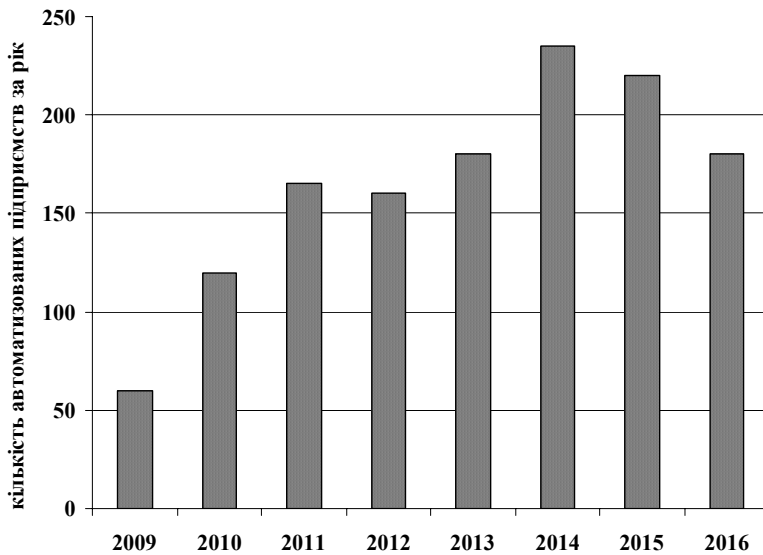

Рис. 1. Статистика автоматизації виробництв

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження підходів до використання та розподілення виробничих ресурсів вітчизняних машинобудівних підприємств за рахунок розробки та впровадження нових підходів оптимізації процесів управління.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Зазначені цілі сформульовано відповідно до поставлених завдань:

- визначити роль автоматизації в управлінні сучасним машинобудівним підприємством;
- проаналізувати інструменти автоматизації;
- дослідити моделі життєвого циклу машинобудівних підприємств;
- оцінити економічну ефективність системи автоматизації управління машинобудівного підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під функціональними компонентами розуміють систему функцій управління, тобто, повний набір (комплекс) взаємопов'язаних робіт з управління, необхідних для досягнення підприємством своїх цілей. Декомпозиція ІС за функціональною ознакою містить її окремі частини, які називають функціональними підсистемами, які в сукупності реалізують систему функцій управління. Загалом функціональна ознака показує призначення підсистеми. Перелік функціональних підсистем значною мірою залежить від предметної області. Незважаючи на різноманітні сфери застосування ІС, низка функціональних підсистем має однакове найменування, проте їх внутрішній зміст для різних об'єктів може значно відрізнятися один від одного. Специфічні особливості кожної функціональної підсистеми визначаються "функціональними завданнями" підсистеми. Для організації взаємодії різних інформаційних систем з різними користувачами та між собою дані потрібно відповідним чином однотипово описати в усіх системах на різних рівнях, тобто вирішити проблему їх інформаційної сумісності в найширшому розумінні. Це досягається створенням інформаційного забезпечення [2].

Автоматизація — це новий тип виробництва, який підготовлений загальним розвитком науки і техніки, насамперед перекладом ви-

робництва на електронну основу, за допомогою застосування електроніки і нових досконалих технічних засобів. Необхідність автоматизації виробництва викликана нездатністю органів людини з потрібною швидкістю і точністю управляти складними технологічними процесами. На цей час при високому рівні автоматизації основних виробничих процесів (80%) у більшості галузей все ще недостатньо автоматизовані допоміжні процеси (25—40), багато роботи виконуються вручну. Якщо ж врахувати, що продуктивність праці одного такого робітника, що працює за неавтоматизованим алгоритмом майже в 20 разів нижча, ніж у зайнятого на комплексно-автоматизованих ділянках, то постає очевидною гострота проблеми подальшої автоматизації допоміжних робіт. Основною і найважливішою формою є автоматизація виробництва. На цей час лічильно-вирішальні машини дедалі рішучіше входять в усі галузі науки і техніки.

Підприємство без автоматизації процесів керування та виробництва майже не мають шансів на існування у реаліях сучасного ринку, коли важлива кожна тисячна доля прибутку. Доказом цього є більш розвинені європейські підприємства та рівень їх автоматизації протягом декількох років (рис. 1).

Оцінка наявності в Україні інноваційно активних підприємств машинобудування засвідчує позитивні тенденції 2006—2007 років, що вказує на прагнення галузі інноваційно розвиватися та вдосконалюватися [8]. Винятковим роком є період кризи 2008 р., наслідком якого є розформування значної кількості технологічно активних підприємств. Характеризуючи роль машинобудування в промисловості, відмітимо, що частка інноваційно активних підприємств машинобудівного комплексу в загальній структурі промисловості становить на 31.12.2010 р. — 28,5 %, порівнюючи з 2006 роком, в якому частка сягала 32,2 %, рівень зменшився на 3,7 %.

У середньому, за період 2010—2015 рр., питома вага інноваційно орієнтованих підприємств машинобудівного комплексу склала 29,3 %. За сучасного інноваційно-прогресивного ринку такий рівень активності є замалим для ефективної великомасштабної роботи. В зв'язку з цим, на сьогодні достатньо гостро стоїть питання про своєчасність реалізації інноваційних можливостей, впровадження стратегічних планів, проектів, програм. Інноваційна активність підприємств машинобудівної промисловості в Україні є дуже важливим фактором для привернення уваги інвесторів, без

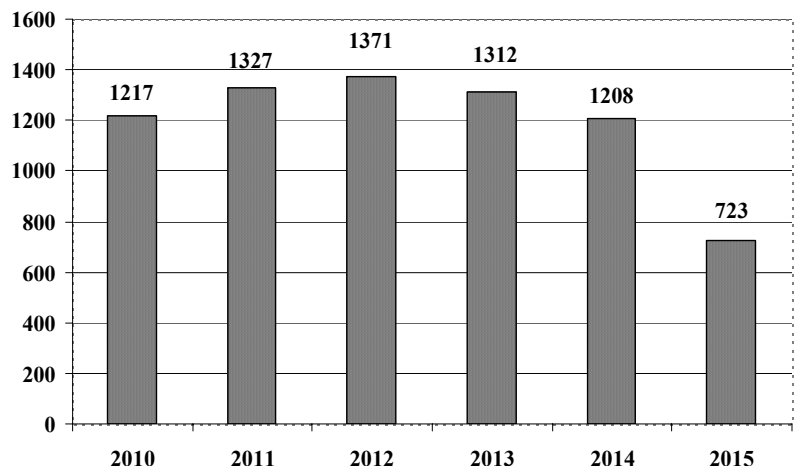

Рис. 2. Інноваційно активні підприємства промисловості України та машинобудування

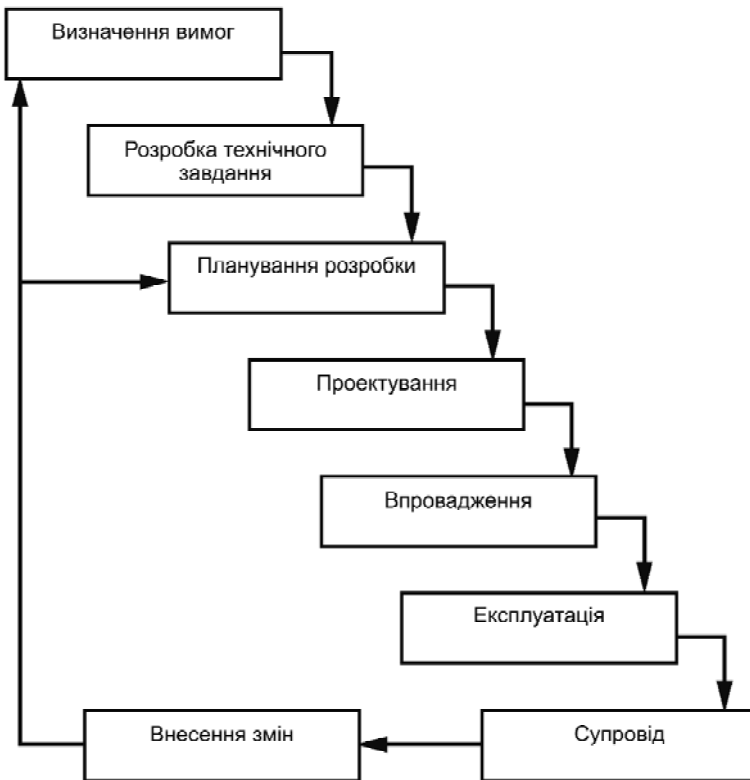

Рис. 3. Каскадна модель життєвого циклу ІС

яких процес розвитку буде займати надто великий час та втратить свою актуальність.

Однією з основних проблем виробництва машинобудування та інших підприємств є застарілі моделі життєвого циклу.

Модель життєвого циклу — структура, що складається із процесів, робіт та задач, які включають в себе розробку, експлуатацію і супровід програмного продукту; охоплює життя системи від визначення вимог до неї до припинення її використання

Традиційно виділяють такі основні етапи ЖЦ ІС:

- аналіз вимог;
- проектування;
- адаптування/впровадження;
- тестування і налаштування;
- експлуатація і супровід.

Часто використовується каскадна модель ЖЦ, схема якої наведена на рисунку 3. Каскадна модель добре себе зарекомендувала при розробці систем, для яких можна повністю сформулювати всі необхідні вимоги і критерії. Серед недоліків цієї моделі можна назвати: істотну затримку в отриманні кінцевих результатів, виявлення помилок, як правило, на останньому етапі розробки, високий ступінь ризику. Послідовна модель характеризується жорсткою структурою, що ускладнює її застосування на практиці. Проте більшість розробників використовують саме каскадну модель. Основною особливістю цієї моделі є розбиття всієї розробки на етапи. Перехід від одного етапу до іншого відбувається лише при умові повного завершення робіт на попередньому етапі. Кожний етап завершується випуском документації, достатньої для того, щоб обробка могла бути продовжена іншою командою розробників.

Ця модель передбачає перехід до наступного етапу роботи лише після повного завершення попереднього. Вона є досить застарілою та недосконалою. Однією з її ключових недоліків є те,

що помилку діагностують вже в кінці ЖЦ. За умови суворого ринку такі методи є неприпустимі через дуже великі витрати ресурсів.

Спіральна модель використовується для складних ІС крупних економічних систем (рис. 4).

Спіральна модель загострює увагу на початкових етапах ЖЦ. Кожний виток спіралі відповідає поетапній моделі створення фрагмента або системи в цілому, в яких уточнюються цілі й характеристики проекту, визначається його якість.

Фахівці відзначають такі переваги спіральної моделі:

- накопичення і повторне використання програмних засобів, моделей і прототипів;
- орієнтація на розвиток і модифікацію системи в ході її проектування;
- аналіз ризику і витрат в процесі проектування.

Головна особливість розробки ІС полягає в поєднанні складності на початкових етапах ЖЦ та порівняно невисокої складності та трудомісткості наступних етапів. Крім цього, питання не вирішені на початкових етапах, породжують на подальших етапах складні проблеми і можуть завадити успішному завершенню розробки.

У залежності від того, як виконується аналіз і проектування, прийнято розрізняти такі методи створення ІС:

- структурно-орієнтовані;
- об'єктно-орієнтовані;
- процесно-орієнтовані.

Впровадженню інформаційних систем на підприємстві відводять особливу увагу оскільки великий обсяг роботи по розробці та створення АСУПП може зазнати провал при невдалому впровадженні безпосередньо на працюючому підприємстві [3].

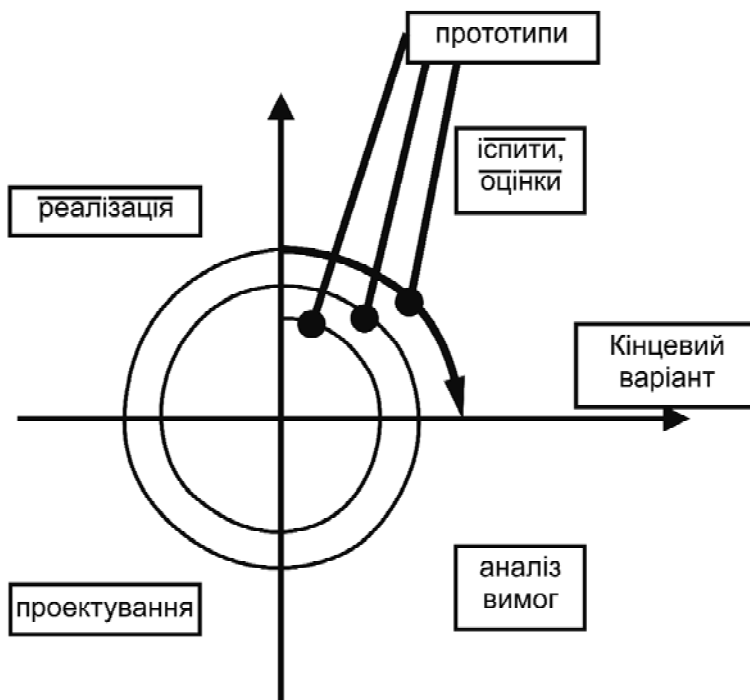

Рис. 4. Спіральна модель життєвого циклу ІС

Під час впровадження ІС слід дотримуватись наступних принципів:

1. Ефективність ІС повинна оцінюватись віддачею від інвестицій (поверненням вкладень).
2. Суворе дотримання затвердженого плану, уникаючи додавання до системи нових непередбачених складових.
3. Бізнес-процеси підприємства треба описувати та аналізувати до початку впровадження, а не під час реалізації проекту.
4. Впровадження повинно виконуватись помодульно, починаючи з модулів, які найшвидше принесуть реальний результат.
5. Успішне впровадження — результат тісної співпраці розробника і замовника.

Ефективність у широкому значенні цього слова означає співвідношення між результатом (ефектом) та витратами.

Під ефектом розуміють результат реалізації заходів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва за рахунок економії всіх виробничих ресурсів [4].

Економічна ефективність від впровадження певних організаційно-технічних заходів на окремих стадіях виробничого процесу може виявлятися у різних формах. При визначенні її слід забезпечувати порівнянність варіантів щодо поточних витрат та капітальних вкладень, враховуючи чинник часу.

Для практичного використання цієї економічної категорії при плануванні і обліку необхідно розглядати її у різних аспектах, відповідно до сфери прикладання, рівня матеріального виробництва, об'єкта визначення та методів розрахунку.

Практичним результатом удосконалення системи управління може бути зниження витрат на управління, яке досягається за рахунок скорочення чисельності працівників апарату управління і підвищення продуктивності праці. Проте не будь-яке вдосконалення управління призводить до зниження питомих витрат на управління. Оскільки управління є складовою виробничо-фінансової діяльності підприємств, то свідченням підвищення його ефективності може бути зростання економічних показників господарювання при незмінних або навіть дещо зростаючих витратах на управління.

Ефективність окремих заходів, пов'язаних з раціоналізацією системи управління (зміна структури управління, норм управління і обслуговування, забезпеченості кваліфікованими кадрами тощо), можна оцінити за допомогою факторного аналізу. При цьому треба обов'язково забезпечити елімінацію впливу інших факторів на формування кінцевих результатів виробничо-фінансової діяльності підприємств (якість земель, забезпеченість основними фондами, робочою силою, характер спеціалізації тощо).

На ефективність управління впливають рівень підготовки кадрів, використання спеціалістів згідно з їхньою кваліфікацією, наукова організація праці та інші фактори.

До показників соціальної ефективності управління належать:

- 1) стан трудової дисципліни;
- 2) оперативність і якість виконання рішень;
- 3) виконання апаратом управління завдань, пов'язаних з підвищенням культури спілкування з працівниками підприємства.

Будь-який інвестиційний проект, яким є впровадження системи автоматизації управління, повинен мати економічний ефект — підвищення прибутковості діяльності підприємства. Оскільки АСУПП найбільш впливає на

організаційні процеси підприємства, економічна ефективність відображається у оптимізації процесів, збільшенню ресурсів персоналу та більш ефективного використання матеріальних ресурсів завдяки швидкій обробці інформації і прийняття управлінських рішень керівництвом.

Таким чином, оцінювання економічної ефективності системи автоматизації повинно проводитись за такими основними критеріями:

- 1) ефективність роботи працівників відділу продажу, оцінювання здійснюватися у відношенні збільшення обсягів продажу до витрат на відділ;
- 2) економія коштів на утримання допоміжних відділів таких як економічний, технологічний, закупівель, розрахунковий та ін.
- 3) ефективність використання основних засобів шляхом оптимізації завантаження обладнання завдяки автоматизації планування виробництва.

Література:

1. Ефимов М.В. Автоматизация технологических процессов / М.В. Ефимов, Г.Д. Толстой. — М.: Книга, 1989. — 512 с.
2. Иванов П.К. Внедрение системы автоматизации полиграфического производства / П.К. Иванов // ГАРТ. — 2005. — № 4. — С. 18—21.
3. Андреева Т. Внедрение АСУ: последнее слово остается за Человеком / Т. Андреева // ИТ и директор. — 2012. — № 4. — С. 16—19.
4. Ковалева В.В. Эффективность применения систем управления производством на полиграфических предприятиях // Вестник МГУП. — 2007. — № 2. — С. 124—127.
5. Расцвет автоматизации производства в Китае [Электронный ресурс] // Robohunter. — Режим доступа: <https://robo-hunter.com/news/rascvet-avtomatizacii-proizvodstva-v-kitae>
6. Механизация и автоматизация производственных процессов [Электронный ресурс] // Библиотекарь.ру. — Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/economika-predpriyatiya-5/56.htm>
7. Ковалик Л.Н. Потенціал інноваційного розвитку економіки / Л.Н. Ковалик // Фінанси України. — 2010. — № 3. — С. 17—26.

References:

1. Efimov, M. V. and Tolstoj, G. D. (1989), *Avtomatizacija tehnologicheskikh processov* [Automation of technological processes]. Knyha, Moscow, Russia.
2. Yvanov, P.K. (2005), "The Implementation of printing production automation". HART, № 4, pp. 18—21.
3. Andreeva, T. (2012), "Introduction of automated control systems: the last word remains with the man", *IT i director*, № 4, pp. 16—19.
4. Kovaleva, V.V. (2007), "The effectiveness of implementation of production control systems at the polygraphic enterprises", *Vestnyk MHU*, № 2, pp. 124—127.
5. Robohunter, "Prosperity of production automation in China" [Online], available at: <https://robo-hunter.com/news/rascvet-avtomatizacii-proizvodstva-v-kitae> (Accessed 10 December 2016).
6. Byblyotekar'.ru, "Mechanization and automation of production process" [Online], available at: <http://www.bibliotekar.ru/economika-predpriyatiya-5/56.htm> (Accessed 9 December 2016).
7. Kovalyk, L.N. (2010), The potential of innovative economic development, *Finansy Ukrainy*, № 3, pp. 17—26.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2016 р.

І. П. Сидоров,
здобувач, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ІНВЕСТИЦІЙНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

I. Sydorov,
candidate for a degree, Dnipropetrovsk State University of Agrarian and Economics

THE INVESTMENT DEVELOPMENT STRATEGY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті визначено, що необхідною умовою розвитку сільськогосподарських підприємств є цілеспрямована інвестиційна діяльність, яка певною мірою залежить від обсягів і форм інвестицій, оскільки останні формують виробничий потенціал на новій науково-технічній базі, а також визначають позиції країни на світових ринках. Від обсягів, якості інвестицій та ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить доля сільського господарства, яке потребує значних коштів на структурну перебудову і підвищення ефективності всіх форм господарювання.

Встановлено, що формування інвестиційної стратегії є невід'ємною частиною економічного розвитку підприємства, у ході якого його довгострокові цілі узгоджуються з їх ресурсним забезпеченням. Запропоновано методологічний апарат формування інвестиційної стратегії економічного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Прийняття стратегічних інвестиційних рішень повинно базуватися на прогностичній оцінці динаміки мікрота макроекономічних чинників, які впливають на вартість інвестиційних ресурсів і детермінують найбільш вигідні напрями їх вкладання. Їх врахування дає змогу з'ясувати оптимальні напрями інвестування розвитку аграрного підприємства залежно від етапу його життєвого циклу. При цьому інвестиційні рішення повинні прийматися за неодмінної цільової установки — збереження й зміцнення конкурентоспроможності підприємства.

The article determined that the a necessary condition for the development of agricultural enterprises is purposeful investment activity, which to some extent depends on the volume and forms of investment, as they formed production potential of the new scientific and technological base and determine the position of the country in world markets. Of the volume of and quality of investments and investment performance agricultural enterprises a large extent determine the fate of agriculture, which needs significant funds for the restructuring and improving the efficiency of all forms.

It was established that the formation of investment strategy is an essential part of economic development of the company, during which its long-term objectives in line with their resourced. Is proposed methodological apparatus forming investment strategy of economic development of agricultural enterprises.

Adoption of strategic investment decisions should be based on predictive evaluation of the dynamics of micro- and macroeconomic factors that affect the value of investment resources and determine the most profitable areas of their investment. Their take into account allows you to find the optimal investment areas of agricultural enterprises depending on the stage of its life cycle. While investment decisions should be made, with the essential goal — the preservation and strengthening of competitiveness of the enterprise.

Ключові слова: економічний розвиток, інвестиційний аналіз, інвестиційна стратегія, інвестиційний портфель, інновації, методологія, ресурси, сільськогосподарські підприємства.

Key words: economic development, investment analysis, investment strategy, investment portfolio, innovation, methodology, resources, agricultural enterprises.

ВСТУП

Ринкова економіка і сучасний науково-технологічний прогрес в усіх сферах виробничої та невиробничої діяльності суспільства докорінно змінюють соціальні, економічні, техніко-технологічні, організаційні та екологічні умови цього процесу і визначають зрештою стабільність, конкурентоспроможність та ефективність сільськогосподарських підприємств, життєвий рівень

населення країни, його соціальне й духовне обличчя. Водночас глобалізаційні процеси, що прискорюють темпи науково-технологічного та інноваційного прогресу і розширюють масштаби використання його результатів, як і формування загальносвітового конкурентного середовища, функціонування транснаціональних компаній та корпорацій, також справляють дедалі зростаючий вплив на стан, структуру й ефективність національного

господарства, окремих його галузей та підприємств, у тому числі сільськогосподарських.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні, методологічні та практичні засади ефективності інвестицій стосовно сучасних умов поглиблено у працях І. Ансофа, Л. Гітмана, Дж. Кейнса, Д. Нор-та, М. Портера, Й. Шумпетера, Дж. Розенберга, П. Самуельсона, В. Беренса, В. Бочарова, П. Віленського, П. Маленкова, Ю. Яковця, а в Україні, зокрема, І. Бланка, О. Бородіної, П. Гайдуцького, В. Геєця, А. Гойка, Б. Губського, М. Корецького, П. Макаренка, Л. Мельника, О. Мертенса, В. Пономаренко, Н. Татаренко, В. Федоренка, О. Ястремської та ін. Проблемі ефективності інвестицій в аграрну сферу присвячено роботи вітчизняних вчених В. Андрійчука, І. Вініченка, С. Гуткевича, П. Канінського, М. Кісея, М. Коденської, Є. Ланченка, Ю. Лупенка, К. Приб, О. Шестопала та ін.

Разом з тим, узагальнення досягнень економічної думки засвідчує, що, незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо інвестиційної діяльності в аграрній сфері, вона поки що залишається не вирішеною остаточно. Подальшого розвитку потребує комплекс питань, пов'язаних з поглибленням методологічних засад інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, удосконалення методичних підходів до оцінювання інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств, обґрунтування інвестиційних стратегій їх економічного розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досягнення світового рівня економічного розвитку України вимагає прискорення темпів зростання сільськогосподарського виробництва. Однак сучасний помірно-еволюційний шлях інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств держави не спроможний забезпечити її стабільний стан на світовому ринку, що в умовах глобалізації економічних процесів набуває стратегічного значення. Це зумовлює необхідність пошуку засобів стимулювання інвестиційної діяльності, спрямованої на зміцнення економіки аграрного сектора, забезпечення стрімкого економічного розвитку його підприємств. Уперше на цю проблему звернув увагу А. Сміт, пізніше А. Маршалл, які виділили два види відносин між суб'єктами господарювання, перший — на основі ринкових механізмів, другий — на базі натурального обміну. Наприкінці XIX ст. на проблему розвитку сільського господарства звертав увагу І. Тюнен, який виявив залежність спеціалізації регіонів від факторів простору, що впливають на витрати виробництва, розміри прибутку, інвестиційну діяльність та розробив схему розміщення сільськогосподарського виробництва по поясах залежно від транспортних витрат, родючості ґрунту та витрат виробництва. На початку XX ст. М. Вебер звертав увагу на розвиток інвестиційної діяльності в сільському господарстві різних регіонів та сформував два важливі принципи інвестиційного розвитку: на основі макроекономічного підходу можна побудувати методологічну схему вибору оптимального рішення про розміщення окремих підприємств; тип витрат окремого підприємства є головним критерієм його розміщення і розвитку.

Пізніше на розв'язання цієї проблеми спрямовували свої дослідження Енглендер, Гувер, Предьоль, Палангер. "Уточнену техніку" статистичного аналізу приватних взаємозалежностей в окремих регіонах розробив В. Леонтьєв. І. Ізард зосереджував увагу на вивченні мультиплікатора розповсюдження імпульсів, що дає змогу виявити вплив розвитку одного сектора в певному районі на інші сектори та територіальні одиниці будь-якого ступеня. Одним із головних чинників передачі імпульсів Ізард вважав інвестиційну діяльність. Автор теорії поляризованого розвитку Г. Мюндаль, аналізуючи проблему розвинених і слаборозвинених регіонів, установив, що внаслідок переміщення робочої сили і капіталу з менш розвинутих регіонів у більш розвинуті, слаборозвинуті швидко втрачають інвестиційну привабливість. На його думку, у розвинених районах дифузія інновацій здійснюється у різних напрямках горизонтальних міжрегіональних зв'язків. Цим процесам сприяють великі корпорації, що мають регіональні філії, завдяки яким інновації поширюються від центру до периферії. За концепцією "полосів зростання", в основу якої покладено положення про нерівномірність і поляризований розвиток територій, Ф. Перру виокремлював центр генерації та передачі інновацій від одного сектора економіки до іншого.

Серед російських та вітчизняних учених проблемам розвитку сільськогосподарських підприємств уперше приділив увагу у своїх географічних дослідженнях М.В. Ломоносов. У першій половині XIX ст. аналіз господарського розвитку з урахуванням особливостей економічно-географічного положення, господарську оцінку природних умов, динаміку розвитку підприємств вивчали К.І. Арсеньєв, П.П. Семенов-Тянь-Шанський. Взаємозв'язок сільськогосподарських підприємств держави з світовим господарством через інвестиційні взаємозв'язки аналізував В.І. Вернадський. Концепцією Б.Н. Книповича закладено підґрунтя районованого розвитку підприємств сільського господарства. В процесі розробки її методології на початку 20-х років минулого століття А.Н. Челенцев висунув концепцію формування великих спеціальних зон сільськогосподарського виробництва. Пізніше проблемою інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств у регіонах займався М.М. Колосовський, М.М. Некрасов та інші вчені.

Формування інвестиційної стратегії є невід'ємною частиною економічного розвитку аграрного підприємства, у ході якого його довгострокові цілі узгоджуються з їх ресурсним забезпеченням. Оскільки інвестиційні рішення за своєю сутністю завжди є стратегічними, важливо, щоб вони забезпечували розвиток підприємства, збільшували його стійкість до зовнішніх загроз, посилювали ринкові позиції. Це потребує усебічного аналізу альтернативних інвестиційних проектів для оцінки їх здатності відповідати певним вимогам. При формуванні інвестиційної стратегії необхідно дотримуватись певних принципів, правил, які окреслюють можливе коло рішень, виходячи насамперед із сутності стратегії як економічної категорії. Аналізуючи погляди науковців на сутність стратегії слід зазначити, що вона передусім сприймається як правила прийняття рішень відносно поведінки підприємства у зовнішньому середовищі. Вони мають бути такими, щоб у кінцевому підсумку досягти "найкращої гармонії зовнішнього середовища і

підприємства як її елемента". Така точка зору відповідає методологічним підходам інституціональної та еволюційної економічної теорій, що наголошують на інституційній природі економічної організації. Це підкреслюється навіть у визначеннях її сутності — це така організація, у якій "домінуючою інституцією є прибуток у грошовій формі".

За визначенням Д. Норта, інституції — це "...правила гри в суспільстві або, точніше, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію у певне русло. ... вони структурують стимули в процесі людського обміну — політичного, соціального і економічного" [4]. Трактують ціх правил різними дослідниками дещо відрізняються, однак здебільшого представники інституціоналізму, підкреслюючи їх відносну стійкість, конкретизують їх як соціально-визнані нормативно-ціннісні системи; еталони соціальної поведінки; форми організації соціальних зв'язків людей; функціональні органи керівництва і регулювання, що забезпечують кодифікацію соціальних норм і контроль за їх дотриманням, формують суспільні цілі та потреби й організовують процес їхньої реалізації.

У сфері інвестиційної діяльності такими інституціями є, по-перше, законодавчі і нормативно-правові акти держави, які закладають юридичну основу під прийняття інвестиційних рішень, а також формують інвестиційні стимули чи накладають обмеження на здійснення інвестиційної діяльності. Це впливає на інвестиційні пріоритети і відображається у інвестиційній стратегії суб'єктів господарювання. По-друге, це галузеві нормативні акти, які формують конкурентне середовище і потребують врахування у інвестиційній стратегії для вибору напрямів формування конкурентних переваг. По-третє, це політика банківських структур та інвестиційних фондів, які визначають умови залучення довгострокових інвестицій, впливаючи на вартість капіталу і можливість диверсифікації джерел інвестування. По-четверте, це наявність дієвих регулятивних структур, які забезпечують дотримання чинного законодавства у сфері охорони прав власності. Це впливає на інвестиційну активність власників інвестиційних ресурсів і суб'єктів господарювання, які їх потребують. Нарешті, у внутрішньому середовищі підприємства також має бути сформовано як стимулюючий, так і регулятивний механізм, який би забезпечував ефективність інвестиційного процесу (облікова політика підприємства, наявність внутрішніх регламентів, процедур, критеріїв тощо, які повинні забезпечувати узгодженість та ефективність інвестиційної діяльності в межах структурних підрозділів та інвестиційних проектів). Очевидно, що їх сукупний вплив має забезпечувати високі динамічні властивості системи, сприяти її здатності накопичувати ресурси і ефективно їх використовувати, підвищуючи її конкурентоспроможність і зміцнюючи її позиції у середовищі функціонування.

Надзвичайно важливим завданням менеджменту є формування чітких правил, за якими здійснюється та чи інша діяльність на підприємстві. А зважаючи на те, що інвестиційна діяльність завжди вважалась основним джерелом розвитку, формулювання основних принципів її здійснення повинно охоплювати такі аспекти, які б давали змогу реалізувати функцію ефективності, без якої економічне зростання і розвиток є проблематич-

ними. Загалом, питанням формулювання принципів побудови інвестиційної стратегії у науковій літературі приділяється певна увага. Однак аналітичний огляд літературних джерел показав, що в середовищі науковців не сформувалося однозначного бачення їх сукупності, до того ж, деякі принципи є досить спірними і дотримання їх не завжди доцільне. Так, дехто із науковців виділяє принципи самовизначення, безупинної адаптації [5], рефлексії, самоорганізації [5; 8].

Вважаємо за необхідне особливо підкреслити, що інвестиційні рішення мають сприяти зростанню ринкової цінності підприємства, на чому наголошують як зарубіжні, так і вітчизняні науковці [7; 10]. Для того, щоб це було можливим, розробка інвестиційної стратегії аграрного підприємства повинна здійснюватися на основі глибокого й усебічного дослідження умов інвестиційної діяльності як у галузі загалом, так і в конкретному підприємстві. Як справедливо зазначає Т. Лепейко, аналіз середовища прийняття стратегічних інвестиційних рішень, повинен охоплювати стабільність зв'язків підприємства із бізнес-партнерами (що впливає на процеси постачання сільськогосподарської техніки, палива, матеріалів, сировини тощо), прогноз платоспроможного попиту на сільськогосподарську продукцію (послуги), відносини із місцевими органами влади, розташування об'єкта інвестування, рівень розвитку транспортної інфраструктури і соціального стану, екології навколишнього середовища тощо, тобто все те, що визначає інвестиційний клімат [3].

Крім того, слід брати до уваги довгострокові стратегічні програми уряду, законодавчі й нормативні документи, стратегічні інвестиційні рішення, що приймаються власниками компанії (якщо підприємство є одним із її учасників). Загалом, прийняття стратегічних інвестиційних рішень повинно базуватися на прогнозній оцінці динаміки не лише мікро-, а й макроекономічних чинників, які впливають на вартість інвестиційних ресурсів і детермінують найбільш вигідні напрями їх вкладання. Їх врахування дає змогу з'ясувати оптимальні напрями інвестування розвитку аграрного підприємства, які змінюються не лише з погляду кон'юнктури ринку, а й зважаючи на етап життєвого циклу підприємства. При цьому інвестиційні рішення повинні прийматися за неодмінної цільової установки — збереження й зміцнення конкурентоспроможності підприємства. Цілком очевидно, що формування інвестиційної стратегії потребує відповідного інструментарію, який має аргументувати вибір інвестиційних рішень.

Головним орієнтиром формування інвестиційної стратегії є загальна стратегія розвитку підприємства, з якою перша має бути узгоджена як за цілями, так і за етапами реалізації. Це повинно знайти відображення у стратегічному плані, який має бути сформований з урахуванням усіх проектів, які можна було передбачити у момент його складання. Це твердження Норткотта є додатковим аргументом на користь того, що планування інвестиційної стратегії слід розглядати як функціональну складову єдиного процесу стратегічного планування. Водночас тут має місце дуалістична залежність — загальна стратегія обирається, серед іншого, і з урахуванням фінансових можливостей підприємства, в т.ч. його здатності залучити кошти інвесторів. Це потребує аналізу фінансового стану підприємства, його ліквідності й платоспроможності.

К. Солошенко і Д. Козенков рекомендують для цього здійснити поглиблений фінансовий аналіз діяльності підприємства за такими пріоритетними сферами: оборотність активів, рівень прибутковості капіталу, ступінь фінансової стійкості підприємства, ліквідність його активів [6]. Вони зазначають, що це дасть змогу визначити можливу прибутковість і терміни повернення інвестованих коштів, а також виявити найбільш значимі за фінансовими наслідками інвестиційні ризики. Дійсно, із зазначеними пріоритетами можна погодитись. Зокрема інвестиційна привабливість значною мірою визначається тим, наскільки швидко повернуться вкладені кошти, а це залежить від оборотності активів, яка, в свою чергу, визначається ефективністю маркетингової, виробничої і фінансової стратегії і тактики. Досягнута прибутковість капіталу дає змогу оцінити потенціал віддачі від інвестованого капіталу. Рівень фінансової стійкості підприємства окреслює межі інвестиційного ризику, пов'язаного зі структурою формування інвестиційних ресурсів. Оцінка ліквідності активів дає змогу визначити здатність підприємства платити за своїми короткостроковими зобов'язаннями, а отже, уникнути банкрутства у разі затримки реалізації інвестиційних проектів.

Разом з тим, для формування ефективної інвестиційної стратегії не-достатньо оцінити лише інвестиційну привабливість підприємства за наведеними вище характеристиками його функціонування. Значне місце у підготовці інвестиційних стратегічних рішень повинен займати аналіз здатності підприємства до освоєння нових технологій, закладених у інвестиційних проектах. Водночас необхідно враховувати й те, які наслідки матиме реалізація підприємством інвестиційної програми (проекту) для середовища господарювання загалом, щоб оцінити можливі ризики внаслідок протидії з боку так званих "зацікавлених груп". Тому вважаємо, що неодмінною умовою вибору інвестиційної стратегії підприємства має бути адекватна оцінка його інноваційно-інвестиційного потенціалу, причому саме у такому поєднанні.

Прискорений економічний розвиток, структурні, техніко-технологічні та організаційно-економічні зміни, які відбуваються у виробничій діяльності сільськогосподарських підприємств є наслідком не стільки глобалізаційних процесів, скільки результатом реалізації науково-технічних та інноваційних розробок, що уособлюють у собі новітні знання в усіх галузях науки. До речі, в розвинутих країнах, які входять до Організації економічного співробітництва і розвитку, понад половина валового внутрішнього продукту створюється в інтелектуально місткому виробництві. Як зазначає Д. Белл, нинішнє постіндустріальне суспільство являє собою суспільство знання у подвійному розумінні: по-перше, джерелом інновацій дедалі більшою мірою стають дослідження та розробки; по-друге, прогрес суспільства, який вимірюється зростанням ВВП і зайнятості населення, тепер однозначно залежить від успіхів у сфері знань, тобто від прискореного розвитку науки та освіти, їх якісної модернізації [9].

Тому цілком зрозуміло, що в цих умовах роль і значення науково-технологічного потенціалу держави, його цілеспрямованого й ефективного розвитку та всебічного удосконалення організації і системи управління науково-дослідною діяльністю невинно посилюються. Адже тільки на основі цілеспрямованого використання

досягнень науково-технологічного процесу та інноваційних розробок можна забезпечити стабільний і конкурентний розвиток сільськогосподарських підприємств, прогресивні структурні, техніко-технологічні та організаційні зміни, а також переведення їх на модель сталого, екологічно безпечного і соціально спрямованого функціонування у довгостроковій перспективі. Відтак, виробництво конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції та інвестиційну діяльність на сучасному етапі розвитку сільськогосподарських підприємств слід розглядати як органічно взаємозв'язані складові елементи єдиного процесу, а безпосереднє виробництво як процес створення якісно нових інноваційних товарів, що користуються попитом на ринку.

Вважаємо, що до рішучого переходу на модель сталого розвитку, яка може бути реалізована лише за допомогою прискорення темпів екологоспрямованого науково-технологічного прогресу й широкомасштабного застосування екоінновацій в усіх сільськогосподарських підприємствах, спонукають загострення глобальних екологічних проблем, з одного боку, та вичерпання, збіднення і деградація багатьох природних ресурсів, насамперед вичерпання невідновлюваних енергетичних. Зважаючи на той незаперечний факт, що майбутнє людської цивілізації прямо та безпосередньо залежить від стану навколишнього середовища й наявності природних ресурсів, а обсяги використання останніх і негативний вплив суспільства на природу, по суті, вже перевищують відтворювальні, відновлювальні та асиміляційні можливості земної біосфери, проблеми ресурсоекологічної безпеки людської життєдіяльності, розвитку екологічних і ресурсозберігаючих напрямів науково-технічного прогресу набувають першорядного значення. Те ж саме слід сказати й про необхідність переходу до принципово нових моделей, способів і методів ресурсоспоживання та охорони навколишнього середовища, відтворення його ресурсів і збереження в ньому динамічної екологічної рівноваги.

Ряд дослідників підкреслює відмінність в управлінні реальними та фінансовими інвестиціями з огляду на їх різну економічну ефективність [1; 2]. Вважаємо, що справа тут не лише в різній ефективності, а в змісті та обсягах вирішуваних завдань, однак сама думка про доцільність формування двох типів інвестиційних портфелів — реального та фінансового — є слушною. З позицій суспільних інтересів важливішим є реальне інвестування, оскільки саме завдяки йому відбувається прирощування реального капіталу (у вигляді сільськогосподарських машин, виробничих споруд, механізмів тощо, які збільшують економічні ресурси підприємства, служачи основою для виробництва споживчих вартостей). Інвестування у цінні папери зумовлює лише передачу власності і є способом розміщення вільного капіталу. На думку деяких науковців, з якою можна погодитись, фінансовий капітал не є економічним ресурсом, оскільки його власник нічого не виробляє, а отже, не створює доданої вартості. Разом з тим, переважна більшість науковців, в тому числі вітчизняних, зосереджує увагу на питаннях оптимізації саме портфеля цінних паперів, а не реальних інвестицій.

Вагому роль у такому обґрунтуванні інвестиційної стратегії відіграє інвестиційний аналіз, який розгля-

дається науковцями як процес "вивчення та оцінки альтернативних інвестицій та реальних проектів з метою встановлення інвестиційних потреб, вибору та пошуку джерел фінансування, прогнозу фінансової віддачі від нього у вигляді грошових потоків та оцінки його ефективності шляхом зіставлення майбутніх грошових потоків з обсягом інвестицій, що відносяться до даного часу". На наш погляд, інвестиційний аналіз дає змогу не тільки виокремити перспективні з позицій завдань розвитку інвестиційні проекти, а й визначитися з типом інвестиційного портфеля і вимогами до його формування.

Розв'язання проблем пошуку засобів швидкого економічного зростання сільськогосподарських підприємств України базується на дослідженнях зарубіжних та вітчизняних вчених, які наголошували на необхідності комплексного аналізу сільськогосподарського розвитку в країні для виявлення пріоритетних для національної економіки регіонів, що згодом можуть стати "своєрідними локомотивами" розвитку сільсько-го господарства в країні. Першочергову роль тут мають відігравати державні та приватні інвестиції. Збільшення державних вкладень капіталу в інфраструктуру сільськогосподарських підприємств сприяє поліпшенню інвестиційного клімату в галузях аграрного сектору економіки, збільшенню надходжень іноземних і вітчизняних інвестицій від приватних осіб. Як свідчить світова практика, державні капіталовкладення надають найбільшій гарантії аграрним підприємствам щодо стабільності в здійсненні інвестиційної діяльності.

ВИСНОВКИ

Завдання формування інвестиційної стратегії економічного розвитку сільськогосподарських підприємств невіддільне від завдань управління його розвитком, оскільки передбачає реалізацію проектів, необхідних для набуття нових якостей, які б зменшували вразливість підприємства до зовнішніх загроз, підвищували конкурентний потенціал, забезпечували його стійкість і здатність посилювати свій вплив на ринкові процеси. Порівняльний аналіз сучасних поглядів на сутність та можливості управління розвитком підприємства підводить до висновку, що вирішення цього завдання потребує залучення методологічного апарату теорії систем (дослідження підприємства як бізнес-системи), еволюційної теорії та синергетики (дослідження механізму розвитку соціально-економічних систем), неінституціональної економічної теорії (дослідження умов, що впливають на розвиток системи і її здатність до самоорганізації), теорії обмеженої раціональності (для вибору варіантів і напрямів інвестування розвитку).

Література:

1. Вінченко І.І. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств: монографія [Текст] / І.І. Вінченко. — Донецьк: Юго-Восток, 2010. — 444 с.
2. Грабар І.Г. Синергетика економічних систем: навчальний посібник [Текст] / І.Г. Грабар, Є.І. Хомаківський, О.В. Вознюк. — Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2003. — 244 с.
3. Лепейко Т.І. Технологія аналізу кон'юнктури ринку [Текст] / Т.І. Лепейко // Фінанси України. — 2002. — № 10. — С. 131—138.

4. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки [Текст] / Д. Норт; [пер. с англ. І. Дзюб]. — К.: Основи, 2000. — 200 с.

5. Пономаренко В.С. Методологічні аспекти стратегічного управління інвестиційними процесами [Текст] / В.С. Пономаренко // Фінанси України. — 2002. — № 10. — С. 3—8.

6. Солошенко К.Н. Оцінка інноваційного потенціала підприємства [Текст] / К.Н. Солошенко, Д.Е. Козенков // Труды Одесского политехнического университета. Спецвип. — 2004. — С. 89—92.

7. Терещенко В.К. Порівняльна оцінка агролізингу з іншими джерелами забезпечення технічними засобами сільгосптоваровиробника [Текст] / В. К. Терещенко, В.І. Артиш // Український інвестиційний журнал. — 2004. — № 11—12 (113—114). — С. 14—16.

8. Ястремська О.М. Стратегічне управління інвестиційною діяльністю підприємства: навчальний посібник [Текст] / О.М. Ястремська. — Харків: Вид. ХНЕУ, 2006. — 192 с.

9. Ball D. The future of Investing in Europe's Markets after MiFID / D. Ball. — John Wiles & Sons, Ltd, 2007.

10. Coenenberg A. Wertorientierte Unternehmensführung: vom Strategieentwurf zur Implementierung / A. Coenenberg, R. Salfeld. — Stuttgart: Schaffer-Poeschel Verlag, 2003. — 168 p.

References:

1. Vinichenko, I.I. (2010), Investytsijna diial'nist' sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv [Investment activity of agricultural enterprises], Yugo-Vostok, Donetsk, Ukraine.
2. Hrabar, I.H. Khodakivs'kyj, Ye.I. and Vozniuk, O.V. (2003), Synerhetyka ekonomichnykh system [Synergetics of economic systems], Yugo-Vostok, Zhytomyr, Ukraine.
3. Lepejko, T.I. (2002), "Technology analysis of market conditions", Finansy Ukrainy, vol. 10, pp. 131—138.
4. Nort, D. (2000), Instytutysii, instytutysijna zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and the economy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
5. Ponomarenko, V.S. (2002), "Methodological aspects of strategic management investment processes", Finansy Ukrainy, vol. 10, pp. 3—8.
6. Soloshenko, K.N. and Kozenkov, D.E. (2004), "Estimation of innovative potential of the enterprise", Trudy Odesskogo politehnicheskogo universiteta, Specvipusk, pp. 89—92.
7. Tereschenko, V. K. and Artysh, V. I. (2004), "Comparative evaluation ahrolizynhu with other sources providing technical means agricultural producers", Ukrain's'kyj investytsijnyj zhurnal, vol. 11—12 (113—114), pp. 14—16.
8. Yastrems'ka, O.M. (2006), Stratehichne upravlinnia investytsijnoiu diial'nistiu pidpriemstva [Strategic management of investment activity of the enterprise], KhNEU, Kharkov, Ukraine.
9. Ball, D. (2007), The future of Investing in Europe's Markets after MiFID, John Wiles & Sons, Ltd.
10. Coenenberg, A. and Salfeld, R. (2003), Wertorientierte Unternehmensführung: vom Strategieentwurf zur Implementierung, Schaffer-Poeschel Verlag, Stuttgart, Germany.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2016 р.

УДК 657.37:006.032(094.2)

Р. М. Циган,
старший викладач кафедри обліку, аналізу і аудиту,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук
І. С. Воробйов,
магістрант кафедри обліку, аналізу і аудиту,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ТА ВИЗНАННЯ ВИРУЧКИ ЗА КОНТРАКТАМИ З КЛІЄНТАМИ ЗГІДНО З МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

R. Tsyhan,
Senior Lecturer of the department of accounting, audit and analysis,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk
I. Vorobiov,
Master of the department of accounting, audit and analysis,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk

PECULIARITIES OF ACCOUNTING AND RECOGNITION OF RECEIPTS ON THE CONTRACTS WITH CLIENTS ACCORDING TO THE INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARD

Метою статті є дослідження особливостей змісту Міжнародного стандарту фінансової звітності № 15 "Виручка за контрактами з клієнтами" та обґрунтування необхідності впровадження цього стандарту на зміну діючим МСБО № 11 "Будівельні контракти" та МСБО № 18 "Дохід". Розкрито зміст аналізу п'яти кроків, на якому саме побудовано МСФЗ 15. Описано відмінності визначень та значень певних показників у Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку та в стандарті фінансової звітності № 15. І виявлено відмінні риси, які при впровадженні МСФЗ 15 дадуть можливість спростити визнання виручки використовуючи єдиний алгоритм дій, яким є п'ятикроковий аналіз. Зроблено висновки про важливість впровадження в роботу вітчизняної облікової системи МСФЗ 15, викладено інформацію про переваги цього стандарту над іншими та описано питання, які підлягають нагальному вирішенню для злагодженої роботи економіки як на місцевому рівні, так і на міжнародному.

The article aims at studying peculiarities of the content of the International Financial Reporting Standard № 15 "Receipts on the contracts with clients" and proving the necessity of introducing this standard to replace the current IFRS № 11 "Building contracts" and IFRS № 18 "Income". The author describes differences between the definitions and meanings of certain indices in the International Standards of Accounting and in the Financial Reporting Standard № 15. There are found such features that will enable simplifying the recognition of receipts when introducing IFRS 15 by using a single algorithm of actions that is a five-step analysis. The author comes to the conclusion about the importance of introducing IFRS 15 into the work of the domestic accounting system, provides information on the advantages of this standard over the other ones and describes the issues to be urgently solved aimed at the coordinated operation of economy both on the local and international levels.

Ключові слова: міжнародний стандарт, дохід, виручка, фінансова звітність, бухгалтерський облік, контракт.
Key words: international standard, income, receipt, financial accounting, accounting, contract.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дохід є важливим об'єктом бухгалтерського обліку та має важливе значення у визначенні фінансового результату підприємства. Дослідники-вчені завжди приділяють велику увагу саме порядку визнання та відображення доходу у фінансовому звіті. Саме цей показник є одним з ключових необхідних для складання фінансової та податкової звітності. Однак у сучасній теорії і практиці залишаються дискусійні питання, що пов'язані із з'ясуванням моменту визначення доходів, які відповідають встановленим критеріям для подальшого визначення фінансових результатів.

У зв'язку з тим, що господарська діяльність постійно ускладнюється, також ускладнюються договірні відносини з контрагентами, що в свою чергу впливає на особливості

визнання доходів. Тому комітет з Міжнародних стандартів фінансової звітності постійно удосконалює існуючі положення. Однак поява нового МСФЗ 15 потребує його адаптації у національну економіку України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Праці вітчизняних і зарубіжних авторів свідчать про дискусії, які пов'язані з вирішенням методологічних, організаційних та методичних проблем обліку доходів, тривають майже постійно.

Суттєвий внесок у розв'язання цих проблем зробили такі вчені, як: А.О. Касич [3], С.Ф. Голов [1, 2], В.І. Єфіменко [8], В.Н. Костюченко [4] та багато інших.

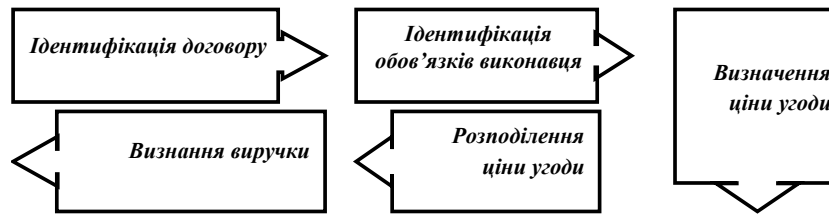

Рис. 1. Модель аналізу п'яти кроків

Джерело: розроблено автором за джерелом [6].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей змісту Міжнародного стандарту фінансової звітності № 15 "Виручка за контрактами з клієнтами" та обґрунтування необхідності впровадження цього стандарту на зміну діючим МСБО № 11 "Будівельні контракти" та МСБО № 18 "Дохід".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З ціллю удосконалення ефективного функціонування економіки європейських країн у кінці травня 2014 року було прийнято та оприлюднено міжнародний стандарт фінансової звітності № 15 "Виручка за контрактами з клієнтами", який набуває чинності з 2017 року, але застосування його уже зараз не забороняється. Цей стандарт замінив кілька діючих вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, а саме:

- МСБО № 11 "Будівельні контракти" [7];
- МСБО № 18 "Дохід" [5].

Стандарт фінансової звітності № 15 має на меті забезпечення різноманітних договірних умов поставки товарів, надання послуг, виконання робіт. У чинному стандарті визначення доходу трактується як валове надходження економічних вигід протягом періоду, що виникає в ході звичайної діяльності суб'єкта господарювання, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників власного капіталу [6].

У той час як МСФЗ говорить нам про те, що дохід — це збільшення економічних вигід протягом звітного періоду у формі надходження або приросту активів або зменшення зобов'язань, які призводять до збільшення власного капіталу, крім тих, які стосуються вкладу власників [6].

Нові вимоги викладені в міжнародному стандарті спрямовані на те, щоб користувачі фінансової звітності отримали можливість оцінити суми, строки виникнення виручки і грошових потоків за контрактами з покупцями. Для того, щоб вирішити, в який момент виникає виручка, підприємства повинні застосовувати модель аналізу п'яти кроків. Така модель визначає що виручка виникає момент передачі прав власності покупцю на певний товар чи послугу і в тій сумі, яку передбачає отримати підприємство від покупця (рис. 1).

У залежності від того чи виконуються ці умови, виручка визнається в двох випадках:

- протягом певного відрізка часу (в порядку, який відображає послідовну діяльність підприємства), або
- у певний момент часу (коли право власності на товар переходить до покупця).

Новий стандарт містить інструкцію з використання цієї моделі та охоплює різні аспекти, включаючи питання гарантій і ліцензій.

Першим кроком цієї моделі є ідентифікація договору. За МСФЗ 15 визначення договору звучить як "угода між двома або більше сторонами, яка створює закріплення прав і обов'язків" [6].

Ідентифікація договору передбачає необхідність визначення, чи включається конкретний договір у межі дії МСФЗ. Для того щоб правильно використовувати цей стандарт, до-

говір повинен відповідати певним вимогам: "контракт був схвалений сторонами договору; права кожного учасника щодо товарів або послуг, які будуть передані, можуть бути ідентифіковані; договір має комерційний зміст; існує ймовірність того, що винагорода, яку підприємство має право отримати в обмін на товари або послуги, буде отримана" [6].

Саме на цьому етапі аналізу поєднуються МСФЗ 15 та МСБО 11, тому що визнання доходу відбувається саме з ідентифікації договору, згідно якого виникає виручка.

Основним критерієм визнання виручки можна виділити вірогідність отримання винагороди за продані товари та послуги.

Другим кроком є ідентифікація обов'язків виконавця згідно з договором. У цьому випадку це означає, що з самого початку виконання договору підприємство має чітко прописати товари та послуги, які будуть надаватись покупцеві, і вияснити яким чином будуть виконуватись зобов'язання згідно з МСФЗ 15. Зобов'язання можуть бути виконані будь-яким зручним способом.

У деяких господарських відносинах контракт не є єдиною визначенням виручки, цим фактом пояснюється необхідність другого кроку. Найчастіше це буває у випадках, коли угода охоплює змішані поставки, коли відвантаження товарів відбувається кількома партіями, або надаються послуги різного характеру. Це дає можливість розмежувати контракт на кілька окремих пунктів зобов'язань, саме про це говориться у другому кроці аналізу.

Третій крок — визначення ціни угоди. Ціна угоди — це сума, яку підприємство має намір отримати за передані товари та послуги. Під час прийняття рішення щодо ціни договору, підприємство має враховувати минулий досвід, та діловий оборот відповідно до вимог МСФЗ 15 [6].

Але не кожен договір має свою фіксовану ціну. В ньому може міститись й змінна складова. Ця складова може бути зв'язана з ситуацією, в якій передбачаються знижки, обмін, повернення, кредитування та ін. Договір також може залежати від якоїсь майбутньої події, це також є змінною складовою. Це також передбачає необхідність врахування зміни вартості грошей в часі.

Четвертий крок є продовженням попереднього і також стосується ціни угоди. Мова на цьому етапі йде про пов'язання ціни угоди із зобов'язаннями щодо виконання контракту.

Так, якщо виконання зобов'язань розподіляється на кілька частин, то й ціна також розподіляється на кілька частин, з посиланням на їх автономні відпускні ціни [6].

Якщо ж автономної ціни як такої немає, підприємство на свій розсуд має оцінити її. МСФЗ 15 включає в себе кілька методів, за допомогою яких можна визначити ціну: скоригованої ринкової підхід; підхід, що базується на застосуванні очікуваної вартості, плюс маржа; залишковий підхід (допустимий тільки в обмеженому числі випадків) [6].

Знижка будь-якого роду, якщо вона передбачена в договорі, також має бути розподіленою між частинами виконання зобов'язань пропорційно автономній ціні продажу.

На п'ятому кроці визнається виручка, після виконання зобов'язань за договором. Дохід визначається після переходу права власності на товари.

МСБО 18 питання визнання виручки вирішується за допомогою особливостей операцій з продажу товарів або послуг, а в МСБО 11 — за допомогою підходу оцінки ступеня (у відсотках) завершеності контракту. Замість цього у новому МСФЗ 15 вводиться п'ятий крок визнання виручки, який в повній мірі пов'язує момент визнання зобов'язань та момент передачі права власності на товар.

Згідно з вимогами МСФЗ 15 виручка визнається протягом довгого часу, за виконання таких умов: клієнт отримує і використовує всі вигоди від товару (послуги), що надаються підприємством-виконавцем контракту по мірі виконання контрактних зобов'язань, або компанія створює та доопрацьовує актив, контроль над яким передається замовнику по мірі створення або доопрацювання такого активу, або у процесі виконання контрактних зобов'язань компанія створює актив, у якого немає якогось альтернативного використання, і у компанії є право вимагати плату за виконані на певну дату контрактні зобов'язання.

Визнання виручки за кожним з п'яти крокової системи аналізу має ґрунтуватись на конкретній і точній інформації, що передбачена контрактом з клієнтом.

Підсумовуючи, можна виділити основні переваги цього стандарту над іншими, ними можуть бути такі:

- модель аналізу п'яти кроків є універсальною та може застосовуватись у будь якій сфері бізнесу, ця модель є свого роду алгоритмом визнання виручки, що спрощує послідовність його застосування на практиці;

- одним з основних критеріїв є ціна, як базовий показник для визначення виручки як одноразово, так і протягом певного періоду. Цей стандарт дає змогу покращити системи обліку в різних країнах, адже є найбільш універсальним для будь-кого.

Але, впровадження Міжнародного стандарту фінансової звітності № 15 "Виручка за контрактами з клієнтами", супроводжується також рядом дискусійних питань, що стосуються: контрактів пов'язаних з поставкою товарів і виконанням робіт, наданням послуг за єдиним контрактом, в яких визначення виручки є серйозним питанням, адже в цьому разі потрібно детальніше знайомитись з поняттям ціни стосовно кожного з компонентів контракту.

Також суттєвим є питання відображення доходів у фінансовій звітності адже з впровадженням МСФЗ 15 послідовність суттєво зміниться, також потрібно переглядати і вносити зміни до облікових політик майже всіх організацій, діяльність яких пов'язана з поставкою товарів, виконанням робіт і наданням послуг.

Також лишається невирішеним питання, що стосується поєднання та правильного злагодженого функціонування системи обліку і звітності та системи оподаткування, адже підходи в МСФЗ та Податковому кодексі дещо відрізняються між собою.

ВИСНОВКИ ІЗ ЗАЗНАЧЕНИХ ПРОБЛЕМ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПОДАНОМУ НАПРЯМІ

З прийняттям нового МСФЗ 15 "Виручка за контрактами з клієнтами" Радою з МСФЗ, суттєво змінився підхід до послідовності визнання виручки, який було описано в моделі аналізу п'яти кроків.

Впровадження МСФЗ 15 в перспективі дає можливість зближення облікових систем різних країн, надавши єдині правила формування та подання фінансової звітності з доходів. Тобто МСФЗ 15 дає важливим кроком до розвитку Міжнародної облікової системи загалом. Також МСФЗ дає більш чіткі критерії визначення доходів у залежності від ситуації в господарській діяльності.

З впровадженням МСФЗ 15, вітчизняні обліковці зіткнуться з рядом нових завдань, які потребуватимуть рішення.

У більшості це стосується більш конкретного тлумачення контрактних зобов'язань в договорах з покупцями; також,

можливо, більшості підприємств потрібно буде переглянути свою облікову політику та врахувати нові критерії визначення виручки; шукати шляхи поєднання системи оподаткування, яка діє в нашій країні, та бухгалтерського обліку, адже нові правила ведення обліку все більш віддаляють їх одну від одної.

Подальше дослідження цієї теми може бути пов'язано саме з гармонізацією системи оподаткування, системи ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності в нашій країні.

Література:

1. Голов С. Міжнародні стандарти фінансової звітності: сучасний стан та застосування / С. Голов. — К.: Бухгалтерський облік і аудит. — 2005. — № 8—9. — С. 88—100.
2. Голов С.Ф. Трансформація фінансової звітності українських підприємств у фінансову звітність за міжнародними стандартами: методичні рекомендації / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, О.М. Кулага. — Вінниця: ТОВ "Консоль", 2013. — 267 с.
3. Касич А.О. Проблеми впровадження МСФЗ в Україні та шляхи їх вирішення / А.О. Касич, Я.Ю. Яковенко // Облік і фінанси. — 2013. — № 1. — С. 128—132.
4. Костюченко В.Н. Консолідована фінансова звітність: теорія і практика / В.Н. Костюченко. — Х.: Фактор, 2009. — 512 с.
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 18 "Дохід". Міжнародний документ від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Сайт "Законодавство України". — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
6. Міжнародний стандарт фінансової звітності (МСФЗ) 15 "Виручка по договорах з клієнтами" (2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iasplus.com/en/standards/ifrs/ifrs15>
7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 11 "Будівельні контракти". Міжнародний документ від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_017
8. Напрямки гармонізації бухгалтерського обліку та звітності в Україні / В. І. Єфіменко. — К.: Фінанси, облік і аудит. — 2011. — Вип. 18. — С. 278—284.

References:

1. Holov, S. (2005), "International Financial Reporting Standards: current state and application", *Bukhhalters'kyj oblik i audyt*, vol. 8—9, pp. 88—100.
2. Holov, S. F. Kostyuchenko, V. M. and Kulaha, O. M. (2013), *Transformatsiia finansovoi zvitnosti ukrains'kykh pidpriemstv u finansovu zvitnist' za mizhnarodnymi standartamy: metodychni rekomendatsii* [Transformation of financial statements of Ukrainian enterprises in financial statements according to international standards, guidelines], TOV "Konsol", Vinnytsia, Ukraine.
3. Kasych, A.O. and Yakovenko, Ya.Yu. (2013), "Problems of implementation of IFRS in Ukraine and Solutions", *Oblik i finansy*, vol. 1, pp. 128—132.
4. Kostyuchenko, V. N. (2009), *Konsolidovana finansova zvitnist': teoriia i praktyka* [Consolidated financial statements: Theory and Practice], Faktor, Kharkiv, Ukraine.
5. IASB (2012), "International Accounting Standard 18 (IAS 18). Income", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_025 (Accessed 15 Nov 2016).
6. IASB (2014), "International Financial Reporting Standard (IFRS) 15 "Revenue under contracts with customers", available at: <http://www.iasplus.com/en/standards/ifrs/ifrs15> (Accessed 15 Nov 2016).
7. IASB (2012), "International Accounting Standard 11 "Construction Contracts", http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_017 available at: (Accessed 15 Nov 2016).
8. Yefimenko, V. I. (2011), "Directions harmonization of accounting and reporting in Ukraine", *Finansy, oblik i audyt*, vol. 18, pp. 278—284.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2016 р.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК КРОК ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

A. Botezat,
PhD of Public Administration, Director of the law firm "Nika"

FOREIGN EXPERIENCE OF LAND USE AS A STEP OF THE LAND REFORM IN UKRAINE

У статті розглянуто особливості планування землекористування на території зарубіжних країн. Зазначаються конкретні відмінності, пов'язані з питаннями раціонального використання, охорони та планування землекористування за кордоном. З'ясовано функціональне наповнення інститутів державного управління землекористуванням в США, Великій Британії, Канаді, Франції, Німеччині, Нідерландах, Австрії, Данії, Фінляндії, ряді інших країн.

Визначено, що механізм розвитку земельних відносин в Україні має вирішувати важливі проблеми у економічному, екологічному та соціальному аспектах суспільних відносин щодо володіння, використання, охорони і відтворення земель. Запропоновано заходи щодо удосконалення цього механізму. Одним із них є вдосконалення нормативно-правової бази регулювання земельних відносин, зокрема, прийняття та доопрацювання законів України "Про ринок земель", "Про ландшафти", "Про державну інвентаризацію земель", "Про аукціони".

Обґрунтовано, що у Європі активно фінансуються землевпорядкування та й функції землеустрою як такі не втрачаються, а лише вдосконалюються. Спостерігається зростання банків, готових працювати з аграрним сектором економіки, надаючи кредити на дуже вигідних умовах. Державне ж субсидування для земельних ділянок в Україні знаходиться на дуже низькому рівні, порівнюючи з країнами Європейського Союзу і Америки.

Розглянуті, зарубіжні та вітчизняні інноваційні форми управління відносинами щодо планування землекористування і землеволодіння, які дозволяють вирішити актуальні проблеми земельної реформи в Україні.

The article discusses the features of land use planning on the territory of foreign countries. Indicate the specific differences relating to matters of management, protection and land use planning abroad. It was found the functional content public administration institutions of land use in the US, UK, Canada, France, Germany, the Netherlands, Austria, of Denmark, Finland and other countries.

Determined that the mechanism of land relations in Ukraine should solve important problems in economic, environmental and social aspects of public relations of possession, use, protection and reproduction of land. Measures are offered on improvement of the mechanism. One of them is to improve the legal framework regulating land relations, adoption and revision of the laws of Ukraine "On Land Market", "Landscape", "On state land inventory", "On the auction".

Proved that in Europe is actively funded land management and land functions as not only lost but improved. An increase in banks willing to work with the agricultural sector by providing loans on very favorable terms. State subsidies for the same land in Ukraine is at a very low level comparing countries of the European Union and America.

Examined foreign and domestic innovative forms of relationship management about planning of land tenure and that can solve the urgent problems of land reform in Ukraine.

Ключові слова: земельні ресурси, землеустрій, раціональне землекористування, державне управління, державні механізми управління.

Key words: land resources, land management, land tenure management, public administration, mechanisms public management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження земельних відносин має велике теоретичне і практичне значення для організації використання і охорони земель. Потрібен розгорнутий системний підхід до вивчення

ефективності управління сільськогосподарським землекористуванням. Однак визначити ступінь ефективності тієї чи іншої схеми раціонального землекористування можна не тільки впровадивши її, а й проаналізувати досвід інших держав.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблематика розвитку земельних відносин є предметом досліджень широкого кола як вітчизняних, так і зарубіжних науковців таких, як В. Куйбіда, В. Негода, В. Толкованов М. Хвесик, Ш. Ібатуллін, О. Степенко, О. Сакаль, А. Варламов, С. Волков, та інших. При достатньо широкому спектрі досліджень, зокрема, з питань власності на землю та управління земельними відносинами в процесі становлення ринкової економіки в Україні, потребують особливої уваги дослідження механізмів управління земельними відносинами та їх розвитку, у чому, на нашу думку, може допомогти закордонний досвід.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянути історію ведення процесу землеустрою і функцій держапарату у сфері сільськогосподарського землекористування в деяких країнах Європи і Північної Америки, де спостерігається ефективний розвиток аграрного сектору; дослідити функції держави та механізми управління земельними ресурсами, визначити основні напрями механізму землекористування відповідно до українських реалій.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Практика іноземних країн-партнерів показує, що при взятті земельних ділянок у товарно-грошовий обіг, необхідна законодавча і економічна підтримка цього процесу, моніторингу землеустрою, що вимагає чималого контролю зі сторони держави.

Один із класиків політекономії Вільям Петті так визначив функції праці та землі: "Праця є батьком багатства, земля — його матір'ю" [3, с. 18]. Управління земельним фондом — це діяльність державних органів і органів місцевого самоврядування, спрямована на забезпечення раціонального використання і охорони земельного фонду країни.

За весь час свого існування кожна держава встановлювала свою схему управління земельним фондом, планувала охорону землекористування, розробляла заходи щодо підвищення ефективності використання земельних ресурсів, проводила дослідження в галузі екології, права, економіки, землеустрою. Будь-які заходи, перш за все, визначаються кліматом країни, складом ґрунтів, гідрографією тощо.

На підставі Закону України "Про землеустрій" [1] планування і організація раціонального користування земель та їх охорони включає в себе наступне:

- розробку пропозицій про раціональне використання земель та їх охорону;
- природно-сільськогосподарське районування земель;
- визначення земель, в межах яких громадянам та юридичним особам можуть бути надані ділянки;
- визначення земель, які можуть бути включені в спеціальні земельні фонди;
- визначення земель, віднесених до видів, встановлених законодавством тощо.

Заходи з планування та організації раціонального землекористування, а також з охорони земельних ресурсів адміністративно-територіальних утворень, реалізують у генеральну схему землеустрою України, схемах землеустрою муніципальних та інших адміністративно-територіальних утворень, схемах використання і охорони земель.

За кордоном немає поняття "землеустрій". Близькими до нього в англійській мові є поняття Land Use Planning — Планування використання земель (зонування територій),

Physical Planning — територіальне планування, Land Management — земельний менеджмент (реалізація державних, регіональних, муніципальних програм щодо раціонального управління землекористуванням і розвитку території), Land Survey — межування, земельна зйомка (кадастрові роботи та картографія), Land Administration — управління земельними ресурсами (мається на увазі ієрархія влади).

У французькій мові є близьке до "землеустрою" поняття "Amenagement Foncier", у німецькій — "Flurbereinigung". Така різниця в поняттях обумовлена історичними причинами, різними особливостями формування земельних відносин та земельної власності, а також різними судженнями вітчизняних і зарубіжних вчених [2, с. 23].

У Німеччині, де в великих поміщицьких господарствах необхідним було планування доріг, систем зрошення, сівозмін, внутрішньогосподарське землевпорядкування, як вид робіт на землях сільськогосподарського призначення, виникло на початку XIX століття. На даний час ринок сільськогосподарських угідь у цій країні знаходиться під контролем держави для запобігання спекуляції земельними ділянками. У приватній власності знаходиться більше 90% земель [3, с. 47]. Законодавством передбачена заборона на дроблення лісових і сільськогосподарських ділянок, їх відчуження та зміну дозволеного використання. Велику роль при цьому відіграє контроль за раціональним використанням земель.

Німеччина — федеративна держава. Кожна федеративна земля розробляє свій комплекс (план) заходів з розвитку землекористування підконтрольних територій. Примітно, що кожен план обговорюється на публічних слуханнях. Міжгосподарське землевпорядкування в основному представлено консолідацією земель і упорядкуванням землекористувань [3].

У Фінляндії рівні влади поділяються на центральний, регіональний та місцевий. Фінським законодавством місцевій владі надано право переважної купівлі нерухомості, це може бути зроблено з метою дотримання інтересів муніципальної влади. Примітно те, що у Фінляндії досить сприятлива екологічна ситуація, що позитивно позначається не тільки на якості землі, але і на якості продукції. Політика держави спрямована на скорочення рівня виробництва сільгосппродукції до рівня самозабезпечення. Землевпорядкування входить до функцій державної і місцевої муніципальної влади. Планування території здійснюється на державному, губернському і муніципальному рівнях. Землевпорядкування сільських територій орієнтоване на природоохоронні заходи [5, с. 36].

У США є два основних рівня влади — федеральний і рівень штатів. Крім того, відсутнє єдине законодавство у галузі планування і розвитку землекористування. Кожен штат сам розробляє відповідні документи, відповідно до своєї програми розвитку і організації території. Для цього в уряді штату є спеціальні відділи, які називаються Управлінням з планування. Контроль за розвитком знаходиться в компетенції штату з частковою передачею повноважень місцевій владі. Основою планування територій служить її зонування. Сформована система законодавства, яка обмежує переорієнтування сільськогосподарських земель в інші категорії. При плануванні використання сільськогосподарських земель велику роль відіграє їх економічна оцінка [3]. У США оцінкою сільськогосподарських угідь займається СОПР (служба охорони природних ресурсів — технічна організація Департаменту сільського господарства). Така служба використовує три системи оцінки якості сільськогосподарських земель — класифікацію найбільш значущих для сільського господарства земель, бонітувальну-класифікаційну систему і оцінку ґрунтів та їх потенціалу.

лу. Для найбільш цінних ресурсів розроблено узагальнену класифікацію, де в основі виділено кращі і унікальні сільськогосподарські землі, і додаткові — значущі сільськогосподарські землі в масштабах штату і сільськогосподарські землі місцевого значення. Відповідно, на кращих землях спостерігаються кращі агроекологічні умови, є можливим вирощування широкого спектру культур, унікальні ґрунти придатні для вирощування специфічних культур. Категорії "землі, значущі в масштабах штату" і "землі місцевого значення" грають велику роль для економіки штату або округу [2, с. 349].

Канада — конституційна монархія. Планування і організація землекористування тут мають загальні особливості з англійським порядком і мають ієрархію — федеральний, провінційний (одиниця адміністративно-територіального поділу в Канаді — провінція) і місцевий. У Канаді в державній власності знаходиться більш 90% земель. Велика частина земель сільськогосподарського призначення (близько 98%) знаходиться у приватній власності. Законотворчістю (основною її частиною) займається влада провінцій. У деяких провінціях введені дуже жорсткі заходи при порушенні використання сільськогосподарських земель (Британська Колумбія, Ньюфаундленд, Квебек) [2, с. 407].

Веденням земельного кадастру в Канаді безпосередньо займається Служба інвентаризації земель. Обстеження земель проводиться у системі інвентаризації — розподілу землі за її можливостями. Виділяють оцінку і класифікацію земель за можливостями використання у сільському господарстві, у лісовому господарстві, для рекреації, відтворення диких копитних тварин і водоплавних птахів [2, с. 409].

У Великій Британії основний власник землі — корольська влада, тому в країні як основний вид угод із землею превалює купівля-продаж прав на землю. Жорсткому контролю з боку держави підлягає зміна дозволеного використання, так як це безпосередньо змінює ціну на земельну ділянку. Планування території проводиться на всіх рівнях влади — державному, регіональному і місцевому. Великобританія повсюдно використовує принципи територіального землеустрою [4, с. 67]. Моніторингом земель і ґрунтів в Англії займається Департамент навколишнього середовища, продовольства і справ сільської місцевості.

У процесі вивчення властивостей сільськогосподарських земель у Англії було виділено 5 класів земель за ступенем продуктивності:

1-й клас — землі з дуже незначними обмеженнями для сільськогосподарського використання або без обмежень (кращі за якістю та продуктивністю);

2-й клас — землі з помірними обмеженнями (обмежують обробітку деяких культур);

3-й клас — землі середньої якості з обмеженнями, пов'язаними зі складом ґрунту, рельєфу, клімату;

4-й клас — землі з серйозними обмеженнями (погані ґрунтові умови, придатні лише для вирощування трав);

5-й клас — дуже серйозні обмеження (такі землі віддаються під трави або пасовища) [4, с. 69].

Нідерланди — держава, що займає третє місце у світі з експорту сільськогосподарської продукції. Планування землекористування здійснюється на національному, провінційному і муніципальному рівнях влади. Розвиток території здійснюється згідно з державними планами, що розробляються на 10—20 років, більш детальними є провінційні і муніципальні плани, покликані забезпечити стабільність в управлінні земельними ресурсами. У Голландії відбувається постійний обіг земель, тому територіальне планування — основа проведення заходів, пов'язаних з використанням та охороною земель [6]. При вирішенні завдань національного планування застосовується землевпорядкувальна класифікація, при проведенні якої враховуються ґрунтові харак-

теристики, гідрологічні умови і клімат. Виділяються наступні види використання: рілля, пасовища, сади, ліси, природні заповідники, спортмайданчики, малоповерхова житлова забудова, основні дороги [6].

Республіканський устрій Франції виділяє центральний, регіональний та місцевий рівні влади. Влада Франції регулює обіг купівлі-продажу земельних ділянок для запобігання спекуляціям.

Землеустрій в основному представлено зонуванням території [4, с. 54]. Земельна політика представлена схемою облаштування території району та планом облаштування комуни. Зонування в таких планах визначає динаміку ціноутворення на найближчі п'ять років. Здійснює земельну політику Міністерство постачання, транспорту та житла. Заходи з організації раціонального використання землі складаються на базі проектів землеустрою, які розробляють різні компанії. Загалом у Франції превалюють орендні відносини, орендарям навіть надається допомога в підборі земельної ділянки, надаються пільги по кредитах для розвитку аграрного бізнесу. Однак і орендар проходить жорсткий відбір — влада дивиться на його досвід роботи в сільському господарстві, на наявність стартового капіталу (це практикується також в Англії, Австрії, Нідерландах) [4; 6].

Австрія — федеративна держава, тому рівні влади поділяються на федеральний, регіональний, місцевий. Дуже розвинене територіальне землевпорядкування, яке знаходиться в компетенції всіх рівнів влади і активно досліджується далі [3, с. 293]. На федеральному рівні розробляються основні закони, що регулюють землекористування в конкретній адміністративній освіті.

На місцевому рівні вирішуються завдання з планування всієї підконтрольної території — розробляється концепція розвитку, план землекористування, план забудови. Велика увага приділяється охороні земель, безпосередньо близько трьох чвертей фермерів Австрії отримують державну підтримку на здійснення природоохоронних заходів. Важливу роль в цьому відіграє вступ держави до Європейського Союзу [4, с. 72].

У ряді країн таких, як Німеччина, Бельгія, Франція, Ірландія, Італія, Люксембург сільськогосподарські підприємства сплачують податок у залежності від доходів ферми. В інших країнах, наприклад у Данії, Нідерландах, Великобританії, податкові ставки сільськогосподарських підприємств не відрізняються від ставок промислових [4].

В Україні існує необхідність вдосконалення земельних відносин у системі управління земельними ресурсами з метою налагодження ефективної та дієвої взаємодії між суб'єктами з приводу раціонального землеволодіння та землекористування, як необхідної передумови сталого розвитку в природно-ресурсній сфері. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України завершення земельної реформи ускладнюється багатьма об'єктивними в суб'єктивними чинниками.

Зокрема головними чинниками є кризовий характер соціально-економічної системи, неподоланість інерційності раніше усталених, далеких від ринкової філософії парадигмальних положень та ментальних цінностей громадян (протиріччя психології особистості та соціології суспільства), що визначають прийнятність сучасних змін правового статусу землі і відповідних змін земельних відносин.

Раціональне використання та охорона земельних ресурсів неможливі без визначення ефективного землевласника, що в свою чергу забезпечується розвитком відносин власності в землересурсній сфері. Це вимагає від управлінців, науковців та суб'єктів землегосподарювання переосмислення цілей та завдань земельної реформи та вжит-

тя заходів щодо гармонізації економічного, екологічного та соціального напрямів збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу України.

Одним з основних напрямів формування та розбудови системи збалансованого землекористування є удосконалення механізмів розвитку земельних відносин, що полягає у визначенні адміністративно-правового, організаційного, фінансово-економічного та соціально-психологічного механізмів з конкретним набором інструментів для підвищення екологічного, економічного та соціального ефекту в землересурсній сфері.

Механізми розвитку земельних відносин являють собою інтегровану сукупність, систему, вони тісно взаємопов'язані, проте зберігають своє індивідуальне значення і мають кінцеву екологічну і соціальну мету.

Механізм розвитку земельних відносин в Україні має вирішувати важливі проблеми у економічному, екологічному та соціальному аспектах суспільних відносин щодо володіння, використання, охорони і відтворення земель [5, с. 48], зокрема:

- Вдосконалення нормативно-правової бази регулювання земельних відносин, зокрема, прийняття та доопрацювання законів України "Про ринок земель", "Про ландшафти", "Про державну інвентаризацію земель", "Про аукціони".
- Проведення загальної інвентаризації території держави.
- Підвищення рівня землевпорядного забезпечення проведення земельної реформи.
- Автоматизація та підвищення ефективності земельно-кадастрової системи.
- Завершення процесу посвідчення прав власності на земельні ділянки.
- Повне розмежування повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо управління земельними відносинами.
- Врегулювання питань розмежування земель державної та комунальної власності та встановлення в натурі (на місцевості) меж таких територій.
- Консолідація та недопущення подальшої парцеляції земель сільськогосподарського призначення, наданих для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.
- Вдосконалення методик оцінювання земель різного цільового призначення.
- Вдосконалення науково-методичного забезпечення процесу капіталізації земельних ресурсів.
- Вдосконалення механізму економічного стимулювання раціонального використання, охорони і відтворення земель незалежно від форм власності та цільового призначення.
- Підвищення рівня активності суспільства у прийнятті рішень щодо використання, охорони і відтворення земельних ресурсів.

ВИСНОВОК

З економічної точки зору має підвищитись інвестиційна привабливість вітчизняного сільськогосподарського землекористування, а завдяки більш раціональному використанню природно-ресурсного потенціалу земель зросте ефективність виробництва. Вдосконалення відносин власності на основі запропонованого механізму неодмінно призведе до позитивних зрушень в системі охорони та відтворення земельних ресурсів.

В екологічній сфері будуть створені гарантії техногенно-екологічної безпеки життєдіяльності людини, збереження та збагачення довкілля. В соціальному аспекті селянину гарантується права власності та поліпшення умов праці і

життя, усунення регіональних відмінностей в умовах життєдіяльності.

У Європі активно фінансуються землевпорядкування та й функції землеустрою як такі не втрачаються а лише вдосконалюються. Спостерігається зростання банків, готових працювати з аграрним сектором економіки, надаючи кредити на дуже вигідних умовах. Державне субсидування для земельних ділянок в Україні знаходиться на дуже низькому рівні, порівнюючи з країнами Європейського Союзу і Америки. На боці наших зарубіжних колег відзначається високе технічне оснащення процесу землеустрою.

Запропоновані зарубіжні та вітчизняні інноваційні форми управління відносинами щодо планування землекористування і землеволодіння дозволяють вирішити актуальні проблеми земельної реформи в Україні.

Література:

1. "Про землеустрій" — Закон України № 858-IV від 22.05.2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15/page2>
2. Варламов А.А. Земельный кадастр. — Т. 2 Управление земельными ресурсами. — М.: КолосС, 2004. — 528 с.
3. Волков С.Н. Землеустройство. Т. 7. Землеустройство за рубежом — М.: КолосС, 2005. — 408 с.
4. Куйбіда В.С. Збірник "Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи" [Текст] / В.С. Куйбіда, В.А. Негода, В.В.Толкованов. — Київ: "Крамар", 2009. — 170 с.
5. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш.І. Ібатуллин, О.В. Степенко, О.В. Сакаль [та ін.]. — К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. — 52 с.
6. Li B. Forest Landscape Restoration in the Netherlands. Reference Document [Електронний ресурс] / B. Li, M. Mann, G. Oforiwa and other. — Wageningen Centre of Development Innovation, Wageningen University, 2010. — 81 p. — Режим доступу: <http://www.forestlandscaperestoration.org>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About Land Management", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15/page2> (Accessed 15 Desember 2016).
2. Varlamov, A. A. (2004), Zemel'nyj kadastr [Land Registry], KolosS, Moscow, RF.
3. Volkov, S. N. (2005), Zemleustrojstvo. Zemleustrojstvo za rubezhom [Land management. Land management abroad], KolosS, Moscow, RF.
4. Kujbida, V. S. Nehoda, V. A. and Tolkovanov, V. V. (2009), Rehional'nyj rozvytok ta prostорове planuvannia terytorij: dosvid Ukrainy ta inshykh derzhav-chleniv Rady Yevropy, [Regional development and spatial planning of territories: the experience of Ukraine and other states of the Council of Europe], Kramar, Kyiv, Ukraine.
5. Ibatullin, S. I. Stepenko, O. V. and Sakal', O. V. (2012), Mekhanizmy upravlinnia zemel'nyimi vidnosynamy v konteksti zabezpechennia staloho rozvytku [The mechanisms of land relations in the context of sustainable development], Derzhavna ustanova "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsional'noi akademii nauk Ukrainy", Kyiv, Ukraine.
6. Li, B. Mann, M. and Oforiwa, G. (2010), "Forest landscape Restoration in the Netherlands", Available at: <http://www.forestlandscaperestoration.org>. (Accessed 15 Desember 2016).

Стаття надійшла до редакції 17.12.2016 р.

С. В. Карпенко,
к. е. н., докторат кафедри державного менеджменту,
Національна академія державного управління при Президентові України

СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

S. Karpenko,
PhD in Economics, Post-doctoral student at the Department of Public Management,
the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

SOCIAL RISKS OF PUBLIC ADMINISTRATION DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

У статті автором розкрито об'єктивні і суб'єктивні сторони ризику, а також визначено джерела його походження. Узагальнено концептуальні підходи до проблеми управління ризиками в зовнішньоекономічній діяльності за допомогою інституційних інструментів. Запропоновано засади і рекомендації для ефективного використання інституційних інструментів, нові рішення науково-практичних задач по розробці організаційно-методологічних підходів до керування національними суб'єктами публічної діяльності. Зроблено висновки щодо методологічного, теоретико-концептуального й науково-практичного спрямування. Доведено, що розвиток понятійно-категоріального апарату та концептуальних ідей публічного управління є основою для виявлення закономірностей, що є складовою спеціальної теорії публічного управління.

In this article, the author reveals the objective and subjective sides of risk, and he defines sources of its origin. The conceptual approaches to the problem of risk management in foreign economic activity by institutional tools are generalized. The author proposes a new solution of scientific and practical task of developing organizational and methodological foundations and recommendations for the effective use of institutional instruments by national entities of public activity. It is concluded about the methodological, theoretical and conceptual, scientific and practical directions. It is proved that the development of conceptual and categorical apparatus and conceptual ideas of public administration is the basis for identifying patterns as part of the special theory of public administration.

*Ключові слова: ризики, соціальні ризики, публічне управління, глобалізація.
Key words: risks, social risks, public management, globalization.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізація є загальною світовою тенденцією, від якої не може ухилитися жодна країна. Питання стоїть не в тому, увійде чи ні та чи інша країна в єдину міжнародну систему держав, а в тому, яке місце вона займе в цій системі, ближче до центру, з високим рівнем та якістю життя, або залишиться на задвірках Єдиної Світової Цивілізації, з усіма проблемами, що впливають з такого становища. Місце, яке займе Україна в глобальній системі держав, цілком залежить від якості публічного управління, його напрямів і ідеології. Філософське обґрунтування публічного управління полягає у визначальних складових: вивчення природи управління в суспільстві, громаді, колективі та його генезису, сутності управління, пізнання об'єктивності управління справами суспільства, громади і колективу; природа та обсяг знань про управління справами суспільства; дослідження загальних передумов пізнання феномену публічного управління. Публічне управління має системний і інституціональний характер, де системоутворюючим фактором виступають цінності, цілі та потреби колективу, громади та суспільства, відношення між суб'єктами публічної сфери мають характер взаємодії та взаємосприяння та регулюються суспільно визнаними інститутами та інституціями [13].

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Модернізація та розвиток інститутів, механізмів і моделей публічного управління є актуальною науковою та практичною проблемою для країн світу, для країн перехідного періоду, зокрема для України, яка спрямовується до змішаної формації. Значну увагу дослідженню проблеми ризиків в умовах глобалізації приділено у працях багатьох зарубіжних вчених-економістів, соціологів, зокрема таких, як А. Сміт, Дж. М. Кейнс, Дж. Сінкі, Р. Кантільйон, А. Маршалл, Г. Мангольд та Й. Тюнен, а також Дж. Нейман і О. Моргенштерн. Нині науковці працюють над вирішенням проблеми пошуку балансу ризиків в умовах глобалізації.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Ймовірно, що процес управління безпекою може включати ідентифікацію факторів ризику, оцінку ризику, управління ризиками, а тому потрібно розкрити ці показники як процес їх нормування. Ризик визнається невід'ємною негативною властивістю будь-якої діяльності людини. Ідентифікація факторів ризику передбачає виявлення всіх джерел небезпеки (загроз), подій, ініціюючих виникнення аварій або НС, описання об'єкту та існуючих засобів захисту, можливих сценаріїв перебігу подій та їх ранжування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків вітчизняних суб'єктів господарювання потребує розширення спектра знань і поінформованості для досягнення успіху та формування достойного іміджу на міжнародних ринках. Складність і нестабільність як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, мінливість кон'юнктури світового фінансового та товарного ринків і зумовлені цим ризики змушують їх шукати нові способи та сфери одержання прибутку.

Термін "ризик" походить від грецьких слів "ridsikon", "ridsa" — "круча", "скеля". В італійській мові "risiko" означає "небезпека", "загроза"; "risicare" — "лавірувати між скель", у французькій "risque" — "загроза", "ризикувати".

Проведені нами дослідження науково-практичної літератури дають змогу констатувати, що ризик — це досить широке поняття, специфічний предмет наукового дослідження, який має власний статус. Для того, щоб дати обґрунтоване визначення, потрібно з'ясувати, а що ж, власне, являє собою ризик у соціально-економічній сфері. З цією метою пропонуємо визначити його об'єктивно-суб'єктивну структуру.

Об'єктивність ризику у соціально-економічній сфері полягає в тому, що він існує внаслідок об'єктивних, притаманних економіці категорій конфліктності, невизначеності, розпливчастості, відсутності вичерпної інформації на момент оцінювання і прийняття певних управлінських рішень.

У свою чергу, можна розрізнити і враховувати кілька типів невизначеності та зумовленого нею соціально-економічного ризику: а) невизначеність цілей і критеріїв, а отже, необхідність урахування багатокритерійності у процесах оцінювання, управління, прийняття рішень; б) брак даних, зокрема кількісних, які необхідні на момент прийняття рішення для обчислення кількісних оцінок відповідних показників; в) брак часу для прийняття науково обґрунтованих рішень; г) невизначеність дій контрагентів і конкурентів; г) неоднозначність оцінок прогнозів розвитку керованого об'єкта й соціально-економічного середовища.

Суб'єктивність ризику зумовлюється тим, що в публічній діяльності задіяні реальні люди з власним досвідом, психологією, інтересами, смаками, манерою поведінки, схильністю чи несхильністю до ризику тощо.

Таким чином, об'єктивно-суб'єктивна природа ризику визначається тим, що він породжується процесами як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру, тобто такими, існування яких не залежить від волі та свідомості людей.

Як предмет наукового дослідження категорія "ризик" повинна мати власні об'єкт, суб'єкт та джерела походження. Аналіз наукової літератури, присвяченої теоретичним аспектам дослідження ризику, надав змогу узагальнити визначення таких понять.

Під об'єктом ризику можна розуміти публічну систему та адміністрування, оцінити ефективність і умови функціонування якої на перспективу у вичерпній повноті і з необхідною точністю неможливо.

Під суб'єктом ризику можна розуміти особу або колектив, які зацікавлені в результатах управління об'єктом ризику й мають відповідну компетенцію щодо уп-

равління та прийняття відповідних рішень стосовно об'єкта ризику.

Під джерелами походження ризику маються на увазі чинники, процеси та явища, які спричиняють невизначеність та конфліктність. Дослідження практичної діяльності суб'єктів господарювання дає підстави стверджувати, що до основних джерел походження ризиків можна віднести такі: а) спонтанність природних процесів і явищ, стихійні лиха; б) випадковість; в) зіткнення суперечливих інтересів; г) невизначеність; г) неповнота, недостатність інформації про об'єкт, процес, явище, якого стосується рішення; д) обмеженість, недостатність матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів, потрібних для прийняття й реалізації рішень; е) неможливість однозначного пізнання об'єкта за існуючих рівнів і методів наукового пізнання; є) неминучі відмінності в соціально-психологічних установах, ідеалах, намірах, оцінках, стереотипах, поведінці тощо.

Ризик доцільно розглядати як у історичному, так і в економічному аспектах. Як історична категорія ризик — це усвідомлена людиною можлива небезпека, оскільки ризик історично пов'язаний із усім ходом суспільного розвитку. У міру розвитку суспільства, а саме з появою товарно-грошових відносин, ризик стає категорією економічною. У разі виникнення ризику суб'єкти господарської діяльності можуть отримати три різновиди економічних результатів: негативний (збиток), нульовий (нейтральний) та позитивний (прибуток).

Слід зазначити, що ризик, як і будь-яка економічна категорія, проявляється через функції. Зокрема в економічній літературі виділяються такі функції ризику, як інноваційна, регулятивна (конструктивна, деструктивна), компенсуюча (стабілізуюча), застережна, контрольна тощо.

У рамках економічної науки можна виділити дві основні теорії ризику: класичну та неокласичну. У класичній теорії англійські економісти Міль і Сенсор отожднюють ризик із математичним очікуванням втрат, що можуть відбутися в результаті того чи іншого рішення. Основним положенням класичної теорії є визначення ризику як ймовірності зазнання втрат і збитків внаслідок обраного рішення та стратегії діяльності. Таке одностороннє визначення ризику стало основою критики, що спричинила зародження у 20—30-х рр. ХХ ст. неокласичної теорії ризику. Засновниками цієї теорії були Ф. Найт, А. Маршалл та А. Пігу, котрі вважали, що суб'єкт господарювання, який функціонує в умовах невизначеності, повинен керуватися у своїй діяльності двома критеріями: розміром очікуваного прибутку та величиною його можливих відхилень.

Проаналізувавши науково-практичну літературу, присвячену дослідженню економічної та публічної сутності ризиків, ми дійшли висновку, що серед авторів не існує єдиної думки щодо визначення цього поняття.

Фінансовий тлумачний словник визначає ризик як "небезпеку виникнення несподіваних втрат очікуваного прибутку, доходу, майна чи грошових коштів у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності або іншими несприятливими умовами".

Автори [5] визначають ризик як "рівень загрози збитків, який може статися внаслідок якоїсь несприятливої події".

Борисова В. А. дає таке визначення ризику: "випадковість або небезпека, яка має можливий, а не неминучий характер, і може бути причиною збитків".

Автори [4] визначають ризик як "вірогідність настання події, не бажаної для конкретного суб'єкта".

Ченг Ф. Лі та Джозеф І. Фіннерті визначають ризик як "можливість успіху чи поразки, де успіх означає прибуток, а поразка — втрату за інвестиціями".

З наведених визначень випливає висновок, що ризик — це соціально-економічна категорія, котра відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно наявних невизначеності й конфліктності, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами й невикористаними можливостями.

З метою підвищення ефективності процесу управління ризиками їх структурують на категорії, групи, види, підвиди та різновиди. На мою думку, метою будь-якої класифікації є сприяння виявленню та повному, всебічному дослідженню властивостей об'єкта класифікації. Найповнішою, всеохоплюючою й такою, що відповідає методології класифікаційного процесу, з нашої точки зору, є процедура, яка включає наступні етапи:

1) визначення мети дослідження, відповідно до якої розроблятиметься класифікація предмета чи явища;

2) вибір первинної класифікаційної ознаки чи групи класифікаційних ознак, що дасть змогу сформулювати перелік унікальних одиниць предмета, який підлягає класифікації;

3) формування власне переліку унікальних одиниць предмета або явища, що підлягає класифікації;

4) групування отриманого переліку за будь-якою кількістю інших класифікаційних ознак, які є суттєвими для мети дослідження, але не увійшли до первинної групи класифікаційних ознак.

Потрібно зазначити: коли дослідник здійснює перших три етапи, класифікація виходить одномірною. Якщо процес охоплює всі чотири етапи, в результаті дослідник отримує багатомірну класифікацію. Кожний окремо взятий "вимір" розкриває окремий бік предмета або явища, що підлягає класифікації.

Мабуть, саме тому в соціально-економічній літературі немає єдиної системи класифікації ризиків у зовнішньоекономічній діяльності, а навпаки — існує безліч підходів, які, здебільшого, визначаються її метою та завданнями.

Врахувавши недоліки вже розроблених класифікацій ризиків у зовнішньоекономічній діяльності, а також проаналізувавши особливості вищенаведеної методології розробки класифікацій, вважаємо за потрібне виділити такі чотири етапи класифікаційного процесу зовнішньоекономічних ризиків.

Перший етап — визначення мети дослідження. Мета нашого дослідження — розробка класифікації ризиків у зовнішньому оточенні, яка найповніше відповідала б вимогам розробки організаційно-методологічних рекомендацій щодо управління ними задля підвищення ефективності використання фінансово-інституційних інструментів такого управління.

Другий етап — вибір групи первинних класифікаційних ознак. Відповідно до практично-методичних завдань визначення ризиків у зовнішньоекономічній діяльності,

а також видів зовнішньоекономічної діяльності [7] можна передбачити класифікацію, яка враховувала б необхідність групування ризиків за наступними класифікаційними ознаками: а) час виникнення; б) характер обліку; в) характер наслідків.

Третій етап — формування переліку видів ризиків на основі первинної класифікаційної структури.

Четвертий етап — групування отриманого переліку ризиків за іншими класифікаційними ознаками, які є суттєвими для мети нашого дослідження.

Першою структурною характеристикою класифікації ризиків у зовнішньоекономічній діяльності є час виникнення, аналіз сутності якої дає нам змогу виділити такі види ризиків.

Ретроспективні — це ризики, що виникали в зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання в минулому.

Поточні — це ризики, що виникають у поточній зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання.

Перспективні — це ризики, що можуть виникнути в зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання в майбутньому.

Проаналізувавши таку структурну характеристику, як характер обліку, можемо стверджувати, що ризики поділяються на зовнішні та внутрішні.

Під зовнішніми розуміються ризики, які безпосередньо не пов'язані з публічною діяльністю господарюючих суб'єктів окремої країни та країни в цілому. В свою чергу, у структурі зовнішніх ризиків, у залежності від унікальності досліджуваного предмета, можна виділити наступні їх підвиди, а саме:

ризики країни — ризики, пов'язані з інтернаціоналізацією економік країн, яка може призвести до нестабільності державної влади, державного устрою й законодавства, неефективної урядової політики, різкої поляризації інтересів різних соціальних груп країни та ін.;

форс-мажорні — ризики, пов'язані з повеннями, землетрусами, штормами та іншими природними катастрофами, війнами, революціями, путчами, страйками тощо, які заважають суб'єктам господарювання здійснювати свою діяльність;

трансфертні — ризики, пов'язані з неможливістю переведення коштів у країну кредитора у зв'язку з валютними обмеженнями в країні позичальника;

податкові — ризики, пов'язані з можливим скороченням надходжень до бюджету внаслідок зміни податкової політики або розміру податкових ставок у окремих країнах.

Під внутрішніми розуміються ризики, що виникають у результаті діяльності національних суб'єктів господарювання певної країни та країни в цілому. Аналізуючи господарську діяльність економічних суб'єктів, можна виділити підвиди внутрішніх ризиків, а саме:

ресурсні — ризики, зумовлені відсутністю запасу міцності щодо ресурсів у разі зміни ситуації, що призводить до виникнення дефіциту робочої сили, браку матеріалів, зривів поставок, недостачі продукції;

організаційні — ризики, зумовлені недоліками в організації роботи, до яких можна віднести помилки у плануванні та проектуванні, недоліки координації робіт, слабе регулювання, неправильну стратегію постачан-

ня, помилки в доборі та розміщенні кадрів, неорганізованість маркетингової діяльності, нестійке фінансове положення;

соціальні — ризики, зумовлені оцінкою ризиків лояльності, тобто ставленням до праці, якості робочої сили тощо.

Найчисленнішу й найважливішу групу, на наш погляд, становлять ризики, що групуються за такою класифікаційною ознакою, як характер наслідків. На підставі аналізу науково-практичної літератури з питань класифікації ризиків у господарській діяльності соціально-економічних суб'єктів, які є учасниками світової торгівлі, аналізу практичної діяльності економічних суб'єктів у сучасних умовах розвитку світової економіки, а також сутності класифікаційної ознаки можна виділити два види ризиків за характером наслідків, які вони можуть спричинити, — чисті та спекулятивні.

Під чистими розуміються ризики, які завжди призводять до втрат у зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. До цієї групи можна віднести такі види ризиків:

торговельні ризики, пов'язані з неможливістю просування й реалізації товарів та послуг на міжнародних ринках збуту;

виробничі ризики, пов'язані з можливістю невиконання економічним суб'єктом своїх планів і зобов'язань щодо виробництва продукції, товарів, послуг, інших видів виробничої діяльності в результаті несприятливого впливу зовнішнього середовища, а також неадекватного використання нової техніки й технологій, основних та оборотних фондів, сировини, робочого часу;

майнові ризики, пов'язані із загрозою втрати економічним суб'єктом права власності на певний об'єкт міжнародних економічних відносин;

транспортні ризики, пов'язані із можливістю пошкодження продукції та майна економічного суб'єкта під час здійснення різного роду міжнародних перевезень;

політичні ризики, пов'язані із можливістю погіршення національного політичного клімату й умов ведення міжнародного бізнесу, що проявляється у створенні штучних адміністративних обмежень (закриття кордонів, заборона на вивіз товарів у інші країни, воєнні дії на території країни тощо);

екологічні ризики, пов'язані з екологічними катастрофами, які негативно впливають на господарську діяльність економічних суб'єктів.

Під спекулятивними розуміються ризики, котрі можуть призводити як до втрат, так і до додаткового щодо очікуваного результату прибутку для економічних суб'єктів світового господарства. Аналіз сучасної практичної діяльності суб'єктів господарювання на міжнародних ринках дає нам змогу виділити підвиди цього виду ризику, а саме:

комерційні ризики, що зумовлені недобросовістю або неплатоспроможністю партнера й виникають у процесі створення, реалізації товарів та послуг, вироблених або закуплених економічними суб'єктами на міжнародних ринках. Аналізуючи сутність комерційних ризиків ми дійшли висновку, що до них можна віднести товарні, виробничі, майнові та фінансові ризики, пов'я-

зані з невиконанням економічними суб'єктами господарювання своїх фінансових зобов'язань перед контрагентами в міжнародній економічній системі;

валютні ризики, пов'язані зі зміною валютних курсів, тобто із втратою іноземною валютою купівельної спроможності;

ризики ліквідності, пов'язані із загрозою втрат при реалізації цінного папера через його інвестиційні властивості;

інфляційні та дефляційні ризики, пов'язані з можливістю породження високої інфляції, коли прибутки економічних суб'єктів, отримувані від певного виду діяльності, знецінюються швидше, ніж зростають, і навпаки;

інвестиційні ризики, пов'язані із загрозою фінансових втрат при здійсненні економічними суб'єктами інвестиційної діяльності.

У залежності від специфіки певного виду інвестиційної діяльності у структурі інвестиційних ризиків можна виділити ризики реальних інвестицій, які пов'язані з несвоєчасною підготовкою інвестиційного проекту, невдалим місцем розташування чи несвоєчасним завершенням будівництва інвестиційного об'єкта, втратою проектом інвестиційної привабливості у зв'язку з можливим зниженням його ефективності, а також ризики фінансових інвестицій.

Під ризиками фінансових інвестицій розуміють ризики, пов'язані із непродуманим підбором фінансових інструментів для інвестування, фінансовими труднощами та банкрутством окремих емітентів, непередбачуваними змінами умов інвестування, в залежності від яких у структурі ризиків фінансових інструментів можна виділити ризики, пов'язані із вкладенням капіталу в установчі фонди (ризик зниження фінансової стійкості, ризик неплатоспроможності, діловий ризик), і ризики, пов'язані із вкладенням капіталу у фінансові інструменти (кредитний, процентний, біржовий, фондовий, товарний та селективний).

У цій роботі теоретично узагальнено концептуальні підходи до проблеми управління ризиками в зовнішньоекономічній діяльності з допомогою інституційних інструментів та запропоновано нове рішення науково-практичної задачі розробки організаційно-методологічних засад і рекомендацій для ефективного використання інституційних інструментів національними суб'єктами публічної діяльності. Результати дослідження дають змогу узагальнити наступні висновки методологічного, теоретико-концептуального й науково-практичного спрямування.

1. Ризик — це соціально-економічна категорія, яка характеризує відносини між суб'єктами господарювання з приводу сприйняття ними об'єктивно наявних невизначеності та конфліктності при управлінні, прийнятті рішень, оцінюванні, що ускладнені можливими загрозами та невикористаними можливостями. Щодо класифікації ризиків у публічній діяльності, то за результатами дослідження, відповідно до практичних та методологічних завдань визначення їх видів, можна передбачити існування класифікації ризиків за наступними ознаками: а) час виникнення; б) характер обліку; в) характер наслідків.

2. Для досягнення поставленої мети процес публічного управління ризиками повинен охоплювати чотири

послідовних етапи та десять конкретних дій, а саме: 1) оцінка ризику, який включає три основні дії; 2) вибір методу управління ризиками, що включає дві дії; 3) вибір інструмента управління ризиками, що включає дві дії; 4) контроль за ризиками, що передбачає здійснення трьох основних дій.

3. Класифікація інструментів управління ризиками в публічній діяльності передбачає виділення двох груп таких інструментів: 1) традиційні, що в свою чергу поділяються на контрактні та класично-розрахункові інструменти; 2) нетрадиційні, що поділяються на фінансово-економічні та інституційні інструменти.

Отже, публічне управління спонукає до емансипації творчої активності особи, синергетики активності громади та суспільства. Розвиток понятійно-категоріального апарату та концептуальних ідей публічного управління є основою для виявлення закономірностей, що є складовою спеціальної теорії публічного управління.

Література:

1. Вербицька Г.Л. Вибір заходів обмеження економічного ризику / Г.Л. Вербицька // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. — Дніпропетровськ: ДНУ. — 2004. — Вип. 189. — Т. 2. — С. 607—615.

2. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві [Текст]: монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. — К.: КНЕУ, 2004. — 480 с.

3. Внукова Н. Базова методика оцінки економічного ризику підприємств / Н. Внукова // Фінанси України / Н.Внукова. — 2002. — № 10. — С. 15—21.

4. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / За заг. ред. А.П. Гальчинського, С.В. Львовича, В.П.Семиноженка. — К.: НІСД, 2004. — 261 с.

5. Карпенко С.В. Міжнародна економіка: навч. посіб. для дистанц. навч. / С.В. Карпенко, О.А. Карпенко; за наук. ред. Ю.М. Краснова. — К.: Університет "Україна", 2007. — 251 с.

6. Кеттл Д. Глобальная революция и государственное управление [Електронний ресурс] / Д. Кеттл // Отечественные зап. — 2004. — № 2 (17). — Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru/?ozid=17&oznumber=2>

7. Клименюк М.М. Управление рисками в экономике / М.М. Клименюк, І.А. Брижань. — К.: Просвіт, 2000. — 220 с.

8. Кухтик Т.В. Стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності малих підприємств шляхом впровадження системи управління ризиками [Електронний ресурс] / Т.В. Кухтик, Н.О. Образцова // Эффективная экономика. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1687&p=1>

9. Мартиненко В.М. Демократизация механизмов державного управления процессами общественных трансформаций: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 "Механизмы державного управления" / В.М. Мартиненко. — ДонДУУ: Донецьк, 2005. — 36 с.

10. Мишин В.М. Исследование систем управления: учебник для вузов / В.М. Мишин. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003.

11. Мухин В.И. Исследование систем управления / В.И. Мухин. — М.: Экзамен, 2002. — 384 с.

12. Питерс Гай Б. Глобализация, управление и его институты [Електронний ресурс] / Гай Б. Питерс // Отечественные зап. — 2004. — № 2 (17). — Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru/?numid=17&article=808>

13. Політичні інститути та процеси в умовах трансформації українського суспільства: навч. посіб. / Р.В. Войтович, Л.В. Гонюкова, Н.М. Дармограй та ін.; [за заг. ред. А.М. Пойченка, В.А. Ребкала]. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. — 414 с.

References:

1. Verbyts'ka, H.L. (2004), "The choice of measures which limit the economic risk", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: zb. nauk. prats'*, vol. 189, no. 2, pp. 607—615.

2. Vitlins'kyj, V.V. and Velykoivanenko, H.I. (2004), *Ryzkolohiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi* [The science of risks in the economy and entrepreneurship], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Vnukova, N. (2002), "The basic method of estimating the economic risk enterprises", *Finansy Ukrainy*, vol. 10, pp. 15—21.

4. Hal'chyns'kiy, A.P. L'ovochkin, S.V. and Semynozhenko, V.P. (2004), *Ekonomika znan': vyklyky hlobalizatsii ta Ukraina* [Knowledge Economy: Challenges of Globalization and Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

5. Karpenko, S.V. and Karpenko, O.A. (2007), *Mizhnarodna ekonomika* [International Economics], Universytet "Ukraina", Kyiv, Ukraine.

6. Kettl, D. (2004), "The global revolution and governance", *Otechestvennye zap*, vol. 2 (17), available at: <http://www.strana-oz.ru/?ozid=17&oznumber=2> (Accessed 15 Nov 2016).

7. Klymeniuk, M.M. and Bryzhan', I.A. (2000), *Upravlinnia ryzykamy v ekonomitsi* [Managing risk in the economy], Prosvit, Kyiv, Ukraine.

8. Kukhtyk, T.V. And Obratsova, N.O. (2012), "Encouraging innovation and investment activities of small enterprises by implementing risk management", *Efektivna ekonomika*, available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1687&p=1> (Accessed 15 Nov 2016).

9. Martynenko, V.M. (2005), "Democratization mechanisms of governance processes of social transformation", Ph.D. Thesis, Public Administration, DonDUU, Donetsk, Ukraine.

10. Myshyn, V.M. (2003), *Yssledovanye system upravleniya* [Research of management systems], YuNYTY-DANA, Moscow, Russia.

11. Mukhyn, V.Y. (2002), *Yssledovanye system upravleniya* [Research of management systems], Ekzamen, Moscow, Russia.

12. Pyters, Haj B. (2004), "Globalization, management and its institutions", *Otechestvennye zap*, vol. 2 (17), available at: <http://www.strana-oz.ru/?numid=17&article=808> (Accessed 15 Nov 2016).

13. Vojtovych, R.V. Honiukova, L.V. and Darmohraj, N.M. (2006), *Politychni instytuty ta protsesy v umovakh transformatsii ukrains'koho suspil'stva* [Political institutions and processes in terms of transformation of Ukrainian society], ORIDU NADU, Odessa, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2016 р.

УДК 355.4

Є. О. Архипова,
к. філос. н., доцент кафедри теорії та практики управління, Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ТА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ АСИМЕТРИЧНОЇ ВІДПОВІДІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Ye. Arkhypova,
PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Theory and Practice of Management,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv

THE THEORETICAL ESSENCE AND EXPERIENCE OF ASYMMETRIC RESPONSE IN TERMS OF HYBRID AGGRESSION

У статті розкрито сутнісні характеристики асиметричної відповіді, за допомогою якої слабша сторона може одержати перемогу у боротьбі з сильнішим супротивником. Наведені історичні та сучасні приклади асиметричних відповідей в рамках гібридної війни та асиметричних стратегій, зокрема відповідь Радянського Союзу на програму протидії "Стратегічній оборонній ініціативі" Р. Рейгана та елементи асиметричної відповіді у військово-політичній стратегії сучасної Японії.

Показано, що асиметрична відповідь в умовах гібридної війни передбачає використання як військових, так і невійськових методів: політичних, інформаційних, дипломатичних, економічних та пропагандистських. Серед невійськових методів можна, зокрема, назвати залякування протилежної сторони, провокування її на неспівмірні економічні витрати, спонукання на односторонні поступки.

Окрему увагу зосереджено на таких видах асиметричної відповіді, як інформаційна та кібернетична. Проведено розмежування термінів інформаційний та кібернетичний (простір, зброя, атака тощо). Розкрито особливості використання сучасних мас-медіа в гібридній війні. Проаналізовано досвід використання кіберпростору та кіберзброї в сучасних конфліктах. Досліджено перспективи використання кіберпростору в умовах україно-російського протистояння. Підкреслено, що кібернетичний вектор для нашої держави є одним із найперспективніших векторів асиметричної відповіді агресору.

The paper disclosed the essential characteristics of an asymmetric response, through which the weaker side may obtain a victory in the fight against a stronger opponent. Presented the historical and contemporary examples of asymmetric responses in the framework of hybrid warfare and asymmetric strategies, in particular the response of the Soviet Union to the program of counteraction to the Strategic Defense Initiative of R. Reagan and asymmetric response elements in the military and political strategy of modern Japan.

It is shown that the asymmetric response in terms of hybrid warfare involves the use of both military and non-military methods: political, informational, diplomatic, economic and propaganda. Among non-military methods may be called, in particular, intimidating the other side, provoking it to incommensurable economic cost, prompting unilateral concessions.

Special attention is focused on these types of asymmetric responses as information and cyber-response. Given a distinction between the terms "information" and "cybernetic" (space, weapons, attack, etc.). It is shown the features of the use of modern media in the hybrid war. It is analyzed the experience of use the cyberspace and cyberweapon in modern conflicts. investigated the prospects use of cyberspace in terms of Ukraine-Russia conflict. Emphasized that cyber vector for our country is one of the most promising vectors of asymmetric response to aggressor.

Ключові слова: асиметрична відповідь, гібридна війна, кібернетична зброя, кібернетична відповідь, протистояння, збройний конфлікт.

Key words: asymmetric response, hybrid warfare, cyber weapons, cyber response, opposition, armed conflict.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах, коли триває протистояння із більш потужною країною (в плані матеріальних, фінансових та людських ресурсів), наша країна по-

винна застосовувати методи, які дозволяють більш слабким державам успішно протидіяти агресивній поведінці інших, могутніших країн. Мова йде про взяття на озброєння стратегії асиметричної відповіді, яка

дозволяє слабшій стороні отримати перевагу над більш сильною стороною конфлікту. Тактика асиметричної відповіді застосовується для виснаження та завдання суттєвої шкоди сильнішій стороні, при цьому можуть використовуватися всі можливі інструменти впливу не лише у тій площині, в якій діє супротивник.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Події останніх років спричинили посилення уваги науковців та практиків до проблематики гібридної війни. Так, окремі аспекти гібридних воєн, гібридних конфліктів, асиметричних методів боротьби висвітлювали такі вчені, як М. Айшервуд, Р. Барнсбі, В. Власюк, А. Демидов, Ю. Климчук, Є. Магда, Дж. МакКуен, П. Мансур, Л. Савін, А. Соловйов, Ф. Хоффман, Ш. Рівс. Тим не менше, питання асиметричної відповіді досі залишається малодослідженим.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Незважаючи на те, що термін "асиметрична відповідь" увійшов до наукового вжитку порівняно нещодавно, самій ідеї стосовно того, що успіх тієї чи іншої битви не обов'язково визначається розміром та потужністю війська, вже дві з половиною тисячі років. Так, військовий стратег Сунь-Цзи (IV ст. до н.е.) вважав, що для перемоги над чисельнішим військом достатньо уразити його за найбільш критичними напрямками. Елементами асиметричної стратегії можна вважати і давні методи ведення війни, згадані Н. Попеску: отруєння криниць та дача хабара за відкриття брами замку [13].

Окремі елементи асиметричного підходу активно використовувалися Німеччиною в XIX-му — першій половині XX ст. у протистоянні з Великобританією та США, оскільки бюджет Німеччини, який суттєво поступався бюджетам цих країн, не дозволяв діяти традиційними засобами [10].

Стратегія "асиметричного підходу" реалізовувалася і Радянським Союзом в рамках програми протидії "Стратегічній оборонній ініціативі" Рональда Рейгана, який у березні 1983 року запропонував створити систему космічного базування, що була б спроможна "перехоплювати і знищувати стратегічні балістичні ракети перш, ніж вони досягнуть нашої території або території наших союзників". Рішення застосувати концепцію асиметричної відповіді було прийнято керівництвом країни після довгих вагань, оскільки традиційною поведінкою для тогочасного Радянського Союзу було сповідування принципу рівнозначної відповіді.

Сутність асиметричної відповіді, наданої на "Стратегічну оборонну ініціативу" США, зводилася перш за все до того, щоб ... при розгортанні США багатоешелонної протиракетної оборони забезпечити можливість радянським ракетно-ядерним засобам нанести неприємного збитку агресору, тим самим змусивши його відмовитися від випереджального (превентивного) удару" [8, с. 9—10]. Для цього довелося розглянути масу можливих сценаріїв, долучаючи для їх моделювання

широке коло спеціалістів різного профілю та електронно-обчислювальну техніку.

Технічно асиметрична відповідь передбачала підвищення стійкості стратегічних ядерних сил по відношенню до удару на випередження супротивника, збільшення здатності стратегічних ядерних сил із подолання протиракетної оборони іншої сторони і розвиток засобів ураження і нейтралізації протиракетної оборони США, особливо її космічних компонентів [8, с. 50]. В рамках асиметричної стратегії передбачався широкий комплекс заходів щодо підвищення бойової стійкості радянських стратегічних ядерних сил і їх здатності долати багатоешелоновану протиракетну оборону. Були виявлені особливо вразливі компоненти потенційної протиракетної оборони США, які могли виводитися з ладу засобами радіоелектронної боротьби. Особливо це стосувалося виведених в космос лазерів та інших "платформ". Зокрема пропонувалося побудувати наземні лазери, здатні вражати супутники. Точність наведення цих лазерів мала б дозволяти тримати промінь на космічному об'єкті тривалий час, що значно зменшувало потребу в енергії [6].

Ще на етапі розробки асиметричної відповіді Радянського Союзу на програму "Стратегічної оборонної ініціативи" було визначено, що побудова ефективної відповіді можлива за умови поєднання дій у воєнному напрямі з діями, спрямованими на створення політико-психологічного тиску на американську сторону. Першочерговими засобами такого впливу стали публічні виступи перед своєю і особливо зарубіжною аудиторією, для чого довелося переконати владу зняти секретність з деяких вчених. Зокрема, першим "виїзним" вченим став академік Ю.Б. Харитон, головний конструктор і науковий керівник проекту створення ядерної і термоядерної зброї, який реалізовувався в ядерному науковому центрі "Арзамас-16".

Відзначимо, що події навколо американської стратегічної оборонної ініціативи та радянської відповіді на неї стали одним з найбільш цікавих прикладів комплексної асиметричної стратегії політико-військового плану, що включає дипломатичну, політико-пропагандистську діяльність, розробку та реалізацію конкретних програм розвитку систем озброєнь і створення під них науково-технічної бази. Але не лише Росія використовувала в цьому конфлікті асиметричні засоби. Так, відомий російський політолог, учений-американіст Г.А. Арбатов стверджував, що в 1983—1984 роках немолоде покоління пізньорадянської лідерів не до кінця розуміло, чого хоче Р. Рейган і всерйоз "злякалося Стратегічної оборонної ініціативи". Згодом ці побоювання обернулися низкою односторонніх вчинків, на які пішло радянське керівництво М.С. Горбачова при укладанні договорів про скорочення озброєнь [10].

Звернемося до більш сучасних прикладів асиметричної відповіді. Прагнення КНР встановити регіональну гегемонію в Східній і Південно-Східній Азії змусила Японію перейти до нової стратегії створення "Asia's democratic security diamond". Ця стратегія, реалізація якої розпочата кабінетом міністрів Японії в кінці 2012 року, передбачала укріплення зав'язків Японії як із традиційними союзниками (США, Австралія), так і з нови-

ми партнерами (Індія та країни Південно-Східної Азії). Передбачалося, що це "рятівне коло" навколо Японії створить у Пекіна відчуття стримування, а отже змусити його відмовитися від агресивної політики, що у поєднанні з новою військовою оборонною концепцією "Maritime supremacy and air superiority" Японії та розроблюваною під неї технічною базою має забезпечити мирне співіснування країни вранішнього сонця зі своїми сусідами [2].

Росія заявляє про створення нових видів озброєння [7], яке ґрунтується на нових фізичних принципах, яке має стати "бюджетною" асиметричною відповіддю на зовнішні загрози, в тому числі в контексті концепції глобального удару та глобальної протиракетної оборони.

У серпні 2016 року в Перській затоці чотири катери ВМС Ірану, активно маневруючи, на високій швидкості наблизилися до американського ескадреного міноносця, тим самим, як заявив представник Міністерства оборони США, створивши небезпечну ситуацію через можливість прийняття активних захисних заходів із боку есмінця. Тим не менше, спеціалісти відзначають, що інцидент стався у тій частині Перської затоки, яка повністю прострілюється іранськими протикорабельними ракетами, тому застосування зброї есмінцем багато в чому нагадувало б поведінку самовбивці, а тому було маловірогідним. Враховуючи наявність у складі ВМС Ірану швидкісних водних скутерів з водіями-гранатометальниками, дії маневрових катерів у Перській затоці можна розцінювати як елемент асиметричної відповіді у боротьбі з великим та сильним супротивником [4].

Як бачимо, асиметрична відповідь в умовах гібридної війни передбачає використання не лише військових методів. Своє застосування отримують й інші, невійськові методи: від залякування протилежної сторони до провокування її на неспівмірні економічні витрати і спонукання на односторонні поступки. Військові заходи активно доповнюються політичними, дипломатичними, економічними та пропагандистськими методами.

Сьогодні до переліку методів асиметричної боротьби можна із впевненістю додати методи інформаційного супротиву та кібернетичні засоби, що використовуються в кіберпросторі.

У сучасному україно-російському конфлікті на сході нашої країни Росія використовує традиційні військові засоби поряд з добре організованим поєднанням інформаційної війни та дипломатії. Зокрема Росія вдається до таких дій, як фінансування політичних партій, що діють на території України, створення та фінансування проросійських військово-патріотичних молодіжних організацій, кібератаки, залякування, прямий пропагандистський вплив, формування громадської думки через контрольовані засоби масової інформації та соціальні мережі тощо, на що звертають увагу як вітчизняні, так і закордонні дослідники [3; 9; 12—14].

Можна зазначити, що невійськові методи, включаючи інформаційні операції, використовувалися практично у всіх війнах, тому недоречно виділяти використання альтернативних (невійськових) методів як озна-

ку асиметричної відповіді у гібридних війнах. Проте сучасні мас-медіа, безперечно, мають більші можливості використання, ніж традиційні ЗМІ. Сучасні інформаційно-комунікаційні засоби, порівняно із традиційними, є значно оперативнішими як з точки зору реагування на черговий інформаційний привід, так і з позицій оновлення і доповнення інформації, надають можливість отримувати та оприлюднювати інформацію анонімно, позбавлені географічних кордонів тощо. Подача інформації в соціальних мережах, на фоні зневіри в об'єктивність офіційних ЗМІ, створює атмосферу неупередженості, плюралізму і паритету думок та ідей, тобто підвищує рівень довіри до інформації, що транслюється в соціальних мережах. Цим пояснюється перспективність використання різноманітних соціальних мереж як інструментів асиметричної відповіді в гібридній війні. Крім того, сприйняття конфлікту через посередництво мас-медіа має більше значення, ніж реальних фактів на місцях, адже аудиторія мас-медіа значно ширша: за розгортанням подій в режимі реального часу може спостерігати як внутрішня аудиторія, так і представники діаспори, іноземні громадяни та будь-які інші зацікавлені сторони. Завдяки такій можливості формувати громадську думку сучасні мас-медіа є потужним засобом впливу, який варто брати до уваги як в мирний час, так і в період активного протистояння.

Можемо стверджувати, що висловлена Девідом Стаппсом думка щодо того, що інформаційна війна, яка об'єднує радіоелектронну війну, кібервійни і психологічні операції в єдиний комплекс, матиме ключове значення для всієї війни у майбутньому [14; 15], із передбачення вже зараз перетворилося на реальність. Цей комплекс може використовуватися як для нападу, так і для захисту. Під радіоелектронною зброєю маються на увазі засоби, які використовуються для руйнування або нейтралізації електромагнітних потоків, які забезпечують передачу сигналів (комунікацію) через супутникові або наземні мережі зв'язку; кібератаки спрямовані на втручання в системи управління промислових, бізнесових організацій та систем життєзабезпечення суспільства через проникнення в їх електронні (цифрові) мережі; психологічні операції мають на меті вплив на поведінку та руйнування морального стану громадян [15].

На наш погляд, тут слід звернути увагу на терміни "інформаційний простір" та "кібернетичний простір", "кібер-зброя", а також інші наразі модні терміни з префіксом кібер-, оскільки в публікаціях українських науковців немає одностайної позиції щодо їх змісту.

У вітчизняних публікаціях термін інформаційний простір з'явився на початку 90-х років минулого століття, визначаючи якусь системну сутність, структурними компонентами якої є інформаційні ресурси, засоби інформаційної взаємодії та інформаційна інфраструктура. У передмові до словника-довідника [5] "інформаційний простір — середовище, в якому здійснюються процеси створення, збору, реєстрації, обробки, накопичення, заощадження, пошуку, захисту, поширення і використання інформації ...". Одне з офіційно прийнятих визначень (Рішення економічної ради СНД "Про

концепцію науково-інформаційного забезпечення програм і проектів держав-учасниць СНД в інноваційній сфері"): "інформаційний простір — сукупність баз і банків даних, інформаційно-телекомунікаційних мереж і систем, а також технологій їх ведення і використання, що функціонують на основі загальних принципів і за правилами, що забезпечує інформаційну взаємодію організацій і громадян ..."

Кіберпростір — простір, утворений інформаційними потоками і інформаційними полями, які породжуються в процесі функціонування кібернетичних систем, тобто систем, які забезпечують вирішення управлінських завдань для різних видів діяльності. Об'єктом атаки в кіберсистемах є специфічний вид інформації — управлінська інформація, тобто інформація, яка використовується виключно для вироблення управлінських рішень [1]. Таким чином, наприклад, поняття "інформаційні загрози" є родовим по відношенню до поняття "кібернетичні загрози", а кібернетичний простір є складовою простору інформаційного. Відповідно, кібернетична атака — атака, спрямована на руйнування, модифікацію, блокування, несанкціонований витік та інші неправомірні дії з інформацією, що забезпечує вирішення управлінських задач; кібернетична зброя — комплекс програмних і технічних засобів, які дозволяють здійснити кібернетичну атаку тощо.

Лише станом на 2012 рік експерти відзначали, що розробкою кіберзброї займаються щонайменше 25 країн, тоді як загалом країни, які мають фінансові, людські та інфраструктурні можливості для реалізації програм із кібернетичною проблематикою у 2015 р. налічується близько 140 [3].

Варто нагадати, що комп'ютерний вірус Stuxnet, метою якого була ядерна програма Ірану, його розробники позиціонували саме як асиметричну відповідь на цю програму. Цей комп'ютерний хробак, створений внаслідок тривалого співробітництва США та Ізраїлю, був "заточений" під системи, що управляють іранськими центрифугами для збагачення урану: він змінював умови роботи центрифуг так, що їх оператори не помічали жодних відхилень, тоді як центрифуги фізично виходили з ладу внаслідок абсолютної неконтрольованості процесу. США сподівалися, що за допомогою кіберудару по ядерній інфраструктурі Ірану вони одночасно досягнуть двох цілей: не дозволять Ізраїлю завдати ракетно-бомбових ударів по Ірану, а також не дадуть втягнути себе в новий конфлікт на Близькому Сході [3; 11].

Під час планування, розробки та реалізації асиметричної відповіді необхідно ясно усвідомлювати, що інформаційний, зокрема кіберпростір як арена для розгортання гібридної війни чи будь-яких інших протистоянь буде використовуватися дедалі активніше. Вже зараз бюджети безпекових відомств розвинених країн, що задіяні в системі кібербезпеки держави, складають мільярди доларів. Про обсяги й масштаби підготовки розвинених держав до кіберпротистояння красномовно свідчать дані викривальних заяв Е. Сноудена. Масштаб програм, які реалізуються лише Агентством національної безпеки США, красномовно демонструють занепокоєність уряду США кібербезпековою проблема-

тикою. При цьому слід пам'ятати, що в США існує ряд інших державних структур, які розробляють та втілюють у життя програми з кібербезпеки.

Випадок із вірусом Stuxnet є доказом того, що розвинені держави чітко усвідомлюють, що кіберзброя може виявитися реальним асиметричним інструментом протидії тим країнам, які загрожують існуючому міжнародному порядку [11].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Для перемоги у протистоянні із сильним супротивником наша держава мусить шукати способи надання асиметричної відповіді, яка може включати як військові, так і невійськові елементи (політичні, економічні, інформаційні, дипломатичні тощо). Одним із перспективних векторів асиметричної відповіді агресору є кібернетичний.

Наявність могутніх наступальних та захисних кіберпотенціалів може виконувати роль стримуючого фактора для потенційних зловмисників та диверсантів, а функціонування кіберпростору на засадах безпеки є необхідною умовою нормального життєзабезпечення всього соціуму, враховуючи включеність у нього керівних систем критичної інфраструктури. Таким чином, Україна повинна активно розробляти та застосовувати як оборонні, так і наступальні заходи, в тому числі для реалізації в кіберпросторі, чому сприятиме наявність у нашій країні великої кількості гарних фахівців з ІТ та порівняно невеликий бюджет витрат. У такому разі при спробі заподіяти шкоду інтересам української держави, суспільства чи людини, супротивник має отримати потужну кібервідповідь, що призведе до зменшення загарбницьких амбіцій та зростання військових і інших видатків, що є одними з цілей асиметричної відповіді.

Для забезпечення гідної інформаційної та кібервідповіді на агресивні дії супротивника необхідно здійснити системні зміни підходу держави до кібербезпеки, зокрема в інституційній та нормативно-правовій площині.

Література:

1. Архипов О.Є. Приставка кібер-: чи все очевидно? / О.Є. Архипов // Захист інформації. — 2016. — 18 (3). — С. 203—209. doi:10.18372/2410-7840.18.10849
2. Белєсков М. Нова військова стратегія Японії: асиметрична відповідь на виклик із боку КНР [Електронний ресурс] / М.Белєсков // Хвиля. — 08.01.2016. — Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/geopolitics/nova-viyskova-strategiya-yaponiyi-asimetrichna-vidpovid-na-viklik-iz-boku-krn.html>
3. Горбулін В. У пошуках асиметричних відповідей: кіберпростір у гібридній війні [Електронний ресурс] / В. Горбулін // Дзеркало тижня. — 20.02.2015. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/u-poshukah-asimetrichnih-vidpovidey-kiberprostir-u-gibridniy-viyni_.html
4. Ивашов Г. Иран демонстрирует возможности асимметричного ответа армии США. Тенденция? [Електронний ресурс] / Г. Ивашов. — 25.08.2016. — Режим доступу: <https://cont.ws/post/354798>

5. Інформаційний простір України: Словник-довідник законодавчих термінів / Автор-укладач Я.О. Чепуренко. — К.: Освіта України, 2008. — 544 с.

6. Мясников В. Как ковалась асимметричность [Электронный ресурс] / В. Мясников // Независимое военное обозрение. — 17.10.2008. — Режим доступа: http://nvo.ng.ru/history/2008-10-17/15_asimmetrichnost.html

7. Оборона на новых физических принципах [Электронный ресурс] // Независимая газета. — 28.11.2016. — Режим доступа: http://www.ng.ru/editorial/2016-11-28/2_6870_red.html

8. Ознобищев С.К., Потапов В.Я., Скоков В.В. Как готовился "асимметричный ответ" на "Стратегическую оборонную инициативу" Р. Рейгана. Велихов, Кокошин и другие. — М.: ЛЕНАНД, 2008. — 56 с.

9. Судольский Р. Дмитрий Шимкив: "Россия создает специальные компьютерные вирусы для атак на украинские госсайты" [Электронный ресурс] / Р. Судольский // Интернет-журнал АІН.UA. — 19.01.2015. — Режим доступа: <http://ain.ua/dmitrij-shimkiv-rossiya-sozdaet-specialnye-kompyuternye-virusy-dlya-atak-na-ukrainskie-gossajty>

10. Фененко А. Асимметричный ответ в новом веке / Алексей Фененко // Международные процессы. — 2008. — Т. 6. — 3 (18). — С. 121—126.

11. Хлапковский В. Взломать целую страну. Вирус Stuxnet оказался частью плана США по кибернападению на Иран [Электронный ресурс] / В. Хлапковский // Информационный портал RUS DELFI. — 18.02.2016. — Режим доступа: <http://rus.delfi.lv/techlife/detali/vzloamat-celuyu-stranu-virus-stuxnet-okazalsya-chastyu-plana-ssha-po-kibernapadeniyu-na-iran.d?id=47076733>

12. Andersson, Jan Joel. (2015), "Hybrid operations: lessons from the past", European Union Institute for Security Studies, Brief Issue, No. 33, October 2015, available at: http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_33_Hybrid_operations.pdf (Accessed 14 Nov 2016).

13. Popescu, Nicu. Hybrid tactics: neither new nor only Russian. European Union Institute for Security Studies, Issue Alert. — 2015. — No. 4. — January. — 2015. — P. 1—2.

14. Social media as a tool of hybrid warfare. NATO StratCom Centre of Excellence. Riga, May 2016, 45 p.

15. Stupples, David. (2015). The next big war will be digital — and we're not ready for it, available at: <http://gizmodo.com/the-next-big-war-will-be-digital-and-we-re-not-ready-fo-1744865435> 11/27/15 (Accessed 15 Nov 2016).

References:

1. Arkhypov, O.Ye. (2016), "Prefix cyber-: all is obvious?", Ukrainian Information Security Research Journal, no. 18(3), pp. 203—209. doi:10.18372/2410-7840.18.10849

2. Bielieskov, M. (2016), "The new Japan military strategy: asymmetrical response to the challenge of PRC", Khvylya, 08.01.2016, available at: <http://hvylya.net/analytics/geopolitics/nova-viyskova-strategiya-yaponiyi-asimetriczna-vidpovid-na-viklik-iz-boku-knr.html> (Accessed 14 Nov 2016).

3. Gorbunin, V. (2015), "Finding asymmetric responses: cyberspace in hybrid warfare", Dzerkalo tyzhnia, 20.02.2015, available at: <http://gazeta.dt.ua/internal/u-poshukah-asimetriczhnih-vidpovidey-kiberprostir-u-gibridniy-viyni-.html> (Accessed 15 Nov 2016).

4. Ivashov, G. (2016), Iran demonstrates the possibility of an asymmetric response to the US Army. Is it a trend?", 25.08.2016, available at: <https://cont.ws/post/354798> (Accessed 15 Nov 2016).

5. Chepurenko, Ya. O. (2008), The information space of Ukraine: The dictionary-directory of legislative terms, Osvita Ukrainy [Education of Ukraine], Kyiv, Ukraine.

6. Mjasnikov, V. (2008), "As asymmetry was forged". Nezavisimoe voennoe obozrenie, 17.10.2008, available at: http://nvo.ng.ru/history/2008-10-17/15_asimmetrichnost.html (Accessed 15 Nov 2016).

7. Independent newspaper (2016), "The defense, based on new physical principles", available at: http://www.ng.ru/editorial/2016-11-28/2_6870_red.html (Accessed 15 Nov 2016).

8. Oznobishhev, S.K. Potapov, V.Ja. and Skokov, V.V. (2008), Kak gotovilsja "asimmetrichnyj otvet" na "Strategicheskiju oboronnuju iniciativu" R.Rejgana. Velihov, Kokoshin i drugie [How was prepared "asymmetric response" to the "Strategic Defense Initiative" of R. Reagan. Velikhov, Kokoshin and others], LENAND, Moscow, Russia.

9. Sudolskiy, R. (2015), "Dmitry Shimkiv: "Russia creates special computer viruses to attack Ukrainian government websites", Internet-journal АІН.UA, 19.01.2015, available at: <http://ain.ua/dmitrij-shimkiv-rossiya-sozdaet-specialnye-kompyuternye-virusy-dlya-atak-na-ukrainskie-gossajty> (Accessed 15 Nov 2016).

10. Fenenko, A. (2008), "Asymmetrical response in the new century", Mezhdunarodnye process, vol. 6, no. 3 (18), pp. 121—126.

11. Hlapkovsky V. (2016), "Hack the whole country. Virus Stuxnet is a part of a US plan for cyber attacks on Iran", Information portal RUS DELFI, 18.02.2016, available at: <http://rus.delfi.lv/techlife/detali/vzloamat-celuyu-stranu-virus-stuxnet-okazalsya-chastyu-plana-ssha-po-kibernapadeniyu-na-iran.d?id=47076733> (Accessed 14 Nov 2016).

12. Andersson, Jan Joel. (2015), "Hybrid operations: lessons from the past", European Union Institute for Security Studies, Brief Issue, No. 33, October 2015, available at: http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_33_Hybrid_operations.pdf (Accessed 14 Nov 2016).

13. Popescu, Nicu (2015), "Hybrid tactics: neither new nor only Russian". European Union Institute for Security Studies, Issue Alert, No. 4, January 2015, pp 1—2.

14. NATO (2016), Social media as a tool of hybrid warfare. NATO StratCom Centre of Excellence, May 2016, Riga, Latvia.

15. Stupples, David (2015), The next big war will be digital — and we're not ready for it, available at: <http://gizmodo.com/the-next-big-war-will-be-digital-and-we-re-not-ready-fo-1744865435> 11/27/15 (Accessed 15 Nov 2016).

Стаття надійшла до редакції 19.12.2016 р.

О. В. Балуюва,
д. е. н., доцент, профектор з наукової роботи,
Донецький державний університет управління, м. Маріуполь
А. С. Кумачова,
здобувач, Донецький державний університет управління, м. Маріуполь

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ "ЗЕЛЕНОЇ" ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СИСТЕМНИХ ЗМІН

O. Balueva,
Doctor in Economic Sciences, assistant professor,
Pro-rector on scientific work, Donetsk State University of Management, Mariupol
A. Kumachyova,
applicant, Donetsk State University of Management, Mariupol

FEATURES OF A COMPREHENSIVE STATE POLICY OF "GREEN" ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE IN TERMS OF SYSTEM CHANGES

У статті обґрунтовано зв'язок процесу трансформації економіки країни, що розвивається, з процесом переходу до сталого господарювання через формування державної політики розвитку "зеленої" економіки. Надано характеристику загальній економічній ситуації, що склалась на сьогоднішній день в Україні. Доведено, що скорочення енергоспоживання та викидів парникових газів обумовлені не ефективною державною політикою, а кризовими обставинами та втраченою контролю над частиною території країни. Проаналізовано сучасну державну політику на предмет розвитку концепції "зеленої" економіки в Україні. Визначено та представлено стратегічний комплекс державної політики формування "зеленої" економіки. Сформульовано основні проблеми формування комплексної державної політики розвитку "зеленої" економіки, серед яких основними є низька інтеграція концепції "зеленої" економіки в секторальну політику країни та відсутність єдиного системного підходу щодо формування політики розвитку "зеленої" економіки в Україні.

The article grounds the relationship between the developing economy transformation process and the process of transition to sustainable management by the state policy of "green" economy; characterizes the current economic situation in Ukraine; proves that reduce energy consumption and greenhouse gas emissions caused by inefficient public policy and crisis circumstances and loss of control over a part of the country; analyzes the current government policy in terms of the concept of "green" economy in Ukraine; determines and presents strategic complex of public policy formation of "green" economy; formulates the basic problems of the forming complex state policy of the "green" economy, that's including the low integration of "green" economy in the sectoral policy of the country and the absence of single system approach for policy development of "green" economy in Ukraine.

Ключові слова: "зелена" економіка, державна політика, сталий розвиток, трансформація, енергоефективність.

Key words: "green" economy, public policy, sustainable development, transformation, energy efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Сталий розвиток на сьогоднішній день є цільовим орієнтиром для будь-якої країни світу. Протириччя,

пов'язані із переходом до сталого розвитку проявляються у тому, що з одного боку країни, що розвиваються, для підвищення рівня економічного та соціального розвитку мають нарощувати темпи промислово-

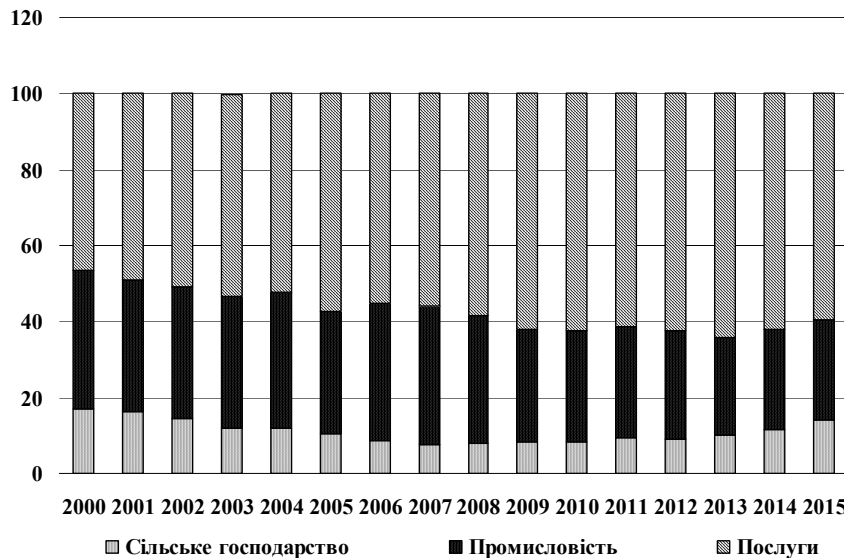

Рис. 1. Додана вартість за секторами економіки, % до ВВП

го виробництва та збільшувати обсяги реалізованої продукції, а з іншого — виробництво та споживання призводять до виснаження оточуючого середовища, забруднення, зміни клімату. В цих умовах саме розробка державної політики розвитку "зеленої" економіки та її реалізація є практичним інструментом для досягнення цілей сталого розвитку, який з урахуванням економічної ситуації кожної окремої країни та традицій державного управління здатен забезпечити логічний, поступовий та обґрунтований шлях переходу до сталого розвитку.

У процесі розробки державної політики розвитку "зеленої" економіки кожна країна зіштовхується з необхідністю вирішення специфічного комплексу проблем і на цьому етапі від того, як швидко та ґрунтовно вони будуть вирішені, залежить успіх та перспективи досягнення цілей сталого розвитку. Для України актуальність питання формування державної політики розвитку "зеленої" економіки нерозривно пов'язана зі структурними змінами та кризовими явищами, які мають місце на сьогоднішній день, тому її розбудова має відбуватись у контексті сучасних трансформаційних реформ, обумовлених часом та зобов'язаннями України, які вона взяла на себе із підписанням Угоди про асоціацію з ЄС.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема формування державної політики сталого розвитку та, зокрема, "зеленої" економіки як інструмента його реалізації, окреслена у дослідженнях таких вітчизняних вчених, як А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, О.О. Молдован, Д.В. Ляпін, Я.А. Жаліло [10], В.М. Геєць, А.І. Даниленко, М.Г. Жулинський, Ю.А. Левенець, Е.М. Лібановаї, О.С. Онищенко [9], а також Б.В. Буркинський, О.В. Балусєва, Т.К. Кваша, Л.А. Мусіна, В.Г. Потапенко та багато інших. На законодавчому рівні концепція "зеленої" економіки окреслена у ряді нормативно-правових актів, серед яких Закони України, Стратегія сталого розвитку "Україна-2020", Розпорядження Кабінету Міністрів України, зокрема, "Про схвален-

ня Стратегії залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2013—2016 роки" [11]. При цьому комплексної державної політики щодо розвитку "зеленої" економіки в Україні на сьогоднішній день не вироблено, стратегія сталого розвитку країни носить декларативний характер, що ускладнює її практичне виконання.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає в аналізі сучасного стану, особливостей та проблем формування комплексної державної політики розвитку "зеленої" економіки в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Трансформація вітчизняної економічної системи протягом останніх років відбувається у проміжки часу між кризовими періодами, які проявляться у короткостроковій перспективі та є результатом як зовнішніх, так і внутрішніх коливань. У цих умовах перманентно актуальним є питання вироблення одностайної, адаптивної та гнучкої системи державного управління, здатної вчасно та адекватно реагувати на "подразники". При цьому із підписанням Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку у 1992 році Україна взяла на себе зобов'язання щодо подальшого розвитку на засадах стійкості та захисту оточуючого середовища.

Стійким може бути тільки такий суспільний розвиток, який спирається на конкурентоспроможну економіку; розвинений внутрішній ринок; національний виробничий комплекс, що всебічно використовує потенціал транснаціонального капіталу і гарантує економічну безпеку країни; збалансовану соціальну структуру та ефективну політичну систему [9, с. 9].

У ході Конференції ООН зі сталого розвитку 2012 р. ("Ріо +20") практичним механізмом реалізації цілей сталого розвитку було проголошено концепцію "зе-

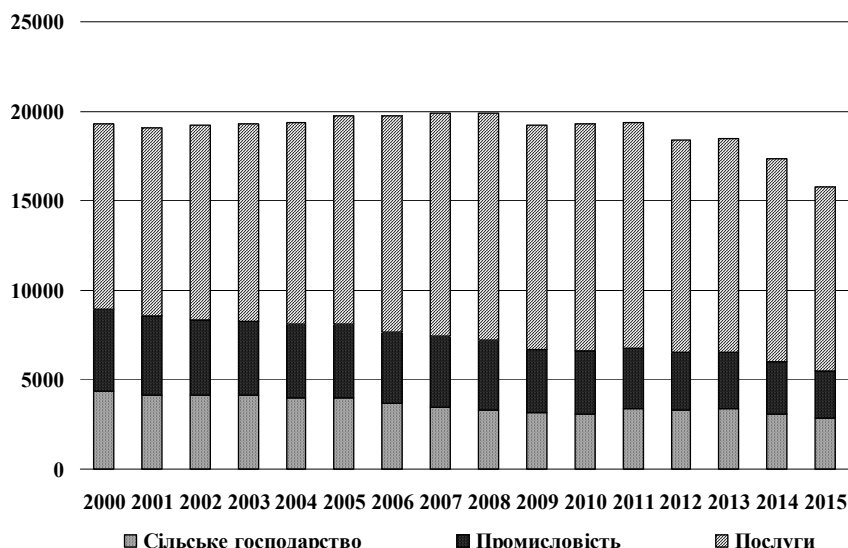

Рис. 2. Зайнятість населення у розрізі секторів економіки, тис. осіб

леної" економіки. Можна вважати, що з цього моменту почалась активізація урядів країн щодо розбудови засад "зеленої" економіки і на сьогоднішній день можна оцінити певні результати. При цьому в Україні все ще відсутній системний підхід до впровадження цієї концепції, не дивлячись на актуальність цього питання.

Тому перш, ніж оцінити ступінь "озеленення" вітчизняної економіки, необхідно дати характеристику загальній економічній ситуації, що склалась у країні на сьогоднішній день.

Аналіз стану та розвитку сучасної секторальної структури економіки України дозволяє констатувати значні структурні дисбаланси. Зокрема понад дві третини обсягу промислового виробництва припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси. У той час як частка машинобудування у структурі промисловості є у 2—3 рази нижчою за рівень, що мають розвинуті країни, що не дозволяє галузі стати лідером інноваційно-інвестиційного розвитку економіки [10, с. 8].

За останні п'ять років (2010—2015 рр.) частка сільського господарства у структурі ВВП України збільшилась майже у двічі з 7,5 % у 2010 році до 12 % у 2015 році, частка добувної промисловості залишалась майже на тому ж самому рівні — близько 5 %, а частка переробної промисловості суттєво зменшилась з 31,6 % у 2010 році до 12 % у 2015 році (рис. 1).

Такі тенденції загалом відповідають ситуації, яка склалась у країнах світу з економікою, що розвивається, коли за останнє десятиріччя частка сільського господарства збільшилась до рівня близько 10 %, частка виробництва — від 40 % до 50 %, а частка послуг — від 50 % до 70 %. Цей тезис підтверджується даними Конференції ООН із розвитку та торгівлі (UNCTAD) [2] та Всесвітнього банку [4] щодо місця сільського господарства, виробництва та сфери послуг у загальній структурі ВВП.

Соціально-економічне значення кожного окремого сектору може бути визначено чисельністю зайнятих. Так, за даними Держкомстату [8] з 2011 року кількість зайнятого населення у промисловості та сільському господарстві майже вирівнялась і склала 16,5 % та 16,8 % відповідно. До 2011 р. кількість зайнятих переважала у промисловості: від майже 23 % у 2000 р. до 17 % у 2010 р., а з 2011 р. — у сільському господарстві і продовжує зростати: від 16,2 % у 2012 р. до 15,65 % у 2015 р. Що стосується зайнятості у сфері послуг, то після фінансової кризи 2008 р., коли було зафіксовано падіння більш ніж на 5 %, вона продовжує охоплювати понад 50 % всього працездатного населення та зростає, склавши у 2015 р. понад 60 % і це на фоні скорочення загальної кількості зайнятого населення приблизно на 9 % у 2015 р. у порівнянні з 2014 р. (рис. 2).

Рис. 3. Динаміка та тренди викидів основних парникових газів, тис. т

Таблиця 1. Стратегічний комплекс державної політики формування "зеленої" економіки

Первинний документ	Інструмент реалізації	Тип	Цільові орієнтири
Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони	Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу	регуляторний, правовий	інституційне та нормативно-правове поле
	План імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом	регуляторний, планування, стимулюючий, правовий	управління довкіллям, інтеграція екологічної політики у інші галузеві політики, поступового наближення вітчизняного законодавства до законодавства ЄС
Державна програма розвитку внутрішнього виробництва	Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року	планування, стимулюючий, інвестиційний	енергоефективність виробництва, формування енергоекологічного ринку, стимулювання використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива
Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»	Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року	планування, стимулюючий	державна підтримка та стимулювання суб'єктів господарювання, посилення екологічного управління в системі державного управління України
	Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки	планування, стимулюючий, фінансовий, інвестиційний	інтеграція екологічної політики, інтегроване екологічне управління
	Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки	планування, інвестиційний	збалансоване використання біологічних ресурсів у господарській діяльності
Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату»	Порядок розгляду, схвалення і реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій та пропозицій щодо здійснення заходів, пов'язаних з реалізацією таких проектів і виконанням зобов'язань сторін Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату	стимулюючий, інвестиційний, правовий	міжнародна торгівля викидами
Закон України «Про ратифікацію кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату»			
Закони України «Про альтернативні види палива», «Про альтернативні джерела енергії»	Енергетична стратегія України на період до 2030 року	планування, стимулюючий, інноваційний	збільшення частки використання альтернативних джерел енергії в Україні до 20% до 2020 року
	Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки	планування, стимулюючий, інвестиційний, фінансовий	оптимізація структури енергетичного балансу держави, у якому частка енергоносіїв, отриманих з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, мала становити у 2015 році не менш як 10%
	Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»	регуляторний, інноваційний, інвестиційний	реформа охорони здоров'я та програма енергонезалежності, система екологічної оцінки
Закон України «Про основи національної безпеки України»	Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»	стимулюючий, інноваційний	впровадження енергозберігаючих технологій, формування збалансованої системи природокористування, застосування сучасних екологічно безпечних ресурсозберігаючих технологій
Закон України «Про транспорт»	Транспортна стратегія України на період до 2020 року	стимулюючий, інноваційний	розвиток енергозберігаючих і екологічно безпечних видів транспорту

Споживання енергії є найвищим у секторі промисловості: протягом 2010—2014 рр. воно залишалося майже незмінним та складало понад 34 % від загальної суми споживання згідно з енергетичним балансом України [7], що є, зокрема, одним із найвищих у Європі.

За даними Моніторингу енергоефективності в Україні [6] у 2014 році кінцеве споживання енергоресурсів у промисловості скоротилося на 2 372 тис. тне і склало 22 498 тис. тне. Визначальним фактором такого значного зниження енергоспоживання стали структурні зміни пов'язані з початком військових дій на Донбасі та анексією Криму. За їх відсутності гіпотетичне енергоспоживання промисловості в 2014 р. було б на 11,8 в. п. вище ніж значення, зафіксоване офіційною статистикою.

Відповідно, зафіксоване статистикою [5] різке скорочення викидів діоксиду вуглецю у 2014 р. (на 20,5 % у порівнянні з 2013 р.), також обумовлене початком військових дій на Донбасі та анексією Криму, оскільки у 2012 та 2013 рр. скорочення викидів відбувалось не більш ніж на 2 %, а до 2012 р. обсяг викидів зростав випереджаючими темпами. Така ж тенденція простежується і щодо викидів оксиду азоту (N₂O) — зростання у 2013 р. на 5,5 % у порівнянні з 2012 р. та скорочення у 2014 р. на 14,7 % та у 2015 р. на 17,9 %; та викидів метану — зростання у 2013 р. на 3,8 % у порівнянні з 2012 р. та скорочення у 2014 р. на 36,6 % та у 2015 р. на 11,5 % (рис. 3).

Як видно з рисунка 3, за усіма видами викидів парникових газів лінія тренду значно відрізняється від фактичних показників 2014 та 2015 рр. У цих умо-

вах висновки про скорочення викидів є не об'єктивними, оскільки обумовлені не ефективною державною політикою щодо скорочення викидів, а кризовими обставинами та втратою контролю, в т.ч. статистичного, над частиною території країни, на яку припадало більш ніж 20 % промислового виробництва на кінець 2013 року.

Схожа ситуація виникає при зверненні до показників, які розроблені провідним міжнародними організаціями для оцінки успішності екологічної державної політики.

Так, за індексом екологічної ефективності (Environmental Performance Index) [3], який було розроблено Центром екологічної політики та права при Єльському університеті спільно з Колумбійським університетом і Всесвітнім економічним форумом з метою ранжування продуктивності країн за двома високоріоритетними областями — охороною здоров'я людей та захистом екосистем, у 2016 р. Україна посіла 44 місце, демонструючи покращення на більш ніж 25 % за останнє десятиріччя, що відбулось здебільшого за рахунок підвищення ефективності очищення стічних вод, покращення азотистого балансу, підвищення якості повітря та зменшення його забруднення (зокрема, діоксидом сірки від стаціонарних джерел на 26,4 %), при цьому у 2014 році Україна займала 95 місце, покращивши свої позиції за той самий період на 5,44 %.

Аналогічну ситуацію бачимо, аналізуючи Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index) [1], який було розроблено Програмою розвитку ООН для оцінки ступеню підвищення людського добробуту. За підсумками 2014 р. Україна знаходилась на 81 місці з поміж 188 країн світу та входила у групу країн з високим рівнем розвитку. Починаючи з 2010 р. відбувається повільне, зростання цього показника для України, проте темпи скорочуються: у 2011 р. приріст складав +0,006 пунктів, у 2012 — 0,005 пунктів у 2013 — 0,003 пункти, а у 2014 — на 0,001 пункт, що пояснюється скороченням ВВП на душу населення: у 2011 р. приріст ВВП складав +4,5 %, у 2012 р. — +1,1 %, у 2013 р. — +0,22 %, у 2014 р. — -0,26 %.

У цих умовах доцільно проаналізувати розроблені та впроваджені урядом політичні механізми та інструменти, які створюють безпосереднє підґрунтя для розвитку концепції "зеленої" економіки та їх відповідність економічній ситуації в Україні.

Державну політику розвитку концепції "зеленої" економіки в Україні слід розділити за напрямками:

1. Міжнародні зобов'язання та ратифікація.
2. Загальні нормативно-правові акти.
3. Стратегічний напрям.

Безпосереднє згадування концепції "зеленої" економіки міститься здебільшого у документах, пов'язаних із імплементацією Угоди з ЄС, у листі ООН щодо підтримки Платформи "зеленої" промисловості, Державній програмі розвитку внутрішнього виробництва, а також Постанові Кабінету Міністрів України "Про затвердження Технічного регламенту з екологічного маркування", де визначено поняття "зеленої" продукції, Законі України "Про електрое-

нергетику", Законі України "Про засади функціонування ринку електричної енергії України" та Розпорядженні Кабінету Міністрів України "Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку "Україна-2020", де визначається та описується "зелений" тариф, а також ряді нормативних документів у сфері екологічних ("зелених") інвестицій.

Зупинимось більш детально на останньому напрямі з метою оцінки ефективності стратегічного контексту державної політики розвитку "зеленої" економіки в Україні.

Визначення "зеленої" економіки наводиться у Стратегії залучення, виконання та моніторингу міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2013—2016 роки, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України [11], в якому зазначається, що "зелена" економіка — модель розвитку, яка базується на ефективному використанні матеріальних ресурсів, а також результатах наукових досліджень та екологічно орієнтованих інноваційних технологіях, сприянні діяльності бізнесу у сфері ресурсоефективного та екологічно безпечного виробництва. Її впровадження ув'язано в документі зі сталим виробництвом і споживанням, розмежуванням економічного зростання та запровадженням політики сприяння "зеленому" зростанню.

Отже, аналіз державної політики формування "зеленої" економіки дозволив систематизувати та представити її у вигляді комплексу (табл. 1).

Таким чином, державна політика України в певній мірі враховує наявний потужний ресурсний потенціал, проте якість державного управління дозволяє констатувати низьку інтеграцію концепції "зеленої" економіки в секторальну політику країни — основний акцент робиться на енергоефективності та переході на відновлювальні джерела енергії, залишаючи поза увагою питання розвитку "зеленого" бізнесу, впровадження сучасних інструментів екологічного управління, "зелених" інвестицій і т.д.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасні темпи глобалізації та інтеграції світових економік унеможливають абстрагування кожної окремої країни від відповідних тенденцій та викликів, до яких можна віднести концепцію сталого розвитку. Для країн, що розвиваються, такий виклик накладається на структурні зміни, що неминучі в процесі трансформації економіки. Для України характерні додаткові внутрішні проблеми, пов'язані із втратою контролю над частиною своєї території. Тому в цих умовах перед урядом стоїть актуальне та надскладне комплексне завдання — вирішення внутрішніх проблем, реалізація зобов'язань, передбачених Угодою з ЄС, сприяння трансформації національної економіки та спрямування розвитку країни стійким шляхом. Для вирішення цього завдання необхідним є формування державної політики розвитку "зеленої"

економіки як інструмента досягнення сталого розвитку, який з урахуванням усіх вимог здатен реагувати на зовнішні та внутрішні зміни таким чином, щоб забезпечувалась стабільність еколого-економічної ситуації в країні. При цьому доцільним вважається врахування при розробці даної політики проблеми тимчасової втрати контролю над частиною території, що має бути відображене в усіх документах стратегічного характеру. На сьогоднішній день спостерігається відсутність єдиного підходу щодо формування політики розвитку "зеленої" економіки України, низький ступінь інтеграції концепції "зеленої" економіки у галузеву політику, відсутність координації дій уряду щодо впровадження концепції "зеленої" економіки, обмеження проблемного поля питаннями енергоефективності. В процесі подальших досліджень обґрунтування потребує фінансове забезпечення реалізації державної політики розвитку "зеленої" економіки.

Література:

1. Briefing note for countries on the 2015 Human Development Report: Ukraine [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/UKR.pdf
2. Gross domestic product: GDP by type of expenditure, VA by kind of economic activity, total and shares, annual, 1970—2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://unctadstat.unctad.org/wds/tableView/tableView.aspx?ReportId=95>
3. Hsu, A. et al. (2016), 2016 Environmental Performance Index. New Haven, CT: Yale University. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://epi.yale.edu/sites/default/files/2016EPI_Full_Report_opt.pdf
4. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/>
5. Викиди окремих забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря у 2012 — 2015 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Додонов Д. Моніторинг енергоефективності України 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bit.ly/2gSRDGh>
7. Енергетичний баланс України за 2014 рік (продуктовий) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/energ/en_bal_prod/arh_prod_2012.htm
8. Зайняте населення за видами економічної діяльності 2000—2012 рр. (КВЕД 2005). Зайняте населення за видами економічної діяльності 2012—2015 рр. (КВЕД 2010) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Новий курс: реформи в Україні. 2010—2015. Національна доповідь / За заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2010. — 232 с.
10. Пріоритети інвестиційної політики в контексті модернізації економіки України / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, О.О. Молдован, Д.В. Ляпін [та ін.]; [за ред. Я.А. Жаліла]. — К.: НІСД, 2013. — 80 с.
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Стратегії залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2013—2016 роки" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/697-2013-%D1%80>

References:

1. UNDP (2015), "Briefing note for countries on the 2015 Human Development Report: Ukraine", available at: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/UKR.pdf
2. UNCTAD (1970—2014), "Gross domestic product: GDP by type of expenditure, VA by kind of economic activity, total and shares, annual", available at: <http://unctadstat.unctad.org/wds/tableView/tableView.aspx?ReportId=95>
3. Hsu, A. et al. (2016), 2016 Environmental Performance Index. New Haven, CT: Yale University, available at: http://epi.yale.edu/sites/default/files/2016EPI_Full_Report_opt.pdf
4. World Bank (2000—2015), "Featured indicators", available at: <http://data.worldbank.org/indicator/?tab=featured>
5. State Statistics Service of Ukraine (2012—2015), "Emissions of certain pollutants and carbon dioxide to the atmosphere", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 12 December 2016).
6. Dodonov, D. (2016), "Energy Efficiency Monitoring for Ukraine 2016", Monitory'ng energo-efekty'vnosti Ukrayiny' 2016, available at: <http://bit.ly/2gSRDGh>
7. State Statistics Service of Ukraine (2014), "Energy balance of Ukraine 2014 (grocery)", available at: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/energ/en_bal_prod/arh_prod_2012.htm (Accessed 12 December 2016).
8. State Statistics Service of Ukraine (2000—2015), "Employment by economic activity 2000—2012 (NACE 2005). Employment by economic activity 2012—2015 years. (NACE 2010)", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 12 December 2016).
9. Geyecz', V.G. et al. (2010), Novy'j kurs: reformy' v Ukrayini. 2010—2015 [New Deal: reform in Ukraine. 2010—2015], NVCz NBUV, Kyiv, Ukraine.
10. Pavlyuk, A.P. Pokry'shka, D.S. Moldovan, O.O. Lyapin, D.V. et al. (2013), "Priory'tety' investy'cijnoy polity'ky' v konteksti modernizaciyi ekonomiky' Ukrayiny'" [The priorities of investment policy in the context of the modernization of Ukraine's economy], NISD, Kyiv, Ukraine.
11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Strategy to attract, use and monitoring international technical assistance and cooperation with international financial institutions in 2013—2016 years"", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/697-2013-%D1%80> (Accessed 12 December 2016).

Стаття надійшла до редакції 19.12.2016 р.

В. І. Юрченко,
к. н. з держ. упр., доцент кафедри економічної теорії та підприємництва,
Запорізький національний технічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ

V. Iurchenko,
candidate of State administration Sciences, reader Dept. of economic theory and enterprise,
Zaporizhzhya national technical university

CONCEPTUAL BASES TOOLS AND PUBLIC ADMINISTRATION OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Розглянуто основні засади розвитку системи державного управління регіоном. Визначено основні умови реалізації напрямів державного управління соціально-економічним розвитком регіонів на сучасному етапі. Встановлено напрями забезпечення соціального розвитку регіонів. Розглянуто процеси територіальної соціально-економічної інтеграції та просторового розвитку. Обґрунтовано заходи підвищення якості державного управління соціально-економічним розвитком регіонів. Визначено необхідність розробки методологічних аспектів формування і реалізації стратегії розвитку регіону.

The basic principles of public administration region are considered. The basic conditions for the implementation of government's social and economic development of regions at the present stage are identified. Established guidelines for ensuring social development of regions are considered. The processes of territorial socio-economic integration and spatial development. Reasonable measures to improve the quality of public administration and social and economic development of regions are identified. The necessity of development of methodological aspects of the formation and implementation of regional development strategy is proposed.

Ключові слова: державне управління, регіон, соціально-економічний розвиток, соціально-економічна інтеграція, стратегія розвитку регіону, система державного управління регіоном, регіональна політика.

Key words: public administration, region, socio-economic development, socio-economic integration, regional development strategy, governance systems in the region, regional policy.

ВСТУП

На ступінь успішності соціально-економічного розвитку регіонів впливає раціональність системи державного управління цим розвитком. Першочерговими зав-

даннями державного управління регіоном на сучасному етапі стають ті, які спрямовані на створення умов для концентрації наявних ресурсів на відібраних стратегічних напрямках, у "точках зростання", що дають мож-

ливість одним регіонам зберегти провідні позиції, а іншим — створити передумови для економічного зростання. Вирішення таких завдань можливе лише за наявності науково обгрунтованої системи державного управління, що дозволяє провести аналіз і виявити основні напрями її вдосконалення, що сприятиме розвитку регіонів.

В умовах безлічі змін у зовнішньому середовищі і пов'язаної з цим невизначеністю, дії регіональних систем управління не можуть зводитися лише до реагування на поточні зміни. Необхідна розробка таких інструментів державного управління територіальним розвитком, які відображають специфічні умови регіональної економіки, і дозволяють адекватно реагувати на швидкі і несподівані зміни зовнішнього середовища та внутрішніх регіональних процесів. При цьому необхідно врахувати пріоритет таких завдань регіональної політики, як: вирівнювання існуючих диспропорцій в соціально-економічному розвитку регіонів України, підтримання необхідного збалансованого територіального розвитку в економіці, демографії, культурних, науково-технічних і природоохоронних сферах діяльності, досягнення ефективного функціонування всього соціально-економічного простору України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

За останні роки в розвитку регіонів України відбулися зміни, які характеризуються нерівномірністю розвитку територій, зростанням міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій, значною диференціацією розвитку районів та міст, у частині яких (більш як 30 відсотків) тривалий час спостерігається одночасне зниження рівня економічної активності та зменшення чисельності населення.

Для вирішення зазначених проблем необхідним є вдосконалення соціально-економічної політики як на державному, так і на регіональному рівні, а також розробка нових концепцій, методів та інструментарію для обгрунтування стратегій і програм соціально-економічного розвитку регіонів України. В останні кілька років в об'єктах державного управління (регіональних соціально-економічних системах) спостерігаються такі зміни, як істотне збільшення частки підприємств і організацій недержавного сектора, розвиток сфери нематеріального виробництва, інфраструктури ринку, що призвело до розвитку механізму міжрегіональної конкуренції. В роботі ставиться завдання визначити концептуальні основи та інструментарій державного управління соціально-економічним розвитком регіонів.

РЕЗУЛЬТАТИ

З огляду на посилення ролі обласних центрів у загальноекономічному розвитку вони і надалі продовжуватимуть значною мірою визначати характер подальшої територіальної диференціації соціально-економічного становища в країні (динаміка економічного зростання у великих міських агломераціях пришвидшить міграційний рух із сільських населених пунктів та малих міст з обмеженим потенціалом розвитку).

Події, що відбулися з початку 2014 року на території півострова Крим та у південно-східних регіонах України, є наслідком прорахунків та недоцінок державної внутрішньої та зовнішньої політики, в тому числі і політики регіонального розвитку [1].

Система державного управління регіоном повинна передбачати формування регіональної політики як стратегії його подальшого, постійного, динамічного соціально-економічного розвитку. В цілому, зарубіжний досвід державного управління і формування стратегій розвитку соціально-економічного розвитку регіонів передбачає в основному використання таких типів політики: перший вид — це вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, як правило, реалізується на основі надання фінансової підтримки відстаючим регіонам; другий тип політики, навпаки, передбачає підтримку регіонів з високим інвестиційним та економічним потенціалом, для такого виду політики характерно виявлення регіонів, які є локомотивами економічного зростання країни, і які, в кінцевому підсумку, призводять до поступового підйому соціально-економічного рівня відсталих регіонів.

Таким чином, однією із стратегічних цілей державного управління соціально-економічним розвитком регіону є залучення і раціональний розподіл фінансових ресурсів, виявлення точок економічного зростання (галузей-"локомотивів"), необхідних для подальшого соціально-економічного розвитку регіону та підвищення якості життя його населення. Для такого державного управління, на нашу думку, необхідним є дотримання наступних основних умов:

- розробляються і впроваджуються регіональні стратегії соціально-економічного розвитку та поточні управлінські рішення, які повинні бути найбільш раціональними за обраними критеріями досягнення довгострокових цілей, а в кращому випадку, оптимальними;

- фактичні результати реалізації стратегічних цілей повинні збігатися з прогнозованими величинами критеріїв досягнення цих цілей в межах встановлених інтервалів;

- необхідно розробляти адекватні існуючим українським регіональним умовам методи і методики оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів.

До основних чинників, які сприяють підвищенню якості життя населення відносяться: розвиненість соціальної інфраструктури, позитивна динаміка демографічних процесів, ефективне використання ресурсів. Для досягнення оптимального рівня соціального розвитку необхідно вирішення стратегічних завдань. Соціальна сфера розглядається як сфера послуг держави, бізнесу і громадських формувань щодо забезпечення високого рівня життя населення.

Для забезпечення соціального розвитку регіонів необхідно:

- стабілізувати чисельність населення і створити умови для її подальшого зростання;

- підвищити якість життя і збільшити її очікувану тривалість;

- зменшити відмінності в якості життя міських і сільських жителів;

- удосконалити соціальну інфраструктуру відповідно до потреб розвитку інноваційного суспільства;

- поліпшити екологічну ситуацію в містах та сільських територіях;

- підвищити ефективність державного управління в соціальній сфері.

Розвиток соціальної сфери передбачає реалізацію мети демографічної політики на території регіонів — створення умов для стабілізації чисельності населення і його подальшого розширеного відтворення. Крім цього, реалізація соціальних потреб населення регіонів пов'язана з основною метою розвитку ринку праці і полягає в забезпеченні ефективного використання робочої сили, а також підвищення якості функціонування ринку праці за рахунок розвитку його інфраструктурної складової. Дієвість системи розвитку освіти так само пов'язана з реалізацією соціальної політики на території регіону. Мета розвитку системи освіти — забезпечення впровадження сучасної моделі освіти, що дозволяє сформувати рівень людського капіталу в регіонах, що відповідає вимогам інноваційного розвитку економіки, сучасним потребам суспільства і кожного громадянина.

Наявність розвиненої охорони здоров'я дозволяє забезпечити зростання здорового населення регіону. І дуже важливим моментом є те, що забезпечення якісними послугами охорони здоров'я практично у кожної людини стоїть на першому місці при виборі їм місця проживання. Стратегічною метою розвитку системи охорони здоров'я є формування системи, що забезпечує реальну доступність кваліфікованої медичної допомоги та підвищення ефективності медичних послуг, зростання їх видів і високу якість, яке повинно відповідати передовим досягненням медичної науки. Розвиток системи охорони здоров'я передбачає реалізацію пріоритетних напрямів у сферах фізичної культури і спорту. Таким чином, соціальна складова представлена безліччю компонентів, реалізація яких дозволяє підвищити якість життя населення в регіонах.

У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, яку було затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385, визначено, що на сьогодні розвиток України та її регіонів здійснюється під впливом геополітичних та внутрішніх викликів зростання відкритості економіки, що вимагає змін у підходах до стратегічного розвитку регіонів України та визначення цілей державної політики регіонального розвитку на перспективу. У зв'язку із змінами у соціально-економічному розвитку держави, міжнародній економіці внаслідок глобальної кризи виникла потреба у скороченні переліку пріоритетів регіонального розвитку з метою концентрації фінансових ресурсів на основних завданнях, які матимуть системний та довгостроковий вплив на розвиток регіонів та національної економіки в цілому.

Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток передбачає такі операційні цілі: виконання завдань і здійснення заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблемних питань Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; забезпечення комфортного та безпечного життєвого середовища для людини незалежно від місця її проживання; розвиток міжрегіонального співробітництва.

Виконання завдань і здійснення заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблемних питань Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, забезпечуватиметься шляхом: відновлення безпеки життєдіяльності та економічна реабілітація Донецької та Луганської областей розроблення та реалізація із залученням міжнародної допомоги комплексної Державної цільової програми щодо відновлення мирного життя, стабілізації ситуації та розвитку економіки в Донецькій та Луганській областях [1].

Заходи державного управління соціально-економічним розвитком регіонів мають розроблятися як на короткострокову, так і середньострокову і довгострокову перспективи. Довгострокові перспективні напрями соціальної підтримки населення включає наступні пріоритетні напрями: мінімізація негативних наслідків бідності, зменшення соціальної нерівності і формування стійких, стабільних умов для самореалізації особистості та сім'ї [2, с. 65].

Напрями роботи органів державної влади повинні бути орієнтовані на розвиненість регіональної інфраструктури в сукупності: поліпшення доступності та підвищення пропускної спроможності транспортної інфраструктури, розвиток електроенергетичної і телекомунікаційної інфраструктури, підвищення ефективності використання енергії та розвиток енергозбереження.

Пріоритетним напрямом соціально-економічного розвитку регіону є і створення кредитно-фінансової інфраструктури, що забезпечує розвиток фінансової сфери для реалізації основних пріоритетних напрямів розвитку регіонів як конкурентоспроможних високотехнологічних регіонів. Метою розвитку фінансового сектора є вихід регіону на стандарти добробуту, які відповідають стандартам розвинених країн світу, що потребують розробки ефективних схем довгострокового планування сімейних бюджетів, розвиток інструментів заощадження, споживчого кредитування, а також інноваційних розрахункових інструментів, включаючи сучасні системи інтернет-банкінгу, електронних платіжних систем, інтернет-платежів, безконтактних платежів та мобільного банкінгу. Все це дозволить поліпшити якість життя населення.

Ключовим фактором у забезпеченні ефективного соціально-економічного розвитку регіону є ефективність державного управління. З цього аспекту реалізуються адміністративні реформи і програми реформування регіональних фінансів, що передбачають нові механізми адміністративного регулювання, програмно-цільове управління та бюджетування. Для того, щоб підвищити якість управління соціаль-

но-економічним розвитком регіонів, органам державного управління необхідно провести:

- оптимізацію функцій органів виконавчої влади;
- формування системи моніторингу для оцінки ефективності діяльності як регіональних органів влади, так і місцевого самоврядування;
- оцінку якості надання державних послуг;
- впровадження механізму проектного управління в органах влади;
- заходи щодо розвитку державно-приватного партнерства;
- впровадження системи аутсорсингу адміністративно-управлінських процесів;
- реформування та підвищення ефективності системи закупівель для державних потреб;
- розробку заходів щодо ефективної взаємодії органів влади з населенням з питань розвитку регіону.

Для того, щоб всі перераховані вище завдання були вирішені, регіональні органи влади повинні ефективно використовувати існуючі, а також залучити і нові сформовані інститути та інструменти розвитку.

Регіональне управління являє собою об'єднану сукупність принципів, функцій, форм і методів, які системно впливають на соціально-економічні процеси, що відбуваються в регіоні, спрямовані на координацію всієї господарської діяльності, реалізацію існуючого потенціалу, модернізацію економічної та соціальної сфери регіону, спрямовані на підвищення якості життя населення відповідно до сучасних суспільних потреб з урахуванням територіальних факторів і локальних особливостей. В цілому, для того, щоб державне управління соціально-економічним розвитком регіону було ефективним необхідна наявність механізму управління. Механізм державного управління соціально-економічним розвитком регіону — це цілеспрямовані дії органів державної влади на рівні регіону, які визначаються процедурної послідовністю в рамках реалізації процесів прямого і непрямого впливу на умови життєдіяльності всього регіонального співтовариства через використання відповідних методів та інструментів, які забезпечують підвищення ефективності регіональної економіки в цілому.

Доцільним є формування системи державного управління соціально-економічним розвитком регіону з урахуванням особливостей регіонального розвитку в сучасній економіці і виявлених закономірностей на основі таких принципів: збалансованість; наукова обґрунтованість; стратегічність; інноваційність; мобільність; субсидіарність; забезпеченість; конкурентоспроможність; цілісність. Перераховані вище принципи дозволять більш повно врахувати сучасні уявлення, а також тенденції та процеси, актуальні для вітчизняної теорії і практики управління, з метою підвищення ефективності управління регіоном.

Ключовим завданням системи державного управління соціально-економічним розвитком регіону є цілісність використання функцій, відносин, стану і взаємодії всіх структурних складових через досяг-

нення внутрішньої узгодженості системи в цілому, що обумовлює ефективність управління нею.

ВИСНОВКИ

Головною метою державного управління соціально-економічним розвитком регіону є підвищення рівня задоволення соціально-економічних потреб населення, що проживає на конкретній території на основі комплексного розвитку. Для того, щоб державне управління соціально-економічним розвитком регіону було чітким і грамотним необхідна наявність механізму управління. Крім цього, має бути розроблене методичне забезпечення процесу державного управління соціально-економічним розвитком регіону, що дозволить ефективно приймати рішення і проводити моніторинг їх виконань.

Виникає необхідність розробки методологічних аспектів формування і реалізації стратегії розвитку регіону, які дозволять підвищити ефективність функціонування соціально-економічних систем регіонального рівня. При формуванні та реалізації стратегії розвитку регіону в першу чергу повинно бути досягнуто узгодження інтересів суб'єктів, що є учасниками процесу регіональної стратегії розвитку. Крім цього, слід врахувати специфіку функціонування регіону як соціально-економічної системи в умовах інтенсифікації розвитку інформаційного суспільства.

Тому для ефективного соціально-економічного розвитку регіонів України необхідно розробляти стратегії їх розвитку на основі сценарного підходу, якісно і кількісно оцінюючи і враховуючи всі екзогенні та ендегенні фактори. Тим важливішими в цих умовах є наукові дослідження, в яких робляться спроби створити науково-методичний інструментарій оцінки стану соціально-економічних процесів і систем управління ними та обґрунтування стратегії соціально-економічного розвитку регіонів України з використанням нового інструментарію.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року" від 6 серпня 2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
2. Конюхов Ю. М. Механізм реалізації стратегії сталого соціально-економічного розвитку регіону / Ю.М. Конюхов // Агросвіт. — 2015. — № 17. — С. 64—68.

References:

1. Informatively-legal systems league law in Ukraine (2014), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "About approval of the State strategy of regional development for the period till 2020", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (Accessed 7 December 2016).
2. Konyuhov, Yu. M. (2015), "The mechanism for implementing the strategy of sustainable socio-economic development of the region", Agrovit, vol. 17, pp. 64—68.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2016 р.

УДК 35.075:004

С. А. Чукут,

д. н. з держ. упр., професор, в.о. завідувача кафедри
теорії та практики управління, Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

В. А. Полярна,

студентка 6 курсу факультету соціології і права, Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

КРАЩІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ: ДОСВІД ДАНІЇ

S. Chukut,

Acting Head, Professor, Department of Theory and Practice of Management,
National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic institute"

V. Polyarna,

student of faculty sociology and law, National technical university
of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic institute"

THE BEST EUROPEAN PRACTICES OF IMPLEMENTATION OF E-GOVERNANCE: EXPERIENCE OF DENMARK

У статті досліджено особливості впровадження та основні стадії розвитку електронного урядування в Королівстві Данія. Проаналізовано сучасний стан та визначено перспективи е-урядування в цій країні. Досліджено основні урядові програми, зокрема "Програма формування Електронного Уряду на 2002—2007 роки" та "Об'єднана громадська цифрова стратегія: цифровий шлях до майбутнього процвітання 2011—2016 рр.", а також основні нормативно-правові акти з питань електронного урядування. Розкрито три основних напрями впровадження електронного урядування в Данії: перехід до електронного документообігу; електронний добробут і налагодження електронної співпраці між громадянами, органами державної влади на всіх рівнях та органами місцевого самоврядування. Розглянуто механізми онлайн участі громадськості в прийнятті урядових рішень. У висновках відзначено відповідність досвіду розвитку електронного урядування Данії сучасним світовим тенденціям та надано рекомендації щодо можливості застосування досвіду е-урядування Данії для України.

Summary. In the article the features of implementation and basic stages of development of electronic governance are investigational in Kingdom Denmark. The modern consisting and certainly e-governance prospects is analyzed of this country. Investigational main governmental programs, in particular "Program of setting up Electronic Government on 2002—2007" and public digital strategy is "Incorporated: digital way to future prosperity 2011-2016 years", and also basic normatively legal acts on questions an electronic governance. It is exposed three basic directions of introduction of electronic governance in Denmark: passing is to electronic flow of documents; electronic welfare and adjusting of electronic collaboration is between citizens, public authorities on all levels and organs of local self-government. Mechanisms are considered on-line of participation of public in acceptance of governmental decisions. In conclusions accordance of experience of development of electronic governance of Denmark modern world tendencies is marked and it is given recommendation in relation to possibility of application of experience of e-governance of Denmark for Ukraine.

Ключові слова: електронне урядування, електронна демократія, електронний уряд, електронні послуги, електронна співпраця, електронна участь.

Key words: electronic governance, electronic democracy, electronic government, electronic services, electronic collaboration, electronic participation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У століття високих технологій, в умовах глобалізації та розбудови інформаційного суспільства постає питання оперативного та вільного доступу населення до інфор-

мації та відкритого діалогу між громадськістю та державою. Активна участь громадян у процесі прийняття рішень є центральним і невід'ємним елементом ефективного державного управління. Органи державної влади і

громадяни потребують налагодженого двостороннього зв'язку, отриманні необхідної інформації, проведення консультацій та спільного прийняття рішень. Електронне урядування є невід'ємним елементом сучасного демократичного суспільства та ефективної урядової діяльності за допомогою застосування інформаційних технологій.

Це пояснюється тим, що електронне урядування забезпечує прозорість роботи державного апарату, убезпечує громадян і бізнес від свавілля чиновників, а отже, запобігає корупції. Однією з найважливіших складових електронного урядування є електронна демократія, яка виступає інструментом розвитку демократії, розглядається як реальний шлях до просування та сприяння демократичним процесам у сучасному суспільстві.

Можна з упевненістю стверджувати, що технології електронного урядування позитивно впливають на імідж держави. Це проявляється у тому, що органи влади не намагаються приховати інформацію та фінансові потоки від населення, урядові програми, рішення та закони знаходяться під контролем громадянськості. Оптимальне досягнення цих завдань можливе лише завдяки впровадженню електронного урядування. Особливо цікавим є досвід розвитку електронного урядування в країнах Європейського Союзу. Більшість європейських країн створили власну ефективну систему надання та поширення електронних послуг, враховуючи як окремі економічні показники, так і за рівнем електронної готовності та обізнаності громадян. Тому для України, що обрала шлях до європейської інтеграції та демократичного розвитку, досвід країн Європейського Союзу є надзвичайно корисним, у тому числі й досвід Данії, яка за короткий термін змогла побудувати тісну взаємодію держави й населення, держави й бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізуючи праці вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Дубова Д.В., Дзюби С.В., Семенченка А.І., Кліфта С., Боунса М. та ін., можна дійти висновку, що наразі розвиткові електронного урядування приділяється достатньо багато уваги. Важливими також є дослідження, в яких аналізуються кращі практики впровадження електронного урядування в зарубіжних країнах. Так, слід відзначити напрацювання з аналізу найкращого зарубіжного досвіду, де розкриваються питання історії становлення, концептуального, нормативно-правового забезпечення розвитку електронного урядування, ступенів зрілості надання електронних послуг та інструментів електронної демократії в країнах-лідерах з впровадження електронного урядування [1; 2].

Окремо слід також зазначити важливу роль фахівців ООН щодо визначення індексів розвитку електронного урядування в світі. Кожні два роки підрозділ публічного управління та управління розвитком Департаменту Економічних та Соціальних зв'язків (UNDESA) Організації Об'єднаних Націй публікує Звіти з е-урядування, де здійснено моніторинг (серед 193 країн світу) і стану розвитку електронного урядування в Данії. У рейтингу позиції країн розподіляються на основі отриманого ними загального індексу. Він, у свою чергу, складається з трьох критеріїв, що характеризують стан: веб-присутності органів державної влади (онлайн-послуг); телекомунікаційної інфраструктури; людського капіталу.

До найбільш повних і ґрунтовних зарубіжних досліджень щодо стану та розвитку електронного уряду-

Таблиця 1. Індекси розвитку е-урядування Данії

Індекси	2010 рік	2012 рік	2014 рік	2016 рік
Е-послуги	0.2288	0.8562	0.6614	0.7754
Телекомунікаційна інфраструктура	0.2306	0.8615	0.8740	0.8247
Людський капітал	0.3278	0.9489	0.9132	0.9530
Загальний рейтинг	0.7872	0.8889	0.8162	0.8510
Місце	7	4	16	9

вання в Данії, можна віднести праці Birgit Jager & Karl Lofgren [3]. Окрім того, до аналізу досвіду впровадження електронного урядування в цій країні долучалися такі дослідники, як: Fountain (2001); Eifert & Puschel (2004); Pedersen, J.S.; Ejersbo, N. & Greve, C. (2008); Jensen L. & Kahler H. (2006), Johansson, S.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз кращих європейських практик впровадження електронного урядування на прикладі Данії та можливість їх використання в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Електронне урядування розглядається сьогодні як концепція реформування публічного демократичного управління, оскільки за допомогою використання нових інформаційно-комунікаційних технологій здійснюється ефективне перетворення європейських публічних адміністрацій та поліпшення радикальним чином їхньої роботи зі своїми клієнтами як з громадянами, підприємствами, так і з іншими публічними адміністраціями [4]. Досвід Данії з впровадження електронного урядування вибрано для нашого аналізу не випадково. Ця європейська країна протягом останнього десятиріччя є беззаперечним лідером з розвитку е-урядування, входячи переважно в десятку країн з найвищим індексом розвитку е-урядування (табл. 1) [5–7]. Хоча згідно Звіту ООН за 2014 рік у Данії спостерігалось гальмування процесів впровадження е-урядування — вона опустилася на 16 сходинку рейтингу, однак, завдяки ефективній політиці уряду Данії та відповідних центральних та місцевих органів влади, у 2016 році — країна посіла 9 місце за індексом розвитку електронного урядування серед 193 країн світу.

Слід відзначити, що управління впровадженням електронного урядування в Данії здійснюється за досить складною схемою, залучені різні міністерства та департаменти, кожен з яких виконує свою функцію. Нижче наведена схема системи органів, відповідальних за розвиток електронного урядування (рис. 1).

Керівний комітет для спільної урядової співпраці (STS) складається як з центрального, так і місцевих урядів, виконує важливу роль у координації процесу цифровізації (застосування ІКТ в усіх сферах) у державному секторі.

Місцевий Уряд Данії (LGDK) — це об'єднання органів місцевої влади на національному рівні. Воно представляє місцеву владу в Керівному комітеті для міжурядової співпраці, доносить актуальну інформацію від центрального уряду до місцевого.

Регіони Данії — національна асоціація рад округів представлені в STS наряду з Місцевим Урядом Данії. 98 муніципалітетів і п'ять регіонів — відповідають за вирішення переважної більшості завдань щодо надання послуг громадянам, таких як: соціальні послуги, догляд за дітьми, догляд за літніми людьми, охорона здоров'я, пра-

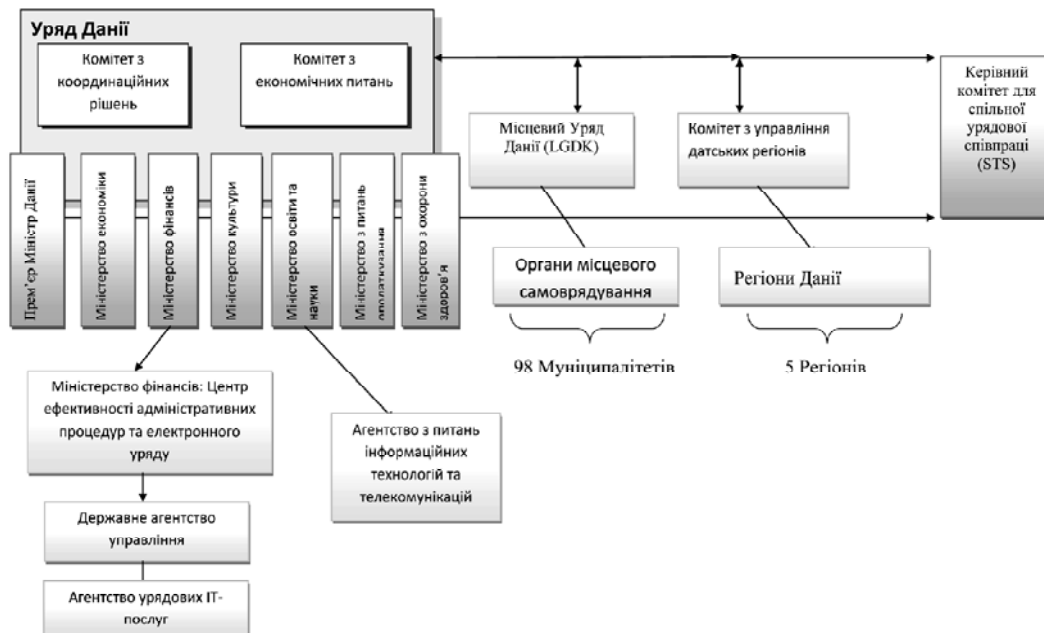

Рис. 1. Інституційне забезпечення розвитку е-урядування в Данії

цевлаштування, послуги в області оподаткування, культура, охорона навколишнього середовища. Муніципальні та регіональні органи здійснюють конкретні плани дій, що були раніше озвучені на міжурядовому та відомчому рівнях, відповідно до загальної національної стратегії електронного урядування.

Міністерство фінансів, за допомогою декількох інших міністерств, відповідає за координацію цих щорічних домовленостей між урядом та, відповідно, Данією і Данськими регіонами і, окрім того, стежить за угодами стосовно електронного урядування та споріднених проєктів.

Успіхи Данії щодо розвитку електронного урядування пояснюються завдяки виваженості та чіткої спланованості кроків центрального та місцевого урядів на цьому шляху.

Слід особливо відзначити, що з самого початку розвиток електронного урядування фокусувався на основних "данських цінностях" — демократії, соціальної включеності та прозорості. У червні 2001 року на засіданні центрального уряду Данії було проголошено наміри щодо розвитку електронного урядування. Вже 10 листопада 2001 року була затверджена "Програма формування електронного уряду на 2002—2007 роки". У лютому 2003 року вперше був запущений веб-портал електронного уряду Данії. На початковому етапі він містив лише матеріали про державні послуги інформаційно-довідкового характеру.

У період з 2004—2007 роки була сформована інфраструктура електронного уряду. Створено базові компоненти: веб-портал і шлюз електронного уряду, платіжний шлюз електронного уряду, електронний міжвідомчий документообіг, інфраструктура відкритих ключів, єдине транспортне середовище державних органів, національні реєстри ідентифікаційних номерів, реалізовані електронні державні послуги.

У 2008 році на порталі з'явилися перші транзакційні послуги, які передбачають можливість проведення онлайн-платежів. Так, у першу чергу була реалізована онлайн оплата податків, державних зборів, мита та штрафів за порушення правил дорожнього руху, в 2009 році — оплата послуг житлово-комунального господарства.

Протягом 2010 року на веб-порталі було запущено низку інших соціальних державних послуг, серед яких послуги, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ та Міністерства освіти. Крім того, було створено мобільний додаток для отримання найпростіших послуг таких, як адресна довідка, постановка в чергу в дитячий садок і оплата податків. З метою спрощення процедури навчання населення роботі з порталом була розроблена мультимедійна навчальна програма.

Для збільшення взаємодії між громадянами і урядом був реалізований сервіс обговорення проєктів електронних послуг. А також для обговорення були запропоновані нові закони. Сервіси взаємодії громадян з урядом були виведені в окремий блок "Громадяни та уряд". У ньому, крім обговорення проєктів послуг і законів, виведені такі сервіси: інтернет-конференції, електронні звернення громадян до державних органів, запис на прийом до міністрів, інтернет-блоги перших керівників, контакти державних органів та їх представників.

У квітні 2010 року відбувся запуск послуги по запису електронного цифрового підпису на чіпи посвідчень особи нового зразка з метою збільшення безпеки зберігання та використання електронного цифрового підпису. З початку року були запущені послуги за реєстрації юридичних осіб та підприємців. У пілотному режимі відбувся запуск електронних послуг з видачі паспортів, посвідчень особи, водійських прав, а також по реєстрації населення за місцем проживання. Крім цього, було запущено безліч допоміжних сервісів для юридичних осіб та за тематикою земельних відносин [8].

Одним з основних та пріоритетних напрямів уряду Данії є затверджена з 20 червня 2011 р. стратегія розвитку, яка зосередилася на впровадженні простих та ефективних послуг у режимі онлайн.

Поточна данська стратегія електронного урядування, опублікована у серпні 2011 р., має назву "Об'єднана громадська цифрова стратегія: цифровий шлях до майбутнього процвітання 2011—2015 рр." [8]. Головною метою стратегії є зробити так, щоб до 2016 р. цифрове самообслуговування було запроваджене як звичайна процедура взаємодії громадськості з державним сектором.

Ця нова об'єднана цифрова стратегія зосереджується на використанні цифрових засобів урядом, муніципалітетами та округами з метою оновити громадський сектор та зробити його продуктивнішим. Стратегія має три головні напрями, кожен з яких поширюється на різні сфери та цільові групи:

Напрямок 1: Кінець паперовим формам та листуванню. До 2016 р. все листування громадян з владою має бути переведене в електронний формат.

Паперові форми будуть скасовані, щоб громадяни могли обслуговувати себе онлайн. Станом на 2014 р., у всіх громадян має бути електронна поштова скринька, на яку їм надходитимуть листи від влади. Для окремих громадян стане легше вести свої справи в електронному вигляді, коли їм буде зручно, а не лише в робочий час. Водночас з цим, мають бути впроваджені служби підтримки для тих, кому буде важко користуватися електронними рішеннями.

Для підприємств, вся актуальна комунікація стала повністю електронною наприкінці 2012 р. Це означає, що компанії мусять звітувати владі в електронному вигляді у період: наприкінці року — або на початку наступного [8, с. 4—5].

Напрямок 2: Новий електронний добробут. До 2016 р., оцифрування та технології добробуту мають бути використані послідовно задля модернізації та раціоналізації основних галузей добробуту — освіти та охорони здоров'я. В освіті перевага надається всебічному використанню інформаційних технологій в школах. Сума інвестицій, щоб привести школи у "цифрове майбутнє", сягають 1,5 млрд данських крон. Також, за допомогою технологій добробуту, передбачалося перенесення лікування хронічно хворих з лікарень до їхніх осель, залучаючи пацієнтів до власного лікування. Таким чином, інформаційні технології використовуються в сфері охорони здоров'я задля полегшення справ в лікарнях [8, с. 5—7].

Напрямок 3: Ближча електронна суспільна співпраця. Спільні електронні рішення, що їх висувала держава, регіони та муніципалітети, мають втілюватися разом. Вони складають підґрунтя для зусиль влади з оцифрування. Кожному державному органу чи закладу не слід розробляти власні системи, натомість же краще переймати досвід та технології в галузях, де вже знайдені гарні загальні рішення. Це можливо лише за умови ефективного координування заходів з оцифрування між державною, регіональною та муніципальною владою та закладами. Таким чином, є потреба у злагодженій роботі громадськості в таких сферах:

- просування загальної електронної інфраструктури, достатньо захищеної та сильної, щоб охоплювати всі майбутні потреби;

- ефективний обмін надійними вихідними даними між адміністраторами;

- прийняття закону, що братиме до уваги та культивуватиме можливості в електронному суспільстві [8].

Окремої уваги, заслуговує розроблена спільними зусиллями Данського уряду, місцевими урядами та Данськими регіонами "Стратегія електронного добробуту на 2013—2020 рр." для загального державного сектору [9]. Метою стратегії є збільшення через конкретні ініціативи використання інформаційно-комунікаційних технологій, а також технологій добробуту у наданні державних послуг, зокрема в таких галузях, як охорона здоров'я, догляд за літніми людьми, соціальні послуги та освіта. Також стратегія має забезпечити безперервне набуття дер-

жавним сектором нових знань в області цифрових технологій. Стратегія, зокрема включає план випробовування перспективних технологій з метою визначити, чи вигідно буде їх використовувати в Данії.

Таким чином, розвиток електронного урядування в Данії передбачає цілеспрямовану узгоджену діяльність всіх органів центральної влади та органів місцевого самоврядування. Державна політика у сфері розвитку електронного урядування Данії базується на таких нормативно-правових актах:

Закон про обов'язкове електронне самообслуговування. Данський уряд поставив за мету до кінця 2015 р. 80% письмового спілкування між громадянами та державним сектором перевести в електронний вигляд. Цей процес йде повним ходом і є законодавчо підкріпленим. Як частина реалізації об'єднаної стратегії електронного урядування 2011—2015 (центрального уряду, регіонального уряду та місцевого уряду), данський уряд у червні 2012 р. прийняв першу частину закону про обов'язкове електронне самообслуговування, що робить обов'язковим перший комплект цифрових рішень [10]. Як частина реалізації об'єднаної стратегії електронного урядування 2011—2015 рр., данський уряд ухвалив Закон про електронну пошту у червні 2012 р. Згідно із законом, громадяни та підприємства мусять мати електронні поштові скриньки для отримання від влади електронних повідомлень, листів, документів, тощо, замість звичайних паперових листів традиційною поштою. Закон також встановлює, що повідомлення, надіслані електронною поштою мають такий же статус і значимість, як паперові листи, повідомлення, документи, тощо. Закон стосується усіх громадян віком від 15 років, незалежно від професії. Закон набув чинності 1 листопада 2014 р. для громадян, у той час як для підприємств вступив у силу з 1 листопада 2013 р.

Закон стосовно захисту та обробки персональних даних. Ефективне впровадження електронного урядування не можливе без належного захисту персональних даних. Саме тому у 2000 році в Данії був прийнятий "Закон стосовно захисту та обробки персональних даних". Цей закон вступив у дію 1 липня 2000 року з метою виконання Директиви 95/46/ЄС про захист особистих даних та їхній вільний обіг, дозволяючи людям отримувати доступ до своїх записів, що є в наявності у державних установ та приватних організацій. Забезпечує дотримання Закону, в який було внесено зміни в 2007 р., Datatilsynet (Агентство Захисту Даних). До інших законів, що регулюють обробку особистої інформації державним сектором, належать "Закон про державне управління" 1985 р., "Закон про публічність і свободу інформації" 1985 р., "Закон про відкритість публічного реєстру" 1992 р. "Закон про державний реєстр" 2000 року. Ці закони встановлюють основні принципи захисту інформації і визначають, які дані мають бути доступні широкому загалу, а які мають лишатися засекреченими [11].

Закон про мережі та сервіси електронного зв'язку, прийнятий у 2014 році, має важливе значення для функціонування та наповнення різноманітних баз даних та інформаційних ресурсів [12]. Згідно з цим законом, початальники електронних мереж та послуг мають сповіщати в компетентні органи електронного урядування про випадки витоків інформації, які мають значні наслідки для надання послуг чи стосуються інформації щодо ідентифікації особи. Ця правова вимога частково здійснює Директиви 2009/140/ЄС і 2009/136/ЄС. До закону декілька разів вносилися поправки і поправки було об'єднано в Закон про поправки 2014 року.

Закон про маркетингові практики — у червні 2003 році в нього було внесено поправку задля виконання Директиви "Про приватність та електронні комунікації" 2002/58/ЄС. Ця поправка спричинила зміни в правовому регулюванні спаму. Так, згідно з Директивою, люди, котрі надали свої адреси представникам бізнесу, можуть бути заспамлені рекламою "схожих сервісів", що раніше не було дозволено Данським законодавством. Поправки було об'єднано у Закон "Про об'єднані маркетингові практики" (2013) [13].

Закон про електронний підпис — особливо важливий нормативно-правовий акт для розвитку електронного урядування в Данії. Цей закон набув чинності в жовтні 2000 року, реалізуючи Директиву Європейського Союзу "Суспільні основи для електронних підписів" (1999/93/ЄС). Данський уряд запровадив офіційний цифровий підпис (NemID), завдяки чому всі громадяни отримують безкоштовний електронний підпис на основі програмного забезпечення (OCES — публічний сертифікат для електронних послуг), забезпечуючи тим самим більшість операцій державного та приватного сектора [14].

Закон про електронні комунікаційні мережі та послуги. Цей закон набув чинності 25 травня 2011 року (замінюючи попередній Закон про умови конкуренції та інтереси споживачів на ринку телекомунікацій 2000/2003 рр.). Він розроблений на основі директив Європейського Союзу про електронні комунікації, а саме: Директиви 2002/21/ЄС ("Базова" директива), 2002/20/ЄС (Директива про авторизацію), 2002/19/ЄС (Директива про доступ та взаємозв'язок), 2002/22/ЄС (Директива "Універсальний сервіс та права користувача") і 2002/58/ЄС (Директива про електронну приватність) [15].

Закон про електронні закупівлі, прийнятий 16 вересня 2004 р., містить у своєму додатку Директиву ЄС 2004/17/ЄС, що координує процедури закупівель суб'єктів, що діють у водному, енергетичному, транспортному та телекомунікаційному секторах. Данія вирішила надати доступ всім новим процедурам закупівель, тільки з однією обмеженням: електронні аукціони не можуть використовуватися щодо контрактів про громадські роботи — головним чином для того, щоб уникнути ризику фрагментації будівельного процесу [16].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Данія — це країна, яка пройшла довгий та клопіткий шлях у створенні містка довіри між урядом та громадянами. Наразі можна сказати, що данці цілком задоволені існуючим станом розвитку електронного урядування.

Державні веб-портали користуються незмінним попитом, про що свідчать щорічні статистичні спостереження. Переважна більшість громадян вважають, що на урядових сайтах міститься достовірна інформація, якій можна повністю довіряти, на відміну від інформації на приватних сайтах. При цьому населення вважає відвідування сайтів уряду корисним і безпечним. За останніми даними Європейської комісії, 80,8% громадян і 89% підприємств Данії взаємодіють із державними органами за допомогою Інтернет-порталів, що є достатньо високим показником у світі. Все це результат багаторічної спільної, командної роботи держави і суспільства над удосконаленням системи державного управління та побудови партнерських відносин між громадянами, бізнесом і урядом.

В Україні, що обрала шлях до європейської інтеграції та демократичного розвитку, становлення електронного урядування є досить нагальним питанням, особливо в умовах децентралізації влади, залучення громадськості до процесу управління державними справами та задля покращення діалогу між державою та її громадянами. Досвід Данії у сфері е-урядування є важливим для України, оскільки він дає змогу уникнути багатьох помилок, спростити процес модернізації, виокремити кращі шляхи розвитку. Безсумнівно, не всі практики можуть бути адаптовані до українських реалій через низку причин, серед яких високий рівень бюрократії, неспроможність влади до прийняття важливих для країни рішень. Також гальмують процес значна корумпованість, порівняно з європейськими державами, відмінність у законодавстві, місцями технічна неспроможність та подекуди некваліфіковані кадри.

Запозичуючи досвід Данського уряду, українській владі потрібно навчитися безперервно реагувати на потреби користувачів, через спеціальні консультативні центри та комунікативні групи, користуватися послугами приватного сектора, у якого вже є досвід у реалізації інформаційно-телекомунікаційних рішень. Уряд України має встановити прямий діалог з громадянами. Окрім того, при впровадженні електронного урядування в Україні слід враховувати те, що наразі наша країна перебуває в стані мережевої війни з Росією. Тому кожен крок щодо подальшого впровадження електронного урядування має бути максимально виваженим і вивіреним з точки зору оптимального поєднання, з одного боку, безпеки, з іншого — захисту приватності [17]. Однак саме брак довіри до надійності захисту і збереження персональних даних, навіть у мирний час, стає суттєвою перешкодою на шляху розвитку електронного урядування. Саме тому досвід Данії щодо зберігання та захисту персональних даних, а також надійної електронної ідентифікації особи, може бути доречним для вирішення цих проблем в Україні. Тому слід розставити першочергові акценти, а саме розробити механізми ідентифікації особистості, яка б відповідала сучасним світовим вимогам, на її основі — запровадити Національну систему ідентифікації.

Література:

1. Кращі практики впровадження електронного урядування: зарубіжний досвід. / За заг. ред.: С.А. Чукут, О.В. Загвойської. — К., 2010. — 144 с.
2. Інституційні та організаційні засади впровадження електронного урядування: кращі зарубіжні практики / За заг. ред.: С.А. Чукут, О.В. Загвойської. — К.: НАДУ. — К., 2011. — 172 с.
3. Jager, B. and Lofgren, K. The history of the future: Changes in Danish e-government strategies 1994—2010. — 30 pp. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://www.scss.tcd.ie/disciplines/information_systems/egpa/docs/2010/ABS %20-%20Jaeger%20Lofgren.pdf](https://www.scss.tcd.ie/disciplines/information_systems/egpa/docs/2010/ABS%20-%20Jaeger%20Lofgren.pdf)
4. Чукут С. Європейські виміри підготовки магістрів з електронного урядування для забезпечення сумісності е-послуг / С. Чукут, О. Загвойська // Вісн. держ. служби України. — 2009. — Т. 1. — С. 78—81.
5. United Nations E-Government Survey 2012. E-Government for the People [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2012-Survey/Complete-Survey.pdf>

6. United Nations E-Government Survey 2014. E-Government for the Future We Want [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf

7. United Nations E-Government Survey 2016: E-Government in Support of Sustainable Development [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2016>

8. E-government strategy 2011—2015. The digital path to future welfare [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.digst.dk/servicemenu/english/policy-and-strategy/egov-strategy>

9. Denmark — Efficient E-Government for Smarter Public Service Delivery [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.oecd.org/gov/public-innovation/denmark-efficient-e-government-for-smarter-public-service-delivery.htm>

10. Закон Данії "Про обов'язкове електронне самообслуговування та електронну пошту" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.forbrugerm-budsmanden.dk/Love-og-regulering/Retningslinjer-og-vejledninger/Markedsfoeringsloven/Spamvejledning>

11. Закон Данії "Про захист та обробку персональних даних" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=828>

12. Закон Данії "Про мережі та сервіси електронного зв'язку" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=161319>

13. Закон Данії "Про маркетингові практики" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-01-092/KAPITTEL_2#KAPITTEL_2

14. Закон Данії "Про електронний підпис" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-06-15-81>

15. Закон Данії "Про електронні комунікаційні мережі та послуги" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=161319>

16. Закон Данії "Про електронні закупівлі" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=175822>

17. Чукот С.А. Впровадження електронного урядування в умовах мережевої війни // Публічне управління та адміністрування: збірник наукових праць. — 2015. — № 1. — С. 159—162.

References:

1. Chukut, S.A. and Zahvojs'ka, O.V. (2010), Kraschi praktyku vprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia: zarubizhnyj dosvid [Best practices in implementing electronic government: foreign experience], Kyiv, Ukraine, available at: http://ktpu.kpi.ua/?page_id=4160 (Accessed 17 December 2016).

2. Chukut, S.A. and Zahvojs'ka, O.V. (2011), Instytutsiyni ta orhanizatsiyni zasady vprovadzhennia elektronnoho uryaduvannia: krashchi zarubizhni praktyky [Institutional and organizational basis for implementation of electronic governance: best foreign practices], NADU, Kyiv, Ukraine, available at: http://ktpu.kpi.ua/?page_id=4160 (Accessed 17 December 2016).

3. Lager, B. and Lofgren, K. (2010), "The history of the future: Changes in Danish e-government strategies 1994—2010", Information Polity, vol. 15, pp. 253—269.

4. Chukut, S. and Zahvojs'ka, O. (2009), Yevropeys'ki vymiry pidhotovky mahistriv z elektronnoho uryaduvannia dlya zabezpechennia sumisnosti e-poslugh [European dimensions of preparation of masters of e-governance to ensure the compatibility of e-services], Visn. derzh. sluzhby Ukrainy, vol. 1, pp. 78—81.

5. United Nations E-Government Survey 2012. "E-Government for the Future We Want" available at (2012): https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2012-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2012.pdf (Accessed 17 December 2016).

6. United Nations E-Government Survey 2014. "E-Government for the Future We Want", available at (2014): https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf (Accessed 17 December 2016).

7. United Nations E-Government Survey 2016. "E-Government in Support of Sustainable Development", available at (2016): <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2016> (Accessed 17 December 2016).

8. The official site of Agency for Digitisation (2010), "E-government strategy 2011—2015. The digital path to future welfare", available at: <http://www.digst.dk/servicemenu/english/policy-and-strategy/egov-strategy> (Accessed 17 December 2016).

9. The Organisation of Economic Co-operation and Development (OECD) (2010), "Denmark — Efficient E-Government for Smarter Public Service Delivery", available at: <http://www.oecd.org/gov/public-innovation/denmark-efficient-e-government-for-smarter-public-service-delivery.htm> (Accessed 17 December 2016).

10. The Danish act "On compulsory electronic self-service and e-mail" (2011): <http://www.forbrugerm-budsmanden.dk/Love-og-regulering/Retningslinjer-og-vejledninger/Markedsfoeringsloven/Spamvejledning> (Accessed 17 December 2016).

11. The Danish act "On the networks and services of electronic communications" (2011): <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=828> (Accessed 17 December 2016).

12. The Danish act "On the networks and services of electronic communications" (2011): <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=161319> (Accessed 17 December 2016).

13. The law of Denmark "About marketing practices" (2009): https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-01-092/KAPITTEL_2#KAPITTEL_2 (Accessed 17 December 2016).

14. The Danish act "On electronic signature" (2001): <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-06-15-81> (Accessed 17 December 2016).

15. The Danish act "On electronic communication networks and services" (2008): <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=161319> (Accessed 17 December 2016).

16. The Danish act "On e-procurement" (2009): <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=175822>

17. Chukut, S. A. (2015), Vprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia v umovakh merezhevoi vijny [The Implementing of e-Governance under Network war.], Public management and administration: collection of scientific works. Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 19.12.2016 р.*

С. В. Левцов,
аспірант кафедри регіонального управління,
місцевого самоврядування та управління містом, НАДУ при Президентіві України

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА МЕТОДИ НАДАННЯ ЯКІСНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

S. Levtsov,
graduate student, National Academy of Public Administration, the Office of the President
of Ukraine, Regional Administration, Local Self-Government and Urban Management Faculty

IMPROVING THE INTERACTION LOCAL GOVERNMENT WITH BUSINESS ENTITIES AND METHODS TO PROVIDE RECREATIONAL SERVICES IN CAPITAL'S REGION

У статті досліджено особливості надання якісних рекреаційних послуг у столичному регіоні, визначено їх значення для відновлення духовних, розумових і фізичних сил людини. Установлено, що головний акцент має бути зроблено на удосконаленні процедури взаємодії органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання та методів надання якісних рекреаційних послуг у столичному регіоні. Це передбачає визначення основних цілей цього процесу, які повинні будуватися на засадах взаємокорисного співробітництва, приносити економічну, соціальну і екологічну користь. Розкрито можливі варіанти співробітництва органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання, які базуються на удосконаленні договірних відносин між ними на основі використання запропонованих методів (планування, координації діяльності, інформаційного забезпечення, контролю); наданні пільг по сплаті місцевих податків і зборів для юридичних або фізичних осіб, які беруть активну участь у соціально-економічному розвитку території і формуванні її рекреаційної інфраструктури; створенні місцевими радами фондів розвитку рекреації шляхом укладення угод із суб'єктами підприємницької діяльності, які надають рекреаційні послуги та ін.

The article deals with providing quality recreational services in the metropolitan area, defines by their importance to the restoration of spiritual, mental and physical powers of people. It is established that the emphasis should be placed on improving the procedures of interaction local government with business entities according to provide methods of quality recreational services in the metropolitan area. It involves main goals in this process, which should be based on mutually cooperation and includes economic, social and environmental benefits. It reveals the possible cooperation between local government and business entities, which are based on improving contractual relations between them on the basis of the proposed methods (planning, coordination, information management, control); providing benefits to pay local taxes and fees for businesses or individuals who are actively involved in social and economic development of the territory and the formation of its recreational infrastructure; creation of local councils recreation development funds by entering into agreements with business entities that provide recreational services and others.

Ключові слова: рекреаційні послуги, рекреаційно-туристичні ресурси, суб'єкти господарювання, договір про співробітництво, органи місцевого самоврядування.

Key words: recreational services, recreational and tourist resources, business entities, cooperation agreement, local government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах здійснення організаційних та функціональних реформ, вирішення проблем комплексного соціаль-

но-економічного розвитку територій все більше покладається на органи місцевого самоврядування (ОМС). Відповідно до ст. 27 Закону України "Про місцеве само-

врядування в Україні" [14], виконавчі органи рад забезпечують збалансований економічний і соціальний розвиток підвідомчих їм територій, ефективно використання природних, трудових і фінансових ресурсів [13]. Тому, згідно з п. 7 ст. 27 зазначеного закону, виконавчі органи рад уповноважені залучати на договірних засадах підприємства, установи та організації до участі у комплексному соціально-економічному розвитку території. У той же час методи, які забезпечують зацікавленість підприємств, установ, організацій в укладанні угод про співробітництво з місцевими органами влади, використовуються досить слабо. Це потребує створення загальних концептуальних підходів до формування ефективних інструментів управління соціально-економічним розвитком конкретної території.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розвитку цілісної інфраструктури сфери рекреаційного обслуговування для створення конкурентоспроможних на світовому ринку рекреаційних присвячені роботи як зарубіжних, так і вітчизняних учених: В.О. Анопрієнко, Н.В. Антонова, В.М. Бабаєва, В.В. Величко, П.І. Гамана, Л.І. Давиденко, О.П. Добровольської, С.Ю. Колодій, Т.Л. Миронової, А.Ф. Процай та інших. Незважаючи на досить значну кількість змістовних наукових праць із цього напрямку, потребують більш ґрунтовного дослідження питання удосконалення процедури взаємодії ОМС з суб'єктами господарювання у сфері надання якісних рекреаційних послуг у столичному регіоні.

МЕТА СТАТТІ

Метою пропонованої публікації є визначення можливих варіантів, основних цілей процесу взаємодії ОМС з суб'єктами господарювання та методів надання якісних рекреаційних послуг у столичному регіоні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З розвитком суспільного виробництва, його інтенсифікацією, погіршенням стану навколишнього середовища та умов життя у містах, зростає роль рекреації. На сучасному етапі намітились основні тенденції в еволюції рекреаційної діяльності, які відображають зміни в структурі не лише рекреаційних потреб, але й рекреації в цілому. Тому постає питання про забезпечення процесу налагодження взаємовідносин суб'єктів підприємництва з ОМС у сфері надання рекреаційних послуг які повинні будуватися на засадах взаєморисного співробітництва і приносити економічну, соціальну і екологічну користь. Зокрема економічна складова включає: розвиток рекреаційної та туристичної інфраструктури території; сприяння розвитку підприємництва; зростання поповнення місцевого бюджету за рахунок розвитку рекреаційно-туристичного обслуговування; активізацію участі підприємств у соціально-економічному розвитку столичного регіону. Соціальна складова охоплює: неухильне підвищення добробуту та сфери життєдіяльності мешканців територіальних громад (ТГ) ОМС столичного регіону; вирівнювання рівнів життя мешканців ТГ (внутрішніх і зовнішніх) столичного регіону та підвищення якості надаваних послуг; неухильне поліпшення соціальних умов та стандартів надаваних рекреаційних послуг ОМС столичного регіону. Екологічна складова передбачає: планування, контроль та регулювання антропогенного навантаження на територію столичного регіону; організаційне та фінансове забезпечення функцій зі збереження і поліпшення рекреаційної сфери; забезпечення збереження та відновлення навколишнього природного середовища.

Водночас вирішення зазначених завдань передбачає систематизацію методів організації надання рекреаційних послуг у столичному регіоні, серед яких автором виділено методи планування, координації діяльності, інформаційного забезпечення і контролю. Ці методи направлені на зростання не тільки ефективності, але і конкурентоспроможності шляхом урізноманітнення послуг, що надаються споживачам.

Зокрема метод планування із надання рекреаційних послуг передбачає розробку комплексу заходів, які визначають алгоритм досягнення визначених цілей з урахуванням можливостей ефективного формування структури управління та використання ресурсів території столичного регіону. Планування є центральною ланкою будь-якої системи управління. Сутність цього методу виявляється у завчасному обліку всіх внутрішніх і зовнішніх факторів, які забезпечують сприятливі умови для успішного функціонування і розвитку рекреаційної сфери. Завдяки плануванню вдається: забезпечити взаємозв'язок між структурними підрозділами ОМС столичного регіону, які входять до єдиного ланцюга із надання рекреаційних послуг, а також координувати їх діяльність; своєчасно реагувати на проблеми і можливості у сфері послуг, визначати цілі, строки і умови виконання робіт із надання рекреаційних послуг та ін. Так, формування оптимальної організаційної структури системи управління рекреаційним та туристично-екскурсійним обслуговуванням у столичному регіоні, передбачає: створення структурних підрозділів управлінь, відділів (секторів) у структурі ОМС столичного регіону, які б виконували певні повноваження у рекреаційній сфері; доповнення статутів ТГ столичного регіону положеннями про взаємодію з іншими ТГ та їх ОМС стосовно регламентації взаємодії у рекреаційній сфері; розробку заходів щодо консолідації взаємовідносин ОМС з суб'єктами підприємницької діяльності та громадськими організаціями, які здійснюють свою діяльність у сфері надання рекреаційних послуг. Саме цей процес лежить в основі методу координації діяльності у цій сфері.

Метод інформаційного забезпечення надання рекреаційних послуг передбачає: створення інформаційно-аналітичної бази, яка б сприяла ефективному управлінню розвитком рекреаційної сфери на території столичного регіону; наявність досконалої системи збору й обробки статистичної інформації з використанням передових методик і сучасного технічного обладнання; наявність єдиної інформаційної бази та електронного реєстру рекреаційних послуг столичного регіону; створення, благоустрій та облік рекреаційних, туристично-екскурсійних маршрутів і туристичних об'єктів на території регіону; рекламно-інформаційну підтримку розвитку столичного рекреаційного комплексу (СРК) та ін. Метод контролю — здійснюється задля успішного вирішення проблем і досягнення конкретних результатів щодо надання безпечних та якісних рекреаційних послуг. Контроль за якістю передбачає встановлення стандартів. Проте стандарт є наслідком планів. Змінюючи плани, переглядаються і стандарти. Контроль має бути своєчасним, гнучким, мати чітку стратегічну спрямованість, відображати спільні пріоритети розвитку рекреаційної сфери столичного регіону. Завдяки методу контролю визначається міра відповідальності за порушення діючих на вказаній території порядку здійснення рекреаційної діяльності і туристично-екскурсійного обслуговування.

У цьому контексті варто зазначити, що відповідно від уміння організувати процеси надання рекреаційних послуг залежить рівень рекреаційного попиту, вибір оптимальної стратегії розвитку рекреаційної індустрії сто-

личного регіону через поглиблене вивчення функціонально-структурної характеристики організації надання рекреаційних послуг ОМС у столичному регіоні. А відтак, взаємодія територіальних громад, що увійдуть до столичного регіону, має координуватись спільним консультативно-дорадчим органом — територіально-управлінською радою, до якої входитимуть представники всіх населених пунктів, що входять до столичного регіону [11, с. 2—3].

Разом з тим, Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [12, ст. 8] передбачає, що бюджет об'єднаної ТГ розробляється з урахуванням особливостей підготовки місцевих бюджетів, визначених бюджетним законодавством, а ст. 142 Конституції України визначає, що територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднуватись на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів, створювати для цього відповідні органи та служби [9]. Відповідно, це надасть змогу вчасно налагодити практичну взаємодію місцевих громад у розв'язанні проблем, що виникатимуть під час адміністративно-територіальних перетворень, а також сформувати експериментальну демократично-самоврядну підсистему з координації та контролю у рекреаційній сфері. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 39 Закону України "Про місцеві державні адміністрації" [15], Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" [14], Типового регламенту місцевої державної адміністрації, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 11 грудня 1999 р. № 2263 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2007 р. № 1270) було прийнято розпорядження виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) від 11 лютого 2016 р. № 70 "Про питання створення та діяльності консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації)" [16].

Зазначене підтверджує реальну можливість утворення Столичної координаційної (міжмуніципальної) ради з питань сприяння забезпеченню функціонування підприємств рекреаційної сфери (Столична координаційна (міжмуніципальна) рада), яка має бути консультативно-дорадчим органом виконавчого органу Київської міської та обласної ради, а також (Київської міської) та обласної державних адміністрацій, утвореного з метою координації дій місцевих органів виконавчої влади, ОМС, підприємств, установ, організацій у здійсненні ними окремих функцій із виконання завдань, покладених на виконавчий орган Київської міської ради (Київську міську державну адміністрацію) задля вирішення питань збалансованого й системного розвитку підприємств рекреаційної сфери, покращання інвестиційної привабливості території столичного регіону, сприяння об'єднанню зусиль санаторно-курортних, історико-культурних, туристичних та інших установ, бізнесу, органів державної влади та ОМС спрямованих на надання якісних рекреаційних послуг на рівні світових стандартів.

Основна мета Столичної координаційної (міжмуніципальної) ради збігається основною метою системи просування рекреаційних послуг. До ключових функцій Столичної координаційної ради входитимуть: здійснення та координація єдиної маркетингової стратегії як окремо взятого рекреаційного підприємства, так і всього регіону в цілому; проведення широкомасштабної рекламної кампанії, моніторингу ринку і надання рекомендацій рекреаційним підприємствам, ОМС та структурним підрозділам органів виконавчої влади з метою створення у столично-

му регіоні сучасної та високоефективної туристично-рекреаційної сфери. До першочергових завдань Столичної координаційної (міжмуніципальної) ради варто віднести залучення нових споживачів і утримання існуючих шляхом:

- створення дієвого механізму взаємодії суб'єктів господарювання рекреаційної сфери, органів виконавчої влади, ОМС на засадах партнерства і відкритості, а також участі у формуванні та реалізації державної політики у рекреаційній сфері столичного регіону;

- здійснення, у межах своєї компетенції, заходів із урегулювання спірних питань між суб'єктами господарювання рекреаційної сфери та органами виконавчої влади, ОМС, у тому числі створення комісій, робочих груп із залученням представників сторін спірного питання з метою прискорення вирішення цього питання та прийняття остаточного колегіального рішення рекомендаційного характеру для сторін;

- розгляду проектів регіональних програм у розрізі розвитку підприємств рекреаційної сфери та участь у проведенні аналізу їх виконання;

- підготовки і подання органам виконавчої влади та ОМС м. Києва та Київської агломерації пропозицій щодо: створення правових, економічних та організаційних умов для забезпечення розвитку підприємств рекреаційної сфери; формування та реалізація у столичному регіоні ефектної державної політики у сфері розвитку підприємств рекреаційної сфери, спрямованої на забезпечення захисту інтересів суб'єктів господарювання; розв'язання спірних питань у сфері підприємництва;

- розвитку ініціативи, підтримки та популяризації діяльності підприємств рекреаційної сфери, досвіду соціальної відповідальності бізнесу, відродження позитивних традицій та етичних принципів підприємництва;

- надання аналітичної, інформаційної та консультативної допомоги державним органам, ОМС, підприємствам, установам та організаціям різної форми власності з питань, що належать до її компетенції;

- забезпечення громадського контролю за використанням потенціалу рекреаційної сфери в столичному регіоні;

- вивчення, обговорення, аналізу проектів нормативних та інших документів для формування неупередженої думки з метою її врахування під час прийняття остаточного рішення, а також надання рекомендацій у визначеному порядку щодо видачі вищезазначених документів органами державної виконавчої влади та ОМС;

- розгляду, надання рекомендацій щодо прийняття програм та стратегій розвитку підприємств рекреаційної сфери органами державної влади та місцевого самоврядування.

У науковому обґрунтуванні із формуванням Столичної координаційної (міжмуніципальної) ради передбачається забезпечити децентралізацію в столичному місті і в прилеглих населених пунктах, а також оптимізувати співвідношення, взаємозв'язок демократії і державного управління. Необхідно також розробити та запровадити дієве нормативно-правове підґрунтя щодо ефективного використання потенціалу рекреаційних ресурсів, а також забезпечити достатній рівень рекреаційної інфраструктури столичного регіону країни міжнародним стандартам та інші чинники.

Узагальнення зарубіжного досвіду демократичних країн у сфері регулювання розвитку сфери рекреаційних послуг на муніципальному рівні дозволило зробити висновок про необхідність функціонального об'єднання головних напрямів рекреаційної політики місцевих

органів влади столичного регіону в організаційну структуру одного центру, який би мав можливість консолідувати зусилля спеціалістів з питань оптимізації структури рекреаційного забезпечення населення. Відсутність цілісної системи публічного управління розвитком суб'єктами рекреаційної діяльності створює суттєві труднощі, в т.ч. у роботі ОМС, оскільки вони є виконавцями державних і регіональних програм соціально-економічного і культурного розвитку. Крім того, на них покладена функція контрольно-наглядової діяльності, до якої належить і контроль за додержанням законодавства з питань науки, мови, реклами, освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту населення, фізичної культури і спорту.

На жаль, на сьогодні, хоча рекреаційна сфера і охоплює господарську діяльність не тільки з організації туризму, а й відпочинку населення, курортного і профілактичного лікування, оздоровлення, екскурсійних і дозвілєвих послуг, проте вона не визначена як єдиний системний напрям діяльності. Тому з урахуванням загальних тенденцій реформування структурних та функціональних засад всієї системи місцевих органів влади [1, с. 36], посилення управлінського впливу ОМС на сферу рекреаційних послуг доцільно утворити в структурі Столичної координаційної (міжмуніципальної) ради — Маркетингово-аналітичний центр розвитку ринку рекреаційних послуг в столичному регіоні (Маркетингово-аналітичний центр). Зокрема Маркетингово-аналітичний центр у процесі модернізації діяльності ОМС у зазначеній сфері повинен виконувати не тільки функції контролю та координації суб'єктів рекреаційної діяльності в столичному регіоні, а й здійснювати методично-консультаційні та інформаційні функції.

Відповідно діяльність Маркетингово-аналітичного центру має, насамперед, забезпечувати гарантований державою рівень рекреаційних послуг на душу населення, які надаються неприбутковими організаціями та установами за рахунок державного та місцевих бюджетів. Загалом, використання ОМС перелічених методів та розвиток інституціональної системи місцевого самоврядування столичного регіону в контексті надання рекреаційних послуг сприятиме: наповненню місцевих бюджетів за рахунок активізації рекреаційної діяльності; забезпеченню координації дій щодо реалізації заходів із розвитку конкуренції на ринку рекреаційних послуг, інвестиційної та інноваційної привабливості рекреаційної сфери; залученню суб'єктів господарювання, які здійснюють рекреаційну діяльність, до участі в соціально-економічному розвитку і благоустрої території столичного регіону, а також модернізації його рекреаційної і соціальної інфраструктури. Зокрема відповідно до п. 44 ст. 26 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" до виключної компетенції міських (сільських, селищних) рад належить "встановлення відповідно до законодавства правил з питань благоустрою території населеного пункту, за порушення яких передбачена адміністративна відповідальність" [14].

Враховуючи це, одним із шляхів удосконалення методів регулювання рекреаційної та туристично-екскурсійної діяльності на рівні ОМС, повинна стати розробка заходів взаємодії ОМС столичного регіону з суб'єктами рекреаційної діяльності, які займаються наданням рекреаційних послуг на відповідній території. "Засоби є конкретизацією впливів соціального потенціалу місцевого самоврядування і в них найбільш яскраво проявляється ступінь відповідності принципам правової, фінансової та організаційної самостійності" [8, с. 249]. До основних заходів варто віднести [4]:

- здійснення екскурсійної діяльності і надання рекреаційних послуг на території столичного регіону на договірних засадах шляхом укладання угод про співробітництво з організації рекреаційного та туристично-екскурсійного обслуговування між суб'єктом підприємництва і виконавчими комітетами відповідних рад;

- розроблення умов надання пільг по сплаті місцевих податків і зборів для юридичних або фізичних осіб, які беруть активну участь у соціально-економічному розвитку території столичного регіону і формуванні її рекреаційної інфраструктури;

- умови та порядок створення відповідними радами фондів розвитку рекреації шляхом укладення угод із суб'єктами підприємницької діяльності, які надають рекреаційні послуги, на передачу певної частини прибутку від їх діяльності в місцеві бюджети для їх цільового використання. Створення таких фондів забезпечить накопичення фінансових ресурсів для розробки і реалізації цільових програм по розвитку рекреаційної інфраструктури столичного регіону.

За рішенням Київської міської та обласної ради можна проводити конкурси проектів із організації рекреаційної та екскурсійної діяльності, а також надання рекреаційних послуг на території столичного регіону. Після визначення переможця виконавчі органи відповідних рад можуть запропонувати варіанти співробітництва з ним. Вони також розробляють пропозиції щодо створення [4]:

- корпоративного підприємства у вигляді товариства з обмеженою відповідальністю, головним напрямом діяльності якого буде рекреаційна сфера, зокрема організація туристично-екскурсійного обслуговування та надання рекреаційних послуг на території столичного регіону;

- інформаційно-туристичного центру у вигляді комунального підприємства, основними видами діяльності якого будуть рекреаційне та туристично-екскурсійне обслуговування, організація інформаційної, рекламної та виставкової діяльності з питань надання рекреаційних послуг.

При цьому переможцю конкурсу пропонується виступити співзасновником створеного господарчого товариства або пропонується укласти договір про співробітництво з цим інформаційно-туристичним центром. У договорі визначаються обов'язки сторін відносно їх участі у туристично-екскурсійному обслуговуванні та наданні рекреаційних послуг населенню (облаштування, зміст і експлуатація рекреаційної інфраструктури, туристично-екскурсійних маршрутів, проведення тематичних екскурсій, розвиток нових видів рекреаційних послуг, організації інформаційної, рекламної та виставкової діяльності та ін.

У цілому для удосконалення взаємодії ОМС із суб'єктами господарювання, що здійснюють діяльність у сфері надання рекреаційних послуг у столичному регіоні необхідно визначити умови укладення договору про співробітництво. З цією метою доцільно розробити і затвердити: пакет документів, що регламентують процедуру взаємодії ОМС з суб'єктами господарювання та забезпечують правову регламентацію рекреаційної діяльності на території столичного регіону, зокрема: порядок організації здійснення рекреаційної та туристично-екскурсійної діяльності і надання рекреаційних послуг; порядок проведення конкурсу проектів з організації екскурсійної діяльності і рекреаційних послуг на території регіону; порядок взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності і спеціальних аварійно-рятувальних служб місцевих органів виконавчої влади у випадках необхідності реагування при надзвичайних ситуаціях у місцях масового відпочинку громадян; ти-

пову форму договору про співробітництво з організації рекреаційного та туристично-екскурсійного обслуговування, а також можливі варіанти такого співробітництва між виконавчими органами і суб'єктами підприємництва, які здійснюють рекреаційну діяльність; проект договору засновників корпоративного підприємства у вигляді товариства з обмеженою відповідальністю; проект Статуту комунального підприємства "Інформаційний туристичний центр"; суб'єкту підприємництва — проект послуг з організації туристично-екскурсійного обслуговування згідно з ДСТУ 4268:2003 "Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги", ДСТУ 4269:2003 "Послуги туристичні. Класифікація готелів", ДСТУ 4281:2004 "Заклади ресторанного господарства", ДСТУ 4527:2006 "Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення" [5—7; 10]; пропозиції про участь з благоустрою території і розвитку її рекреаційної інфраструктури; проект договору про співробітництво з організації екскурсійної діяльності та надання рекреаційних послуг суб'єктами господарювання та виконавчими органами рад [4]. Поліпшення стандартів відновлення здоров'я, сил, зміни діяльності, здійснення процесу відпочинку мешканців ТГ столичного регіону в значній мірі залежить від ефективної діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Проте надання будь-яких послуг у цілому і рекреаційних зокрема, не визначається у посадових обов'язках, технічних завданнях та інституційних стандартах установ. Усе зазначене спричиняється відсутністю як необхідних ментальних, так і інституційних настанов у діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування з надання послуг населенню.

Споживач буде задоволений послугою, коли виправдовуються його очікування стосовно того, що і як він хоче отримати. Тому очевидно, що люди з різними очікуваннями можуть висловлювати зовсім різні думки з приводу якості обслуговування, навіть якщо послуги їм надаються в ідентичних умовах. Тобто потрібна певна регламентація цієї діяльності з урахуванням, з одного боку, повноважень установи, а з іншого — сучасних вимог до якісного надання послуг та передових технологій. Коло очікувань споживача можна унормувати переліком рекреаційних послуг, що надаються. Очікування споживача стосовно того, як він має отримати послугу, можна визначати через регламентацію процедури надання послуги, тобто шляхом створення інституційного стандарту. Коректно розроблений стандарт на рекреаційну послугу може стати: мірою очікувань громадян-платників податків; інструментом для вимірювання ефективності заходів публічного управління; інструментом до визначення бюджету для окремих послуг; засобом сприяння доброякісному плануванню бюджетних доходів та витрат.

При цьому, якщо говорити про стандарти послуг, то вони застосовуються лише в тих органах публічної влади, які запровадили системи управління якістю. Ситуація в Україні поступово змінюється на краще під впливом досить активного руху до створення в органах публічної влади систем управління якістю, які отримали визнання в Європейському співтоваристві та у всьому світі і передбачають розробку переліків та стандартів надання послуг кожним суб'єктом цієї діяльності відповідно до його повноважень та специфіки.

Реформа місцевого самоврядування, яка проводиться в Україні, передбачає більш високу орієнтацію діяльності ОМС та їх службовців перш за все на надання якісних послуг громадянам. Якість цих послуг є одним із головних критеріїв оцінки діяльності муніципального управління, тому що визначає цінність місцевого самоврядування для громадян. Основна мета реформи —

забезпечення населення необхідним рівнем послуг та збалансований розвиток усієї території держави, а однією з базових засад є додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від місця його проживання. Цілком зрозуміло, що забезпечення споживача якістю послуги має динамічний характер і залежить як від сприйняття послуги під час споживання, так і від очікувань, сподіваної корисності послуги як блага. Вирішення зазначених проблем має на меті регулювання обох детермінант якості, інакше політика надання якісних послуг буде мати більш декларативний, а ніж дієвий характер. Чітке визначення сфери відповідальності ОМС і є певним регулюванням, раціоналізацією очікувань громади.

Визначення дефініції "якість послуги", подане в стандарті ISO 8402-94 "Управління якістю та забезпечення якості. Словник": представлено як сукупність характеристик послуги, які надають їй здатність забезпечувати умовлені чи пропоновані потреби". Відповідно термін "якість обслуговування", представлений у даному стандарті, розглядається як сукупність характеристик процесу і умов обслуговування, що забезпечують встановлені або передбачувані потреби споживача [10].

На думку В. Величко, з чіткою позицією погоджується і автор дослідження, "підвищення якості наданих рекреаційних послуг базується на вдосконаленні процедури та технології обслуговування, рівня майстерності та ефективності управління цими процесами в рамках системи якості". Відповідно, як зазначає науковець, основним завданням рекреаційних підприємств є підвищення якості наданих послуг. Успішна діяльність підприємств забезпечується у тому випадку, якщо [3]: рекреаційні послуги відповідають чітко визначеним потребам сфери застосування або призначення; рекреаційні послуги задовольняють вимоги споживачів; відповідають застосовуваним стандартам і технічним умовам; відповідають чинному законодавству та іншим вимогам суспільства; пропонуються споживачам за конкурентоспроможними цінами; спрямовані на отримання прибутку.

Управління якістю рекреаційних послуг має здійснюватися системно, тобто на підприємствах рекреаційної сфери повинна функціонувати система управління якістю послуг, яка включає низку принципів [3]:

- для забезпечення високої якості технічного обслуговування рекреаційне підприємство має розробляти спеціальні стандарти або правила обслуговування, які передбачають систематичне навчання і тренування для зайнятого в обслуговуванні персоналу, що забезпечують ідентичний рівень обслуговування на всіх рівнях обслуговування і є безумовними для виконання;

- диференціація рекреаційної послуги залежить від розуміння потреб споживача і спроби задовольнити їх за допомогою індивідуального підходу та з максимальною ретельністю;

- головним завданням забезпечення якості послуги є забезпечення або перевищення очікувань споживачів;

- оцінка якості послуг повинна ґрунтуватися на критеріях, що використовуються споживачами для цих цілей;

- рекреаційне підприємство, яке надає послуги, повинно постійно виправдовувати очікування, ніж намагатися передбачити постійно зростаючі очікування, бо в останньому випадку необхідно буде підняти рівень очікувань до такої висоти, що його важко буде досягти, а потім утримати на належній висоті;

- операційний менеджмент повинен поділяти кожну послугу на ряд послідовних дій, де кожен вносить свій внесок у складові частини процесу забезпечення покупок;

- споживачі судять про якість за вихідними даними;
- завдання рекреаційного підприємства, що надає послугу, полягає в тому, щоб ідентифікувати й зменшити розбіжності, виявлені і класифіковані як значні перешкоди до надання якісної послуги;
- відповідність, яка проявляється в наданні однієї і тієї ж залежної послуги одному й тому ж споживачеві та іншим споживачам;
- для рекреаційного підприємства, що надає послугу, необхідно створити свою культуру на рівні компанії в цілому для заохочення своїх службовців до надання якісної послуги під час особистого спілкування персоналу із споживачами;
- якість послуги сприяє набуттю "відданих" споживачів з метою забезпечення контактів і зростання доходів прибутковості рекреаційного підприємства;
- потрібно використовувати всі можливі канали зв'язку, щоб забезпечити споживачеві оперативний контакт зі службою сервісу;
- самою основною і важливою формою контролю для рекреаційного підприємства, яка зосереджує всі свої зусилля на споживачі, є облік прихильності і задоволеності споживача.

Як свідчить практика, при організації надання рекреаційних послуг традиційним способом є застосування соціально орієнтованого підходу, зумовленого усвідомленням самої природи рекреаційних послуг, хоча вже сьогодні цей підхід потребує удосконалення та приведення у відповідність до вимог сучасного етапу розбудови місцевого самоврядування в Україні та економічних тенденцій. Соціально орієнтований підхід полягає у: залученні громади до самоврядного управління (шляхом формування "громадівської" інфраструктури та прямого впливу на організацію надання рекреаційних послуг); впровадженні інформаційно-комунікаційних технологій в роботу суб'єктів управління об'єктами столичного рекреаційного комплексу (СРК); створенні нових та удосконаленні функціонування існуючих підприємств та установ у сфері рекреаційних послуг; встановленні міжмуніципальних організаційно-економічних зв'язків щодо управління рекреаційними об'єктами, розробці та реалізації спільних проектів територіальних громад на базі даних об'єктів. Соціально орієнтований підхід ґрунтується на прямому управлінні, яке передбачає безпосереднє керівництво об'єктами СРК, зокрема управління комунальними підприємствами з надання рекреаційних послуг, призначення їх керівників, виділення із міського бюджету фінансових ресурсів, необхідних для їх функціонування, прийняття інших необхідних управлінських рішень тощо. Пряме управління найчастіше застосовується до міських служб, які задовольняють інтереси ТГ такі, як озеленення вулиць, парків, скверів, підготовка пляжів до сезонного відпочинку, відновлення сил і здоров'я мешканців ТГ тощо. Проте при прямому управлінні фінансовий тягар з утримання рекреаційної інфраструктури покладено на ОМС [2, с. 122].

Тому забезпечення ефективного управління СРК ТГ тільки з позиції соціально орієнтованого підходу, або зосередження лише на ньому як на інструменті удосконалення управлінської діяльності, на практиці не завжди є ефективним ані з організаційної точки зору, ані з економічної. Виходячи з цих міркувань, на наше переконання, доцільно використовувати в управлінні СРК не лише соціально орієнтований, а й диверсифікований підходи. Останній ґрунтується на сучасних концепціях бізнес- та ризик-менеджменту, дозволяє ефективно управляти ризиками, які виникають у сфері забезпечення життєдіяльності ТГ та раціонального використання необхідних для цього комунальних та приватних рекреаційних об'єктів.

Диверсифікований підхід застосовується при передачі об'єктів СРК в оренду, довірче управління, концесію, при розробленні та реалізації проектів в рамках державно-приватного партнерства та інших форм залучення приватних структур до управління рекреаційною інфраструктурою. Диверсифікований підхід базується на зовнішньому (делегованому) управлінні, який передбачає передачу певних повноважень приватним структурам під впливом різних чинників, зокрема фінансових (прагнення скоротити витрати) та адміністративних (бажання перекласти тягар щоденного управління на приватний сектор). При цьому за ОМС залишаються повноваження щодо визначення політики та стратегії розвитку СРК, а також право здійснення нагляду та контролю, зокрема щодо: дотримання приватною структурою зобов'язань, передбачених угодою; якості наданих рекреаційних послуг; параметрів послуг, що надаються; порядку управління, експлуатації, збереження й утримання в належному стані комунальних об'єктів (зокрема об'єктів рекреаційної інфраструктури, благоустрою, життєзабезпечення ТГ), а також їх модернізації та розвитку; порядку формування та встановлення тарифів на рекреаційні послуги, що надаються в рамках делегованого управління [2, с. 122]. Як свідчить світова практика, особливо досвід Франції, делеговане управління стає рівноважним пунктом між прямим управлінням, яке є занадто великим навантаженням для бюджету, та приватизацією, яка може викликати ризик втрати контролю над якістю та цінами на послуги [17, с. 10—12]. Таким чином, використання диверсифікованого підходу та делегованого управління призводить до монополізації і розвитку конкурентного середовища [1, с. 9—12].

ВИСНОВКИ

Тому на сучасному етапі розвитку рекреаційної сфери столичного регіону, на переконання автора, необхідно зосередити увагу на впровадженні відповідних процедур із надання соціально безпечних для ТГ рекреаційних послуг, які ґрунтуються на орієнтованих на людину та її потреби підходах шляхом удосконалення системи взаємодії та партнерських відносин між ОМС та суб'єктами рекреаційної діяльності з використанням запропонованих методів (планування, координації діяльності, вироблення рішень, інформаційного забезпечення, контролю) надання якісних рекреаційних послуг. Це передбачає створення фондів розвитку рекреації та розроблення умов надання пільг по сплаті місцевих податків і зборів для юридичних або фізичних осіб, які беруть активну участь у соціально-економічному розвитку території і формуванні її рекреаційної інфраструктури, а також дозволить говорити про ринок рекреаційних послуг у столичному регіоні, що слугуватиме гарантом успіху та допоможе у формуванні рекреаційної політики й інституціонального забезпечення відповідно до норм ЄС, який є одним із найбільших зовнішньоекономічних партнерів нашої держави.

Література:

1. Антонов Н.В. Делегированное управление как форма функционирования коммунального хозяйства / Н.В. Антонов // Жилищное и коммунальное хозяйство. — 2001. — № 5. — С. 9—12.
2. Бабаєв В.М. Управління міським господарством: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / В.М. Бабаєв. — Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2004. — 204 с.
3. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг: навч. посібник / В.В. Величко; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. — Х.: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2013. — 202 с.

4. Давиденко Л.І. Державне регулювання сфери туризму на обласному рівні: дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Л.І. Давиденко; Донец. держ. ун-т упр. — Донецьк, 2006. — 231 с.
5. ДСТУ 4268:2003 "Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.newbiznet.com.ua/index.php/ru/standarthotel/115-42682003>
6. ДСТУ 4281:2004 "Заклади ресторанного господарства" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://document.ua/zakladi-restorannogo-gospodarstva-klasifikacija-nor2728.html>
7. ДСТУ 4527:2006 "Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hihostels.com.ua/sites/default/files/hostely/dstu4527.pdf>
8. Колтун В. Методологічні засади аналізу соціального феномену місцевого самоврядування / В. Колтун // Управління сучасним містом. — 2004. — № 10—12 (16). — С. 246—250.
9. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
10. Международный стандарт ИСО 8402 "Управление качеством и обеспечение качества — Словарь" [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://meganorm.ru/Data2/1/4294850/4294850887.htm>
11. Печеніг О. Столичний регіон: чи прислухається влада до громади? / О. Печеніг // Я і влада. — 2005. — № 1. — С. 2—3.
12. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05 лют 2015 р. № 157-VIII. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
13. Про міжвідомчу міську раду по туризму та екскурсіях: Розпорядження виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) від 20 серп. 2010 р. № 637 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://kievcity.gov.ua/files/2014/10/24/Polozhennya-mizhvidomcha-miska-rada-po-turyzmu-ta-ekskursiyah.pdf>
14. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
15. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квіт. 1999 р. № 586-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
16. Про питання створення та діяльності консултантських, дорадчих та інших допоміжних органів виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації): Розпорядження від 11 лют. 2016 р. № 70 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://https://kievcity.gov.ua/news/3364-3.html>
17. Управління розвитком регіону: навч. посібник / [Т.Л. Миронова, О.П. Добровольська, А.Ф. Процай, С.Ю. Колодій]. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 328 с.

References:

1. Antonov, N. V. (2001), "Delegated management of public utilities as a form of operation", *Zhishishnoe i kommunal'noe hozjajstvo*, vol. 5, pp. 9—12.
2. Babaiev, V. M. (2004), *Upravlinnia mis'kym hospodarstvom: teoretychni ta prykladni aspekty* [Urban

management: theoretical and applied aspects], KRI NAPA Master, Kharkiv, Ukraine.

3. Velychko, V. V. (2013), *Orhanizatsiia rekreatsijnnykh posluh: navch. posibnyk* [Organizing recreational services: teach. manual], KhNUMH im. O. M. Beketova, Kharkiv, Ukraine.

4. Davydenko L. I (2006), "State regulation of tourism at the regional level", Abstract of Ph.D. dissertation, Public Administration, Donets. state. University of Exercise, Donetsk, Ukraine.

5. National standard of Ukraine (2003), "ISO 4268: 2003 Touristic services. Accommodation facilities. General requirements, available at: <http://www.newbiznet.com.ua/index.php/ru/standarthotel/115-42682003> (Accessed 14 December 2016).

6. National standard of Ukraine (2004), "ISO 4281: 2004 Establishment of restaurant business, available at: <http://document.ua/zakladi-restorannogo-gospodarstva-klasifikacija-nor2728.html> (Accessed 14 December 2016).

7. National standard of Ukraine (2006), "ISO 4527: 2006 Touristic services. Accommodation facilities. Terms and definitions available at: <http://hihostels.com.ua/sites/default/files/hostely/dstu4527.pdf> (Accessed 14 December 2016).

8. Koltun, V. (2004), "Methodological foundations of analysis the social phenomenon of local government", *Upravlinnia suchasnym mistom*, vol. 10—12 (16), pp. 246—250.

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <http://https://kievcity.gov.ua/news/33643.html> (Accessed 14 December 2016).

10. ISO (1994), "International Standard ISO 8402 "Quality management and quality assurance — Dictionary", available at: <http://meganorm.ru/Data2/1/4294850/4294850887.htm> (Accessed 14 December 2016).

11. Pecheneg, A. I. (2005), "A Capital region whether government listens to the community?", *I and power*, vol. 1, pp. 2—3.

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On a voluntary association of communities", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>, (Accessed 14 December 2016).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On interdepartmental city council on tourism and excursions: Order of the Kyiv City Council (Kyiv City State Administration)", available at: <https://kievcity.gov.ua/files/2014/10/24/Polozhennya-mizhvidomcha-miska-rada-po-turyzmu-ta-ekskursiyah.pdf>, (Accessed 14 December 2016).

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On local government in Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>, (Accessed 14 December 2016).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Local State Administration", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/586-14>, (Accessed 14 December 2016).

16. The Kyiv City Council (Kyiv City State Administration) (2016), "On the establishment and activities of consulting, advisory and other subsidiary bodies of the Kyiv City Council", available at: <http://https://kievcity.gov.ua/news/33643.html> (Accessed 14 December 2016).

17. Myronova, T. L. Dobrovols'ka, O. P. Protsaj, A. F. and Kolodij, S. Yu. (2006), *Upravlinnia rozvytkom rehionu*, [Regional Development], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2016 р.